10

yeni devrim teorilerinin eleştirisi

1

fanon ve afrika'da sınıflar

●

jack woddis

●

devrimci bir sınıf olarak köylüler
fanon'un işçi sınıfını bir yana bırakması
aydınlar ve ulusal burjuvazi
köylüler devrimi yönetebilirler mi?
işçi göçünün köylülük üzerindeki etkisi
afrika köylülüğü arasında sınıfsal farklılaşma
lumpenproletarya
bağımsızlık sonrasında işçilerin rolü

bilim yayınları

yeni devrim teorilerinin eleştirisi 1 ● jack woddis
bilim yayınları

BİLİM YAYINLARI : 10



Bilim Yayıncılık Limited Ortaklığı
Piyerloti cad. 21/1 Çemberlitaş - İSTANBUL

jack woddis

YENİ DEVRİM TEORİLERİNİN ELEŞTİRİSİ

1

FANON VE AFRİKA'DA SINIFLAR

Çeviren :
Turhan TAYLAN

Jack WODDIS, **New Theories of Revolution**
Lawrence and Wishart; Londra, 1972
Yeni Devrim Teorilerinin Eleştirisi /
1. Fanon ve Afrika'da Sınıflar
Bilim Yayınları; İstanbul, Nisan 1975

dizgi - baskı	Hilâl Matbaacılık Koll. Şti.
kapak	Reyo Koll. Şti.
cilt	Numune Mücellithanesi

yayın hakları : LAWRENCE AND WISHART LTD.
Londra, İngiltere
BİLİM YAYINCILIK LTD. ORT.
İstanbul, Türkiye

sorumlu yönetmen : M. Umur Coşkun

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM BİR
DEVRİM VE SINIFLARIN ROLÜ 7

BÖLÜM İKİ
FANON VE AFRİKA'DA SINIFLAR 23

Devrimci Bir Sınıf Olarak Köylüler 42
Fanon'un İşçi Sınıfını Bir Yana Bırakması 46
Aydınlar ve Ulusal Burjuvazi 51
Köylüler Devrimi Yönetebilirler mi? 58
İşçi Göçünün Köylülük Üzerindeki Etkisi 71
Afrika Köylülüğü Arasında Sınıfsal Farklılaşma 74
Afrikalı Reisler 81
Lumpenproletarya 86
Bir Afrika Ulusal Burjuvazisi Var mı? 92
Afrikalı İşçilerin Geçim Düzeyleri 112
Afrikalı İşçiler Ulusal Mücadeleye Katıldılar mı? 128
(a) Batı Afrika 134
(b) Doğu Afrika 142
(c) Orta Afrika 148
(d) Kuzey Afrika 151
(e) Güney Afrika 159
Bağımsızlık Sonrasında İşçilerin Rolü 163
Fanon Sonrası 186

I

DEVRİM VE SINIFLARIN ROLÜ

Yirminci yüzyıl sona erdiğinde ve onu değerlendirecek duruma geldiğimizde, bir başkaldırı ve devrim yüzyılı olarak tanımlayacağımıza pek kuşku yoktur. İnsanın, düzenin sağlamlaştırılmış durumuna karşı dalga dalga savaşa giriştiği bir yüzyıl. Yoksulluğa ve savaşa başkaldırılan bir yüzyıl. Zâlimliğe ve faşizme başkaldırı. Sömürgeciliğe ve ırkçılığa başkaldırı. Eğitim sistemine ve bürokrasiye başkaldırı. Feodal derebeylerine, krallığa, askerlere, yoz politikacılara başkaldırı. Kültüre, cinsiyete, evliliğe, aileye yönelik davranışlarda da yansıyan bir başkaldırı.

Ama, hepsinin ötesinde, kapitalizme ve emperyalizme karşı bir devrim. Sosyalizmin kurulmasına, tamamen sınıfsız bir toplumun temellerini atmaya doğru büyük bir ileri adım. Demokrasinin niteliğinde, çalışanların iktidarına dayalı, her ulusun ve her bireyin kendi geleceğini kendisinin saptamasına ve yürütmesine tam olarak katılmasını sağlayan bir değişme ve yaygınlaşma. Etkileyecek güce sahip olmaksızın ne istediklerini *söyledikleri* sınırlı bir demokrasi değil. Ne de belli başlı kararları biçimleme ya da alma gücü olmadan, sadece kendileri hakkında daha önce verilmiş kararların (ki bu kararlar babadan kalma tüneklerinde otururak, kendilerini, başkalarının kaderini ve geleceğini belirlemeye yetkili sayan-

larca alınır) yürütülmesine katılma olanağı sağlayan sınırlı demokrasi.

Bütün dünyanın kapitalizmden sosyalizme yöneldiği böyle bir kargaşanın ortasında yaşayıp da devrimci ateşten etkilenmiş, siyasal ve sosyal değişime katkıda bulunmaya hazır olan siyasal bakımdan en bilinçli kişilerin, geçmiş devrimci deneyleri durup dinlenmeden yeniden değerlendirmeleri ve bu değerlendirmelerden gelecekteki zafere giden en güvenilir yolu çıkarmaya girişmeleri kaçınılmazdır.

«Bir devrim nasıl yapılır?» sorusu, devrimci değişiklikleri görmeyi içten isteyenlerin çoğunun düşüncelerinde yer eden büyük bir sorudur. Bunlar, bu ısrarlı soruyu yanıtlayabilmek için bu deneyleri, başarı ve başarısızlıkları inceler, güçlü noktaları ile kusurlarını çıkarırlar.

Kurulu kuramlar çok büyük bir dikkatle yeniden incelenmişlerdir. Marx, Engels ve Lenin'in yanı sıra Rosa Luxemburg, James Connoly, Georgi Dimitrov ve Antonio Gramsci'nin görüşlerine ilgi duyulmaya başlanmıştır. Bazıları Küba ve Che'den esinlenirler. Başkaları için her şeyin kaynağı Çin ve Mao'dur. Pek azı da Ho Chi Minh ve Vo Nguyen Giap'ı okumuştur.

«Devrim yapma»da eylemli bir rol üstelenmemiş, ama başkaldırı ve devrimin bugünkü büyük sorunlarına çözümler aramış yeni kuramcılar ortaya çıktı: Debray, Fanon, Marcuse vb.

Her şey iyice gözden geçirilmiş ve yargılanmaya sunulmuştur. Kendiliğinden olmanın rolü ve siyasal öncülüğün işlevi. Kitle mücadelesi ve askerî darbeler. Parlamenter faaliyet ve gerilla savaşı. Grev, fabrika işgali, işçilerin denetimi. Barışçı geçiş ve silâhlı ayaklanma. Değişik sınıfların, işçilerin, köylülerin, ulusal burjuvazinin ve *lumpenproletarya*nın rolleri. Öğrencilerin ve aydınların özel işlevleri. Üniversitelere el konması ve «kızıl üsler» kurulması. Kapitalizmin yapısındaki, emperyalizmin strateji ve taktiklerindeki değişmeler.

İşçi sınıfının bileşimindeki değişiklikler. Bilimsel ve teknolojik devrimin etkisi.

Bazıları, kapitalizmin eski dünyasını çabucak yıkmadaki savunulabilir istekleri ve öykünmeleri sonucu, yeni topluma giden en kısa, en dolaysız yolu ararlar. Bazıları, amaçlarını, yerine ne koyacaklarına ilişkin açık bir görüşleri olmaksızın, eskiyi yıkma ile sınırlandırılırlar. Bazıları ise, yeni toplumların neye benzeyeceğine ilişkin bir düşünceleri bile olmadığını kabul ederler; üstelik bundan bir övünme payı bile çıkarırlar. Daha başkaları da, önderlikte bulunmamalarına ve eski düzene kesinlikle meydan okumayı reddetmelerinin haklılaştırılmasına sığınırlar; gerçekte, yeni tür bir ihtiyatlılıktır bu.

Kehanetlerin ve karşı-kehanetlerin, eski tanrıların yıkılmalarının ve yerlerine yenilerinin konulmasının bu büyük gürültüsü içinde, her zaman yeni olana değer vermek zorunda olan devrimciler, ne denli kutsallaştırılmış olursa olsun, artık bir değeri olmayanı duraklamaksızın bir yana atmalıdırlar. Geçmiş tüm deneyleri, geçmiş tüm kuramları ve bugünkü uygulama ve kavramların tümünü, dünyanın değişmesine yardımcı olan gerçek devrimcilerin hepsinin, üstlerine düşeni doğru olarak yapabilmeleri için, aşırı bir dikkat ve acımasızlıkla yeniden gözden geçirmeleri gerekir.

Bunu yaparken her türlü dogmadan, yalnızca artık geçerliğini yitirmiş eski düşünce ve deneylere bağlı kalan dogmalardan değil, kural dışı bir deneye, belli ülkelerin asla koşut olmayan yollarına ya da geçmişin belli deneylerini kendilerinin yanlış yorumlamalarına dayalı yeni yollar ortaya koyan, yeni modeller yaratan yeni dogmalardan da kaçınmalıdırlar.

Bu kitapta tartışılacak olan sorunlar sadece devrimcileri ya da yalnızca marksistleri ilgilendiren sorunlar değil, tüm insanlığı etkileyen, sosyalist ülkelerde, Batı'da ve Üçüncü Dünya'daki geniş çevreler tarafından tartışılan sorunlardır.

Sayısız makaleye, kitaba, seminere, tartışmaya, konferansa konu olan sorunlardır bunlar.

Marksistlerin bu tarihsel tartışmaya yapacak özel bir katkıları varsa, bu erdemin tekeline sahip olmamalı, böyle bir tekel savında bulunmamalıdırlar. Marksizmin geçmişi yüz yıldan biraz daha eskidir. Çoğu kıtalarda ise marksist bilgi ve deneyi çok yenidir. *Komünist Manifesto* 1848'de yazılmıştır. On dokuzuncu yüzyıl sona ererken Avrupa'da yerleşik bir eğilim olmuştur Marksizm. Ama, 1917 sonrasına değin, ne Latin Amerika'da, ne de, kapitalizmin ve büyük ölçek sanayiin gelişmesi daha erken olan, Sen Katayama ile genç sosyalistlerin, Rusya'da 1905 devrimine yol açan Rus-Japon savaşından önce bile eyleme giriştikleri Japonya bir yana bırakılırsa, Asya'da kesin bir biçime ulaşmıştır.

1917'den önce, Rusya ve Doğu Avrupa ile İngiltere'den gelen göçmenler tarafından Marksizmin getirildiği Güney Afrika dışında, Afrika'nın marksist düşüncelerle kesin ilişki kurması İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve, özellikle Çin'deki komünist önderliğin ileri sürdüğü görüşler nedeniyle uluslararası komünist hareketin büyük ölçüde bölündüğü bir tarihte başlamıştır.

Bundan ötürü, Marksizmin eylemlerimize yol göstermek, insanlığın sorunlarını çözmek üzere kullanılma sürecinin gerçekten sadece başlarındayız. Devrim deneyleri, özellikle 20. yüzyıldakiler, olağanüstü zenginliktedir, ama asla yeterli değildirler; her yeni devrim kendi payına düşen yeni yaklaşımları, yeni yöntemleri, yeni düşünceleri eklemektedir bu birikime.

Dünyanın üçte birinin sosyalizmi kurduğu, bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletlerin sınırsız ve çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasal kalkınma sorunları ile yüz yüze oldukları yeni bir dönemdeyiz. Emperyalizm, süren gücünc ve ekonomik büyümesine karşın genel bunalımında yeni bir aşamaya girmektedir. Teknolojik ve bilimsel devrim ile kıtaları aşan,

sınırları ve hükümetleri yok sayan, Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunun ulusal bütçelerinden çok daha büyük kaynakları yöneten ve giderek daha çok siyasal güce ulaşan dev tekellerin ellerindeki sermayenin toplaşımının artması yeni sorunlar yaratmaktadır.

Dünya ölçeğinde milyonlar katılmışlardır siyasal mücadeleye şimdi. Şimdiye değin bu denli uyanmamışlardı; dünyada neyin yanlış olduğu, neyin yapılması gerektiğine ilişkin düşüncelerini de birlikte getirmektedirler doğal olarak. Bazen bunlar yeni giysilere bürünmüş eski düşüncelerdir, ama çoğunlukla, yeni koşullardan ortaya çıkan gerçekten yeni düşüncelerdir; en cana yakın ve anlayışlı değerlendirmeye gerek duyarlar, yoksa insan en uygun koşullarda ilerleyemez.

O denli çok ve ağır sorunla karşılaşıyoruz ki, her şey çok önce Marx ya da Lenin tarafından belirlenmiş gibi, yeni düşüncelere karşı katı ve dogmatik bir davranışı benimseyemeyiz. Kuşkusuz onlar da, adlarının ve yazılarının fosilleşmiş düşünceleri savunmada, devrimci eylemi durdurmada kullanıldıklarını görselerdi dehşete kapılacaklardı. Marx, çalışmasından önceki sosyal değişime ilişkin düşüncelerin hepsini sarsmakta bir an için bile duraksamamıştır. Lenin de, tekelci kapitalizmin büyümesine ilişkin çalışmasında olduğu gibi, Marx'ı gününe değin getirmekte duraksamamış; İngiltere'de, 1914 - 1918 Savaşı'nın kanlı yangınının ortasında, Marx'ın 19. yüzyıl İngiltere'sinde barışçı devrim olanakları olduğuna ilişkin görüşünün artık uygulanmayacağını söylemeyi de revizyonizm olarak kabul etmemiştir.

Artık uygulanamaz olan eski düşünceleri gerektiğinde bir yana atmakta duraksamıyorsak, Sovyetler Birliği'nin yerine Çin'i ya da Çin'in yerine Küba'yı yeni bir model olarak yerleştirmek gibi, eski dogmaların yerine yenilerini koymaktan kaçınmaya da aynı özeni göstermeliyiz. Tersine, neler olup bittiğini araştıracak gerçekten açık bir kafamız olmalı, her yeni olguya ve ilerlemeye giden yeni, daha etkin yollara açık bulunmalıyız.

Marksistlerin hazır yanıtları yoktur. Bir eylem yolu göstericisi olarak Marksizme sahiptirler. Marksizmin bu aracıdır dünyada neler olduğunu yaratıcı bir biçimde incelemede kullanılacak olan. Gerçeğin, olan ya da olmakta olan değişik devrimlerin en somut ve sert biçimde incelenmesinden daha çok hiç bir şey, bir kimsenin gerçekten geçerli olan sonuçlara ulaşmasına yardımcı olamaz. Lenin, Marksistlerin devrimci kurama kendi bağımsız katkılarını yapmaları, bunun Marksizmin genel ilkelerinin belli ülkelere, özel durumlara uygulanmalarına dayanması zorunluluğu üzerinde özellikle durmuştur.

> Marx'ın kuramını bitmiş ve dokunulmaz bir şey saymıyoruz; tersine, yaşantıya ayak uydurmak istiyorlarsa, sosyalistlerin, her yönde gelişmek *zorunda oldukları*, bilimin sadece temel taşını koyduğuna inanıyoruz. Marx'ın kuramının *bağımsızca* gelişiminin, özellikle Rus sosyalistleri için önemli olduğunu düşünüyoruz, çünkü bu kuram, *özel olarak* İngiltere'de Fransa'da olduğundan, Fransa'da Almanya'da olduğundan, Almanya'da Rusya'da olduğundan farklı biçimde uygulanan genel yol gösterici ilkeleri sağlar sadece.[1]
>
> (İtalikler Lenin'indir.)

Yirminci yüzyılın devrimler bakımından en zengin yüzyıl olduğu açıktır. Bu devrimlerin her biri, kendi payına düşen, sonraki devrimcilerin geliştirmeyi başaracakları, olumlu ya da olumsuz deney ve dersler bırakmıştır geriye. Her devrimin, bırakın başka yerleri, aynı ülkede bile ikinci bir kez asla ortaya çıkmayan kendine özgü özellikleri vardır.

1905'de Moskova ve başka yerlerdeki kentsel ayaklanmanın başarısızlığı, sokak savaşının eskidiğini değil, Marksistlerin, işçilerin çoğunluğunu kendi yanlarına çekemediklerini, gücü milyonları bulan köylülüğün belirleyici kesimlerini de, yerel derebeylerine karşı başkaldırıdan farklı olarak, Çar'a karşı bir ihtilâle katılacak ölçüde harekete geçiremediklerini

gösterir sadece. Ekim 1917'nin büyük kükreyişi Rus kapitalizminin duvarlarını yıktığında ise, işçilerin çoğunun milyonlarca köylüyle sağlam bir bağlaşma (ittifak) içinde Bolşevikleri izledikleri görülmüştür. Ekim 1917, büyük ölçüde köylülüğe dayalı bir ülkede bile devrimcilerin *önce kentlerde* iktidarı ele geçirmelerinin, sonra kırlara yayılmalarının mümkün olduğunu göstermiştir. Bunun tersi, genç Komünist Parti'nin göreli zayıflığı ve 1927'deki karşı-devrimin kıyamından sonra kentleri elde tutmanın olanaksızlığı nedeniyle kırlara çekilmeye, uzun, zor ve acı bir savaşa katlanmaya, *önce kırsal alanı kurtarıp*, yirmi yıldan çok süren silâhlı bir mücadeleden sonra son durak olarak kentleri almaya zorlanan çok farklı Çin deneyidir.

Rus komünistleri önce kentlerde iktidarı ele geçirip, sonra kırsal alanlara yayılmakta; Çin komünistleri de, kentlerden çekilmekte, önce kırsal alanı kurtarıp, sonra kentleri kazanmakta haklıydılar. Bu devrimlerin her biri, zaman ve yer, sınıf yapısı, yanındaki ve karşısındaki siyasal güçler bakımından kendi özel sorunları ile karşılaşmışlardır.

Tek bir model yoktu; Lenin'in o denli önem verdiği gibi, olamazdı da. Ancak bu, her devrimin bir başkasından bir şey öğrenmediği demek değildir; başarıdan da öğrenir, başarısızlıktan da.

Hepsinin de ötesinde, iki devrimin benzer olmadığını, her ülkenin, her iç durumun ve iç değişimin olgunlaştığı her uluslararası durumun farklı olduğunu ve devrimcilerin görevlerinin sadece sosyal değişimin genel geçerlilikteki yasalarını anlamak değil, aynı önemi ve, hattâ daha büyük çaba ve yaratıcı düşünceyi gerektiren, halkın belirli kesimlerini kazanmak, onları eyleme sokmak ve her aşamada halkın girişmeye hazırlandığı ve nihayette egemen sınıfın iktidarını yıkmada en etkili olacak olan mücadele biçimlerini seçmek için neyin yeni ve farklı olduğunu, devrimci değişimin tüm karmaşıklığı içinde görmek ve aramak olduğunu öğrenir.

Devrim ve sosyalizme ilişkin sorunlara bilimsel bir yak-

laşım getirmeleri Marx, Engels ve Lenin'in büyük başarılarıydı.

Onları izleyen birçok ülkedeki Komünist Partileri ve önde gelen kişiler Marksist kurama ve uygulamaya birçok önemli katkıda bulundular; devrimin ilerlemesi için yaptıkları günlük mücadeleler içinde Marksizme canlı katkılar yaptılar. Komünist Partilere üye olmayan, ama Marksizme dayanan başkaları da insanlığın ilerlemesine birçok alanlarda paha biçilmez katkılarda bulundular.

Devrimci düşünce ve siyasal kuram alanında birkaç yeni ad son yıllarda geniş bir ilgi uyandırdı. Kapitalist sistemi eleştirerek devrimci yola ilişkin düşüncelerini geliştiren Frantz Fanon, Régis Debray, Herbert Marcuse bunlardandır. Ortaya koydukları sorunlar ve vermeye çalıştıkları yanıtlar tüm devrimciler için önemlidir; sabır ve dikkatle incelenmeleri gerekir. Bunu yaparken yaklaşımımız bilimsel olmaya çalışmalıdır. Devrim, yeni kavramları kimsenin görmezlikten gelemeyeceği kadar ciddî bir sorundur. Aynı nedenle, moda olan düşüncelerce yol gösterilmesine, gerçekliği kanıtlanmamış sloganların sorgusuz sualsiz izlenmesine ya da bir ölçüde genel niteliği olan, ama incelenmesi ve nesnel gerçeğin iyice sınanması sonucu ciddî olarak eksik bulunan yüksek sesli ve şiddetli savların eleştirilmeden kabul edilmesine dayanamayız.

Devrim bilimine gerçek katkılar ile yüzeysel çekicilikleri, yalınlıklarındaki «devrimci» tad ya da, daha sık görüldüğü üzere, belli «özel koşullar» altında uygulanabilirliklerinin doğrulanması ögesini içerdiklerinden, bazı çevrelerde geçici taraftarlar bulan yeni mitler ve efsaneler arasında dikkatli bir ayrım yapmamız gerekmektedir. Hepsinin ötesinde, yaşantının kendisinin, devrimci mücadelenin sert deneyinin doğrulamadığı her kuramı bir yana atmalıyız.

Yaşantının kendisinin artık geçerli olmadıklarını doğruladığı geçmiş formül ya da düşüncelere kulak asacak son kişiler Marksistler olmalıdır. Marksizm devamlı gelişen bir bi-

limdir; toplumdaki her yeni olguyu dikkate alır, değerlendirmeye çalışır, devrimin ilerlemesi için önemli olanı özümser.

Ciddî devrimciler, aynı zamanda, ne denli yeni, ilk bakışta ne denli devrimci sesli ya da çekici olursa olsun, devrim amacı için geçersiz, yararsız, hattâ tehlikeli görülen her kuramı yadsımalıdırlar.

Marx'ın, reformistlerle olduğu gibi, Bakunin ve Birinci Enternasyonal'deki anarşistlerle de savaşmasının nedeni budur. İlk bolşeviklerin Mortov'a ve menşeviklere karşı çıktıkları gibi hararetle, devrimin, faal kahramanlardan oluşan küçük gruplar ve bireysel terör yoluyla ve umutsuzlukla yapılması görüşünde olan narodniklere karşı savaşmalarının da nedeni budur. Lenin'in İkinci Enternasyonal'in reformist önderlerinin oportünist ihanetlerine karşı yürüttüğü uzlaşmaz polemik onu hiç bir zaman uluslararası işçi hareketi içindeki aşırı sol unsurlara karşı giriştiği eşit ölçüde uzlaşmaz polemikten alıkoymamıştır; bunun en parlak örneği *Sol Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı* adlı çalışmasıdır.

Marksistler, işçi sınıfını, kapitalist sistemi kabul etmesi için kandırmak amacıyla çırpınan sağ eğilimli işçi liderlerinin düşüncelerini, politikalarını gözler önüne sermek ve yenilgiye uğratmak kadar, öteki yandan çıkan, hattâ kapitalizme ve emperyalizme karşı mücadeleye yardım etmeyi içten isteyen kişilerce ortaya atılsa ve desteklense bile, devrime aynı ölçüde zararlı oldukları kanıtlanmış düşünceler ve politikalarla savaşmanın ve yenilgiye uğratmanın da önemli olduğunu her zaman kavramışlardır.

Günümüzdeki bu denli çok tartışmanın anlaşılır dayanağını oluşturan bu yeni başkaldırı ve devrim kuramlarının konuları ve nitelikleri nedir? Gerçeğin ışığında ve devrimci mücadelenin uygulamasında incelememiz ve sınamamız gereken belli başlı düşünceler nelerdir?

Bunlar, elbette ki, çok yanlıdırlar; ama bence, gerek sosyalist devrime, gerek ulusal kurtuluşa giden yolları içeren, bundan ötürü ileri kapitalist ülkeleri olduğu gibi, Üçüncü

Dünya ülkelerini de içine alan yeni kuramların hepsinin can alıcı sorunu *devrimde sosyal sınıfların rolü*dür. Fanon, Debray ve Marcuse'ün yazılarında ileri sürülen bu sorun ile uğraşırken, işçilerin, köylülerin, aydınların, öğrencilerin, «ulusal» burjuvazinin, küçük burjuvazinin ve askerî çevrelerin, *lumpenproletarya*nın özel rollerini incelememiz, «temel güç», «öncü güç» ve «belirleyici güç» gibi kavramları dikkate almamız gerekecektir. Ayrıca, devrimin her aşamasında farklı sınıf ve katmanlar (zümre) arasındaki ilişkileri de dikkate almalıyız. Araştırmamız, Afrika'daki sınıflar hakkında Fanon'un görüşlerini, Debray'i ve onun Latin Amerika'daki sınıflara ilişkin görüşlerini, Marcuse ile onun kapitalist dünyadaki, özellikle Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sınıfları nitelemesini kapsayacaktır.

Mücadele biçimlerinin - silâhlı ya da «barışçı», kentte ya da kırsal alanlarda - ne olacağına ilişkin çok tartışılan sorunlar, sınıfların devrimdeki rollerine bağlıdırlar. Öyleyse, siyasal faaliyetin silâhlı mücadele ile ilişkisini, «foco» kuramının ne denli geçerli olduğunu, devrimci değişikliğe yönelmek için hangi araçlara gerek duyulduğunu, kendiliğinden olma ile deneyden öğrenmenin Marksizm-Leninizme dayanan bir devrimci partiye duyulan gereksinmenin yerini alıp alamayacağını, silâhlı mücadelenin çeşitli biçimlerini, «kızıl üsler» ve «öğrenci komünleri» kuramını ve uygulamasını incelememiz gerekir.

Bu kitabın özü, bu sorunlar dizisinden ve onlara bağlı sorunlardan oluşmaktadır. Kısacası, devrimin temel sorunlarına, kimin yürüteceğine, öncülük edeceğine, nasıl yürütüleceğine değinilmektedir.

Bundan ötürü, *önce bir devrimin ne olduğunu* kısaca incelememiz doğaldır.

Sokaktaki adam, kapitalist basın ve ne yazık ki bazı sol çevreler, en militan sloganları, en aşırı düşünceleri, hepsinin ötesinde, şiddet ve kan dökmeyi, sokaklarda barikatlar kur-

mayı, polisle çarpışmayı, dağlarda ve ormanlarda silâhlı savaşı devrimin sorunları olarak görür.

Bir devrim bazen sokak barikatlarını, kentte ya da kırsal alanda silâhlı savaşı ya da her ikisini birden gerektirebilir, ama mücadelenin bu özel *biçimleri* bir devrimin özünü oluşturmazlar. Bir sosyal ve siyasal devrim, toplumun tüm olarak temelindeki ve yapısındaki bir değişikliktir; feodalizmden kapitalizme, kapitalizmden sosyalizme geçiş gibi. Belirleyici siyasal ve ekonomik iktidarın, gününü doldurmuş olan, çöken egemen sınıfın elinden, toplumu yeni bir gelişme aşamasına götürmesi alnına yazılı yeni bir ileri sınıfın eline geçtiği bir değişikliktir.

Karmaşıklıklarına karşın, her ikisi de feodalizmin çöküşünü ve iktidarın, kapitalizmi kesin büyümesine götüren gelişen burjuvazinin eline geçişini damgalayan 1640 İngiliz Devrimi ile 1789 Fransız Devrimi'nin özüdür bu. Kapitalizmin gücünün kırıldığı tüm ülkelerde görüldüğü üzere, sınıf iktidarındaki bir değişiklik sosyalist devrimin de özüdür.

Lenin'in dediği gibi,

> Devlet gücünün bir sınıftan bir başka *sınıfa* aktarımı, kavramın gerek tamamiyle bilimsel, gerek pratik siyasal anlamında, bir *devrimin* ilk, temel ve ana göstergesidir.
>
> (*Letters on Tactics*, Nisan 1917)

Bir sosyalist devrimde, Devlet gücünün, kapitalist sınıftan işçi sınıfı ile onun bağlaşıklarına (müttefik) aktarımı gerekir. Devlet gücü, silâhlı kuvvetler, polis, güvenlik, adalet, cezaevleri, Hükümet daireleri ve bakanlıklar, Devletin ekonomik kurumları, kitle haberleşme araçları gibi, kapitalist sistemde kapitalist sınıfın temsilcilerinin elinde olan her şeyi kapsar. Sosyalist devrimin amacı, bu kurumların, artık kapitalizme sadık olanların ellerinde değil de, halkın çoğunluğunu temsil eden işçi sınıfı ile bağlaşıklarının elinde olmasını sağlamaktır; işçiler ile bağlaşıkları kapitalizmin büyük

tekellerinin ekonomik güçlerini kırmak için gerek duyarlar bu Devlet gücüne.

Böyle temel ve tarihsel bir değişiklik milyonlarca insanın hareketini gerektirir. Lenin, devrimin, küçük bir grubun kumkuması (fesat) ya da darbesi ile ya da tek, dramatik ve şiddetli bir davranış olarak değil, önceden düşünülen herhangi bir taslağa göre değil de, devrimci değişimin tüm dönemlerine eşlik eden güçlerin hızla değişen ilişkilerine bağlı olarak, kendini mücadelenin gidişine devamlı uymaya zorlayan, bir ileri giden, bir geri çekilen, karmaşık bir zigzaglı yolu izleyen, farklı biçimler alan, farklı tempolarda ilerleyen, iktidarın bir *sınıftan* bir başkasına aktarımı olduğunda bunun için direnmiştir. Halkın siyasal anlayışının genel düzeyini, tarihteki rollerini açıkça anlayacakları, büyük değişimi gerçekleştirmek için mücadeleye ve özveriye hazır olacakları düzeye yükseltmeye, devrimci örgütler, böyle bir süreç içinde yardımcı olurlar. Sosyalist devrim, temelde bir değişiklik için, yeni bir toplum sistemini, sosyalizmi kurmak üzere sınıf iktidarının aktarımı amacıyla, işçi sınıfının zor kullanmasıdır.

Tüm bir sürecin özü, Marx'ın kitlelerin «toplu gücü» diye adlandırdığı şeyin kullanımı, gerektiğinde kendi iktidarlarının zor kullanarak kurulmasıdır. Bu, işçi sınıfının, tekelci kapitalizm tarafından sömürülen öteki sınıflar ve katmanların hepsiyle bağlaşmasını gerektirir.

Bu bizi, sosyalist devrimde işçi sınıfının rolüne ilişkin marksist öğretinin özüne getirir.

Lenin, 1913'de yazdığı *Karl Marx'ın Öğretisinin Tarihsel Yazgısı* adlı makalesinde, üstüne basa basa şunları söyler:

> Marx'ın öğretisindeki temel öge, sosyalist toplumun kurucusu olarak proletaryanın tarihsel rolünü ortaya çıkarmasıdır[2].

Bu görüşe karşı açık bir meydan okuma C. Wright Mills'den gelir.

Marx'a göre tarihi yapan proletaryaydı. Bunun doğru olmadığını her aptal görebilir şimdi[3].

Göreceğimiz üzere, bu incelemeye konu olanların üçü de - Fanon, Debray, Marcuse - proletaryanın rolü sorununu ele alırlar. Birincisi Afrika, ikincisi Latin Amerika, üçüncüsü ise Batı dünyası ile ilgilenir. Sonraki bölümlerde bu tartışmaları ayrıntılı olarak yanıtlamaya çalışacağım; ama, burada, daha genel bir nitelikte bazı gözlemlerde bulunmak gerekmektedir.

Bu gözlemler Marksistlere tanıdık gelecek ve bazıları, bu nitelikteki bir kitapta, kendilerince her zaman kabul edilen bu düşüncelerin anımsatılmasının neden gerekli olduğunu merak bile edeceklerdir. Ancak, üzülerek söylemek gerekir ki, yeni sloganları, yeni kavramları düşünmeksizin benimseyenlerin çoğu, genellikle Marksizmin temel düşüncelerini okumadan ya da anlamadan yapmaktadırlar bunu. Bundan ötürü, bu noktada, Marx ve Engels'in işçi sınıfının kapitalizmi kaldırmada ve sosyalizmi kurmadaki belirleyici rolüne ilişkin temel düşüncelerini özetlemek gerekir.

Engels, *Komünist Manifesto*'nun İngilizce baskısına 1888'de yazdığı Önsöz'de işçi sınıfının «toplumu tüm sömürüden, baskıdan, sınıf ayrımlarından ve sınıf mücadelesinden, aynı anda, ilk ve son kez kurtarmadan, kendini sömürücü bir egemen sınıfın, burjuvazinin etkisinden kurtaramayacağı» bir aşamaya ulaşıldığını belirtir.

Komünist Manifesto'da, işçi sınıfının neden kapitalizmin can düşmanı olduğu açıklanır.

> Günümüzde burjuvaziyle karşı karşıya gelen tüm sınıflar için tek gerçek devrimci sınıf proletaryadır. Çağdaş sanayide öteki sınıflar zayıflar ve sonunda ortadan kalkarlarken, proletarya onun özel ve temel ürünüdür.

Başka deyişle, işçi sınıfının tarihsel rolü, işçi sınıfının bazı öznel niteliklerinden değil, kapitalist toplumdaki nesnel yerinden doğmaktadır.

Marx'ın *Kutsal Aile* (1844)'de değindiği üzere «sorun şu ya da bu proleterin, hattâ tüm proletaryanın şu anda yeni *amaçladığı* değildir. Sorun, proletaryanın ne olduğu ve proleter olmanın sonucu neyi yapmaya zorlanacağıdır.»

Yani, bazı Muhafazakâr işçiler (İngiltere'de Muhafazakâr Parti'ye oy veren işçiler kastediliyor - çn.) bir ev ya da otomobil sahibi olmakla ufuklarını sınırlamışlar ya da Enoch Powell tarafından bazı geri kesimler aldatılmışlarsa, bu işçi sınıfının, belli bir aşamadaki fiilî sınıf bilincine ya da siyasal faaliyetine değil de, toplumdaki özel yerine bağlı olan, tarihsel rolüne ilişkin Marx'ın kavramını geçersiz kılmaz.

Neden?

Kapitalist toplum, üretim araçlarının özel mülkiyetine, işçi sınıfını sömürerek elde edilen özel kâra dayanır. Bu kârın kaynağı, ücretli sınıflardan elde edilen artık değerdir.

İşverenler işçilerden en yüksek artık değeri elde etmeye çabalarlarken, işçiler de ücretlerini ve yaşama koşullarını savunmak, iyileştirmek için mücadele ederler. Ücret, çalışma saati, parça başına ücret, verimlilik, ücretli izin, çay molası vb. konulardaki günlük mücadele, işçilerin aldıkları pay ile işverenlerin aldıkları payı belirleyen mücadelenin birer ürünüdürler. İşçilerin sendikalarda örgütlenerek bu mücadeleye yardımcı olmaları da bundandır; sendikaları zayıflatmak, haklarını kısıtlamak, önderlerini yozlaştırmak ya da zararsız duruma sokmak için işverenlerin ve kapitalist devletin girişimleri de.

İşçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasındaki bu uzlaşmaz karşıtlık (antagonizm) sınıf mücadelesinin temelidir. Kapitalizm geliştikçe, en büyük işverenlerin ekonomik ve siyasal güçleri arttıkça, işçilerin de gücü gelişir, artar. Bir yanda, genişleme ya da birleşme yoluyla yaratılan ve kapitalist Devletçe yardım edilen dev tekeller, öte yanda, bileşimindeki önemli değişikliklere karşın, kapitalizmin büyümesine koşut olarak sürekli artan işçi ordusu ortaya çıkar.

Dünya işçi sınıfının artan gücünü, 20. yüzyılın başında 30 milyon iken 1969'da 540 milyona çıkan sayısal artışı; örgütlenmesinin yaygınlığını da, 1910'da 9 milyon iken 1920'de 50, 1945'de 64 ve 1970'de 230 milyona yükselen sendika üyeliği gösterir.

İşçilerin âcil istekleri için yaptıkları günlük mücadele, onları bu mücadeleye katılmaya zorlayan ne olursa olsun, nesnel olarak, kapitalist sömürüye karşı mücadelenin bir parçasıdır. İşçi sınıfının bu sömürüyü sona erdirebileceği tek yol üretim araçlarına sahip olmasıdır. Bu, *bir sınıf olarak* işçilerin sosyal üretime benzer bir mülkiyet biçimi kurmalarının kendi temel çıkarlarına olması demektir. Marx'ın işçi sınıfını öteki sınıfların hepsinden daha devrimci olarak kabul etmesinin nedeni budur.

Marx'ın bulduğu ve açıkladığı üzere, kapitalist sistemin odak çelişkisi sosyal üretim ile özel mülk edinme arasındadır. Bu çelişki, üretim araçlarının sosyal mükiyetini gerektiren, sosyal üretim ile sosyal mülk edinmenin uyumu ile sona erdirilebilir ancak. Bu temel değişimi yapacak tarihsel role sahip belirleyici sınıf da, dediğimiz üzere, kendisinin sömürülmesini sona erdirme mücadelesinin aynı tarihsel zorunlulukla karşılaştırdığı işçi sınıfıdır.

Kapitalizmin üretime getirdiği teknik değişiklikler, bireysel üreticiden, Marx'ın deyimiyle «toplu işçi»ye doğru bir değişime neden oldu. Marx, sonuç olarak «burada, sadece bireyin üretken gücünde, işbirliğinin yol açtığı bir artışla değil, yeni bir gücün, kitlelerin toplu gücünün yaratılması ile de karşı karşıyayız» der[4].

Büyük girişimlerde çalışmış, sendikal faaliyete, grevlere ve başka mücadelelere katılmış olanlar bu «toplu gücü» tanımışlardır.

İşçilerin üretim araçları yoktur; yaşamak için işgüçlerini satarlar. Günümüzde, bilimsel ve teknolojik devrim nedeniyle büyük değişikliklere konu olan en ileri üretim biçimine, fabrika üretimine bağlıdır işçi. Emek harcarken başkaları ile

topluca çalışır, çıkarlarının savunmasında onlarla birleşir. Ortak örgütler, amaçlar ve tutkular yoluyla bir sınıftan olduğu duygusunu edinir. Kendi başına bırakılırsa, bir sınıftan olma duygusu bir sendika bilinci ile sınırlı kalır. İşçi, sosyalist anlayışı ya da işçi sınıfının kapitalizmi yıkmadaki tarihsel görevinin farkında olmayı, sadece kendi deneyi ile, kendiliğinden edinmez. Her an, binbir türlü yolla kapitalist propagandanın, özellikle günümüzde televizyonun ve tekelci günlük basının etkisi altındadır. Ayrıca, işçi sınıfının üst tabakası zaman zaman kapitalizm tarafından satın alınmakta, bir süre için işçilerin büyük bir kesimini kendi oportünist politikalarını desteklemeye kandırabilmektedirler.

Bu koşullar altında, işçi sınıfı, sistemi değiştirecek, iktidarı alıp sosyalizmi kuracak bilinçli bir amaca ulaşmaksızın, âcil çıkarları için daha uzun bir süre mücadeleye devam edecektir. Bir sosyalist görüş, toplumda neyin yanlış olduğuna ve nasıl değiştirileceğine ilişkin temel bir anlayış, Marksizmi anlayan ve bu görev için örgütlenmiş olanların bilinçli çabalarıyla işçi sınıfının ekonomik mücadelesine sokulmalıdır. İşçi sınıfının, Marksizme dayanan kendi siyasal partisine gerek duymasının nedeni budur.

Buraya değin anlatılanların ışığında, başkaldırı ve devrimle ilgili yeni kuramların bazılarını inceleyeceğiz şimdi.

II

FANON VE AFRİKA'DA SINIFLAR

1961 yılında, 36 yaşındayken löseminden ölen Frantz Fanon neredeyse efsaneleşmiştir. Martinik'de 1925 yılında doğmuş, yirmi yıl sonra Batı Hint adalarına gitmek üzere ayrılmış, askerlikten sonra Fransa'da tıp öğrenimi görmüş, ruh hekimliği üzerine uzmanlaşmıştır. Ruh hekimi olarak çalışmak üzere, 1952 yılında Blida'ya (Cezayir) gitmiş, F.L.N. (Front de Libération Nationale = Ulusal Kurtuluş Cephesi - çn.) ile Cezayir'in kurtuluş mücadelesine atılmıştır. Cezayir'in zaferinin ilk günlerinde, hastalığının iyileştirilmesini beklerken Amerika Birleşik Devletleri'nde ölmüştür.

Yazıları, öğrenim görmüş Afrikalılar ile, daha çok olmasa bile, aynı ölçüde, Avrupalı aydınlar arasında büyük etki yaratmıştır. İtalya'da bir Frantz Fanon Merkezi kurulmuş, çalışması üzerine seminerler düzenlenmiş, *Bolletino di Note Informazioni e Documenti* adlı bir dergi yayınlanmıştır. Fransa'da yazılarının büyük bir geçerliliği olmuştur; etkileri *Présence Africaine*'in sayfalarında açıkça görülebilir. İngiltere'de, yazılarının toplandığı dört cilt yayınlanmış, çalışmasını incelemek üzere Oxford'da bir çevre oluşturulmuştur.

Özellikle önemli yapıtı olan *Dünya'nın Lânetlileri*'nde görüldüğü üzere, Fanon'un kısa yaşamına, sömürgeci ve ırkçı baskıya karşı şiddetli, yakıcı bir kin yön vermiştir. Duygularının derinliğinin sezinlenemediği tek bir sayfası yoktur Fanon'un.

Parlak bir düş gücü ile sinirleri boşalırmışçasına yazarak ezilen milyonlarca Afrikalının kurtuluş yoluna çöreklenmiş saydıklarına amansızca yüklenir. Bir yazarın, ezilen bir kişinin duygularını, nefret edilen zalimin yüzüne karşı bu denli parlak, bu denli ihtiraslı bir biçimde çarpabildiği kuşkuludur. Cezayir'in *kolon*larına karşı her dikenli sözcük, aynı zamanda Vorster ve Smith'e atılan birer ok, onları korumayı sürdüren emperyalist hükümetlerin de suçlanmasıdır.

Ama, zaman zaman, suçlamalarında yanlış birer işaret, bir tür gereğinden çok abartma, bir yere ulaştırmayan, bundan ötürü de bazı tumturaklı yargılarla çok çabuk çelişebilen bir sonuç bulunabilir.

Aşağıdaki örnekten, stilinin sınırsız gücünü hemen sezinleyebilir, aynı anda su götürür sonucuna da dikkat edebiliriz.

> Sömürgecilerin kenti, taş ve çelikten yapılmış sağlam bir kenttir. Aydınlıktır; sokaklar asfaltla kaplanmıştır; çöp tenekeleri görülmemiş, bilinmeyen, hattâ pek düşünülmeyen artıkların hepsini yutar. Sömürgecilerin ayakları hiç görünmez; belki denize girdiklerinde görülür ama, onda da görülebilecek kadar yaklaşamazsınız onlara. Kentinin sokakları temiz, düzgün, çukursuz ya da taşsız olduğu halde ayaklarını dayanıklı ayakkabılar korur. Sömürgecinin kenti iyi beslenen bir kenttir; dingin bir kenttir; midesi her zaman iyi şeylerle doludur. Sömürgecinin kenti beyazların, yabancıların kentidir.
>
> Sömürgeleştirilmiş halkın ya da en azından yerlilerin kenti, zenci köyü, kötülük yuvası, yerlilerin oturmaları için ayrılan toprak parçası kötü ünü olan, adı kötüye çıkmış kişilerin olduğu bir yerdir. Orada doğmuşlardır, nerede, nasıl olduğu önemli değildir; orada ölürler, nerede, nasıl olduğu önemli değildir. Geniş değildir; insanlar birbirlerinin üstünde yaşarlar; kulübeler birbirlerinin üzerine yapılır. Yerlilerin kenti aç kenttir; ekmekten, etten, ayakkabıdan, kömürden, ışıktan yoksundur. Yerlilerin

kenti, korkudan iki büklüm olmuş bir kenttir; diz çökmüş bir kenttir; çamur içinde yuvarlanan bir kenttir[1].

Ama Fanon, sömürge halklarının «dize gelmediklerini» çok iyi bilmektedir. Bazıları, özellikle sömürge toplumun çanak yalayıcıları dize gelmiş olabilirler. Ancak, Fanon bir ayrım yapmaz; sınıfsız bir terim olan «sömürgeleştirilmiş»in arkasına sömürgeciliğin sınıflı toplumunu saklamaktan, ona tek bir genelleştirilmiş nitelik vermekten hoşnuttur.

Farklı sınıf davranışlarına karşı aynı ölçüde kayıtsız olarak, okuyucuyu çelişkili, ama aynı ölçüde genelleştirilmiş bir değerlendirmeye sokar hemen.

> Yerli her zaman tetiktedir... Yenilmiştir, ama evcilleştirilmemiştir; aşağılanır, ama aşağı olduğuna inandırılamaz. Sabırla, üzerine atılmak için, sömürgecinin gafil olduğu ana değin bekler. Yerlinin kasları her zaman gergindir. Dehşete düştüğü ya da korktuğu bile söylenemez. Bir anlık uyarıyla av rolünden avcı rolüne geçmeye hazırdır gerçekte[2].

Fanon'un sömürgeciler ile kurbanları arasındaki ilişki üzerine söyleyecek etkileyici çok şeyi vardır. Güzel bir biçimde ve ulusal kültür sorunu ile onun ulusal demokratik devrim üzerindeki etkisini adamakıllı bilerek yazar. Sömürgeciliğin Avrupa toplumu üzerindeki zararlı etkisini ortaya koyar. Sadizmin gerek ezen, gerekse ezilen üzerindeki trajik sonuçlarını açıklar.

Ancak, zaman zaman, sömürgeciliğe karşı düşünmesinin gücü o denli büyüktür ki, düşüncelerini gölgeler, bilimsel olmayan yargılara yöneltir kendisini.

Şiddeti neredeyse bir gizlem yapar.

> Şiddet, tek başına, halkın uyguladığı şiddet; liderlerince öğretilen, örgütlenen şiddet kitlelere sosyal gerçekleri anlama olanağını tanır ve onlara anahtarı verir[3].

Sömürge sisteminin şiddete dayandığını gördüğünden savunur bunları. Fanon, başından beri Afrikalılar ile sömürgeciler arasındaki ilişkinin «süngülerin ve topun düzenine» dayandığını yazar[4].

Bu şiddete karşı Afrikalıların da şiddete, «silâhlı ve açık bir mücadele»ye girişmeleri gerektiğini ileri sürer[5]. Gerçekte «bir silâhlı mücadelenin varlığı, halkın sadece şiddet yöntemlerine güvenmeyi kararlaştırdığını gösterir.»

Sömürgeci güçlerin elindeki şiddetin sömürge sisteminin önemli bir parçası olduğu yadsınmaz. Ama, sadece şiddeti görmek çok sınırlı ve siyasal bakımdan tehlikeli bir görüştür. Askerî birliklerin, polisin kullandığı şiddet, şiddet kullanmış olmak için değildir; ekonomik ve siyasal amaçlar için şiddettir. Sömürge sistemi, büyük emperyalist tekellerce mutlak iktidarı güvence altına almak amacıyla emperyalist birlikler, polis, yasalar, cezaevleri ve kurallarla desteklenen yabancı devlet gücünün, emperyalist hükümetin bir rejimiydi. Belli ekonomik sömürü yöntem ve biçimlerine, örneğin zorunlu emeğe, nüfus vergisine, göçmen işgücüne, yoksulluk ücretlerine, toprağa el konmasına, belli tahılların ekiminin yasaklanmasına, nitelikli çalışmaya yasal engeller konmasına, ücretlerin farklılaştırılmasına, köylü tarımcılara düşük fiyat verilmesine vb. dayanan bir sistemdi. Ayrıca, sömürge işçilerini ve köylüleri edilgenlikte (pasiflik) ve yenilmişlikte bırakmayı sürdürmeye, cehaleti kasıtlı olarak beslemeye yönelik bir ideolojiye dayanan bir sistemdi. Bağımsızlık onurunu kendi ayrıcalıkları, tantanaları ve kârları için gözden çıkarmaya hazır yerli bağlaşıkların desteğine dayanan bir sistemdi. Sadece şiddeti görmek, emperyalist şiddetin kaldırılmasının yeterli olduğuna ilişkin tehlikeli bir sonuca ulaştırır kişiyi; böylece, tekelci yatırımların ve sömürünün «şiddet olmadan» da sürdüğü gözden kaçırılır.

Fanon'un sömürge sistemini çok basite indirgemesi, askerî, siyasal, ekonomik, ideolojik karmaşıklığını görememe-

si, göreceğimiz üzere, onu, Afrika'nın sömürgeciliğe karşı devriminde farklı sınıfların oynadıkları rolü de tehlikeli ölçüde basite indergeyerek değerlendirmesine, devrimin gelecekteki yoluna ilişkin yanlış görüşlere yöneltir.

Nguyen Nghe, Fanon üzerine incelemesinde[6], onun şiddete yer vermesini bir «aydın birey» olması öznelliğine bağlar. Bu öznellik, Nghe'ye göre, Fanon'u, gerektiğinde önem kazanan bir devrimci gerçeğin, silâhlı mücadelenin, temelde siyasal olan devrimci hareketin bir aşaması olduğuna aldırmamaya yöneltir. «Sadece askerlik sanatı üzerinde yoğunlaşmak için siyasal ve ideolojik çalışma savsaklanırsa, özellikle barış koşulları yeniden geldiğinde, hattâ zafere ulaştıktan sonra bile, düş kırıklıkları beklenmelidir.» Bu satırlar, 1963 yılında, zaferden sonra Cezayir'de olanların ışığında yazılmışlardır; Nguyen Nghe'nin uyarısına aldırmamazlık edilemez.

Nghe, gerillalarla birlikte otuz yıl çarpıştıktan sonra afyon çubuklarının başına dönen eski direnme savaşçılarıyla tanınan Vietnam'dan; yıllarca gerillalarla birlikte çarpıştıktan sonra, tarım reformunun yürütülmesindeki hatalardan ötürü Parti'ye güvenlerini belli ölçüde yitiren, cinlere karşı duydukları eski korkularına dönen köylülerden örnekler verir. Sadece siyasal çalışma, yürekli özeleştiri, sosyalizmi kurmanın neleri içerdiğini anlayabilmeleri için halkı eğitmek yollarıyla bu gibi sorunların üstesinden gelinebileceğine değinir.

Ayrıca, Nghe, emperyalizmin sadece şiddet yoluyla değil, uyguladığı politika yoluyla da zaptettiğine, egemen olduğuna «ve kendinden üstün bir siyasal organ tarafından karşı çıkılıncaya değin de kazanmaya devam edeceğine» değinir önemle.

James Connoly de «fiziksel güç»ün tek yanlı savunucuları ile uğraşır[7]. «Başka ülkelerin devrimcilerinin bir silâh olarak çok önem vermedikleri bir ilkeyi göklere çıkaran şimdiki 'dağ' adamı»nı eleştirir; belirleyici unsurun, ulaşılacak amaç üzerinde anlaşmaya varmak olduğu üzerinde önemle

durur. Açık siyasal hedeflerin çok büyük olması demektir bu. «Başka deyişle, zor sorununun çok az önemli olduğuna inanır sosyalistler; gerçekte önemli olan sorun hareketin dayandığı ilkelerin, hedeflerine ulaşmak için zor kullanımını gerektirip gerektirmedikleridir.» Connolly, burada, «zor» sözcüğünü «*fiziksel* güç» ya da şiddet olarak kullanır. Kendisi, 1916 Yortu'sunda, zor kullanma zamanı geldiğinde, bundan asla kaçınmamış, devrimci gözüpekliğini, ataklığını yaşamı ile ödemiştir.

Silâhlı mücadelenin rolü üzerine Cabral'dan aktarma yapmak yetersiz olmayacaktır. Maké'de köylülerle konuşurken şunları söylemiştir:

> Silâhlı mücadele çok önemlidir. Ama, daha da önemlisi halkımızın koşullarını kavramış olmamızdır. Halkımız silâhlı mücadeleyi destekler. Ellerinde silâh olanların halkın çocukları olduğunu, silâhların çalışma araçlarından üstün olmadıklarını anlatmalıyız onlara. Birinde tüfek, ötekinde araç varsa, elinde araç bulunandır önemli olan. Portekizlileri kovmak istiyorsak, Portekizlileri yenmek için silâhlanılıyorsa, araç kullananları savunmak içindir bu[8].

Fanon, şiddetin üzerinde bu denli önemle durmuşsa da, sorun hakkında her zaman açık değildir. «Kurtuluşlarının sadece zorla elde edileceği, edilebileceği sömürge kitlelerinin sezgisidir[9].»

Fanon'da «zor» *silâhlı mücadele* anlamındadır. Kendiyle sık sık çelişen bilim dışı alışkanlığı ile şunları yazabilir: «Bugün, Cezayir'de zor kullanmanın kaçınılmaz olduğuna eminiz, ama başka ülkeler, bir partinin yürüttüğü siyasal eylem yoluyla, aydınlatma çalışmalarıyla halklarını aynı sonuçlara yöneltmişlerdir[10].»

Bir yanda, açıkça silâhlı mücadele anlamında kullanılan «kurtuluş sadece zorla elde edilir», öte yanda, «başka ülke-

lerde kurtuluş siyasal eylem yoluyla» kazanılmıştır. Fanon'un düşüncelerindeki bu çelişki, kurtuluşa giden yolların hepsinde neyin ortak olduğunu, *siyasal mücadeleyi* ayırt edememesinden ileri gelir. Mücadele zor kullanımını anlatır dolaylı olarak; bu, sömürge halklarının isteklerini sömürgecilere zorlayarak kabul ettirmeleri, onları dolaysız sömürge yönetimini bırakmaya zorlama girişimleri demektir. Ama, mücadelenin, zorun, *silâhlı* mücadeleyi ya da *silâhlı* şiddeti içermesi gerekmez. Binlerce kişinin katıldığı bir gösteri zor kullanımıdır. Bir grev zor kullanımıdır. Toprak işgali zor kullanımıdır. Vergi ödemeyi reddetmek ya da sığırları sürmek zor kullanımının kendine özgü yollarıdır. Halkın sömürgeciliğe karşı günlük mücadelesindeki her eylem bir zor gösterisini, sömürge halkının isteklerinin gerçekleşmesi, sömürgecilerin geri çekilmeye zorlanmaları için bir zor kullanma girişimini içerir. Afrika'daki çoğu örneklerde, bu tür mücadele biçimleri, bu tür zor kullanımı, emperyalizmin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki genel bunalımı çerçevesinde, ulusal bağımsızlığı kazanmaya yetmiştir. Bazı başka örneklerde, bir ölçüde silâhlı mücadele gerektirmiştir. 1952'de Mısır'da, 1964'de Zanzibar'da olduğu gibi, bazen de, bir askerî patlama hükümeti devirmeye yetmiş; sonraları, farklı koşullarda, Sudan, Libya ve Somali (1969) de de başarı kazanmışlardır. Bazen de, silâhlı hareketler ve temsil ettikleri zor, her zaman sömürgeci gücün askerî yenilgisini sağlamamış (Fas, Tunus, Kenya, Kamerun), daha uzun süren savaşlar nitelemişlerdir kurtuluş mücadelesini; Cezayir'de Fransızları yönetimi bırakmaya, iktidarı F.L.N.'e vermeye yedi yıl süren bir savaş zorlamıştır. Günümüzde, Gine-Bissau, Angola, Mozambik, Namibya'da silâhlı mücadele sürmekte, Güney Afrika'da da böyle bir mücadelenin hazırlıkları ciddî olarak yapılmaktadır.

Kısacası, silâhlı eylem, Afrika'daki sömürgelerin azında, sömürgeciliğe karşı mücadelenin bir özelliği olmuştur; sadece bu olgu bile, Fanon'un «silâhlı ve açık mücadele»nin ileriye yönelik tek yol olduğu savı ile çelişir.

*
**

Fanon, ırk ve renk konusunda beyaz ırkçılığa duyduğu haklı öfkenin kendisini kara ırkçılığa götürmesine izin vermemiştir. Tersine, beyaz ırkçılığın kara insanlar üzerindeki korkunç sonuçları kadar, beyazlar üzerindeki yozlaştırıcı, yıkıcı etkileriyle de yakından ilgilenmiştir.

> Beyaz insan beyazlığıyla
> kara insan karalığıyla
> damgalanmıştı[11].

Fanon'un amacı «insanın kendi renginden kurtulmasından başka bir şey değildi[12].» Aynı zamanda, «beyaz insana, kendisinin, şimdi, bir oyunun kurucusu ve kurbanı olduğunu göstermeye» çabalar[13]. Kara insanın beyaz insan tarafından ezildiği, sömürüldüğü, ayrım gördüğü, küçümsendiği, horlandığı ve şimdi de korkutulduğu sistem, gerek karaları, gerek beyazları çarpıtmakta, büyümelerini önlemektedir. Kara insan için, beyaz insan gibi olmayı özlemenin bir geleceği yoktur. Her ikisi için de tek gelecek, ırkçılığın, tüm biçimleriyle tamamen yıkılmasıdır. Beyaz ya da karanın ırkçı davranışına karşı bir yakarıda şunları söyler Fanon:

> Kara derili bir insan olarak, ırkımın başka bir ırktan ne bakımdan üstün ya da aşağı olduğunu bilmeyi aramaya hakkım yok... Kara derili bir insan olarak, eski efendimin gururunu kırmanın yollarını aramaya hakkım yok... Bir zenci görevi yoktur; bir beyaz sorumluluğu yoktur... Hayır, gidip öfkemi beyaz insanın yüzüne haykırmaya hakkım yok benim. Gönül borcumu beyaz insana söylemek de görevim değil... Sadece bir tek hakkım olduğunu kabul ediyorum: Başkalarından insanca davranmayı isteme hakkı... Yaşantım, zenci değerlerinin bilânçosunu çıkarmaya adanmayacaktır. Beyaz zekâsı dışında bir beyaz dünyası, bir beyaz töresi yoktur. Dünyanın dört bir yanında arayış içinde olan insanlar vardır[14].

Fanon'un bu canlı yakarışından etkilenmeden durulamaz. Beyaz ırkçılara bir doyum sağlamazken, Fanon'u bir kara ırkçı olarak yaftalamak isteyenleri de rahatsız eden bir sestir onun sesi. Renkle ilgili tüm düşünceleri bir yana bırakarak, her yerde, tüm ülkelerde, derisinin rengi ne olursa olsun, «arayış içinde olan insanlar», insanların kardeşliği için mücadele edenler olduğunu değerlendirmektedir Fanon.

Bazı *kolonlar* (sömürgeci) dahil, Cezayirlilere mücadelelerinde yardım eden Cezayir'deki Fransızlardan, Cezayir Savaşı'nın içinde, içten ve sevgiyle söz edebilmesi, Fanon'un ırkçılığa karşı tutumunun bir örneğidir[15]. Aynı nedenden ötürü, bir Müslüman halkı desteklerken, bir grup Cezayir Yahudisinin 1957 bildirisini onaylar, aktarmalar yapar. «Yahudiler, ulusal bağımsızlıkları için çarpışan Cezayirlilerin saflarına katılmışlardır... Bazıları bunu yaşantıları ile ödemiş, bazıları yiğitlikle polisin iğrenç acımasızlığına bırakılmış, çoğu da cezaevlerine, toplama kamplarına atılmışlardır. Ortak savaşta, Müslümanlarla Yahudilerin ırk bakımından kardeş olduklarını anladıklarını, Cezayir anavatanına karşı derin, sonsuz bir sevgiyle dolu olduklarını da biliyoruz[16].»

Fanon bir anti-emperyalistti, bir anti-sömürgeciydi, ama ırkçı değildi. Bundan ötürü, kendi sözcükleriyle, «dünyanın dört bir yanında arayış içinde olan insanlar» olduğunu asla unutmadı.

Ne yazık ki, Fanon'un birçok önemli konudaki ateşli, bazen de aşırı davranışı, düşüncelerinin, çalışmasının ana amacını bir yana bırakan ve onun sadece sömürgecilikten ve ırkçılıktan değil, gerek emperyalist zalimlerin, gerek onların, Fanon'un utanılacak bir ayıp saydığı, Afrika'daki sefil taklitçilerinin kapitalizminden de aynı ölçüde nefret ettiğini kabullenmekte başarısız kalan ya da öyle isteyen soğuk savaş yanlıları tarafından alınması ve yozlaştırılarak kullanılması sonucunu vermiştir.

Üçüncü Dünya'yı sosyalist ülkelerdeki, işçi sınıfındaki ve emperyalist metropoldeki demokratik hareketlerdeki doğal

bağlaşıklıklardan ayırmak isteyenler, Fanon'un en süslü ve renkli düşüncelerini bu amaç doğrultusunda kullanmaya çalışmışlardır. Fanon zaman zaman yanlış yorumlara konu olmuştur. Sık sık bilim dışı ve yaklaşımında çelişkili olduğu unutulmamalı. Çağdaş dünyada tamamen tutarlı bir kavranışa, hiç bir anlamda ulaşamamıştır. Ama, tamamen nefret ettiği amaçlar için onu kullanmak isteyenlere karşı koyacak şeyler de yazılarında yeterince vardır.

> Batı uluslarınca köleleştirilen sömürge halkları için, onları her fırsatta savunacak olanlar yalnızca komünist ülkelerdir. Sömürgeleştirilen ülkeler, davranışlarının komünist stratejisinin çıkarlarına uygun olup olmadığına değil, bu genel davranışın kendi çıkarlarına olup olmadığına bakmalıdırlar önce[17].

Aynı zamanda, sömürge halklarının da, emperyalizme karşı ortak mücadelelerini güçlendirmek için dayanışmalarının önemini de görmüştür.

> Yeni bir bölgenin bağımsızlığı, yeni insanların kurtuluşu, öteki ezilen ülkelerce bir çağrı, bir özendirme, bir umut olarak karşılanır. Amerika ya da Asya'daki sömürge egemenliğinin karşılaştığı her terslik Afrika halklarının ulusal isteklerini güçlendirecektir. Sömürge halkları, sömürge blokunun dayanışmasını ve kurtuluş hareketlerinin zorunlu bağınlaşmasını, somut olarak, ezene karşı yürütülen ortak mücadelede bulmuşlardır[18].

Fanon da kapitalist merkezlerdeki işçi sınıfının rolünü ve sömürgelerin kurtuluşunun onlar için önemini boşlamaz.

> ...Sömürge halklarının kurtuluş hareketi ile emperyalist ülkelerin sömürülen işçi sınıflarının özgürlükçü mücadeleleri arasında oluşan diyalektik güçlenme boşlanmış, gerçekte ise unutulmuştur.

Fanon'un Afrika halkını Avrupa'ya sırtını çevirmeye ça-

ğırdığı doğrudur, ama reddettiğinin kapitalist Avrupa olduğunu söylemek hatalı olmaz.

> Sömürgecilik ve emperyalizm, bayraklarını ve polis kuvvetlerini topraklarımızdan çektiklerinde hesaplarını kapamadılar. Kapitalistler, yüzyıllarca, az gelişmiş dünyada savaş suçluları gibi davrandılar. Sürgün, kıyam, zorla çalıştırılan emek ve kölelik, kapitalizmin, varlığını, altın ve elmas yedeklerini artırmak, iktidarını kurmak için baş vurduğu belli başlı yöntemler olmuştur... Çok somut olarak, Avrupa, Latin Amerika, Çin ve Afrika'nın sömürge ülkelerinin altın ve ham maddeleriyle haddinden çok doldurmuştur cebini. Bugün, Avrupa'nın zenginlik kulesinin gözleri önünde yükseldiği bu ülkelerden, aynı Avrupa'ya, yüzyıllar boyunca, elmas ve petrol, ipek ve pamuk, odun vb. ürünler akmıştır. Avrupa, tam anlamıyla, Üçüncü Dünya'nın yaratıcısıdır. Bugün onu boğan zenginlik, az gelişmiş ülkelerden çalınmış olan zenginliktir[19].

Yazış biçimi zaman zaman bu izlenimi vermişse de, Fanon'un niyetinin Afrika'yı ve Üçüncü Dünya'yı dış dünyadaki ilerici her şeyden, özellikle Üçüncü Dünya'yı «yeni bir insanlık tarihi»ne başlamaya çağırdığından bu yana, soyutlamak olduğu savını haklılaştıracak çok az şey vardır[20]. Burada bile, «Avrupa'nın bazen ileri sürdüğü büyük tezleri» dikkate alma gerekliliğini kabul ederek yumuşatmıştır bu çağrıyı.

Başka bir anlama çekilmeyecek biçimde şunları söylemiştir: «Bir yere ulaştırmayacağından soğuk savaş sona erdirilmelidir[21]» Sosyalizm için açık bir seçim yapmıştır. «Tamamiyle insanların tümüne yöneltilmiş, insanın tüm mallarının en değerlisi olduğu ilkesine dayanan bir rejim, bizim daha çabuk, daha uyumlu olarak ilerlememize olanak sağlayacak, böylece, tüm ekonomik ve siyasal gücün, ulusu küçümseyen, hor gören birkaç kişinin elinde olduğu bir toplum karikatürünü olanaksız kılacaktır[22].»

«İnsanlığı eski düzeyine çıkarmak, insanı her yerde, ilk ve son kez muzaffer kılmak» için büyük bir çaba gösterilmesini ister ve bu görevin geçmişte sık sık «sömürge sorunlarının ilgilendirdiği ölçüde ortak efendilerimizin saflarına katılmış» olduklarını anlamaları gereken «Avrupa halklarının zorunlu yardımıyla yürütülecek» olduğunu ekler; «buna ulaşmak için, Avrupa halkı, önce uyanmaya, kendini sarsmaya karar vermeli, beynini kullanmalı, Uyuyan Güzel oyununu oynamayı bir yana bırakmalıdır[23]».

Avrupa'ya karşı ve dar bir «Üçüncü Dünyacı» olan hiç kimse, Avrupa'nın gerçek kaderine, geleceğine bu denli ilgi duymamıştır. Fanon, Avrupa'nın sömürgecilik ve kapitalizm tarafından canavarlaştırıldığını savunur. En büyük suçlar «insanın yüreğinde» görülmüş, onu «ırkçı öfkeye, köleliğe, sömürüye ve, hepsinden çok, on beş milyon insanı yok eden kanlı jenoside» götürmüştür[24].

Onun için, bütün bunları bir yana bırakmayı önerir Fanon.

> Yoldaşlar, Avrupa, kendimiz ve insanlık için yeni bir sayfa açmalı, yeni kavramlarımız üzerine çalışmalı ve yeni bir insan yaratmaya çalışmalıyız.

Böylece, Fanon, kendi anlatımı ve devrimci değişikliğe karşı duyduğu tutku sonucu, yıkandığı suyla birlikte bebeği de döküverir. Bir an «Avrupalıların zorunlu yardımı»nı arar, biraz sonra ise, «yeni kavramlar» üzerinde çalışılması, «yeni insan»ın yaratılması önerileriyle Avrupa'dan öğrenilecek hiç bir şey olmadığı izlenimini yaratır. Ama, Fanon'un zaten seçmiş olduğu sosyalizme eş kavramlar, gerek kuramsal, gerek uygulama olarak önce Avrupa'da ortaya çıkan kavramlar zaten el altındadırlar.

Ama, Fanon'un, Afrika'nın sırtını dönmesini istedikleri Avrupa sosyalist düşüncesi değildir yalnızca. Sadece «insanın yadsınmasını ve cinayetler kümesini» ortaya çıkardığı ka-

nısında olduğu Avrupa sanayiini ve teknolojik kalkınmasını da yerin dibine batırır[25].

Marton bunu yorumlarken haklı olarak şunlara değinir:

> İnsanı kötürümleştiren, makine ya da otomasyon değildir. Sanayie ilişkin teknikler, insanı, doğanın kör güçlerinden özgür kılar. İnsanın yararına kullanıldıklarında kurtarıcı gibi olurlar, kapitalistlerin kârlarını artırmak için kullanılırlarsa, insanın yabancılaşmasını daha da kötüleştirirler[26].

Fanon'un Avrupa'ya ilişkin görüşleri üzerine Nghe'nin de benzer bir yorumu vardır[27].

> Kimse, Fanon gibi, tarihi yeniden başlatamaz. Tarihin akışında bulunabilir ya da bir kimsenin tarihin akışı içinde nerede bulunduğunu bilmeye gerek duyulabilir. Emperyalizme karşı duyulan öfke ne denli büyük olursa olsun, bir Asyalının ya da bir Afrikalının bilmesi gereken ilk şey, Avrupa'nın üç yüz yıldır tarihin ön safında bulunduğudur. Birçok Asya ve Afrika ülkesinde hâlâ olmayan iki gelişme sonucu tarih arenasına çıkmıştır Avrupa; belli zamanlarda ve belli yerlerde birlikte görülmüşlerse de, zorunlu olarak birbirine bağlı olmayan iki gelişmedir bu: Üretken güçlerin yenilenmesi ve demokrasi.

Bu katkıları, kökenleri Avrupa'da olduğundan yadsımak, kendi tepkisel politikalarını kapsamak için geleneksel düşünce ve kurumları kullananların elinde oyuncak olma riskini taşır diye uyarır Nghe.

⁂

Fanon'un düşüncelerinin odak noktasında, Afrika devriminde sosyal sınıfların rolüne ilişkin görüşleri yer alır. Afrika'daki sınıf güçlerini çözümlemeye girişmesi olumlu bir yanıdır; bu yapılmadan Afrika'nın bugün karşı karşıya oldu-

ğu mücadelenin niteliğini ve uzantısını anlamak mümkün olamazdı çünkü. Bu girişimi, bazı Afrikalı önderler arasında, Afrika'da sosyal sınıfların varlığını yadsımanın geçerli olduğu bir zamanda yapması da bir başka olumlu yanıdır.

Ancak, Fanon'un buradaki zayıflığı, birkaç ülkeden aldığı yüzeysel izlenimlere kolaylıkla güvenmiş olması, bunun sonucu olarak, genellikle olgulardan ortaya çıkmayan genellemeler yapma eğilimidir. Çözümlemelerini desteklemek için hiç bir istatistik kullanmamış, güçlü ve renkli değerlendirmelerini destekleyecek ayrıntılara ya da belli örneklere inmemiştir.

Bu, yazdıklarının çoğunun önemini yadsımak değildir. Yaklaşık olarak on yıl önce yazılmış olan *Dünyanın Lânetlileri*ni 1971 yılında yeniden okuyan bir kimse, birçok noktadaki parlak sezgisinden, abartma tutkusu olsa bile, bugün olgunlaşmış olan ve Fanon'un öngörülerini büyük ölçüde doğrulayan gelişmenin yüzünü göstermedeki yeteneği karşısında tekrar tekrar şaşkınlık duyar.

Örneğin, yeni-sömürgeci devletlerin yeni kapitalist yöneticilerinin çoğu hakkındaki soluk yargısı ve onların, kendi ülkelerinin sorunlarını çözmedeki yeteneksizliklerinden, emperyalizme asalakça bağlılıklarından ötürü, Afrika'yı, Latin Amerika'da olduğu gibi istikrarsızlığa, sonuçta da askerî darbelere sürükleyeceklerine ilişkin uyarısı doğrudur.

> Büyük zenginliklerin, büyük yoksullukla çevrili olarak yaşamasının bir kural olduğu bu yoksul, az gelişmiş ülkelerde, ordu ile polis rejimin temel direklerini oluştururlar; unutulmaması gereken bir başka kural da, bu ordunun ve polis kuvvetinin yabancı uzmanların danışmanlıkları altında olduklarıdır[28].

Ama, genç Afrika burjuvazisinin, bu durumun kendisi için yarattığı tehlikeyi değerlendirse bile, zengin olma tutkusu çoktur, diye uyarır Fanon. «Hakemlik yapan ordudur.»

1960'ların başında, daha Afrika'da askerî darbeler başlamadan çok önce, etkin anlatma yeteneğiyle şunları yazar:

> Açgözlü elleri çok yoksul bir ülkenin paralarını toplayan süslü vurguncular yığını, er geç, yabancı uzmanlar tarafından zekice kullanılan ordunun elindeki saman çöpleri olurlar. Böylece, eski anavatan, bir yanda tarafını tutan burjuvazi, öte yanda ise, uzmanlarınca yöneltilen, halkı zorlayan, hareketsizleştiren ve terör saçan ulusal ordu olmak üzere dolaysız hükümet eder[29].

Dünyanın Lânetlileri'nin özgün olarak basıldığı 1963 yılı Togo'nun başkanı Olympio'ya karşı yapılan askerî darbe ile başladı. 1968'in sonuna değin Afrika'da kırktan çok askerî darbe yapılmış, askerî darbe girişimi ya da hükümet bunalımı olmuştu[30]. Hepsinin nedeninin ve niteliğinin aynı olmadığı kabul edilir. Hepsi yalnızca askerî darbe değildi, ne de açıkça sağa kayıştı. Bazıları da sadece emperyalizmin uşaklarının saflarında yeniden ileri atılmayı temsil ediyorlardı. Ama, aralarında, Fanon tarafından ustaca öngörülmüş sürecin tanımlamasına uyanlar da vardı. Ve hemen hemen her iki ayda bir, onun bu konudaki yargıları daha da güçleniyordu.

Aynı biçimde, bağımsızlığın eşiğinde büyük ulusal güçlerin kendiliğinden çökeceklerine ilişkin keskin görüşleri de sık sık doğrulanıyordu.

> Bağımsızlık mücadelesi boyunca, şimdiki önderin yönettiği bir parti vardı. Ama, o zamandan bu yana, çözüldü bu parti; geriye barınağı, adı, simgesi ve işareti dışında bir şey kalmadı... Bağımsızlığın ilânından beri, parti, halkın dileklerinin duyurulmasına, gereksinmelerinin farkına daha çok varmasına ve gücünü daha iyi kurmasına yardımcı olamaz oldu. Bugün partinin görevi, tepeden gelme yönergeleri (tâlimat) halka duyurmaktır. Parti içi demokrasiyi yaratan, güvence altına alan, aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya gidiş gelişler yok artık. Tam

tersine, parti, kendini, yığınlar ile önderler arasında bir duvar durumuna sokmuştur. Sömürge döneminde kurulmuş olan birimler bugün tümüyle hareketsiz olduklarından, bir parti yaşamı yoktur artık... Bağımsızlıktan sonra, parti, olağanüstü bir uyuşukluğun içine düşer... Yerel parti önderlerine yönetsel görevler verilir, parti bir yönetim olur ve militanlar bu kalabalığın içinde görünmez olurlar... Parti, kişisel ilerlemeler için bir araç olur... Ayrıcalıklar çoğalır, yozlaşma başarı kazanır... Parti, iktidarın gerçek aracı olarak burjuvazinin eline geçer, makineyi güçlendirir ve halkın kuşatılarak hareketsizleştirilmesini sağlar. Gittikçe daha açık olarak anti-demokratik bir zor aracı olur[31].

Bir kez daha, birçok yeni Afrika devletinin, hepsi de çok acı olan, egemen bir özelliği durumuna gelen önemli bir eğilimi, bağımsız Afrika'nın yaşamının başlangıcında, Fanon'un kavrama yeteneğini beğenmek zorundayız. Çoğunda, ama hepsinde değildir bu beğenme. Ve işte burada, Fanon'un güçlü savları, Afrika'nın karşılaştığı durumun karmaşıklığını anlamamıza olanak vermeyen bir dogma özelliğini almaya başlar. Fanon'un başarısızlığı, kendi zayıflıklarına ve yetersizliklerine, ekonomilerine olduğu kadar siyasal yaşamlarına da hâlâ baskı yapan emperyalizmin ağırlığına, partinin ve yeni devletin üst kademelerinde olanların tutkularına ve kariyerizmlerine karşın, bir grup Afrika devletinde, önderlerin ve partilerin, halklarını, emperyalizmin yörüngesinden uzaklaştırmak, umursamazlıktan, yoksulluktan, bilgisizlikten kurtarmak ve insanların gereksinmelerini, özlemlerini karşılayacak yeni bir Afrika yaratmak için, yiğit ve ağır bir göreve sürüklemeye çabalayacaklarını öngörmesi ve önemsememesidir.

Bundan ötürü, Fanon'un çözümlemesi, emperyalizme karşı çıkışı ve 1960'dan sonra Birleşik Arap Cumhuriyeti, Cezayir, Mali, Gana, Brazavil Kongo'su, Tanzanya, daha sonra da Sudan, Libya, Zambiya ve Uganda'da gerçekleştirilen iç değiş-

şiklikleri açıklayamamaktadır. Bu ülkelerin beşinde, Cezayir, Mali, Gana, Uganda ve Sudan'da sonradan reaksiyoner darbeler olduysa da, ilerlemiş devletlerin sayısı 1960'daki kadardır. Ama Fanon, bu gruptaki devletlerle Fildişi Sahili, Lesoto, Malavi ya da Malagasi gibi yeni-sömürgeciliğe bağımlı zavallı devletler arasında bir ayrım gözetmiyor izlenimini vermektedir.

Bu gibi noktalarda Fanon'un çözümlemesinin zayıflığı, bilimsel bir yönetiminin olmayışından; kural-dışı durumlardan söz etmediği, ele aldığı durumların özelliklerine değinmediği için, genelleştirilmiş ve açıkça *tüm* Afrika devletlerine uygulanır anlamına gelen, gerçekteyse *tüm* özellikleriyle *hiç bir Afrika ülkesine* uygulanamayan, parlak bir tablo çizme eğiliminden ileri gelmektedir.

Burada da söylenecek çok önemli şeyleri olmasına, yarattığı huzursuzluk ve yadsıma kadar düşünceyi harekete geçirici noktalara da değinmesine karşın, Afrika'daki sosyal sınıfları ele alışı, başka hiç bir yerde görülmediği üzere bilimsel yöntemden yoksundur.

Öteki yorumcular Afrika'daki sınıfları ayırmayı denediklerinden, bizim terimleri tanımlayarak işe başlamamız daha iyi olacaktır. Bu, Afrika üzerine yazan bazı yazarların köylüleri tarım kesimindeki ücretli işçilerle karıştırmaları ya da çok yüksek ücret alan uzmanları, teknik elemanları «orta sınıf» saymaları eğiliminden ötürü özellikle önemlidir.

Lenin, bir sosyal sınıfı, bilimsel terimlerle, tüm toplumlarda ve dünyanın her bölgesinde geçerli olacak biçimde tanımlamıştır.

> Sınıflar, sosyal üretimin tarihsel olarak belirli bir sistemindeki yerleri, bazı durumlarda yasalarla belirmiş ve biçimlenmiş üretim araçlarıyle ilişkileri, emeğin sosyal örgütlenmesindeki rolleri ve sonuç olarak, elde ettikleri sosyal zenginlikten paylarını almadaki boyutları ve yöntemleri bakımından birbirlerinden ayrılan büyük insan

topluluklarıdır. Sosyal ekonominin belirli sistemindeki farklı yerlerine göre, birinin bir başkasının emeğini kullanabildiği insan topluluklarıdır sınıflar[32].

Lenin'e göre, sınıfın göstergesi, insanların üretim araçları karşısındaki durumlarıdır. «Sonuç olarak» elde ettikleri sosyal zenginliğin «boyutlarını» ve nasıl elde edileceğine ilişkin «yöntemi» belirleyen budur.

Bu açıdan bakıldığında Afrika gerçekten çok karmaşıktır. Yirminci yüzyıl sömürgeciliğinden önce bile, birçok tropikal Afrika ülkesi, feodalizmin uzun bir süre sonunda geliştiği Asya'da olduğu gibi, kesin sınıf ayrımlarına sahip değildi. Avrupa ile ilişki ve bunun sonucundaki köle ticareti Afrika'da zarara yol açtı. Avrupa'nın feodalizmden kapitalizme geçtiği, büyük teknolojik gelişmeleri gerçekleştirdiği bir dönemde, Afrika, ilerleyen aynı Avrupa tarafından hırpalanıyor, toplumu geçici bir durgunluğa itiliyordu. Afrika köleliğinin kanı ve kemiği üzerine Avrupa kapitalizmi, özellikle İngiltere ile Fransa gelişti. Avrupa'da yeni kentler doğdu, buluşlar yapıldı, fabrikalar kuruldu ve Avrupa, çağdaş sanayi gelişmesi için temelini atma olanağını buldu. Ama 19. yüzyıl sonunda, ekonomisi zaten geri olan Afrika, bir başka ağır darbeyi karşılamak zorundaydı; dörtyüz yıllık köleliğin yıkıntılarını onaramadan emperyalist kasırga geldi üzerine. Olağan gelişmesi bir kez daha bozuldu, ekonomisi üzerine yeni bozukluklar baskı yaptı.

Sonunda Afrika, bu yüzyıla, gelişmiş bir kapitalist sınıfı olmadan, işçi sınıfının başlangıcının ilk belirtileri ve sürüyle büyük ölçek feodal toprak sahipliğiyle (örneğin Kuzey Nijerya, Buganda, Etyopya, Yukarı Volta, «Fransız» Kamerun'unun kuzey bölgeleri) girdi, ama halkın çoğu komünal topraklarda hâlâ kendine yeten bir tarımı yürütüyor, hâlâ yerel el sanatları ve köy sanayii ile uğraşıyordu. Yalnız son altmış yılda, özellikle son yirmi yılda, bu gelişme kalıbından ortaya çıkmaya başlamıştı Afrika.

Bundan ötürü, Afrika toplumunda yeni sınıfların ya da işçilerin ve kapitalistlerin oluşturdukları temel sınıfların gelişimi bazen yetersizce sunuluyorsa, bu anlayışla karşılanmalıdır. Bu sınıflar henüz gelişme sürecindedirler ve Batı'nın sanayi toplumlarında görmeye alıştıklarımız gibi oturmuş, açıkça tanımlanmış sınıflar değildirler hâlâ. Afrika'daki işçiler genellikle sürel (part-time) köylü, köylüler ise genellikle sürel işçidirler. Afrika'da en çok görülen işçi türü, bir iki yıl sonra dönmek üzere, kiraladığı komünal araziyi ürakarak, madenlerde ya da plantasyonlarda ücretli iş alan göçebelerdir. Köylüler arasında farklılaşma olmakta, ama genellikle pek ileri gitmemektedir; toprakta özel mülkiyet yaygınlaşmaya başlamakta, ama komünal mülkiyette parçalanma henüz kesin bir biçim almamakta, toprağın başlıca parçalarına hâlâ köylü toplulukları sahip bulunmaktadırlar. Afrikalı kapitalistler görülmeye başlanmıştır, ama henüz görece çok küçük bir grup oluşturmaktadırlar ve henüz emperyalist tekellerden ekonominin herhangi bir büyük parçasını kendileri için koparamamışlardır. Ayrıntısız tüm Afrika ülkelerini sarmış olan ulusal bağımsızlık için bileşik savaşın ideolojik etkisi de göz önüne alınınca, Afrikanın bugünkü gelişme aşamasını değerlendirirken sosyal sınıfların önemini kabul etmede bazı Afrikalı önderlerin kararsızlıkları daha kolaylıkla anlaşılabilir. Ama önemi de yadsınamaz.

Afrika'nın geleceğini anlamak için sınıf güçlerinin bir çözümlemesini yapmanın gerekliliğini görmesi Fanon'un ayrı bir yeteneğidir. Çözümü sınıf biçimlenmesinin karmaşasında aramadaki amacı ve Afrika sınıf hareketinin Afrika'nın emperyalizmden kurtulmasına yardımcı olmasını ve bu denli çok bağlı olduğu milyonlarca köylüyü özgürlüğe kavuşturacak bir sosyal devrimi hızlandıracağını görmesi de ayrıca değer kazandırır ona.

Öyleyse, Fanon'un Afrika'daki sınıflar üzerine görüşleri nelerdir?

Birincisi, köylülerin rolüne ayrı bir önem vermesidir; bu da «şiddet»in gereği üzerinde direnmesiyle ilgilidir.

> Köylülük, sistematik olarak, uluscu partilerce yapılan propagında sonucu bir yana itilmiştir. Sömürge ülkelerde yalnızca köylülerin devrimci oldukları açıktır; yitirecek hiç bir şeyleri yoktur çünkü; kazanacakları ise her şeydir. Sınıf sistemi dışındaki aç köylü, sömürülenler arasında, yalnızca şiddetin karşılığını verdiğini görenlerin ilkidir[33].

Daha sonra ele alınacak olan, Afrika köylüsünün rolüne ilişkin özel sorundan ayrı olarak, Fanon'un bilimsel olmayan yaklaşımı hemen göze çarpar. Bize köylünün «sınıf sistemi dışında» olduğu söylenmiştir ama, aynı zamanda, şiddet eyleminin gerektiğini görmek için «sömürülenler arasında başta» geldiği de söylenmiştir. Köylüler sömürülüyorsa, ancak başka bir sınıf tarafından sömürülebilirler. Böylece, bir sınıf sisteminin parçası olmalı, başka bir sınıf ile açık bir ilişki içinde bulunmalıdır; bu öteki sınıf, yabancı plantasyon ya da ticaret tekelleri sömürgeci beyaz kapitalistler, yerli feodal derebeyleri ya da yerli kapitalist çiftçiler ve tüccarlar da olsa doğrudur. Emperyalizmin ve 20. yüzyılın sömürgeci sisteminin tüm temel dışarıya uzanması, bodur ve biçimsiz olarak süregitmeleri için kendi kendine yeterli çiftçiliğe ve komünal toprak sahipliğine olanak verirken, eski yaşama biçimlerini bozarak ezen halkların tümünü kendi yörüngesine getirmektir.

Ama Fanon'un çözümlemelerine devam edelim biz.

Yalnız «köylülerin ülkenin kendiliğinden oluşan devrimci gücünü kesinlikle meydana getirdiklerini[34]» ileri sürmekle kalmaz, kaçınılmaz olarak silâhlı mücadele sırasında «deneyle-

rinin ışığında, bilgilerine durmadan yenilerini katan köylülerin halkın mücadelesini yönetecek güçte olduklarını gösterecekleri» de ileri sürer[35].

Böylece, Fanon'un görüşlerine göre, Afrika köylüleri tek devrimci sınıftır ve mücadelenin temel gücünü sağlamakla kalmayıp, bu mücadelenin önderliğini yapma yeteneğine de sahiptirler.

Ama bu, Fanon'un köylülüğe ilişkin çözümlemesinin ana noktalarını ortadan kaldırmaz. Martin Staniland'ın Fanon'a ilişkin son çalışmasında (Frantz Fanon and the African Political Class - Frantz Fanon ve Afrika Siyasal Sınıfı -, *African Affairs*, Cilt 68, No. 270, Ocak 1969, ss. 4 - 25) değindiği gibi, Fanon'un bu sorunu ele alışında büyük bir kargaşa ve çelişki vardır. Afrika köylülüğünün *potansiyel* rolüne değil de, kendiliğinden gelişen devrimci niteliğine ağırlık veren Fanon'un, köylülerin davranışının aslında tutucu olduğunu, bundan ötürü, sömürgecilerin, onları, reaksiyoner amaçları için kullanma olasılıklarını kabul etmesi gerekir.

«Sömürgeciliğin kırsal alanları hareketsizleştirerek genellikle egemenliğini güçlendirdiğini ya da kurduğunu hatırlamalıyız» der. «Murabutlar (Kuzey Afrika'da dervişlere verilen ad -çn.), sihirbaz doktorlar, alışılmış reislerle çevrilen kırsal alanlarda oturanların çoğu hâlâ feodal bir biçimde yaşamaktadırlar ve toplumun bu ortaçağ yapısının tüm gücü sömürgelerin askerî ve idarî memurlarının elinde bulunmaktadır[36].»

Fanon, reislerin ve feodal önderlerin rollerinin aslında tutucu olduğunu anlatmaktadır:

> Feodal önderler, batıllaşmış ulusçularla halk kitleleri arasında bir paravana oluştururlar... Bu geleneksel yetkililer, kırsal alanlara sızmak için seçkinlerin çabalarını gözden düşürmek düşüncesiyle, işgalci güçler tarafından desteklenmektedirler. Kentten gelen bu etkilerin muhtemelen getirecekleri düşüncelerin değişmeyen, sonu gel-

meyen feodalizmin özünde kuşku uyandıracağını çok iyi bilmektedirler. Böylece, onların düşmanı, genellikle iyi anlaştıkları işgalci güçler değil, yerli toplumu bozmak isteyen, bunu yaparken de ağızlarından lokmalarını alacak olan bu çağcıl düşünceli kişilerdir[37].

Fanon, önceki burjuva ve işçi sınıfı devrimlerinin de «köylü kitlelerin devrimde bir fren meydana getirdiklerini» gösterdiğini kavramaktadır. Bundan ötürü, değindiği gibi, sömürgecilerin ulusal bağımsızlığa karşı mücadelede kent ile kır arasındaki karşıtlıktan yararlanmaları şaşırtıcı değildir. Sömürgeciler «dağlarda ve yüksek yerlerde oturanları kent halkına karşı harekete geçirirler[38].» Bağımsızlıktan sonra bile «bağımsızlık sonrasında yok edilemeyen sömürgeci gizli servisleri hoşnutsuzluğu beslerler, genç hükümetlere ciddî sorunlar yaratmayı başarırlar[39].»

Kırsal alanların kabile eğilimleri de oyuna sokulur.

Bazen sömürgecilik, ulusçuluğun itici güçlerini sarsmaya ya da onların çevresinde ayrılıklar yaratmaya çalışır. Kentlerdeki 'devrimcilere' karşı şeyhleri ya da reisleri örgütlemek yerine, yerli komiteler, kabileleri ve kardeş toplulukları partiler halinde örgütlerler. 'Ulusal iradeyi temsil etmeye' başlayan, sömürgeci rejim için bir tehlike oluşturmaya başlayan kentsel parti ile karşı karşıya kalınır, bölücü gruplar doğar, etnik ya da bölgesel farklılıklara dayanan eğilimler ya da partiler türer. Kabilenin tümü, sömürgecilerin öğütledikleri bir siyasal partiye dönüştürür kendini[40].

Köylülüğün esas tutuculuğunu böyle açıkça gösterdikten sonra ve buna koşut olarak, köylülüğün *kendiliğinden bir devrimci güç* ve gerçekte *tek* devrimci güç olduğuna ilişkin çelişik savına karşın, Fanon, daha önce «geleneksel işbirlikçiler[41]», feodalizmin ve sömürgeciliğin başlıca destekleyicileri, ulusal kurtuluş hareketinin başlıca düşmanları olarak

reddettiği reislerin savunmasına koşar. Ulusçu partilerin davranışlarını tanımlarken, reislere duyduğu yakınlığı saklayamaz: «Geleneksel reisler boşlanırlar, bazen cezalandırılırlar da... Tüm geleneksel toplumlarda saygı gören ve genellikle kuşkuya yer vermeyen moral gücü ile donatılan yaşlılarla herkes alay eder[42].» Ve bu onun, kentlerden gelen Batılı, çağcıl düşüncelere karşı tek gerçek ulusal anlatım olarak gördüğü geleneksel toplumun rolü kavramına bağlıdır. Böylece, bir bakıma ülküleşmiş Hint köyüne seslenen Gandi gibi, Fanon'un kendisi «çağcıl, batılılaşmış bir kentliyken», «disiplin altına alınmış ögeyi» temsil eden[43], «özverisini» koruyan, kendi bireyselliğini «toplum yararına» gömen ve Fanon'un «bireyci davranışlar» bulduğu işçiye karşı çıkan köylüyü birdenbire ortaya atıverir. Fanon, işçi yerine köylüyü seçişini açıklarken, «sömürgeci sömürüyü kendi yararına çevirmeyi başaran» işçinin tersine, «sömürgeciliğin yararlarından yoksun kılınan» köylünün işçiden daha doğal devrimci olduğunu ileri sürerek savına bir dayanak bulmaya çalışır[44].

Fanon, ulusal devrimde işçi sınıfının rolünü kınayarak, bağımsızlık mücadelesinin sürdürülmesine yadım eden ulusal demokratik partilere olan açık düşmanlığı ile, ve özellikle yerli burjuvazinin tüm kesimlerinin rolünü kesinlikle reddetmesiyle çözümlemesindeki bu çelişkiler yığınının içinden çıkmaya çalışır.

Onun çizdiği tabloda, uluscu partiden sürülen militanlar, yeniden güçlenmek ve devrimin temel dayanağını bulmak üzere kırsal alana dağılırlar. Kentlerden gelen bu «devrimci ögeler» kırsal halk kitlesinin, şiddet, toprağın yabancılardan geri alınması, ulusal mücadele ve silâhlı isyan dışında kurtuluş sorununu düşünmekten hiç vazgeçmediklerini keşfederler[45]. Militanlar bunları «içgüdüleriyle isyan eden ateşli halk kitleleri» diye el üstünde tutarlar; bunlara siyasal eğitim, askerî eğitim verirler; silâhlar ortaya çıkar; «silâhlı mücadele başlamıştır.» Çok geçmeden, «her tepede bir küçük hükümet kurulur ve iktidarı alır. Her yerde, vâdilerde, ormanlarda,

cangıllarda ve köylerde bir ulusal otorite buluruz[46].» Fanon bu sürecin olduğu yeri açıklayamamaktadır. Bu, hiç bir biçimde tropikal Afrika'da devrimin uygun bir tanımı olarak düşünülemez; Cezayir'de olup bitenlerin bile doğru bir tanımlaması değildir.

Afrika devrimi gibi karmaşık bir sorunu çözümlerken yanlışlardan kaçınmanın kolay olmaması doğaldır, ama Fanon'un Afrika mücadelesinin evresine ilişkin bu kuramını tanıtlamak için bir örnek bulmaya çalışırken, gerilla kuvvetlerinin gerçek ulusal lideri olarak emperyalistlerin desteklediği, kabileci Roberto Holden'i alarak korkunç bir yanılgıya düşmesi önemsiz değildir. Gerçekte bu Holden, Angola Kurtuluş Cephesi (MPLA = Movimento Popular de Libertacao de Angola -çn.) için savaşın yüzlerce Angolalı yurtseverin vahşice öldürülmesinden sorumludur. Holden, o zamandan beri, Afrika'daki Portekiz sömürgelerinde ve Güney Afrika'da silâhlı mücadeleye girişmiş sorumlu devrimci hareketlerin tümünce açığa çıkarılmış ve lânetlenmiştir.

FANON'UN İŞÇİ SINIFINI BİR YANA BIRAKMASI

Fanon'un Afrika'daki işçi sınıfını ele alışı, köylülüğü ele alışı kadar çelişkili değilse bile, bilimsel olmayan yöntemi gene de çelişkilere düşmesini önleyememektedir. Böylece, «en çok siyasal bilince sahip» olanların «kentlerdeki işçi sınıfı, nitelikli işçiler ve memurlar» olduğunu benimseyerek başlar[47]. İşçi sınıfı, siyasal uyanıklığa sahip olmakla birlikte, Fanon, işçi sınıfına, her şeyin ötesinde, ayrıcalıklı bir katman olduğundan, kendini silâhlı mücadeleye atmada güvenilemeyeceğini ileri sürer.

> Sömürgeleştirilmiş topraklarda, proleterlerin, sömürgeci yönetimce en çok şımartılmış olan sömürgeleşmiş nüfusun çekirdeğini oluşturdukları çok kuvvetle söylenemez.

Kentlerin olgunlaşmamış proleterleri göreli olarak ayrıcalıklı durumdadırlar. Kapitalist ülkelerde işçi sınıfının yitirecek bir şeyi yoktur; uzun dönemde her şeyi kazanacak olan onlardır. Sömürge ülkelerde ise, işçi sınıfının yitirecek her şeyi vardır; gerçekte, sömürgeleşmiş ülkelerde, sömürge makinesinin düzenli işleyişi için gerekli olan ve yeri doldurulamayacak kesimini temsil ederler; tramvay kondoktörleri, taksi şoförleri, madenciler, tersane işçileri, çevirmenler, hastabakıcılar vb. bunlara dahildirler. Sömürgeleşmiş halkın «burjuva» kesimini oluşturanlar da bu ögelerdir[48].

Böylece, Marcuse'nin kapitalist ülkelerin «burjuvalaşmış işçilerine» Fanon'un Afrika'nın «burjuvalaşmış işçileri»ni ekliyoruz. Burada acayip bir iş bölümü vardır. Fanon'un, kapitalist ülkelerin işçi sınıfını «yitirecek bir şeyleri olmayan» bir devrimci güç olarak, ama Afrika'nın devrimci potansiyelli işçilerini olumsuz bir görüşle ele aldığına dikkat edilmelidir. Marcuse ise, zaman zaman kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının devrimci potansiyelini yitirdiğine, ama, hiç bir zaman işçi sınıfı dışında tutmadığı Üçüncü Dünya'daki kitlelerin zamanımızın belirleyici devrimci güçlerinden biri olduklarına inanmıştır. Marcuse ile Fanon'un ortaklaşa noktaları, her birinin ele aldığı özel konularda, anılan işçi sınıfının devrimci olmayan bir güç olarak görülmesidir.

İşçi sınıfını ülkenin «burjuva» kesimi olarak gösteren Fanon, emperyalist denetimden ve onun etkisinden arınmış gerçek sendikaların örgütlenmesinin «sömürgecilik üzerinde kentsel nüfusun elindeki taze bir baskı ögesi» olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. «...Ulusal sendikalar, kentlerde örgütlenen bağımsızlık mücadelesinden doğarlar ve programları, her şeyin ötesinde, siyasal ve uluscu bir programdır. Bağımsızlık mücadelesinin belirleyici bir aşamasında doğan böyle bir ulusal sendika gerçekte bilinçli, dinamik uluscu ögelerin yasal katılımıdır... Sömürge döneminde uluscu sendikal

ögeler etkileyici bir grev gücü oluştururlar. Kentlerde, sendikacılar, sömürgeci ekonomiyi durdurabilirler ya da belirlenen bir anda kesinlikle yavaşlatabilirler[49].»

Ama Fanon, bunların tümünün, kırsal alanlarda yaşayan kitlelerce öğrenilmediğine inanır. Kentlerdeki hareketlerin sömürgecilik kalesindeki küçük mücadele adalarından başka bir şey olmadıklarını ileri sürer. Tersine, köylüler, kırsal alanda silâhlı mücadeleyi ele aldıklarında, işçilerin «sanki özgürlük için gerekli hareketin başladığını farkedememiş gibi kentlerde yaşamlarını sürdürdüklerini» ileri sürer. «Kentler sessizliklerini korurlar; günlük yaşamlarının kargaşasını sürdürmeleri, köylüye, ülkenin tüm bir kesiminin bir köşede oturmakla yetindiği izlenimini verir acıyla. Bu tür vurdumduymazlık tanıtları köylüyü tiksindirir, kent halkını tümüyle suçlama eğilimini güçlendirir[50].» Böylece, her sınıfın kendi mücadelesine daldığı, birbirlerinin yazgılarından ve çabalarından koptuğu ve bunlara büyük ölçüde aldırmadığı, işçilerle köylüler arasındaki mutlak boşluğun bir tablosu sunulur bize.

Fanon'un bu düşüncesini daha yakından incelemek gerek, ama bu aşamada şu sorunların sorulması da kaçınılmaz oluyor: Hangi ülkeden söz ediyor? Hangi Afrika ülkesinde bu olguyu gördü? Ne yazık ki, bir kez daha belirli bir bilgi verememektedir.

Fanon, bağımsızlıktan sonra, işçiler ve sendikalar daha koyu bir siyasal görünüm alırlar diye sürdürür. «Sendika önderleri artık işçi sınıfının ajitasyonu ile kendilerini sınırlayamayacaklarını farkederler[51].» «Daha ve daha çok siyasal nitelik» almaya zorlanırlar ve burjuvaziye karşı «iktidar gücü» için meydan okurlar. Böylece, ülkedeki yabancı üslere karşı istekler ileri sürerler, zararlı ticaret anlaşmalarını reddederler ve hükümetin dış politikasına karşı çıkarlar. Ama, bundan ayrı olarak, «nereye gideceklerini bilememektedirler», çünkü sosyal isteklerini ortaya koyarlarsa «nüfusun öteki kesimlerini zor duruma sokarlar»; işçiler «nüfusun en avantaj-

lı kesimidirler ve halktan kopuk olan, en rahat kesimi temsil ederler» diye yineler Fanon.

Fanon'un bu değerlendirmeden vardığı sonuç nedir? Kırsal alana dönüş. Militanlar «bundan böyle hiç kurtulamayacakları bir şaşkınlıkla kentlerdeki siyasal faaliyetin, sömürgeci rejimin değiştirilmesinde ya da yıkılmasında her zaman güçsüz kalacağını anlayacaklardır[52].» Böylece, «kentlerdeki yararsız siyasal faaliyetten» vazgeçecekler[53] ve «siyasetin halkı uyutmak için bir yol ya da büyülemek için bir araç olmayıp, mücadeleyi yoğunlaştırmak için tek yöntem» olduğunu yeniden keşfettikleri kırsal alana kaçacaklardır.

Böylece, silâhlı mücadele kırsal alanda başlar. Köylü kitleleri uyanmışlardır. Mücadele, köyden köye, kabileden kabileye yayılır. Sömürgeciler, mücadeleyi kesmek için ödünler ileri sürerler. Bu, geçici bir taktik olarak başarı da kazanır. Köylü, siyasette çok toy ve yozlaşmamış olduğundan, bir an saptırılır. Ama bu, yalnız geçici bir engeldir. Mücadele yeniden başlar. Kurtuluş kuvvetleri ilerler. Ama kentler alınmadan kesin bir zafer olamaz. Fanon «ayaklanmanın er geç kentleri de yutacağını» kabul eder. «...Kırsal alanlar, insan gücünün tükenmeyen yedeklerini temsil etse bile, ve silâhlı gruplar güvensizliğin orada çok yaygın olduğuna inansalar da, sömürgecilik, sisteminin gücünden kuşkulanmaz. Temelli bir tehlike ile karşılaştığını anlamaz. Bundan ötürü, ayaklanmanın önderleri, savaşı düşman kampına, yani görkemli, sessiz kentlere sokmaya karar verirler[54].»

Ama Fanon, kentlerdeki işçileri, devrimci görevlerini yerine getirme yeteneğinden yoksun oldukları düşüncesiyle bir yana itmiştir. Öyleyse, kime dönecektir? Köylülerin kentlerdeki bağlaşıkları olarak kime dayanacaktır?

Burada, Fanon'un kavramının temel öğelerinden bir başkasını buluruz.

Kırsal alanda başlayan ayaklanma, gerçekte, köylü nüfusunun, kent merkezlerinin dış kesimlerinde durdurul-

muş, henüz sömürgeci sistemde kemirecek bir kemik bulamayan kesimlerce kentlere sızdırılacaktır. Kırsal alanların artan nüfusunun ve sömürgeci mülksüzleştirmenin aile mülklerini bırakmaya zorladığı insanlar, çeşitli kentlerin çevresinde, er geç kente girmelerine izin verileceğini umarak, usanmadan toplanırlar. Bu insan yığını içinde, kulübe kentlerinin bu insanları arasında, *lumpenproletarya*nın yuvasında kentsel öncülerini bulacaktır ayaklanma. Çünkü *lumpenproletarya*, kâbilelerinden ve klânlarından sökülmüş olan bu açlar sürüsü, sömürgeleştirilmiş halkın kendiliğinden gelişen ve en radikal devrimci güçlerin başında gelenlerinden biridir[55].

Fanon, *lumpenproletarya*nın «sömürgeci egemenliğin can evindeki kangren» olduğunu kabul eder, ama bu kangrenin getireceği tehlikeleri umursamayarak devrimin belirleyici gücü olmasını bekler.

Böylece, pezevenkler, serseriler, işsizler ve âdi suçlular arkadan zorlanarak, çalışan güçlü insanlar gibi, kendilerini kurtuluş mücadelesine atarlar. Bu sınıfsız ayaklar, militan ve kararlı eylemleriyle ulusculuğa götüren yolu bulurlar... Orospular da, ayda iki pound alan hizmetçiler de, insanlığın tüm umutsuz süprüntüleri de, kendi canına kıyma ile delilik arasında gidip gelenlerin tümü, dengelerini bulacaklar, bir kez daha ileriye atılacaklar ve uyanmış olan ulusun büyük geçidinde gururla yürüyeceklerdir[56].

Ama Fanon, bir kez daha tablosunu değiştirmek ve *lumpenproletarya*yı devrimcilerden çok sömürgecilerin ulusal kurtuluş mücadelesine karşı kullandıklarını kabul etmek zorunda kalmaktadır. Ezenler «*lumpenproletarya*nın zayıf yanları olan cehaleti ve kavrayışsızlığı beceri ile kullanacaklardır. İsyancılar, bu yedek gücü hemen örgütleyemezlerse, [lumpenproletarya] kendini sömürgeci kuvvetlerle birlikte yan yana, ücretli asker olarak savaşırken bulacaktır[57].»

Fanon, burada, Fransızların Cezayir kurtuluş kuvvetlerine karşı kullandıkları *harkis* ve *messalistse*, Angola'da silâhlı Portekiz kollarının önünde giden «yol temizliyiciler»e, Kongo'daki Kasai ve Katanga'daki ayrımcıların örgütlenmiş gösterilerine, Leopoldville'de Lumumba'ya karşı kitle toplantısına «kendiliğinden» katılanlara ilişkin örnekler verir.

Bu gerçekten şaşırtıcı değildir, çünkü Fanon'un değindiği gibi, *lumpenproletarya* «ruhsal dengesizlikle» belli eder kendini. «Katılmaları, fizyolojik sefilliğe, aşağılanmaya ve sorumsuzluğa uzun süredir alışmış olanların insafına bağlı» olan kuvvetlerdir bunlar[58].

AYDINLAR VE ULUSAL BURJUVAZİ

Kentlerde yaşayanların hâlâ dikkate alınması gereken iki kesimi kalmıştır geriye: Aydınlar ve yerli kapitalistler.

Fanon, doğru olarak, Afrika'daki aydınların iki eğilimine çeker dikkatleri. Bir yanda, mücadele içinde, sömürge sisteminden edindikleri yüzeysel değerlerden kendilerini kurtaran, bireyselliklerini yenen ve halkla bütünleşerek «erkek kardeş, kız kardeş, dost» sözcüklerinden oluşan bir sözcüğü kabul eden aydınlar vardır. Fanon, bu sürecin, sadece «halkın kanının aktığı ve silâhlı savaş döneminin uzunluğunun, aydınların, halkın kurmuş olduğu üslere doğru akmasını sağladığı» «özgürlük için gerçek mücadele»nin olması koşulu ile mümkün olduğu söyler[59].

Fanon, bağımsızlıktan sonra da, aydınların bir kesimi arasındaki ilerici bir eğilime, «bir planlı ekonomi gereğini, vurguncuların yasa dışı edilmelerini, uyutmaya yönelik girişimlerin kesinlikle yasaklanmasını» kabul etmeye, «içten» hazır olduğuna inandığı kişilere de değinir. «Ayrıca, bu kişiler, yönetimin düzenlenmesine halkın kitle olarak katılması için de belli ölçüde savaşmaktadırlar[60].»

Ama, silâhlı mücadelenin, ileri sürdüğü temizleyici ve kurtuluşçu etkilerine yeniden dayanarak, «kurtuluş mücadelesiyle yeterince sarsılmalarını» koşulların önlediği, sömürgelikten çıkan ülkelerdeki bir farka değinir Fanon[61]. Ona göre, bu gibi durumlarda, «düzenbaz aydınlar», «dünkü sömürgeciliğin ve bugünkü ulusal hükümetlerin soyguncu çocukları... nerede bir ulusal kaynak varsa yağmalarlar. Ulusun bugünkü acısını, acımaksızın, ithalât-ihracat birlikleri, sınırlı sorumlu şirketler, borsa oyunları ya da haksız yükselmeler yoluyla, dolap kurma ve yasal hırsızlık aracı olarak kullanırlar.»

Aydınların çekingenlikleri ve kararsızlıkları, Fanon'a göre, kısmen «burjuvazinin görünen gücünden»dir[62]. Bu nedenle, bağımsızlıktan sonra, yozlaşmayı, ekonomik çöküşü ve bir zalimlik, zor ve yıldırma rejimine dönüşmeyi önlemek için burjuvazinin yolu kapanmalıdır; «ileriye giden tek yol» budur.

Yerli burjuvazi için Fanon'un duydukları, nefret ve düşmanlıktan başka bir şey değildir, çünkü ulusal bağımsızlık mücadelesi açısından tamamen olumsuz bir güç olarak görür onu.

Gördüğü tehlike, ulusal burjuvazinin yönettiği mücadelenin reformcu niteliğinin gerçek ulusal kurtuluşa ulaşmayı önleyeceği, onun yerine «içi boş, kaba, dokunsan kırılacak bir taklit» olmaktan öteye gidemeyeceğidir[63].

Fanon, ulusal burjuvazinin rolünü açıklarken, davranışına bir ekonomik temel bulur.

> Sömürge rejiminden sonra iktidarı ele geçiren ulusal orta sınıf az gelişmiş bir orta sınıftır. Gerçekte ekonomik bir gücü yoktur ve yerini almayı umduğu anavatandaki burjuvaziyle asla karşılaştırılamaz... Yeni devletin en uyanık kesimini oluşturan üniversite ve tüccar sınıfını, sayıca azlıkları ve onların da başkente toplanmış olmaları ve ticaret, tarım ve serbest meslekler gibi giriştikleri faali-

yet türleri niteler. Bu ulusal orta sınıfın içinde ne bankacılar, ne de sanayiciler bulunmaz. Az gelişmiş ülkelerin ulusal burjuvazileri üretimle, yatırımla, inşaatla ya da emekle uğraşmazlar; tamamen aracılık işlerine yönelmişlerdir. Aklındaki iş, ortalarda dolaşıp gürültü patırtıya karışmaktır. Ulusal burjuvazinin ruhsal durumu sanayi yöneticisi olmak değil, iş adamı olmanın ruhsal durumudur. Sömürgecilerin ektikleri tohumların ve sömürgeciliğin koyduğu ambargo sisteminin de onlara başka bir seçme hakkı bırakmadığı doğrudur[64].

Fanon, Afrika'daki ulusal burjuvazinin bir tür hayalet burjuvazi, yabancı kapitalizmin güçsüz çanak yalayıcıları olduğunu, «sömürge sisteminde sermaye birikiminde bulunan bir orta sınıfın olanak dışı bir olgu» olduğundan kendi kapitalist ekonomisini kuracak güce ya da niyete sahip olmadığını bıkmaksızın söyler. Böylece, bağımsızlıktan sonra, bu güçsüz kapitalist sınıf, ekonomiyi değiştirecek ciddî bir çaba harcamaz. Hâlâ yalnızca hammadde üretmekle uğraşır ve «ülkede tek bir sanayi kurulmaz»[65].

Elbette ki, Afrika'da kurulan yeni sanayilere ilişkin gerçekleri göstermek basit olacaktır. Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Nkrumah yönetimindeki Gana iki çarpıcı örnektir. Ama Fanon olgularla, gerçeklerle uğraşmaz, sadece kendi genelleştirilmiş değerlendirmeleriyle uğraşır.

Ne yeterli maddesel, ne de aydın kaynaklarına sahip olmayan ulusal burjuvazi, tüm yabancı büyük şirketlerin kendi elinden geçmesinde direnir. «Ulusal burjuvazi tarihsel görevinin farkına varır: Aracılık[66].» «Batı burjuvazisinin iş temsilcisi» rolünü benimseyen ulusal orta sınıf, yeni-sömürgeciliğin bağımsızlık sonrası oyununda emperyalizmin iç bağlaşığı görevine iyice hazırdır.

Bu görevin yapılmasında tek bir ulusal partiyi yaratır.

Ekonomik bakımdan güçsüz, tutarlı sosyal ilişkiler kurmada yetersiz ve bir sınıf olarak kendi egemenliği ilkesi-

ne dayanan burjuvazi en kolay görünen yolu, tek bir parti yolunu seçer. Artık, ekonomik gücün ve devlet mekanizmasını denetlemenin vereceği bilinç ve soğukkanlılıktan çok uzaktır[67].

Böylece «burjuvazinin diktatörlüğünün maskesiz, boyasız, vicdansız ve huysuz çağdaş biçimi», tek parti sistemi kurulur[68]. Bu partinin başına da, eskiden, halkın bağımsızlık için duyduğu tutkuları temsil eden, ama şimdi «ulusal burjuvaziyi oluşturanların temettüleri için sabırsız oldukları vurguncular şirketinin genel başkanı olarak» gerçek amacını açığa vuran ulusal önder geçer[69].

Parti «bir özel çıkar aracı» olur[70]. Ayrıcalıklar ve yozlaşma artar. «Parti nesnel olarak, bazen de öznel olarak, ticaret burjuvazisinin suç ortağıdır.» Ama burjuvazinin bu gölgesi «ayrıntılı bir burjuva toplumu»nu kurmada yetersizdir[71]. «Gerçek bir burjuvazi yoktur; sadece eski sömürgeci gücün kendisine sunacağı yüzdeleri kabul etmekten hoşnutluk duyacak, madrabaz düşünceli, hırslı, doymak bilmez bir tür kast vardır[72].»

Ulusal burjuvaziye ilişkin bu çözümlemelerini geliştirirken, Fanon, burjuvazinin kendi temel ekonomik güçsüzlüğünü gidermek için hükümetteki ve Devletteki durumunu kullanmaya nasıl çalıştığına da dikkatleri çeker. «Burjuvazi için gerekli olan bir şeyin kendinde olmadığını görür: Para... Ne ekonomik gücü, ne önderlerinin dinamikliği, ne de görüşlerinin genişliği burjuva olma niteliğini kazandırır. Bu yüzden de, başlangıçta ve sonra da uzun bir süre memur burjuvazisi olarak kalır. Ona güç ve huzur veren yeni ulusal yönetimdeki yeridir. Hükümet yeterli zaman ve olanak sağlarsa, bu burjuvazi egemenliğini pekiştirecek yeterlikte para elde edecektir. Ama, tüm ekonomik ve sınaî sonuçları ile gerçek bir burjuva toplumu yaratamayacağını gösterecektir... Esas gücü ticarette, küçük girişimlerde ve komisyon sağlanmasındadır. Çalıştırdığı para değil, işi çabuk kavrayışıdır. Yatırım yapmaz ve

bir gerçek burjuvazinin doğuşu ve filizlenmesi için zorunlu olan sermaye birikimini sağlayamaz[73].»

Son birkaç yıl içinde bağımsızlığını kazanan Afrika devletlerinin çoğunun durumuna yan tutmadan bakan hiç kimse, ulusal burjuvazi konusunda Fanon'un suçlamalarını gözden uzak tutamaz. Savının önemini kolaylıkla bir yana bırakacak her ciddî devrimcinin yitirecekleri çok büyük, karşılaşacağı terslikler çok ağırdır. Yakından bir inceleme, çizdiği resmin çok genelleştirilmiş olduğunu ve bir kimseyi geçerli yargılara daha doğru olarak yöneltecek fiilî ayrıntıların ve kesin doğruların olmadığını gösterecektir yine. Burjuvazi arasında hiç bir yerde bir farklılaştırma yapmamaktadır.

Bu Afrika burjuvazisinin oynadığı yararsız ve tehlikeli rolü tamamen ve etkin bir biçimde gösterdikten sonra, ulusal bağımsızlığa ulaşılmasından hiç bir şey kazanmayan, giderek Hükümetten, ulusal partiden ve kitlelere sırtını dönmüş olan önderlerden soyutlanan yığınların gözlerinin açılmasına çeker dikkatleri Fanon.

> Eski sömürgeci ülke isteklerini artırır, ödünler ve güvenceler elde eder ve ulusal hükûmeti elde edişini daha az gizlemeye başlar. Halk dayanılmaz bir yoksulluğun içinde sürünür; yavaş yavaş önderlerinin anlatılması güç ihanetlerini görmeye başlar. Bu uyanış, burjuvazinin ders almada yeteneksiz kaldığı durumlarda daha keskindir. Etkilediği gelir dağılımı birçok büyük kesim arasında dağılmaz; ne farklı düzeyler arasında dizilir, ne de bir hiyerarşi kurar. Nüfusun onda dokuzu açlıktan ölmeye devam ederken, büyük çoğunluk içinde en çok nefret edilen bu yeni kasttır. Hızla ve acımasız bir biçimde bu kastın zenginleşmesi halkın kesin, gelecek fırtınalı günleri vaat eden uyanışını sağlar[74].

Fanon'un Afrika devriminde değişik sınıfların rolüne ilişkin çözümlemeleri kısaca budur. Görüşlerini belli bir uzunlukta anlatmak ve önerilerin eleştirisini yapacak bir çerçeve

sağlamak için temel kitabı olan *Dünyanın Lânetlileri*nden çok sayıda aktarma yapmak gerekmiştir.

Özetle, Fanon'un Afrika'daki sınıflar üzerine kuramsal görüşleri şöyledir:

İşçi sınıfı ayrıcalıklı bir sınıf, yitirecek çok şeyi olan bir «burjuva» kesimidir. Bu nedenle devrimci mücadeleye iyi gözle bakmaz.

Köylüler, yitirecek hiç bir şeyleri olmayan, kazanacakları çok şey olan tek devrimci sınıftırlar. Bu nedenle, şiddet eylemine girişmeye, silâhlı mücadeleye ve bu mücadeleyi yürütmeye kendiliklerinden hazırdırlar.

Reisler ve feodal önderler sömürgecilik tarafından desteklenirler, ama yardımlarıyla geleneksel toplumu savundukları, ulusun güç kaynaklarından biri olan köylüler üzerinde moral otoriteleri vardır.

Lumpenproletarya, ayaklanmanın «kentsel öncüsü», köylülerin belli başlı bağlaşığı olarak kentlerde hareket edecek güçtür.

*Aydınlar*ın bir bölümü kitlelerin yanında olacaktır; ama çoğu bağımsızlıktan sonra ulusal kaynakların yağmalanmasına katılmak ister ve burjuvaziyi destekler.

Burjuvazi kapitalist sınıfın sadece bir taklididir; bağımsız bir sınıf olma yeteneğinden yoksun olup, yalnızca yabancı kapitalizmin bir aracısı rolünü üstlenecek yetenektedir ve ceplerini, kitlelerin zararına doldurur.

Marksistlerin, bu görüşlerin ortodoks olmayan niteliğine karşı ilk tepkileri şaşkınlıksa, yeni ya da yerleşmiş inançlarla çeliştiği için hemen bir yana atmamalıdırlar. Fanon'un görüşleri, kısmî ve geçici bir yargıya varmadan önce, bilimsel incelemenin süzgecinden geçirilmelidirler.

Fanon içten bir kişiydi. Son birkaç yılını Cezayir devrimine adamış, görüşleri, kuşkusuz, sömürgecilik ve ırkçılıktan dolaysız deneyler edindiği Martinik'deki yetişmesi ve halkın haklı kurtuluş savaşına karşı emperyalist saldırıların barbar-

lığına tanıklık ettiği Cezayir mücadelesindeki deneylerinden biçimlenmişti.

Fanon'un zayıflığı, değindiğimiz üzere, Afrika gerçeğinin ayrıntılı ve bilimsel bir incelemesini yapmadan, Afrika devriminde sınıfların rolüne ilişkin genelleştirilmiş bir kuram kurmaya kalkışmasıdır. Sosyal sınıflara ilişkin görüşleri birçok kavrayış parıltısı içerirler, ama sezgiseldirler; derin ve daha kapsamlı bir bilimsel incelemeden çok izlenimlere, sınırlı ya da birkaç ülkeyle sınırlanmış gözlemlere dayanırlar. Değişik sınıfların sayısal büyüklükleri, toprak sahipliği, geçinme koşulları, ücretler ve öteki gelir kaynakları ile ilgili hiç bir rakam vermez. Ayrıca, bağımsızlık öncesi ve sonrasındaki Afrika devriminin evreleri üzerine, sadece birkaç özel örneğe dayalı ve hiç bir yerde, gerçekte neler olup bittiğini ayrıntılı olarak incelemeden genel değerlendirmeler yapar.

Fanon'un doğal olarak bazı malzemeler sağladığı, özellikle *Ölmekte Olan Bir Sömürgecilik Üzerine İncelemeler* ve *Afrika Devrimine Doğru* adlı kitaplarında, Cezayir anlaşılır bir kural-dışı oluşturur. Ama, Fanon'un bilgisi olduğu Cezayir durumunda bile, çözümlemelerinde, Cezayir'in bağımsızlıktan sonra izlediği karmaşık yolla ilgili hiç bir şey yoktur. 1960'ların başında, hiç kimse Afrika'daki değişik bağımsız devletlerin izleyecekleri dolambaçlı yolu gösterecek durumda olmadığından, bu çok kınayıcı bir suçlama değildir. Ama, Fanon'un yönteminin tüm özelliği, yargılamalarında, bu ya da şu yönde, çok geniş kapsamlı olmasıdır. Silâhlı mücadelenin, düşünce ve eylemde kendini feda eden sınamalardan geçmiş, kurtuluş görevini tamamlamak için yeterince donatılmış ve Afrika devrimini emperyalizme ve ulusal kapitalizme karşı yürütecek yeni erkek ve kadınlar yaratacak ateşi sağlayacağına inanmaktadır.

Halkı yedi yıllık çok zor bir kurtuluş savaşından çıkmış olan Cezayir için büyük umutları vardır. Önündeki görevi küçümsemiş, işçi sınıfına dayalı, bilimsel sosyalizmin yol gösterdiği, bundan ötürü de, bağımsızlığın ertesinde karşılaşa-

cakları siyasal, sosyal ve ekonomik sorunların çokluğunda ileriye gidecek yolu bulmalarında halka yardımcı olabilecek devrimci bir siyasal partinin yaratılması sorununa yeterince eğilmemiştir.

Afrika'nın yeni hükümetlerini değerlendirmesi, farklılaştırmaya olanak vermediği ve hiç bir yerde bu hükümetlerden hiç birini ilerici sayar görünmediğinden, Ben Bella'yı ulusal burjuvazinin bir temsilcisi, devrilmesini de «hakem» olan ordu tarafından ulusal burjuvazinin yenilgiye uğratılması saydığı varsayılabilir. Gerçekte, Ben Bella'nın devrilişi Cezayir devrimini tamamen yok etmediyse de, bir sağa kayış ve devrimci sürecin yavaşlaması sonucunu doğurmuştur.

KÖYLÜLER DEVRİMİ YÖNETEBİLİR Mİ?

Afrika'daki sınıflar üzerine Fanon'un görüşlerini sınamak, geçerli sonuçlara ulaşmak için, son yirmi yıl içinde Afrika'daki sınıfların rollerinin gerçekte ne olduğunu, bir ölçüde ayrıntılı olarak incelemek gereklidir. Bu inceleme, farklı sınıfların, özellikle işçiler ile köylülerin oluşumunun, gelişmesinin ve koşullarının incelenmesini içerir; ayrıca, katı ön yargılara saplanmadan, Afrika'daki kurtuluş mücadelelerinin ve bu mücadelelerde temel sınıf güçlerinin, özellikle Fanon'un çabalarını yadsıdığı işçi sınıfının oynadıkları rollerin de incelenmesini gerektirir.

Fanon, köylülerin, ekonomik bakımdan, işçilerden daha kötü durumda olduklarını, bunun da köylülerin kendiliklerinden daha devrimci olmaları sonucunu vereceğini ileri sürmüştür.

Afrikalı ücretli işçilerin ve köylülerin yaşama düzeyleri sorunu ile ilerde uğraşacağız, ama hemen burada belirtmek gerekir ki, işçilerle köylülerin yaşama düzeyleri arasında bir karşılaştırma yapma girişimi çok karmaşıktır.

Zambiya'daki nitelikli, yüksek ücret alan Afrikalı bakır işçisinin, aynı ülkedeki ortalama bir köylüden daha yüksek gelir elde ettiği açıktır; hükümette çalışan bazı kişilerle Afrika kentlerindeki bazı nitelikli işçilerin de yoksul köylülerden daha iyi durumda oldukları yadsınamaz. Aynı zamanda, yoksul olmayan Afrika köylüleri arasında da, örneğin Gana, Nijerya ya da Fildişi Sahili'nin kakao ya da kahve üretimi ile uğraşan varlıklı köylüleri gibi, önemli bir tabakalaşma vardır; bu köylüler, özellikle harman mevsimlerinde ücretli emek çalıştırırlar ve çalıştırdıkları,sömürdükleri işçilerden, hattâ genellikle ülkedeki işçilerin de çoğunluğundan daha yüksek bir yaşama düzeyinde bulunurlar.

Bütün bunlar bir yana, Afrika'daki *ortalama* işçi ücreti, *ortalama* köylünün yaşama düzeyinden daha iyi bir yaşama düzeyi sağlasa bile, bu, iki sınıfın görece devrimci nitelikleri hakkında çok bir şey söylemez. Yoksulluğun kendisi, militanlık ya da devrimci kavrayış yaratmaz. Lenin'in, yüksek ücret alan metal işçilerinin, daha düşük ücret alan dokuma işçilerinin mücadeleye aşama aşama sokulmalarına karşılık, âcil ekonomik istekleri için savaştıklarından, siyasal bakımdan daha bilinçli, daha devrimci ve sokak çarpışmalarına hazır olduklarını gösteren 1905 devrimiyle ilgili gözlemini dikkate almamız yeter.

> Metal işçileri, yüksek ücret alan, sınıf bilinci yüksek ve iyi eğitim görmüş proleterlerdi. 1905 devriminde, metal işçilerinden sayıca iki buçuk kat çok olan dokuma işçileri, Rusya'daki işçilerin en geri kalmışı ve en düşük ücreti alan kitlesiydi...[75].

Benzer biçimde, Çarlık Rusya'sının topraksız ve atsız yoksul köylüleri de, kuşkusuz, Petrograd'daki Putilov fabrikasındaki mühendislik işçilerinden daha kötü durumdaydılar, ama bolşeviklerin somut destekleyicisi olan Putilov işçilerinin daha ileri bir devrimci güç olduklarından kuşkulanmaya gerek yoktu.

Bağımsızlık mücadelesinde Mali'li işçilerin ve köylülerin rolünü açıklayan Modibo Keita'dan bir alıntı vermek yersiz olmayacaktır.

> Önde gelen destekleyicilerimiz, doğal olarak, köylüler ve işçilerdi. İşçi sınıfının rolünü nasıl değerlendirdiğimi soruyorsunuz. Kanımca, sömürge sisteminde, sömürüldüğünün açıkça farkındadır işçi sınıfı. Çalıştıklarında, -işsizlik sorunumuz var da- en çok sömürülenlerin onlar olmadıklarını biliyoruz, ama sorun bu değil; bir siyasal kavrayış sorunu[76].

Gine ve Yeşil Burun'un bağımsızlığı için Afrika Partisi'nin Genel Sekreteri Amilcar Cabral da aynı noktaya değinir.

> Pek çok kişi, sömürünün yükünü en çok çekenlerin köylüler olduğunu söylüyor; bu doğru olabilir, ama mücadelenin söz konusu olduğu yerde çekilen acının ya da işin ağırlığının önemli olmadığı kavranmalıdır. En aşırı bir acı bile, ulusal kurtuluş mücadelesi için gerekli olan *prise de conscience* (bilinçlenmeyi -çn.) oluşturmayabilir. Gine'de köylüler, köleliğe eşit düzeyde bir sömürü altındadırlar, ama onlara sömürüldüklerini, soyulduklarını anlatmaya çabalasanız bile, teknik ve ekonomik açıdan denenmemiş olan bir açıkmayla onları, en çok sömürülen kişiler olduklarına inandırmak zordur. Oysa, bir Avrupalının günde 30 ilâ 50 eskudo aldığı bir işte, diyelim ki 10 eskudo alan işçileri ve kentlerde çalışanları, yoğun bir sömürü ve adaletsizlik altında olduklarına inandırmak daha kolaydır, çünkü görebilmektedirler[77].

Ledda da köylülerin kendiliğinden ve öncü devrimci güç olarak davranma olasılıklarının sınırlılığına değinmektedir.

> Binlerce köye yayılmış, üretim biçimi ve tarımsal teknikleri geri olan bu köylü dünyası, kabile geleneğinin berkitilmiş (müstahkem) yeridir. Ve *şu an için,* kısmen dinsel ve feodal reislerin etkilerinden ötürü, ayrıcalıklı grupla-

rın iktidarına edilgen bir destek sağlamaktadır. Bu durum, Afrika ülkelerinde «sadece köylülerin devrimci» olduklarına ilişkin Fanon'un değerlendirmesi üzerine önemli kuşkular yaratmaktadır. Burada, Kara Afrika'da köylülerin devrimci rollerinin belirleyiciliğini küçümsemek - sadece sayıları bakımından değil; nüfusun yüzde 70-80'ini oluştururlar - ya da mücadelenin onlar olmadan hızlı ve tamamen geliştirilebileceğini söylemek gibi bir niyetimiz yok. Sorun, kendiliklerinden devrimci bir güç olup olamayacakları ve yeni sömürgeciliğe karşı mücadelelerinde öncü rolü oynayıp oynamayacaklarıdır. Yanıt olumsuz gibidir. Niteliklerinden ötürü proletaryaya yakın olan ücretli tarım işçilerini bir yana bırakırsak, kırsal alanlardaki bugünkü durum, köylü yığınlarını harekete geçirme ve örgütlendirme gibi zor, ama mutlak önemi olan bir işin sadece *dışardan gelen* bir güçle sağlanabileceğidir[78].

Bu konuda Nghe de Fanon'u suçlar.

Köylüler, kendiliklerinden, asla bir devrimci bilinç edinemezler; yoksul köylülüğün en becerikli ögelerini sabırla arayan, onları eğiten, örgütleyen kentlerden gelen militanlardır; ancak uzun süreli bir siyasal çalışmadan sonra köylülük harekete geçirilebilir[79].

Köylülüğün, Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki anti-feodal ve anti-emperyalist, demokratik devrimdeki rolünü tamamen küçümsemenin yanlış olacağı kuşkusuzdur. Her şeyin ötesinde, köylülük, bu üç kara parçasında da nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturur ve feodal ve emperyalist sömürünün kurbanıdır. Engels'in *Almanya'da Köylü Savaşı*'nda önemle üzerinde durduğu üzere, anti-feodal devrimin büyük bir gücüdür köylülük. Aynı zamanda, Engels'in değindiği gibi, devrimci mücadelede başarılı olmak için köylülüğün bir sınıf bağlaşığına gereksinmesi vardır. Tarih bunu açık seçik tanıtla-

mıştır. Köylülük, feodalizme ve emperyalizme karşı önemli bir güç olmuş, ama kendi başına bir zafere ulaşamamıştır. Başarı, 1789 Fransız Devrimi'inde olduğu gibi burjuvaziyle kurulan ve onun önderliğindeki bir bağlaşmayla ya da 1917'de Rusya'da olduğu gibi, işçi sınıfı ve onun önderliğindeki bir bağlaşma ile kazanılmıştır. Sadece bu gibi bağlaşmalar yoluyla köylülerin toprak almaları ve kendileri için yeni bir gelecek yaratmaları mümkün olmuştur. Asya'daki son mücadelelerde de aynı şey doğrulamıştır. Çin, Kore ve Vietnam'da, köylüler, işçi sınıfının önderliğinde toprak ele geçirmişler; Hindistan'da, feodal toprak sisteminde düzenlemeler yapan ve kırsal alanları kapitalizme açan, işçilerin ve köylülerin desteğiyle ulusal burjuvazi olmuştur; Japonya'da da toprak sahipliğinin eski feodal kalıbını kıran ve tarımda büyük ölçek kapitalist gelişmeyi sağlayan, Japonya'nın 1945'deki yenilgisinden sonra Amerika Birleşik Devletleri emperyalizminin desteklediği tekelci sermaye olmuştur. Bu farklı örneklerin hiç birinde, ne tarımsal sistemin dönüşümünü başlatan ya da önderlik eden, ne de ülkenin tümü için daha geniş siyasal ve ekonomik amaçların önderliğini yapan köylülük olmamıştır.

Doğu Avrupa'da ve Küba'da da, toprak sorununun köylüler için çözümü, işçilerden ve öteki sınıflardan oluşan marksist örgütlerce başlatılan sosyal değişimlerin bir sonucu olmuştur.

Bu, bir tür köylü iktidarının kurulamayacağı demek değildir. Harzem ve Buhara Sovyet Halk Cumhuriyetleri deneyi bu konuda çok öğreticidir. Bu iki cumhuriyette, Ekim Devrimi'nin etkisiyle, 1919 yılının sonunda ve 1920'de gelişen durum, köylülerin feodalizme karşı yaygın bir mücadeleye girişmelerine yol açtı. Yerel komünist örgütler çok zayıftılar ve bu geri toplumların sınıf yapısından ötürü işçilerden değil, köylülerden ve aydınlardan oluşuyorlardı. Her ne kadar «komünist» diye adlandırılırsa da, Harzem Komünist Partisi'ni «bir anti-feodal, anti-emperyalist parti» olarak niteler Profesör K. Mukhamedberdiyev[80].

Açıklamasına göre, Harzem ve Buhara devrimleri «daha önce tarihin görmediği» yeni bir tür devrimdirler. Feodal iktidarın devrilmesi işçi sınıfı iktidarı sonucunu doğurmamıştır. Gerçi sovyetler kurulmuştur, ama bunlar ne proleter nitelikte, ne de sosyalist iktidarı ifade eden sovyetlerdi. «Çoğunlukla köylü nitelikte, iktidarın devrimci- demokrat organları olarak çalışmışlardır... Buhara ve Harzem'deki halk devrimlerinin zaferiyle *Köylülük egemen sınıf olmuş*, işçi sınıfının devrimci-demokratik diktatörlüğünün devlet biçimini oluşturan halk sovyetleri aracılığıyla iktidarını yürütmüştür.» Profesör Mukhamedberdiyev'e göre, kurulan yeni cumhuriyetler *«öz bakımından halk ve biçim bakımından sovyet olan köylü cumhuriyetleri»*ydi. Sosyalist cumhuriyetler olmadıklarından ne Rusya Federasyonu'na, ne de başlangıçta Sovyetler Birliği'ne katılmamışlar; Komünist Parti'leri de Rusya Komünist Partisi'ne (Bolşevikler) sokulmamıştır. Bu, elbette ki sadece bir geçiş aşamasıydı; 1922'de Harzem ve Buhara Komünist Partileri, Rusya Komünist Partisi'ne katılmışlar, 1923-24'de de, her iki cumhuriyet de sosyalist olmuş ve Sovyetler Birliği'ne katılmışlardır.

Bu deneyin önemi, bir köylü iktidarının, belli koşullar altında mümkün olduğunu, bir geçiş aşaması olduğunu ve dost bir sosyalist iktidar ile dost bir komünist partinin desteğiyle sosyalizme geçiş yapılabileceğini göstermesidir. Ancak, bu deney, dünyada tek ise de, köylülüğün gerektiğini bir kez daha göstermiştir. Kendi başlarına bırakılsalardı, Harzem ve Buhara köylüleri yeniden feodalizme baş eğecekler ya da kapitalizme dönüşeceklerdi.

Sömürgeciliğe karşı devrimlerde köylülüğün rolünü değerlendirirken, köylülüğün, genellikle, üretim araçlarının küçük sahipliğine dayandığını gözden kaçırmamak gerekir. (Burada belirtmek gerekir ki, Afrika'da köylülük büyük ölçüde kendine yeterli bir çiftçiliğe dayandığından, komünal toprak sahipliği olduğundan ve, sömürgecilerin egemen oldukları ülkeler dışında, önemli bir toprak kıtlığı ile karşılaşmadıkla-

rından, tropikal Afrika'nın büyük bölümü, bir ölçüde, bu nitelemenin dışındadırlar.)

Gerçekten, köylülük türdeş (homojen) bir sınıf değildir. Örneğin, iki yanından da açık bir diş macunu tüpünün ortadan sıkıldığını düşünürsek, köylülüğün ne olduğuna ilişkin bir resim canlanır bir ölçüde. Küçük toprak sahiplerinden oluşan bir ordunun da alt yanından yoksul, genellikle topraksız köylüler, üst yanından ise ücretli emek çalıştıran zengin köylülerden oluşan küçük bir tabaka fışkırır. Başka deyişle, köylülük, çıkarları büyük ölçüde farklı olan üç ayrı tabakaya ayrılacak bir aşamadır. Gerçekte, yoksul, topraksız köylü, genellikle, varlıklı köylü tarafından sömürülen ücretli işçiye dönüşür. Genellikle varlıklı köylü tefeci de olduğundan, yoksul köylüyü bu yolla da sömürebilir.

Kapitalist gelişme, sanayiin ve kentleşmenin artması köylülüğün ayrışmasını hızlandırır. Çoğu köylü kentlere göçer ya da kırsal alanda ücretli işçi olur. Köylülerin sayısı hem mutlak, hem de göreli olarak azalır.

Köylülerin çoğu okuma-yazma bilmez, cahil ve dinsel dogma ile boş inanın bir avıdırlar. Üstlerinde önemli ideolojik etkileri olan feodal derebeyleri ile reislerin ekonomik egemenmenlikleri altındadırlar.

İngiliz askerî uzmanı William Gutteridge'in anımsattığı gibi, İngiliz emperyalizmi, sömürge ordusu için, genel olarak, işçilerden ya da öteki kentsel sakinlerden çok köylüleri seçmektedir; kendi halkına karşı çıkma da olsa, kendilerinden istenen görevleri yerine getirmeye daha çok isteklidirler çünkü.

«...ideal askerin, genellikle...», terbiyesi «siyasal bilinçsizlenme» sonucunu doğuracağından «okuma-yazma bilmez, misyoner eğitimiyle lekelenmemiş, uzak bir bölgeden olması istenirdi[81].»

Gutteridge, imparatorluk yetkililerinin seçiminin tamamen anlaşılır olduğunu açıklar; uzak kırsal yerlerden askere

alınanların «kıyı insanlarıyla ortak noktaları azdı ve ciddî iç güvenlik sorunları çıktığında yan tutmadan, hattâ düşmanca bile davranırlardı.»

Gutteridge, kentsel Afrikalılar yerine köylüleri sömürge ordusuna seçme politikasından ötürü «iç bölgelerdeki savaşçıları kentsel Afrika'nın siyasal etkisinden ayırmak zorlayıcı bir iç güvenlik savıydı» der[82]. Böylece, 1950'lerde, Gana ve Nijerya'nın sömürge ordularındaki tüm rütbelilerin en az yüzde 70'i kuzeydeki iç bölgelerdendi.

Afrika silâhlı kuvvetlerinden genel olarak söz eden Kwame Nkrumah şunları belirtir: «Ordunun ve polisin büyük bölümü köylülüktendir. Çoğu okuma-yazma bilmez. Buyruklara sorgusuz sualsiz uymaları öğretilmiştir ve burjuva kapitalist çıkarlarının araçları olmuşlardır[83].»

Ordu için köylü askerlere dayanma politikası Afrika'daki Fransız sömürge yetkililerince de izlenmiştir.

Waterbury[84], Fransız sömürgeciliğinin Fas'ta, «kentsel benzerleri» yerine «yeni kırsal seçkinleri» yeğlediğine değinir ve Orta Doğu'nun çöl sakinleri, Burma'daki dağ «kabileleri», Hindistan'daki iç bölgelerin savaşçı «kabileleri» ve tropikal Afrika'nın uzak iç bölgelerinde yaşayanları seçen İngiliz sömürgeciliğini anımsatan biçimde şunları ekler: «Fransız askerî personelinin ve *officiers des affairs indigénes* (iç olaylar subayları -çn.)'nın basit, kavgacı Berberileri çekici bir yığın olarak gördüğü açıktır. Kırsal alanları, Arap kentlerinin 'yozlaştırıcı' etkisine ve 'dinsel fanatizmleri'ne kapamak için mümkün olan her şey yapılmıştır; bu, ulusculuğun kentsel merkezlerden yayılmasıyle giderek daha akıllı sayılan bir politikaydı.» Ancak belirtmek gerekir ki, uygulamada Fransızların umutları gerçekleşmemiştir. «Kentlerin bilgisi, daha özel olarak da uluscu hareketler... genel olarak kırsal dünyaya sızmışlardır[85].» Fransızların göremedikleri, sadece kentlerle kırsal alan arasında gelişen ticarî ilişkiler değil, karşılıklı süregelen göçlerdi de; Fanon da, gördüğümüz üzere, farklı bir bakışla, kırsal nüfusla kentlerde yaşayanların birbirlerinden ta-

mamen ayrı yaşadıklarına ve mücadele ettiklerine inanıyordu.

Cezayir köylülerinin kurtuluş savaşından sonraki davranışlarına değinmek ilginç olacaktır. Ottaway'lerin gözledikleri üzere,

> Köylüler, bağımsızlık savaşında oldukları ölçüde devrimci olmamışlardır. Bir tarım reformu ya da sorunlarına daha çok eğilmesi için hükûmeti zorlamaya kalkışmamışlardır[86].

Cezayir'in kırsal bölgelerinin savaş sonrasında yeniden kurulması için, hükümetler, gönüllü işgücü istediklerinde, Ottoway'lere göre, köylüler, kıt kaynaklarını, okul ya da kamu çeşmeleri yapılması yerine cami yapılması için harekete geçirmişlerdir. «Yeni camilerin sayısı» diye yorumlarlar, «savaştan sonra, köylülerin kendi eski yol ve değerlerine döndüklerinin sadece bir göstergesidir.» Kurtuluş savaşı sırasında, tepkinin odak noktası olarak gözden düşürülen dinsel kardeşlik çıkarlarının yeniden canlanması, köylülerin, devrimci bir ideoloji ve örgütün tutarlı bir mücadelesiyle ilerlemeye sürekli olarak döndürülmedikçe, eski tutuculuklarına dönme eğiliminde olduklarını gösteren bir başka göstergedir. «Partinin ya da hükümetin önderliği olmazsa» diye sonuçlandırır Ottaway'ler, «köylüler, bir kez daha, geleneksel yetkililerin, *murabutların*, imamların, köy reisleri ve yaşlılarının etkisi altına girerler.»

Fanon, köylülerin kendiliklerinden devrimci davranışlarına inanabilir ve kentsel işçilerin tutuculukları özürünü ileri sürebilir, ama İngiliz ve Fransız emperyalistleri de sistemlerine en büyük tehlikenin nereden geleceğini bilirler kuşkusuz. Tehlikenin kentsel merkezlerden ve işçiler ile köylüler arasında bir bağlaşıklık kurulmasından çıkacağını görmüşlerdir[87]. Emperyalistlerin, her şeyin ötesinde önlemeye çalıştıkları işte bu bağlaşıklıktır. Ama Fanon, böyle bir bağlaşıklığa hiç bir şey katmaz. Tersine, savlarının hepsi, işçiler ile köy-

lüler arasındaki güvensizliği artırıcı ve onları karşı karşıya getirici niteliktedirler.

Köylülüğün, özellikle orta köylüler ile yoksul, topraksız tarım proletaryasının, Çin'deki silâhlı mücadelede, son yirmi beş yıllık Vietnam kurtuluş savaşlarında, Küba devrimindeki köylülerin ve şeker plantasyonlarında çalışanların rolünde, Guatemala'daki silâhlı mücadelede köylülerin ve plantasyon işçilerinin rollerinde, Kolombiya'da komünistlerin yönettikleri köylülerin silâhlı mücadelesinde ya da günümüzde Gine-Bissau, Angola ve Mozambik'te olduğu gibi, feodalizme karşı ve bağımsızlık mücadelesinde önemli bir rol oynayamayacaklarını ya da oynamadıklarını söylemek istemiyorum.

Köylülük, işçi sınıfının felsefesi olan marksizmi, örgütlü bir marksist güç tarafından getirildiğinde benimseme yeteneği olsa da, ulusun geri kalan bölümünü yönetecek ideolojiyi sağlayabilecek, açıkça belirlenmiş, örgütlü bir sınıf değildir. Köylü nüfusun çoğunlukta olduğu ülkelerde, köylülerin, devrimin belirleyici güçlerinden birini oluşturacakları doğrudur elbette. Burjuva-demokratik devrimin, feodal toprak düzenini ve ona eşlik eden siyasal ve sosyal üstyapıyı yıkmaya yönelik bir anti-feodal devrimin temel ekseninin tarım devrimi olduğu iyi bilinen bir marksist kavramdır. Ama burada da, köylülüğün rolünü değerlendirirken, gereğinden çok genellemeler yapmak tehlikelidir. Her devrimin, incelenmesi gereken kendi özellikleri vardır.

Ayrıca, mücadeleye sayısal olarak geniş yığınlar sağlayan *temel* güç ile politikayı oluşturan, ideolojiyi ve örgütsel deney ile yeteneği sağlayan *öncü* güç ya da başlıca devrimci güç arasında ayrım yapmak önemlidir. Belki de bu ayrımı yapmanın başarısızlığıdır sorunu karıştıran en büyük etken.

Soruna ilişkin olarak Vietnam önderlerinden Truong Chinh'in görüşlerine yer vermek yararsız olmayacaktır.

> Emperyalizmi ve feodalizmi devirmek için devrime kim öncülük edecektir? Halkı oluşturan dört sınıf, çalışan

köylüler, küçük burjuvazi ve ulusal burjuvazidir. Bunlar devrimin güçlerini oluştururlar.
Devrimin sürükleyici güçleri işçi sınıfı, köylülük ve küçük burjuvazidir.
Öncü rolü işçi sınıfı üstlenir.
Çalışan köylüler devrimin temel ordusunu oluştururlar. Küçük burjuvazi ile ulusal burjuvazi, ulusal burjuvazinin koşula bağlı bir bağlaşık olması farkıyle, işçi sınıfının bağlaşıklarıdır[38].

Elbette ki, Truong Chinh'in nitelendirmesi Vietnam devriminin deneyine dayanmaktadır ve Afrika'daki gelişmeleri anlamaya yardımcı olması zorunluluğu yoktur. Hattâ bazı kimseler, farklı sınıfların devrimdeki rolleriyle ilgili böyle keskin bir ayrımdan kuşkuya düşebilirler. Ama, buradaki savımızdan ötürü, bir *öncü* sınıf ile devrimin temel güçlerini sağlayanlar arasındaki ayrımı ortaya koymaya yardımcı olması önemlidir.

Fanon, Afrika'daki köylülüğün «halkın mücadelesini yönetme yeteneğine sahip» tek devrimci sınıf olduğunu ileri sürdüğünde ve işçilerin şımartıldıklarını, yozlaştırıldıklarını savunduğunda, kentlerdeki bağlaşığı olarak sadece *lumpen-proletarya*yı göstererek köylülüğü öncü devrimci güç saydığını pekiştiriyordu. Gerçekte, Fanon, böyle bir savda bulunmakla, sadece ulusal bağımsızlık mücadelesi evresinde neler olduğuna ilişkin değil, bağımsızlık sonrası döneme ilişkin de bir savda bulunuyordu. Bunu yaparken ne düşündüyse düşünsün, çok farklı dürtülerle, bağımsızlık kazanıldıktan sonra işçi sınıfını ikincil bir duruma sokmayı isteyenlere ideolojik gerekçe ve haklılık sağlamıştır.

Afrika'da köylülerin rolü üzerine görüşlerinin, Afrika'daki kurtuluş hareketlerini yürütenler ve köylüleri anti-feodal ve sömürgeciliğe karşı bir mücadeleye etkin olarak katılmaya kazanmanın ne zor bir iş olduğunu kendi acı deneyleriyle bilenlerce paylaşılmamış olması önemlidir. Fanon'un önemse-

meme eğiliminde olduğu bir şey, Afrika'da, sömürge sistemi altındaki köylülerin çoğunun, özellikle tropikal Afrika'da, tamamen parasal ekonomiye geçmemiş, kendine yeterli köylüler olduğuydu. Bu kural, vergi ödemek ve kendileri için gerekli olanları satın almak için ücretli iş almak üzere göçtüklerinde ya da peşin parayla üretime katılıp, başka Afrikalıları ücretli işçi olarak sömüren bir kapitalist çiftçi tabakasının ortaya çıkmasına yol açtıklarında bozuluyordu.

Afrika'nın büyük bölümünde, köylüler çok dağınıktırlar, bazen köylerde bile yaşamazlar[89], ayrı, sınırlı bir yaşantı sürerler ve toplu bir faaliyete çok büyük zorluklarla sokulabilirler. Senegal Afrika Bağımsızlık Partisi'nin eski önderi Majhemout Diop, Senegal ile ilgili olarak «köylülerin çoğu okuma-yazma bilmez, örgütsüz ve 12.000 köy ya da kırsal kent arasında dağılmıştır» der[90]. «İlkel üretim biçimleri ve örgütlenmesi ve bu biçimlere uygun üstyapı, çağdaş dünyanın gerektirdiğinin çok gerisindedir; bu nedenle, işçi sınıfının doğal bağlaşığı olarak *köylülüğü* etken mücadeleye *kazanmak* üstesinden gelinebilecek zor bir iş olmaktadır cidden[91].»

Aynı zorluklara, Gine-Bissau ile ilgili olarak Cabral da değinir:

> Geleneklerimizin genel çerçevesi ya da, daha çok, Gine'deki ekonomik koşulların yarattığı üstyapı ortadayken, Fula köylülerinin reislerini izleme eğilimleri güçlüdür. Bu nedenle, onları harekete geçirmek için sürekli, yoğun bir çalışma gerekir... Burada, bizim için büyük önem taşıyan bir temel soruna değinmek isterim; bu da, biz bir köylü ülkesi olduğumuza göre, köylülüğün temel devrimci güç olup olmadığı sorunudur. Bir zamanlar, köylülüğün devrimci bir güç olmadığının söylendiği kendi ülkemle, Gine'yle sınırlıyorum kendimi; özellikle, silâhlı mücadelemizin tümünü köylülük üzerine dayadığımızdan garip görülebilir bu. Fiziksel bir güç ile devrimci bir güç arasında ayrım yapılması gerekir. Köylülük, Gine'de, fizik-

sel olarak büyük bir güçtür; hemen hemen nüfusun tamamını oluşturur, ulusun varlıklarını denetler, üretir. *Ama, deneyden biliyoruz ki, köylülüğü* savaşmaya inandırana dek neler çektik[92].

(İtalikler yazarındır.)

Cabral, Parti'sinin önce «ticarette çalışanlardan, öteki ücretlilerden ve hattâ bazı köylülerden» kadrolarını nasıl hazırladıklarını, «işçi sınıfının düşünce yapısı denilen şeyi elde etmeleri» için nasıl eğittiklerini anlatır. Böylece, Conakry'deki Parti okulunda bine yakın kadroyu eğittiklerini, sonradan kırsal alanlara gidip «köylülere belli bir düşünce sistemi aşılayanların» bu kadrolar olduğunu söyler. PAIGC (Partido Africano da Independencia da Guinea e Cabo Verde = Gine ve Yeşil Burun'un Bağımsızlığı için Afrika Partisi)'nin bir komünist ya da marksist-leninst bir parti olmadığını açıklayan Cabral «Gine'deki mücadelede köylüleri şimdi yönetenler *çoğunlukla kentsel çevreden gelen ve kentlerdeki ücretlilerle bağlantıları olan* kişilerdir[93]» der. (İtalikler yazarındır.)

Bu, daha önce de değinilmiş olan, sayısal olarak temel güç olanla önderlik görevini yürütecek devrimci güç arasında ayrım yapma gereğinin önemsenmesine götürür yeniden. Açıktır ki, nüfusun büyük çoğunluğu köylü olan tropikal Afrika'da, onların kitle olarak katılması olmaksızın köklü bir devrimci değişiklik olamaz. Son yirmi beş yılın deneyleri de, Afrika'daki kırsal nüfusun, sömürgeciliğe karşı yürütülen mücadelede, değişik birtakım yollarla, sömürgecilerin toprak işgallerine direnme, vergi boykotu, zorunlu emeğe karşı çıkma, ulusal kurtuluş hareketleri ile siyasal partileri destekleyerek ve 1949'da Enugu'da (Nijerya), 1952 ve 1955'de Zambiya'daki Copper Belt grevlerinde olduğu üzere, işçilerin yaptıkları grevlerle dayanışmaya giderek önemli bir rol oynadıklarını gösterir.

Bağımsızlık kazanılmadan önce silâhlı mücadelenin yapıldığı, Cezayir, Kenya ve Kamerun ve sonra da Kongo (Kin-

şasa) gibi Afrika ülkelerinde, çok dolaysız anlamıyle, köylüler etken bir rol oynamışlardır. Bu, günümüzde de, Gine-Bissau, Angola, Mozambik, Namibya ve Zimbabwe için doğrudur. Ama, bu durumlarda bile, köylüler, kentlerde ortaya çıkan siyasal hareketler ve büyük ölçüde de aydınlar, teknisyenler, eski sendika önderleri ve işçiler tarafından yönetilmişlerdir; ayrıca, bu hareketler, işçi sınıfının felsefî görünüşü olan marksist düşünceden de büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Köylülerin katıldıkları açıktır, ama yönetmedikleri de aynı biçimde açık seçiktir. Benzer biçimde, Güney Afrika'da, köylülerin, özellikle son yıllarda Sekhukhuneland ve Zeerust'da önemli mücadeleleri olmuş; köylüler, ulusal kurtuluş mücadelesini, silâhlı bu yeni aşamasında büyük ölçüde desteklemişlerdir. Ama, bu da, işçi sınıfı ile öteki kentsel katmanlardan önemli destek gören iki örgüt, Afrika Ulusal Kongresi ve Komünist Parti tarafından yönetilmiş bir harekettir.

İŞÇİ GÖÇÜNÜN KÖYLÜLÜK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Fanon, köylülük üzerine yazarken, yirminci yüzyıl Afrika'sındaki köylü yaşantısına ilişkin temel gerçeklerin çoğunu boşlamış gözükmektedir. Bağımsızlıktan bu yana ortaya çıkan marjinal gelişmeler ne olursa olsun, sömürge dönemi boyunca, tropikal Afrika'daki emek göçünün varlığının geleneksel tarımı ağır ölçüde batırdığına ve köyleri gücü kuvveti yerinde olan adamlardan yoksun bıraktığına kuşku yoktur. Bu konuya önceki çalışmamda ayrıntılarıyle değinmiştim[94], ama, burada, Fanon'un tamamıyle boşladığı görülen belli noktalara eğilmek gerekmektedir.

1950'lerde elde bulunan istatistiklerin tümü, Afrika topraklarındaki sömürge ekonomilerinin büyük ölçüde göçmen emeğe dayandıklarını açık seçik göstermektedir.

1959 yılında yapılan bir Birleşmiş Milletler Araştırması *(Economic Survey of Africa Since 1950)*, «Sahra'nın güneyin-

deki ücretlilerin büyük çoğunluğunun muhtemelen göçmen oldukları»nı tahmin etmiştir.

O tarihlerdeki rakamlar, Afrika'daki milyonlarca maden işçisinin çoğunluğunun göçmen işçi olduklarını göstermektedir: Güney Rodezya'daki emek gücünün yaklaşık yarısı, Uganda'daki işçilerin çoğunluğu, şimdi Zambiya olan Kuzey Rodezya'daki Afrikalı maden işçilerinin dörtte biri göçmendirler.

Ters yöndeki akım da önemliydi. Basutoland'ın (şimdiki Lesotho) insan gücünün yarısından çoğu her yıl burayı bırakıyor; Bechuanaland (şimdiki Botsvana) ve Svaziland'daki yetişkin erkeklerin yüzde 25 - 30'u evlerinden uzaklaşıyor; çalışabilecek durumdaki yetişkin erkeklerin yüzde 40'dan çoğu Nyasaland (şimdiki Malavi) toprakları dışında çalışıyor ve Mozambik'teki yetişkin erkek nüfusun yüzde 50'den çoğu, Mozambik dışında, Avrupa'nın hizmetinde çalışıyorlardı.

Ne denli çarpıcı olurlarsa olsunlar, bu rakamlar bile olayı tam olarak anlatmamaktadırlar. Sınırları aşan göçün büyüklüğü yanında, her bölgede, özellikle Avrupalıların ücretli işlerinde çalışmak üzere kırlardan kentlere ve öteki merkezlere yönelik yoğun bir göç vardı. Araştırmalar, yetişkin erkeklerin yüzde 60, 70, 80 ve hattâ yüzde 100'ünün köylerinde olmadıklarını göstermiştir.

Lord Hailey, Kuzey Rodezya için şu tahmini yapmıştır: «Bölgeyi bir tüm olarak aldığımızda, sağlam erkeklerin en az üçte biriyle yarısı köyden uzaktadır doğal olarak[95].» O tarihlerde hazırlanan sayısız rapor, bu göçmen emek düzeninin Afrika köy yaşamı üzerindeki yıkıcı etkisini göstermiştir.

> Copper Belt'ten yüzlerce mil uzakta, içinde sadece yaşlı bir karı kocanın yaşadığı birçok köye gittim Kuzey Rodezya'da. Sağlam erkeklerin hepsi... madene gitmişlerdi...[96].

Nyasaland köyleri, yetişkin erkeklerin yüzde 70 kadarının

yokluğundan ötürü tüm ekonomik yapının çöküşü tehlikesiyle karşı karşıyadır[97].

Göçmen emeğin Güney Rodezya'daki etkisini anlatırken «Afrika'da nüfusun büyük bölümünü kadınlar, çocuklar ve 35 yaşın üstündeki erkekler oluşturmaktadır» der Yudelman[98].

Güney Afrika Birliği'nin Ciskei bölgesindeki bir orman arazisinde, Keiskammahoek'de, 1947 ile 1951 yılları arasında yapılan geniş bir araştırma «halkın çoğunluğu bir yıl ya da bu kadar bir süre için çalışmaya giderler... ancak, bazıları kentlere yerleşirler, sürekli ev açarlar ve ormanlık araziye dönmezler» demektedir[99]. Genç erkeklerin, bir ölçüde de genç kadınların göç etmeleri sonucu, 1940'ların sonunda «esas itibariyle gençlerden ve yaşlılardan oluşan bir bölge nüfusuna doğrudur eğilim[100].» Zaten, araştırma sırasında, 65 yaşını aşmışlarla 15 yaşın altındaki çocuklar nüfusun yarısından çoğunu oluşturmaktadırlar; gençlerden ve yaşlılardan oluşan bu iki grubun «bir başka kuşağın nüfusunun yüzde 60'ını oluşturacakları» hesaplanmıştır.

Sömürgecilik altındaki Afrika'nın geniş alanlarının nüfus kalıbı böyleydi. Fanon'un 'devrimci' köylüsü, gerçek yaşamda, genellikle, genç çocuktan, yaşlı erkekten ve geleneksel Afrika tarımının ağır işini yürüten, çocuklarını büyütmekle uğraşan, yakacak odunu taşıyan, uzaklardan su getiren, kulübesini yapan, onaran ve koruyan kadınlardan oluşmaktaydı. İşte Fanon'un «tek devrimci güç» olarak gördükleri bunlardı.

Köylerden kararlı bir biçimde sürüklenen bu ekonomi kalıbı, bağımsızlığın kazanılmasıyla da sona ermedi. Gerçekte eğilim daha da hızlandı. Bağımsızlığın kazanılmasıyla ortaya çıkan bekleyişlerle, binlerce genç insan, iş bulma, köyün sınırlı havasından kurtulma, eğitime kavuşma ve yaşamda ilerlemek umuduyla kentlere üşüştüler. Gerçekte, genç insanların kentlere akını yeni Afrika devletlerinin karşılaştıkları temel sorunlardan biridir.

Bu sürecin ne kadar ilerlediğini abartmamak gerekir el-

bette. Afrika halkının büyük çoğunluğunu hâlâ kırsal alanlarda yaşatmaktadır ve göçmen emeğin köylerden yetişkin erkekleri koparması, Batı Afrika'da, Angola, Mozambik, Malavi, Zambiya, Güney Rodezya, Lesotho, Svaziland, Botsvana, Güney Amerika Birliği gibi beyazların yerleşmelerine tanık olmuş topraklarda olduğu kadar belirgin değildir. Ancak, sömürgeciliğin Afrika'ya soktuğu göçmen emek düzeninin sonuçları, Fanon'un, bu etkeni tamamiyle boşlaması ya da farkında olmaması nedeniyle, Afrika'daki sınıf güçlerinin rolüne ilişkin çözümleme girişiminin geçerliliğini büyük ölçüde azaltacak kadar önemlidir.

AFRİKA KÖYLÜLÜĞÜ ARASINDA SINIFSAL FARKLILAŞMA

Afrika'daki köylülük üzerine Fanon'un görüşleri başka yönlerden de yetersizdir. Sınıflardan söz etmesine karşın, Afrika'daki tarım sorununun bilimsel bir incelemesini yapmamıştır. Profesör Potekhin'in doğru olarak değindiği üzere «Afrika köylülüğü, sınıf yapısı açısından farklılaşmamış türdeş bir insan kitlesi olarak görülemez. Bugün Afrika'da böyle bir köylülük yoktur[101].»

Fanon'un büyük ölçüde boşladığı Afrika'daki köylü sorununun önemli bir yönü feodal toprak sahipliği olmuştur. Mısır'da, toprak reformundan önce, toprak sahiplerinin yüzde 72'si toprakların yüzde 15'ine sahiptiler; toprağın geri kalanı, toprağa susamış köylülerin toprak kiraladıkları ya da ücretli işçi olarak topraklarında çalıştıkları büyük toprak sahiplerinin elindeydi. Büyük toprak sahipleri, Fas'ta, tüm ekilebilir toprakların dörtte birine sahiptirler. Büyük ölçekli feodal toprak sahipliği, Etyopya'da belirgin bir özelliktir. Buganda Krallığı'nın yıkılmasına değin, burada da feodal toprak sahipliği egemendi. Kuzey Nijerya, Batı Nijerya, Barot-

seland (Zambiya'da), Yukarı Volta ve Kamerun'un kuzey bölgelerinde de bir özelliktir feodal toprak sahipliği.

Avrupalı işgâlci güçler, sömürge sisteminde, emperyalizmin temel sosyal direği ve bağlaşığı olarak davranan feodal yöneticilere ve derebeylerine dayalı bu feodal düzenin sürmesine yardımcı oldular.

Ancak, Afrika'nın çoğu bölümlerinde, bu feodal toprak sahipliği düzeni olmadı ve olmuyor. Afrika topraklarının çoğunda komünal toprak sahipliği korunmuştur. Profesör Potekhin «komünal toprak sahipliği ilkel komünal sistemde, köleci ve feodal toplumlarda ve hattâ kapitalizmin başlangıç aşamalarında var olduğundan, bu tür toprak sahipliğinin kendisi tarımdaki üretim biçimini belirlemez» der[102]. Ancak, «belli başlı toprak parçalarının hâlâ köy topluluklarının sahipliğinde» olduğunu belirterek, «çoğu Afrika ülkelerindeki köylü ekonomisinin, temelde, kendi kendine yeterli bir ekonomi olduğunu ve kırsal alanlarda sefil, yarı aç bir yaşama biçiminin sürdüğünü» tahmin eder[103]. Gördüğümüz üzere, göçmen emek düzeninin ağır tehdidi altındaki de bu kendi kendine yeterli ekonomidir.

Komünal topraktaki yerinde çalışan kendi kendine yeterli çiftçinin, satacağı artık genellikle azdır. Ayrıca, toprak sahipliği genel olmadığından - kendi kendine yeterli çiftçinin komünal topraklardaki yerini *kullanmasına* izin verilmiştir; toprağa sahip değildir - toprakta kapitalizmin doğması da yavaştır. Aynı zamanda, son yirmi yılda, toprakta özel sahiplik, kısmen ürünün peşin satılmasının giderek artmasının; borçları karşılamak üzere toprağın ipotek edilmesi, toprağın armağan olarak verilmesi, kiralanması ve satılmasının doğal bir sonucu olarak gelişmiştir. Toprakta özel sahiplik, İngiliz sömürge yetkililerince «örnek çiftlik» projeleri, «küçük çiftçiler», «toprak toplulaştırılması» vb. yollarla kasıtlı olarak özendirildiği Doğu ve Orta Afrika'ya da yayılmıştır. Toprakta özel sahipliği Afrika'ya sokmaktan İngiliz emperyalizminin güttüğü amaç, toplumun tutucu gücü olarak davranacak,

toprakta, *status quoyu* destekleyecek bir Afrika «orta sınıfı»nın doğmasını kolaylaştırmaktı.

Bu nedenle, Sömürgeler Bakanlığı'nın eski Muhafazakâr (İngiltere'deki Muhafazakâr Parti kastedilmektedir -çn.) Sekreteri Bay Lennox-Boyd kendilerini «siyasal devrimle boğulmuş» gören «halkın gözleri önünde bu tür bir sosyal devrim gerekli» olduğundan, Orta Afrika için «bir Kara Afrika orta sınıfının dirimlik (hayatî) önemi» olduğunu ileri sürer[104]. Aynı biçimde *Joint East African and Central Board* da «bir Afrika orta sınıfı»nın yaratılmasına ilişkin umutlarını açıklamaktadır[105]. Ekim 1959'da Adsis Ababa'da, Batı Almanya diplomatlarının bir konferansında, Batı Almanya'nın Afrika politikasının «değişik Afrika topraklarında bir orta sınıfın yaratılması sonucu sosyal ve ekonomik yapının kararlılık kazanacağını» dikkate alması gerektiğinin belirtilmesi önemsiz bir olay değildir[106].

Afrika toprak sahiplerinden bir tampon sınıf yaratma sürecinin nereye değin gittiğini belli bir kesinlikle araştırmak zordur. Genel olarak özel toprak sahipliğinden söz eden Profesör Potekhin, savının içine giren tutarsız (kendince, alışılmamış) öge sorununu dolaylı olarak açıklamaktadır:

> Toprakta özel sahiplik birçok ülkede yaygınlaşmıştır... Genişliğini belirlemek olanak dışıdır; ancak, bu tür toprak sahipliğinin şimdilik çok büyük ölçüde yaygınlaşmadığını güvenle söyleyebiliriz.

«Yaygınlaşmış» ya da «çok büyük ölçüde yaygınlaşmamış» olsun, bir şey kesindir: Bu *artan* bir eğilimdir; bu eğilimin etkisiyle, hâlâ egemen olan komünal topraklar, sınırlı da olsa, parçalanma belirtileri göstermektedirler.

Chodak da aynı noktaya değinir:

> Genel olarak söylenecek olursa, toprak sahipliğinin geleneksel biçimi hâlâ egemendir. Ancak, saf geleneksel ekonomi çökmektedir, para her köşe bucağa sızmakta ve insan ilişkilerinde yaygınlaşmaktadır[107].

Afrika kırsal alanlarında kapitalizmin gelişimi yadsınamaz, bu da Fanon'un kehanetini büyük ölçüde yanlış çıkartır. Son yirmi yıl içinde, sınıf farklılaşması, Afrika köylüğünde kendini açık seçik göstermeye başlamıştır; küçük bir varlıklı grup tepede birikirken, yoksullaşan köylülerden oluşan bir yığın da en aşağıda ortaya çıkmıştır. Basutoland (şimdiki Lesotho)'da 1950 yılında, 80 akrın (bir akr 4.39 dönümdür -çn.) altında toprağı olan 160.500 aile arasında yapılan bir araştırma, hemen hemen yüzde 7'sinin topraksız, üçte birinin de 4 akrdan az toprağı olduğunu göstermiştir. Yaklaşık 90.000 aile 4 - 15 akr arasında toprağa sahipken, tepedeki 6.470 ailenin 15 - 80 akr arasında toprağı vardır. 80 akrdan çok toprağı olanlar içinde, 100 - 200 akr arasında toprağı olan bazı reisler vardır; piramidin tepesinde ise büyük toprak sahibi kapitalist çiftçiler yer almaktadır[108].

En iyi toprakların beyazlar tarafından alındığı Zambiya'da, son yıllarda, Afrikalı köylüler arasında farklılaşma olmuştur. A. D. Jones'un[109] yaptığı bir araştırma, 100 mil karelik mısır üretilen bir alandaki 600 Afrikalı üretici arasından on beşinin «ticarî çiftçiler» olarak sınıflandırıldığını göstermiştir. Bu on beş çiftçinin daha çok toprağı, makineleri, araçları, işgüçleri ve ötekilerden daha yüksek gelirleri vardır ve açıkça ayrı bir katman olarak ortaya çıkmaktadırlar. Dört mısır değirmenine, bir kereste fabrikasına, altı motorlu araca, üç traktöre, bir yel değirmeniyle işleyen tulumbaya, dört dükkâna, bir fırına ve bir petrol pompasına sahiptirler. Geri kalan 585 üreticinin ise sadece iki mısır değirmenleri vardır; ötekilerden hiç birine sahip değildirler.

Beyaz azınlığın diktatörlüğü altında olan ve Afrikalı çoğunluğun ekonomik gelişiminin büyük ölçüde kısıtlandığı Güney Rodezya'da, toprakta bir Afrikalı kapitalist katmanın ortaya çıkması çok zordur. Afrikalı üreticinin topraktan elde ettiği ortalama gelir yılda sadece 14 sterlindir ve âcil gereksinmelerini karşılamaktan uzaktır. Ama, bu zor koşullarda bile, farklılaşma belirtileri vardır. Az sayıda Afrikalı çiftçi,

kooperatiflere benzeyen Kalkınma Grupları kurabilmişler, böylece küçük tasarruflarını toplamayı ve toptan alımda bulunacak gayrıresmî bir kredi birliği yaratmayı amaçlamışlardır. 1966 yılında, bu Kalkınma Gruplarında faaliyet gösteren 1.100 çiftçi olduğu, bu çiftçilerden bazılarının yılda 2.000 sterlin dolayında bir gelir elde ettikleri bildirilmiştir.

Polly Hill'in kakao çiftçiliği üzerine klâsik incelemelerini yaptığı, on değişik kakao bölgesindeki kooperatiflerin 1954 - 55 yıllarındaki durumlarını incelediği Gana'da önemli bir farklılaşma görülmektedir; *net* yıllık geliri 500 sterlin olan 34 çiftçi vardır; 200 - 499 sterlin arasında 83, 100 - 199 sterlin arasında 98 çiftçi bulunurken, 542 çiftçi 100 sterlinin altında, 140 çiftçi ise 50 sterlinin altında gelir sağlamaktadır kakaodan.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, başka Afrika topraklarında da köylülük arasında benzer farklılıklar olmuştur. Yer fıstığının temel ürün olduğu Senegal'de 1960 - 1961'de yapılan bir tarım sayımı, ekili toprakların sadece yüzde 12'sinin, her birine iki hektardan az toprak düşen 127.800 işletme arasında dağıldığını; her birine yedi hektardan çok toprak düşen 40.700 işletmenin ise ekili toprakların yüzde 43'ünü paylaştıklarını göstermiştir. En altta, her birine bir hektardan da az toprak düşen 63.500 işletme, 33.535 hektarı kapsar ve bu alanda 134.500 kişi çalışırken, en üstte toplam 77.239 hektarı paylaşan, her birine 17 hektardan çok toprak düşen 2.800 işletme yer almaktadır.

Daha da önemli olan Fildişi Sahili'ndeki Afrikalı ekicilerin, özellikle kahve ve kakao üreticilerinin, bir sınıf olarak gelişmeleridir. Raymond Barbé'ye göre[110], burada, Bongouano'nun varlıklı bölgesinde, 500 varlıklı ekici, kakao ve kahvenin her biri için 12 hektardan çok toprağa sahiptir ve her biri en az beş ücretli işçi çalıştırmaktadır. Ekicilerin sadece yüzde 7'sini oluşturdukları halde, bölgenin tüm kahve ve kakao çıktısının yaklaşık dörttte birini üretmektedirler. Barbé Fildişi Sahili'nin tümü için, her biri 10 - 12 hektar toprağa sa-

hip olan, en az beş ücretli işçi çalıştıran 8.000 ilâ 10.000 kadar ekici var olduğunu tahmin etmektedir. «Bunlardan bazıları, Fildişi Sahili'nin başkanı ve siyasal önderi Houphouet-Boigny dahil, 100 hektardan çok toprağa sahiptirler.» Ticaret ve ulaşım kesimlerine girecek yeterli sermayeyi biriktirebilen, böylece bir Afrika burjuvazisi oluşturanlar işte ekicilerin bu tabakasıdır, der Barbé. Son on yıl içinde bu gelişme çok hızlı olmuştur. Fildişi Sahili'ndeki iyi durumda olan 10.000 Afrikalı ekicinin ortaya çıkışı, çoğu bu plantasyonlarda ücretli işçi olan ve Fanon'a karşın, kendilerini sömüren varlıklı köylülerle ortak «köylü» çıkarları varmışcasına dikkate alınmalarını garipseyecek olan yüzbinlerce yoksul köylünün zararına olmuştur.

Temel ürünü palmiye bademi olan Dahomey gibi yeterince gelişmemiş bir ülkede bile, toprak sahiplerinin, ekilen toprakların yüzde 60'ına sahip olan üçte birlik bir bölümü şimdiden ücretli emek çalıştırmaktadırlar. Kamerun'da, 1957 yılında, Afrika kahve üretimi üzerindeki eski sömürge kısıtlamalarının kalkmasından sonra, 50 - 60.000 hektarlık plantasyonlara sahip olan, her biri o yıl içinde ortalama 100.000 CFA frankı elde eden - zengin Fildişi Sahili'nin ortalamasının üstündedir bu - 17.500 Afrikalı kahve üreticisi vardı. Potekhin'in belirttiğine göre, Mali'de, pamuk toplamak için ücretli emek çalıştıran büyük pamuk çiftlikleri vardır; Gine'de de büyük, özel kahve ve muz plantasyonları bulunmaktadır[11].

Eski komünal toprak düzeninin çökmesinin, Afrika kırsal alanlarının parasal ekonomiye yönelmelerinin, komünal toprak sahipliğinden özel sahipliğe dönüşmenin ve kendi kendine yeterli çiftçiliğin yerini pazar için üretimin almasının sonucu olarak, köylülük arasında benzer bir farklılaşma Uganda, Kenya ve Nijerya'da da görülebilir.

Böylece, yetmiş yıllık emperyalist sömürü Afrika tarımında önemli değişiklikler yapmıştır. Feodalizmin anlaşılır ilkel biçimleri yaygın olarak kalmışlar ve toprak dağıtımı, arma-

ğan verme, emek isteme, «yerli» mahkemeleri denetleme vb. işlerde reislerin iktidarında bulmuşlardır anlatımlarını. Bazen, örneğin Kuzey Nijerya'da olduğu gibi, bu iktidarlar çok belirgindir. Ancak, Afrika köylüsünün esas düşmanı feodal toprak sahibi değil, köylüyü, beyazların yerleşmesi, madencilik, kentsel gelişme, stratejik amaçlar, yol ve demiryolu yapımı, bazen de, basit olarak, köylüyü yoksullaştırmak, böylece Avrupalıların ücretli işlerinde çalışmaya zorlamak için toprağından atan, onu tümüyle vergilendiren, kendine yeterli tarımını yıkan, sürülerini alan, belli ürünleri üretmesini sınırlayan, böylece toprağını bırakarak, geçici ve göçmen işçi olarak olsa bile, işçi sınıfı saflarına katacak ekonomik zorunluluklarla karşı karşıya getiren emperyalizmdir.

Parasal ekonomide zenginleşenler ve Afrikalı emeğin işverenleri olanlar bile, Avrupalı çiftlikler ve plantasyonların rekabetiyle, daha da öteye, ürünleri için Afrikalı üreticiye mümkün olan en düşük fiyatı veren ve onun gerek duyduğu makineler ve mamul maddeler için sürekli olarak artan bir fiyat isteyen büyük emperyalist tekellerin pazardaki egemenlikleri ile mücadele etmek zorundadırlar.

Sömürge yönetiminin doğal bir sonucu olan, Afrika'daki yaygın tarımsal bunalım, bir ölçüde, göçmen emek düzeniyle örtülmüştür. Komünal toprak sahipliği ve kendi kendine yeterli tarım sürmektedir, ama yetmiş yıllık sömürgeciliğin ağır darbelerine katlanmıştır, şimdi de Afrika kırsal alanında gelişen yerli kapitalist güçlerin saldırıları altındadır.

Fanon, oturmuş, duragan, oluşan önemli ekonomik değişmelere karşı duyarsız görme eğiliminde olduğu Afrika köylülüğünün genelleştirilmiş ve basite indirgenmiş değerlendirmesinden ötürü, köylülüğün arasında farklı tabakaların ortaya çıkmasını belirtmekte başarısız kalmakta, onun yerine, Rus *kulaklar*ını savunanların sınıfsız *mujik*ten söz etmelerine benzer biçimde, farklılaşmış ve gerçekte efsanemsi «Afrika köylüsü»nü sunmaktadır bize.

Eski geleneksel tarımı sarsan ekonomik ve sosyal süreci anlayamamasından ötürü, yeterince mantıklı biçimde, Afrikalı reislerin oynadıkları rolün de yeterli bir tablosunu verememektedir Fanon. Fanon'un, reislerin genellikle oynadıkları reaksiyoner rolü kabul etmekle birlikte, onları sömürgecilikle mücadele eden ulusun tek gerçek geleneklerinin son üssü olarak gördüğünü de zaten belirtmiştik; bu rolde, Fanon'un açıkça küçültücü bir anlamda kullandığı «çağdaşlaşmış» ve «batılılaşmış» saydığı, kentlerdeki ulusal partilere karşı bir muhalefet görmektedir. Bir reisin, halkı ile birlikte, atalarından kalan geleneksel topraklarını savunmak için, büyük öneminin farkında olsun ya da olmasın, sömürgecilere ya da beyazların işgaline karşı çıkarak, emperyalizme karşı bir davranış içine girdiği durumların olduğu kabul edilebilir. Bunların yakın ve iyi bilinen örneklerinden biri, 21 Şubat 1969 özel bir hükümet duyurusu ile topraklarını bırakmalarını buyuran Smith rejimine karşı, halkı ile birlikte, geleneksel topraklarından çıkmayı reddeden reis Rekayi Tangwena'nın yiğit ve inatçı direnişidir.

Başka örneklerde, reisler, ulusal harekete daha dolaysız katılmışlar, ulusal kurtuluş mücadelesinde önemli bir rol oynamışlardır. Güney Afrika Afrikalılar Ulusal Kongresi'nin Genel Başkanı olup şimdi hayatta olmayan A. Luthuli bu türün çarpıcı bir örneğiydi. Ama, Güney Afrika'da böyle bir görev üstlenenlerin sadece birisi değildi. Hilda Bernstein «1948'den bu yana, en azından 133 reis, yaşayamayacakları değişik bölgelere sürülmüştür» der[112].

Tanganyika ve Malavi'de de, bağımsızlık mücadelesinde reisler en olumlu rolü oynamışlardır; birçok reisin, bakır madencilerine, bağımsızlık öncesindeki büyük grevlerinde, dolaysız maddî yardımda bile bulundukları Zambiya'da da böyledir.

Birçok Afrika ülkesindeki ulusal kurtuluş mücadelesinin

1945 sonrası aşamasındaki reislerin çoğunun içinde bulunduğu ikilem, İngiliz emperyalizmi ile arasındaki uzlaşmazlığın, eski «Kuzey Rodezya'daki Mambwe halkını inceleyen araştırmasında William Watson tarafından çok güzel belirtilmiş olan Reis Nsokolo'nun yazgısıyla gösterilmiştir[113]. Watson, reisin durumunun kolay olmadığını açıklar. Gerçekte ikili bir rol oynamakta ya da oynamaya çalışmaktadır.

> Reis, İngiliz yönetiminin bir görevlisi ve İngiliz politikasının uygulanmasının temel aracıdır; aynı zamanda, İngilizlere karşı halkının temsilcisi ve halkının çıkarlarına olduğunu düşündüklerinin koruyucusu ve sözcüsüdür[114].

Bu iki bağlılık arasında kaçınılmaz olan uzlaşmazlık ortaya çıktığında, reis, «ya iki yanca da kabul edilebilir bir uzlaşı bulmaya ya da iki yandan biri ile kendini özdeşleştirmeye zorlanmıştır.» İşte, reis için ikilemin yattığı yer de kesinlikle burasıdır. «İngilizlerle tamamiyle özdeşleşmesi, halkının saygısını yitirtecek; yetkesini (otorite) zayıflatacak, bunun sonucu olarak da İngilizler için yararsız bir görevli olacaktır; İngilizlere karşı halkı ile özdeşleşmesi de görev süresini tehlikeye sokacaktır.»

Watson'un araştırmasını yaptığı tarihlerde «Kuzey Rodezya»daki mücadele çok keskinleşmişti ve reislerin durumu gittikçe daha zorlaşıyordu. O «giderek birbirine düşman olan iki sistemin ilişki noktasındaydı», der haklı olarak Watson. Reis Nsokolo'nun halkı belli başlı üç uzlaşmazlığa bulaşmıştı. Bir bölümü ücretli emek olmuş, sendikalara katılmış, kentsel merkezlerdeki renk ayrımına karşı gösterilerde yer almış ve İngilizler tarafından kabul ettirilen Orta Afrika Federasyonu'na karşı grevlere de katılmışlardı; bir bölümü ise, o tarihlerde Afrika Ulusal Kongresi'nin temsil ettiği siyasal harekete girmişlerdi; Federasyon'a karşı protesto grevi dahil, halkın tüm eylemleriyle kendini özdeşleştiren Reis Nskolo'nun çağrısı üzerine, köylüler de, İngiliz yetkililerinin balıkçılık ve tarımla ilgili kurallarına karşı çıkmışlardır.

«Sanayi grevleri ve tarımsal karşı çıkışlar» diye yazar Watson[115], «Afrikalıların Beyazlara karşı uyguladıkları iki nihaî yaptırımdı ve ikisi de siyasal eylemdi. Halk, Nsokolo'yu temsilcileri olarak çalışmaya zorladı.» Sonuç olarak, İngiliz yetkilileri görevine son verdiler.

Benzer bir örneği, Güney Afrika'da, Transvaal'in Zeerust bölgesindeki Reis Abram Moiloa ile ilgili olarak Rahip Charles Hooper verir. Afrikalı kadınların, izin almalarına ilişkin Hükümet buyruğuna boyun eğmeyi reddetmelerinden çıkmıştır Reis Abram'ın sorunu. Hükümetin yasasının «bir kabile yasası» olmadığını ileri süren Reis Abram, kadınlara şunları söyler: «Sorun sizinle beyaz yetkililer arasındadır.»

Bir karar vermekten kaçınma girişimi reisi kurtarmaz. Hükümet onun yasayı *zorla uygulamasını* beklemektedir, sadece bilgi vermesini değil. Reis Abram görevinden alınır. Daha küçük köylerdeki reisler de benzer bir ikilemle karşılaşırlar böylece. Watson'un Reis Nsokolo'yu «... giderek birbirine düşman olan iki sistemin ilişki noktasında» diye tanımlaması gibi, Rahip Hooper de, Zeerust'daki bu reislerin «karşı güçlerin karşılaşma yeri» olduklarını yazar. «İki farklı kaynaktan gelen yetkileri temsil ederler, kaynaklar da değişmekteydi[116].» Hooper'a göre, reislerin «ordan oraya atılan bir oyuncak oldukları», reislik düzeninin çökmesine yol açan bu tür uzlaşmazlıklar üzerine Fanon'un söyleyeceği tek bir sözcük yoktur.

Reislerin, Kuzey Nijerya, Uganda ya da Gana'da olduğu gibi, genellikle kapitalist girişimlere değin yaygınlaştırılan güçlü feodal çıkarları temsil ettikleri ya da sömürge hükümetinin kukla adayları oldukları durumlarda, ulusal kurtuluş hareketleri onlara karşı en güçlü mücadeleyi yürütmeyi gerekli bulur. Gine'de, bağımsızlık mücadelesi, kendilerini «halkın sürekli çıkarlarına karşı devletin sefil araçları yaptıkları» için, «çoğu yasa dışı atandıkları ve yerlerini sömürge yetkililerinin sözcüsü ve savunucusu olduklarından» koru-

duklarından ötürü Diallo Saffoulaye tarafından reddedilen reislere karşı mücadele ile birlikte yürütülmüştür[117]. Gine'de, *loi-cadre* döneminde (1956 yılında, hazırlanan yeni bir anayasa ile genel oy hakkının tanınması ve Fransız Afrikasının her bölgesinde, önemli sorumlulukları olan Yürütme Konseyleri kurulması -çn.), reislerin iktidarlarını sınırlayarak, Gine'nin Fransız Birliği'nde kalan bölümü için çoğunluğun aleyhte oy vermesini sağlayabilmiştir Sékou Touré. Nijer'de, Afrika'nın önemli ilerici kişilerinden ve Sawaba Partisi'nin önderi olan Djibo Bakary, yerel reislere karşı benzer önlemler alamadığından, reisler, köylülerin oylarını bağımsızlığa karşı çekebilmişler, böylece Djibo Bakary ve Hükümeti düşmüş, Parti yasa dışı olmaya zorlanmış, kendisi de sürülmüştür.

Amilcar Cabral, Gine-Bissau'da, bazı geleneksel reislerin «ulusun hainleri» olarak oynadıkları role birçok kez dikkatleri çekmeyi gerekli görmüştür. Cabral şöyle der: denetimleri altındaki köylerin bağlılıkları için söz veren bazı geleneksel reislere güvenen sömürgeciler bunların ihanetlerine bir kez uğradıktan sonra, bu anlamda başarısızlıklarını kabul etmek zorunda kalırlar ve bu reislerin bazılarını ya tutuklar ya da görevden alırlar. Bir zamanlar peşlerinden sürükledikleri halk tarafından giderek bırakılan bu reislere, ulusun bu hainlerine bugün sömürgeciler de güvenmemektedir ve mücadelemizin ilerlemesi karşısında bu reisler korkularını ve kuşkularını saklayamamaktadırlar[118].»

Eduardo Mondlane de, reislerin çıkardıkları sorunlara ve genellikle kabile reislerinin Mozambik devrimine çıkardıkları engellere dikkatleri çeker. «Devrimin zaferi ve bir halk hükümetinin kurulmasıyla feodal ayrıcalıklarını yitirmekten korkan, sömürgecilerle bağlaşmış» bu reislerden biri olan Reis Nhapale ile ilgili olarak *A Voz da Revolucao* dergisinden bir örnek alır[119]. Reis Nhapale'ye karşı çıkan ve onu protesto eden halk, Frelimo (Frente de Libertacao de Mocambique = Mozambik Kurtuluş Cephesi)'nun kendilerine adalet getireceğini bildirirler. İki suçsuz insanı, iki vatanseveri, canlı ola-

rak yakmakla suçlanan reisin önünde toplananlara, Frelimo birim önderi şunları söyler: «Böyle bir reisiniz olmasını istiyor musunuz?»

> Halk HAYIR diye yanıtlar ve gerillaların ortada olmalarından cesaretlenerek, reisi çabucak yargılar ve ölüm kararı verir... Nhapale idam edilmiştir.

«Nyasaland»da, der Rosenberg, Vali «hepsi, atanmalarını Vali'ye borçlu olan geleneksel hiyerarşi üyelerini tek gerçek yerli sesler olarak saymayı yeğlerdi genellikle[120].» Vali'nin kendisi de «kabile reislerince açıklanan görüşlere en çok değer verdiğini» açığa vurur. Aynı seçim, 1940'ların başında «Kuzey Rodezya»da «yerli ulusçuluğun artmasına karşı bir tür güvence» olarak il konseyleri kurulduğunda da açıklanmıştır[121]. Bunlarda reislerin, önemli kırsal kişiliklerin ve «kentlerde oturanların görüşleri önemsenmezken, kasıtlı olarak gereğinden çok temsil edilen kırsal çıkarların» çoğunluğu bulunmamaktaydı[122].

Fanon'un kendini ulusal kurtuluş davasına adamışlığına kuşku olmamakla birlikte, bu konuyla ilgili görüşleri, «kentlerde oturanlar» karşısında «gerçek yerli sesleri» reislerde bulan sömürgecilerin savlarıyla aynı doğrultudadır büyük ölçüde.

Fanon'un, reisleri, bir yanda «geleneksel işbirlikçiler» olduğunu kabullenen, ama öte yanda, köylülerle birlikte, kentlerdeki kaşarlanmış ulusal politikacılara karşı ulusun gerçek geleneklerinin savunucuları da olduklarını söyleyen «iki yanlı» değerlendirmesi olacak şey değildir. Reislerin diyalektik olarak değişen rollerini ve sorunlarını, ulusal kurtuluş mücadelesinin, onları, ulusal amaca açıkça ihanet etmeye ya da efendilerini bırakarak ulusal kurtuluş mücadelesine katılmaya zorlayan etkilerini açıkladığı hiç bir yer yoktur. Ne de, kendi kendine yeterli tarımın ya da daha ilkel komünal çiftçiliğin egemen olduğu ve, ekonomik durumlarından ötürü bi-

le reislerin halka daha yakın oldukları bölgelerdeki zayıf reislerle feodalizmin dayanaklarındaki güçlü reislerin davranışları arasındaki farka değinir.

LUMPENPROLETARYA

Fanon'un, özellikle pezevenkler, serseriler, adi suçlular, orospular, «insanlığın tüm umutsuz süprüntüleri» ile neyi kastettiğini söyledikten sonra *lumpenproletarya*nın öncü bir devrimci güç olduğunu ileri sürmesi ciddî olarak desteklenemez. David Caute'un da haklı olarak yazdığı üzere «Fanon, katılaşmış, yozlaşmış *lumpenproletarya* ile kentle köy arasında gidip gelen, onun tanımladığı ve istediği devrimci faaliyete daha yatkın olan göçmen köylüler arasında bir ayrım yapamamaktadır[123].» Marx, birçok kez, *lumpenproletarya*dan gelebilecek tehlikeye dikkatleri çekmiştir. *Komünist Manifesto*'da bu tabakayı «arasıra bir proletarya devrim hareketine sürüklenebilen, ancak, yaşama koşullarının, kendisini, daha çok, reaksiyoner entrikanın rüşvetçi aracı yapmaya hazırladığı» «tehlikeli bir sınıf, sosyal bir pislik, eski toplumun en alt sınıflarından defedilen edilgen, çürümüş bir yığın» olarak tanımlar.

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, 1848 - 1850'de, o tarih Fransa'sının deneylerine dayanarak, *lumpenproletarya*yı ele alışını genişletir ve oynadığı reaksiyoner rolü açıklar Marx. Belli başlı kentlerdeki *lumpenproletarya* diye yazar, «sanayi proletaryasından kesinlikle farklı, toplumun çöplüklerinde yaşayan, belli bir mesleği olmayan, serseriler, *gens sans feu and sans aveu*[124], kendi uluslarının uygarlık düzeyine göre değişen, ama *lazzaroni*[125] niteliklerini asla yalanlamayan her türlü hırsızlardan ve canilerden oluşan bir yığın» idi. Bu gruba giren bazı gençlerin «en yüksek kahramanlıkları ve en coşkun özveriyi» gösterebilecek yetenekte olduklarını kabul ederken, aynı ölçüde «en rezil haydutlukları ve en alçakça yozlaş-

mayı» gösterebilecek yetenekte olduklarına da dikkatleri çeker[126]. Gerçekte, Gezgin Muhafızlara alınan bu gibi kişilerin oynadıkları rol de buydu. Marx, yeterince ilginç olarak, Paris proletaryasının bu reaksiyoner gücü «burjuva Ulusal Muhafızlara karşı *proleter* muhafızlar» olarak gördüğünü söyler; «hatası hoşgörülebilirdi[127].» diye ekler.

Bu «hoşgörülebilir hata»nın sonuçları kısa zamanda görüldü. Paris proletaryası burjuva cumhuriyetine karşı başkaldırdığında, burjuva cumhuriyetini «malî aristokrasi, sanayi burjuvazisi, orta sınıf, küçük burjuvazi, ordu, Gezgin Muhafızlar olarak örgütlenmiş olan *lumpenproletarya*, aydınlar, papazlar ve kırsal nüfus» destekliyordu. «...Zaferden sonra, üç binden çok asi öldürüldü, 15.000 kişi de yargılanmaksızın sürgüne gönderildi[128].» 1848'de olduğu gibi 1851'de de, Louis Bonaparte, 10 Aralık Derneği aracılığıyla, *coup d'état* (hükümet darbesi -çn.)'sında *lumpenproletarya*ya dayandı.

Kanımca, *lumpenproletarya*ya ilişkin olarak iki temel noktaya değinir Marx. Birincisi, *temel* eğiliminin «reaksiyoner entrikanın rüşvetçi aracı» olarak davranması olduğudur. İkincisi, arasıra «bir proletarya devrim hareketine sürüklenebileceği» ve bu tabakanın bazı genç üyelerinin kahramanlık ve özveri gösterme yeteneğinde olmasıdır. Marx, *lumpenproletarya* arasından bile, bazı bireylerin olumlu bir rol oynayacaklarını yadsımamaktadır. Ancak, bir sınıf ya da daha çok bir alt-sınıf olarak bir devrim sırasında, proletaryanın hareketine *sürüklenebilir* sadece; yoksa, açıkça, bir devrimi başlatamaz ya da yönetemez. Ne de, Fanon'un ileri sürdüğü gibi, kentlerdeki öncü güç olan proletaryanın yerini almak bir yana, devrimin temel gücü sayılabilir.

Sömürgecilik koşullarında ve emperyalizmin tüm Üçüncü Dünya'da yarattığı bir hastalık olan kitle yoksulluğu içinde, devrimciler için, büyük kentlerde ve köylerdeki işçi sınıfı dışı ögeler sorununun, belli başlı sanayi merkezlerinde olduğundan daha büyük sorun olduğu elbette ki doğrudur. Böy-

le olsa bile, Aidit'in değindiği üzere, temel eğilimi yıkıcı ve karşı devrimcidir.

> Aylaklar ve serseriler, yarı-sömürge ve yarı-feodal toplumun ürünlerinden biridirler; bu toplumlar, köylerde ve kentlerde işsizlerin ortaya çıkmasına yol açarlar ve bu işsizler, ne yapacaklarına ilişkin bir düşünceleri olmadan serseri bir yaşantı yaşarlar, sonunda suç yolunu kabul etmeye sürüklenirler, hırsız, haydut, gangster, dilenci, orospu olurlar ve bunlara benzer öteki olağandışı yaşama ya da çalışma biçimlerini (kabul ederler). Bu kümenin niteliği dalgalanma gösterir; bir bölümü reaksiyonerler tarafından satın alınırlar, ötekileri ise devrime sokulabilirler[129].

Ama, Aidit, bu kişiler devrime katılsalar bile «devrim safları içinde dolanan yıkıcı ögelerin ve anarşizmin ideolojik kaynağı» olurlar der önemle. «Bunlar, gerek maddî rüşvetler, gerek kine ve yapıcı olan her şeyi yıkmaya özendirilerek duraksatılırlar kolaylıkla. Karşı devrimciler tarafından, işçi sınıfının Parti'sine, işçi hareketlerine ve genel olarak devrimci harekete karşı çıkmak ve onu yıkmak üzere devrimci lâflar gevelemeleri söylenir onlara.»

Aynı olumsuz nitelikleri, Latin Amerika ile ilgili olarak Profesör Epstein da söyler; «eğer kötümserlikten değilse, kentsel 'işçi sınıfı dışı'ndaki siyasal potansiyel hakkında tehlike nedenleri» bulmuştur[130]. Bu kişilerin katlandıkları göreli ve mutlak yoksunluğu kabul etmektedir, ama onlar «genellikle, Peru'da Odria'yı, Kolombiya'da Rojas Pinilla'yı destekledikleri gibi tamamen tutucu halkçı (populist) kişileri desteklemişler ya da, Brezilya'da olduğu gibi, yozlaşmış politika ile bütünleşmişlerdir» der.

Profesör Waterbury, Fas'ta, Kazablanka'nın *bidonvilles*inde[131] oturanların genellikle işsiz, «yabancılaşmış proleterde görüleceği üzere siyasal bakımdan radikal olmadıkları»nı görmüştür[132]. Gerçi «siyasal bakımdan öğrenmeye açık olabi-

lir ya da olmaz, kırsal dünyada ortak olan biçimde yetkeye karşı çıkar» der. Günlük yaşantısının çoğu aşamasında, kendini «devletin acımasına bırakılmış» görür. Sonuç olarak, şiddete ve protestoya yatkınsa da «protestosu kısa, başıboş ve biçimsizdir. Yitirecek hiç bir şeyi olmayan bir insan değildir. *Bidonville,* onun için, kırsal alandan çok daha çekicidir.» Ve bu, onun «siyasal çekingenlik» göstermesini açıklamaya yardımcı olur.

Eğer Fanon'un, Afrika'daki *lumpenproletarya*nın daha farklı bir rol oynadığına ilişkin kanıtları varsa, onları göstermeliydi. Ama cüretli değerlendirmesi, hiç bir yerde, belli ayrıntılar ya da örneklerle desteklenmemiştir. Gerçekte, daha önce de değinildiği üzere, verdiği örnekler *lumpenproletarya*nın sömürgecilerin yanında kullanıldıkları yerlerdendir; Cezayir, Kongo ve Angola'da olduğu gibi.

Amilcar Cabral'ın soruna farklı yaklaşımını belirtmek ilginç olacaktır. Cabral, gerçek *déclassés,* fiilî *lumpenproletarya* ile kentlere iş aramaya gelen ve işçi aileleri ya da küçük burjuvazi ile birleşmiş genç köylüler arasında dikkatle bir ayrım yapar.

«Sürekli aylaklar, orospular vb.»nden oluşan birinci grubun «Portekiz polisine bilgi taşımakta yardımcı oldukları-[nı]...» deneyler göstermiştir Cabral'a göre; «bu grup mücadelemize karşı olmuştur[133].»

Öte yanda, kırsal alanlardan kentlere yeni gelen hem kentsel, hem kırsal alanla bağları olan, genellikle gençlerden oluşan grup «yavaş yavaş kendi ailelerinin yaşama düzeyleri ile Portekizlilerinkini karşılaştırırlar; Afrikalıların üstlendikleri özveriyi kavrarlar. Mücadelede çok dinamik oldukları görülmüştür. Bu gibilerin çoğu mücadeleye daha başında katılırlar; şimdiye değin eğittiğimiz kadroların çoğu bu grup arasındandır.» der Cabral.

Bazı durumlarda, *lumpenproletarya*nın saflarındaki bireyler çevrelerinden kopabilir ve ulusal devrim saflarına ka-

tılabilirler, ama, Fanon'un yaptığı gibi, *lumpenproletarya*nın, bir sosyal tabaka olarak «sömürgeleştirilmiş halkın kendiliğinden ve en radikal devrimci güçlerinin başında geldiği»ne ilişkin savın bir kanıtı yoktur. Kafası şiddet ile uğraşan Fanon, devrimi, yıkmaya eşitler çarçabuk. Kentsel ayaklanmalarda, sınıfsız ve suçlu ögeler, yardım etmeye, genellikle topluma karşı duydukları kör öfkeye çabucak kapılmaya, yakmaya, yağmalamaya, yıkmaya her zaman hazırdırlar. Ama bu onları «devrimci güç» yapamaz[134]. Devrim, eski toplumun yerini daha ileri bir toplum biçiminin almasını içerir. Böyle temelden bir değişiklik, devrimin kime yönelik olduğunun, devrimci bağlaşıklığı kuran sınıf güçlerinin ve ortaya çıkacak yeni toplum biçiminin anlaşılmasını gerektirir.

Ancak Fanon, *lumpenproletarya*ya verdiği çarpıtılmış önemle bir amaca hizmet etmiştir. Günümüz Afrika'sında kentsel nüfusu oluşturan farklı katmanların daha yakından incelenmeleri gereğine dikkatleri çekmiştir. Daha önce değinildiği üzere, Cabral, kente yeni gelenlerin, «tam terimi bulamadık» dediği grubun özel rollerine değinmiştir. Elbette ki bu, eski toplumun parçalanması koşullarından ve, önceleri de değinilen, göçmen işçi düzeninin Afrika'da olmasından ortaya çıkan bir gruptur.

Afrika kentlerindeki işsizliğin ölçüsünü gösterecek yeterli istatistik yoktur. Ama, dikkatsiz bir ziyaretçi bile, sürekli işi olmayan birçok kişi olduğunu görebilir. Dakar'la ilgili olarak 1955'de yapılan bir araştırma, Afrika kentsel nüfusunun yüzde 27'sinin belli bir işi olduğunu göstermiştir; sadece sağlamlar alınsa bile, bu oran ancak yüzde 42'ye ulaşmaktadır[135].

Tanımlayacak doğru terimi bulmanın kolay olmadığı bir başka kentsel grup daha vardır ki, mücadelede önemli bir rol oynayabilir ve oynamaktadır da. Bu, genç yaşta okulu bırakmış, işsiz kişilerden oluşan, giderek büyüyen bir ordudur.

Üçüncü Dünya'nın bu sorununa dikkatleri Guy Hunter çekmiştir.

Her ülkede, 10 - 18 yaş arasındaki çocuklar, kendilerine, değişmeyen aile ve köy çiftçiliğinin ötesinde bir olanağın sadece çok küçük bir oranına sunan bir dünyaya boşalıyorlar okullardan. Uluslararası Çalışma Örgütü, gelişmekte olan ülkelerdeki işgücünün 1960 - 1970'de 162 milyon, 1970 - 1980'de de 226 milyon net artış göstereceğini hesaplamıştır; gelişmiş dünyada ise, sırasiyle 50 ve 55 milyon olacaktır bu artış. Bunların ne kadarı ücretli iş bulacaklardır? Latin Amerika için yapılan tahmin yüzde 9'dur; çoğu ülkede daha da düşük olabilir. Bu yeni yurttaşların yarıdan çoğu okullarda olacak ve 16 yaşın altındakiler, çoğu gelişmekte olan ülkede, toplam nüfusun yüzde 50'sini oluşturacaklardır. Yarım eğitilmiş, yarım çalıştırılan gençlerin âcil sorunu, onu hızlandıran demografik patlamadan sonra, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları [sorunların] en ciddîlerinden biridir belki de[136].

Aileleri farklıdır; bazen işçi sınıfı, bazen serbest meslek sahipleri, bazen tüccarlar ve öteki küçük burjuva kesimleri, bazen de köylüler. Böylece, bu gençlerin sosyal kökenleri karmadır. Asla çalıştırılmadıklarından, terimin olağan anlamında işsiz değildirler; ücretli emek olarak bir deneyleri yoktur. Aileleri dışında ve Afrika'da alışılmış bir uygulama olarak uzakta ya da genellikle zekâları ile geçinerek yaşamaya zorlanmışlardır. Kısmen eğitim görmüş, doyumsuz ve yararsız genç insanların büyüyen bu ordusu büyük gösterilere katılanların sağlam özüdür genellikle; ulusal partilerin Gençlik Kollarını oluştururlar ve radikal sloganlara heveslidirler. Malavi'de olduğu gibi demagojiye av olur ve reaksiyoner amaçlar için de kullanılırlar.

Chodak, Afrika'daki işsizliğin, sömürgecilik sırasındakinin tamamiyle benzeri olmadığı olgusuna dikkati çeker. «Afrika'nın yeni işsiz işçileri en azından temel eğitim görmüşlerdir ve her geçen gün daha çok kazanmaktadırlar... Günü-

müzde, okuma, yazma kural dışı bir yetenek değildir. Ancak, okuma-yazma bilme, kendi koşullarının farkına ve bilincine vardırmakta, daha zorunlu gereksinmeler ve daha yüksek tutkular yaratmaktadır[137].» Okuma-yazmanın Afrika'daki durumuna ilişkin Chodak'ın değerlendirmesi belki de çok geniştir[138], ama yeni kuşakların çoğunun işsiz oldukları doğrudur; giderek artan bir eğilim olduğu da kuşkusuzdur.

Genel olarak, bu grup, devrimci değişikliğe kesinlikle kazanılabilecek, ama Fanon'un çok önemsemediği, potansiyel bir hoşnutsuzluk üssüdür. Gerçekte, onları, ciddî bir endişeyle, «Batı kültürü»ne boyun eğmiş bir grup sayar[139]. Fanon'a karşın, soyut bir Batıcılık düşmanlığı devrimci kavrayışın damgası değildir. Fanon'un kendisi de Batı kültürünün bir ürünüydü. Afrika gençliğine karşı duyduğu endişeler, «çağdaş dünya»yı sevmeyen Gandi'ciliğin, kentlere karşı köyleri, köylülüğü, sanayi işçilerine karşı lumpenproletaryayı yüceltmesinin bir başka yankısıdır sadece.

BİR AFRİKA ULUSAL BURJUVAZİSİ VAR MI?

Fanon, gördüğümüz üzere, Afrika kapitalist sınıfının herhangi bir kesiminin, kısmen ve geçici bile olsa, Afrika devriminin daha da yaygınlaşmasına katkıda bulunma olasılığını tamamiyle kapamış gözükmektedir. Afrikalı kapitalistleri ve onlara sadık kalan «düzenbaz aydmlar»ı, tamamiyle emperyalizme bağımlı, reaksiyoner bir kitle olarak görür. Ona göre, «gerçek bir burjuvazi» yoktur; sadece, eski sömürgeci gücün sağladığı bahşişleri hevesle toplayan gözü doymaz madrabazlardan oluşan bir grup vardır.

Afrika burjuvazisine ilişkin bu değerlendirmesinde yalnız değildir Fanon. Ledda[140], Afrika burjuvazisini beş ana grupta özetler: Büyük dış ticaret firmalarının aracılık görevini üstlenen kompradorlar; yerli girişimciler; ulusçu seçkinlerden ortaya çıkan ve hem yeni siyasal önderleri, hem de

devletin eski görevlilerini de içeren bir bürokratik burjuvazi; yerli ekiciler; feodal derebeyleri. Bazı durumlarda bu grupların birleştiklerine ve gerçekte tek bir kapitalist sınıf olduklarına değinir. Ama, ona göre, böyle bir sınıf, «bir ülkenin üretken güçlerini, *kendi* seçimiyle daha yüksek bir kalkınma düzeyine götürebilecek bir sosyal güç» anlamında «ulusal burjuvazi» sayılamaz. Afrika burjuvazisinin «beden ve duygularıyla yabancı sermayeye bağlı» olduğunu, çıkarlarının «bağımsız var olamayacağını ya da savunulamayacağını» söyleyerek devam eder.

Afrika burjuvazisine ilişkin bilgiler çok olmamakla birlikte, bir Afrika kapitalist sınıfının ne ölçüde gelişmekte olduğuna, temel niteliklerinin neler olduğuna ve Afrika devriminin şimdiki aşamasındaki rolünün ne olduğuna ilişkin bir yargıya varmayı kolaylaştıracak yeterliktedir.

Afrika'nın kırsal alanlarında kapitalizmin önemli gelişmesine daha önce değinmiştir. Ama, Afrika'da, yerli bir kapitalist sınıfın ortaya çıktığı tek ekonomik kesim değildir bu. Afrika kapitalist sınıfının kökenleri genellikle ticarette bulunur. Elbette ki, ithalât ve ihracat, 20. yüzyılın sömürge düzeninden önce bile, büyük emperyalist ticaret şirketlerinin elindeydi. Ancak, iç ticaret, özellikle hurma üretimi ile işlenmesinin zaten Afrikalıların ellerinde bulunduğu ve yerel ticaretin zaten yaygın olduğu Batı Afrika'da, Afrikalı tüccarların ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.

> Değişime giren ithal malları Afrikalıların ellerine ve Afrika pazarlarına ulaşıyordu. Yavaş yavaş iç bölgelere yayılan yerli ürün alıcısı şirketler, yerli ürünleri kendilerine getirecek ve Avrupa mallarını en küçük köylere değin dağıtacak Afrikalılar buluyorlardı[41].

Doğu ve Orta Afrika'da, ihracata elverişli ürün olmaması ve Batı Afrika ile karşılaştırıldığında, ulaşım olanaklarının az olması nedeniyle, Avrupa pazarları ile bağları olan Afrikalı tüccarların ortaya çıkmaları gecikmiştir. Ticaretin büyük bö-

lümü, daha sonraları çırçırlamaya ve şeker plantasyonuna yönelen Asyalıların eline geçmişti. Doğu ve Orta Afrika'daki Avrupa yerleşmeleri de, Avrupalıların belli ticaret dallarında tekelleştiklerini gösterir.

Ancak, Batı Afrika'daki Afrikalı tüccarların olanakları daha çoktu; 20. yüzyılın başlarında kamyonun da gelmesiyle, Afrika ticaretinde gerçek bir devrim ortaya çıkmaya başladı. Artık büyük yükleri uzak yerlere daha kısa bir süre içinde taşımak mümkündü; iç bölgeler daha kolay olarak tüccarlara açılabilecekti; köy dükkânı kurulabilecek ve mallar yeniden depolanacaklardı sürekli olarak.

Bu süreç, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında daha da hızlı gelişti. Batı Afrika'da, der Guy Hunter;

> Küçük tüccarlar ve zanaatkârlardan, pazar kadınlarından ve gezgin Hausa (Kuzey Nijerya ile Sudan'da yaygın olan zenci bir halk -çn.) erkeklerinden oluşan yığından... daha çağdaş bir iş yaşantısına yatkın daha varlıklı bir Afrikalılar grubu ortaya çıkmaya başladı. Bunlar, hem yerli ürünlerin, hem de Avrupa mallarının ticareti ile uğraşan, Accra, Kumasi, Kano, Lagos, Port Harcourt ve Onitsha'nın büyük tüccarları, inşaat müteahhitleri, kamyon filosu sahipleri olabilirler. Bunlar bankalarla ve kredilerle, ücret ve gümrük harçları ile ilgili kimselerdi; çeşitli yollardan çağdaş bir iş adamı olmaya çalışıyorlardı. *Bu, geleneksel pazardan 20. yüzyıl ticaretine geçişin gerçek başlangıcıydı*[142].
>
> (İtalikler sonradan eklenmiştir.)

Afrikalı tüccarların çoğunluğu, günümüzde bile, hâlâ küçük tüccarlar ya da sürel tüccarlardır. Büyük bir Afrika kentinde, bazısı toprağın üzerine birkaç mal koymuş, bazıları tezgâhta, bazıları da küçük bir dükkânda olan yüzlerce, binlerce küçük tüccar görülebilir. Gana'daki Kumasi'de 8.000 tüccar vardır. Nijerya'daki Onitsha kapalı pazarında 3.000 dükkân bulunmaktadır. Afrikalı tüccarların büyük çoğunluğu,

günde birkaç kuruş (penny), daha şanslı olanları birkaç lira (shilling) kazanan çok yoksul kişilerdir. Büyük bölümü, fazla sebzelerinden, el sanatlarından biraz yan gelir kazanan sürel tüccarlardır. Aralarında çok kadın vardır. D. McCall (bknz. *Social Change in Africa*, der: A. Southall, 1961), Gana'daki Koforidua'da, pazarda «bir pazar günü» yaklaşık 3.000 satıcının olduğunu nasıl saydığını anlatır. «Bu rakama, değişik köşe başlarında ve caddelerdeki satıcı kadınlar dahil değildir.» Tahminine göre «yetişkin kadın nüfusun yüzde 70'den az olmayan bir miktarı satıcılıkla uğraşmaktadır.»

Bazı tüccarlar yerel satışlarla uğraşırken, bazıları, yabancı ithalâtçılardan malı alıp, kamyonları yardımıyla ülke içine dağıtan toptancılar olarak çalışmaktadırlar. Batı Afrika'daki bazı tüccarlar, aynı zamanda, kakaodan sağladıkları kârlarla ticarete atılan ya da tersine, ticaretten elde ettikleri kârların bir bölümünü kakao üretimlerini genişletmeye yatıran kakao çiftçileridir.

Bu binlerce Afrikalı tüccar arasında büyük ölçüde bir farklılaşma olmuştur. Peter Garlick'in Kumasi ve Accra'daki Afrikalı tüccarlar üzerine yaptığı inceleme, Kumasi'nin en büyük iş adamları olan 150 tüccar arasında, yılda 5.000 - 20.000 sterlinlik bir cironun çok olağan olduğunu, bunun yılda 100.000 sterline de ulaştığını göstermiştir. Sayımın yapıldığı 1959 - 60'da, bu tüccarların 60'dan çoğu denizaşırı yerlerden dolaysız ithalâtta bulunmakta ve çoğu, genellikle yakınları olan üç ya da dört yardımcı kullanmaktaydılar; bazıları daha çok kişi çalıştırmaktaydı. Garlick'in Gana'daki 251 Afrikalı tüccar arasında yaptığı bir araştırma, yılda 20.000 - 25.000 sterlinlik cirosu olan altı, 25.000 - 50.000 arasında cirosu olan on dokuz, 50.000 - 75.000 arasında cirosu olan dokuz, 75.000 - 100.000 arasında cirosu olan dört ve 100.000 - 200.000 sterlin arasında cirosu olan altı kişi olduğunu göstermiştir. 5.000 - 20.000 arasında cirosu olan 55 kişi daha vardır. Bu, 251 tüccarın 44'ünün varlıklı, 55'inin ise orta büyüklükte tüccarlar olması demektir.

E. K. Hawkins, *Road Transport in Nigeria (Nijerya'da Karayolu Taşımacılığı*, 1958) adlı çalışmasında, yabancı taşıma firmaları navlun ticaretine egemenken, Afrika firmalarının yolcu gidiş gelişinde ve iç ticaretin taşınmasında egemen olduklarına değinir. Afrikalı kapitalist, der Hawkins «kendine, özellikle karayolu taşımacılığında, ama perakende ticaret, inşaat ve müteahhitlikte hak tanır.» Ayrıca, Nijerya'da «birçok Afrikalının» lâstik kaplama, ağaç işleri, inşaat malzemesi ve basım işlerinde «göze çarpar» olduğuna da değinir.

Fildişi Sahili'nde, Senegal'de ve Kamerun'da da benzer gelişmeler gözlenmiştir. Fildişi Sahili'ndeki Bongouanou bölgesi üzerine yaptığı çalışmada, varlıklı köylülerin bazılarının, son on yıl içinde, kârlarını, otomobil ve kamyon alarak, taşımacı ve tüccar olarak, köy dükkânları açarak ve bazen de tefeciliğe yönelerek tarım dışı alanlara yatırmaya başladıklarını gösterir J. L. Boutillier.

Senegal ile ilgili bir rapor, daha varlıklı ekicilerin nasıl ticarete yöneldiklerini, bazılarının tamamiyle ticaretle uğraşmak için nasıl ekimi bıraktıklarını tanımlar. Kamerun'da, Bamilike özellikle ticarette faaldi; yoğunlaştıkları bölgelerin bazılarında, dörtte biri ticaretle uğraşıyordu. Jacques Binet, Kamerun'un kakao bölgesindeki tüccarların faaliyetlerini tanımlarken şunları yazar: «Tüccarlar, nüfusun varlıklı kesimini oluştururlar». *(Budgets Familiaux des Planteurs de Cacao au Cameroun).*

Genel olarak, bir Afrika sanayi burjuvazisinin şimdilik olmadığı söylenebilir. Büyük ölçekli sanayiin ve fabrika üretiminin Afrikalıların ellerinde bulunmadığı açık bir olgudur. Aynı zamanda, Afrikalıların sahip oldukları birçok küçük ölçekli sanayiler birçok bölgede vardı zaten ve bazı durumlarda kararlı bir gelişme gösteriyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Örgütü (AID) için hazırlanan *Doğu Nijerya'da Küçük Sanayilerin Kalkınması (Development of Small Industries in Eastern Nigeria)* üzerine bir inceleme, Doğu Nijerya'daki küçük sanayiin, büyük ölçekli imalâtla uğ-

raşanların yaklaşık üç katı insana çalışma olanağı sağladığını tahmin etmiştir. Bölgede incelenen on dört kentte 10.728 firma olduğu görülmüştür; bunlar 28.721 işçi çalıştırmaktaydılar, girişim başına ortalama 2,7 kişi yani. Bu ortalamaya sahip-işletmecilerle çıraklar da dahildir. 10.728 firmanın sadece 332'si, ya da yüzde 3'ü on ya da daha çok kişi çalıştırıyordu; yüzde 55'i altı ile dokuz arası kişiyi çalıştırırken, yüzde 38 kadarı tek kişilik girişimlerdi.

Nijerya'daki bazı Afrikalı kapitalistler, İngiliz ticaret firmalarının yöneticiliği, kendi hesaplarına kauçuk ve kereste ihracatı, kereste fabrikası ya da kauçuk işleme atelyesi ile sanayie girmiş ve sonunda birkaç yüz işçi, yükleme memuru vb. çalıştırarak çabalarını farklılaştırmışlardı. Küçük tüccar olarak işe başlayan bu Afrikalı kapitalistlerin bazıları, yavaş yavaş büyük yabancı tekellerin alım acentesi oluyorlar, sonra kendi adlarına dolaysız ihracatçı olarak ortaya çıkıyorlar, yabancı tekellerin yöneticiliği görevini üstleniyorlar, sonra da kendi imalâtlarına başlıyorlardı. Bu Afrikalı kapitalistlerin, bu süreç içinde, yabancı tekellere nasıl bağlandıklarını, ama, aynı zamanda, bu firmalarla, gerek ticarette, gerek imalâtta rekabete giriştikleri farklı noktaları görmek mümkündür.

Örneklerin çoğunda, eski kapitalist kesimler, hükümetteki ve devletteki durumlarını varlık ve ekonomik orun (mevki) elde etmek için kullanan yeni bir bürokratik burjuvaziyle, kariyer politikacılarının katmanı - avukatlar, memurlar ve öteki küçük burjuva kesimler (bazen toprak sahiplerinin, tüccarların ve varlıklı çiftçilerin oğulları) - ile birleşmişlerdir. Bu bürokratik burjuvazinin, bir ölçüde ayrı bir biçimi olsa da, bir parçası da, genellikle Batı askerî akademilerde eğitim görmüş olan ordu ve polis subaylarıydı. Devlet gücünü, bazen dış emperyalist güçlerle bağlaşarak kullanan, genellikle bu yeni bürokratik burjuvazidir. Afrika Bağımsızlık Partisi'nin eski Genel Sekreteri Mahjemout Diop *Senegal'de Sınıflar ve Sınıfların İdeolojileri*[143] adlı kitabında, Senegal'de siyasal

iktidarı gaspeden ve yeni sömürgeciliğin bir uzantısı olarak davrananın, sayıları bini aşan bu bürokratik burjuvazi olduğunu ileri sürer. M. Diop, Senegal'deki ticaret burjuvazisinin önemsiz olduğunu ve daha çok küçük burjuvazi grubuna girecek bir gelir elde ettiklerini söyler. Afrika imalâtı, 1961 yılında, ülkedeki 320 girişimden sadece 15'inin uğraşı alanıydı. Bu nedenle, Senegal'in ilerlemesinin temel engeli bu yeni bürokratik burjuvaziydi. «Bürokratik burjuvazi, ulus topraklarındaki zararlı otlardır» diye açıklar M. Diop. «Halkımız yaşamak ve uzun ömürlü olmak istiyorsa, onları öz topraklarımızdan koparmalıdır.»

Yalnızca Afrika burjuvazisinin uzlaşıcı kesimlerince yönetilen yeni Afrika devletlerinde kapitalist yolu izlemek, temelde yerli kapitalist güçlerin gelişmesine dayanmak doğrultusunda açık ve ciddî bir çaba vardır. Orta Afrika Cumhuriyeti Ulusal Meclisi'nde, 16 Ekim 1961'de konuşan Başkan David Dacko, kendinin «bir Orta Afrika burjuvazisi»nden yana olduğunu açıklamıştır. «Ülkemizin geleceğinin bu olduğunu düşündüğümüzden kararımız budur. Ve bunu, gözlerimizin önünde, günden güne gelişen Orta Afrika seçkinlerine söylüyorum: Burjuva olmaktan utanmayın, varlıklı olmaktan utanmayın...»

Bu gibi anlayışlar, bu burjuva güçlerinin süren emperyalist sömürü için bir destek olabileceklerini anlayan emperyalistlerce, doğal olarak, özendiriliyordu. Yeni sömürgeciliğin, Afrika kapitalist sınıfının durumunu etkileyen önemli bir taktiği, ticaret ya da bürokratik kapitalist kesimleri kendi büyük tekellerin mekanizmasına ve ağına çekmektir. Böylece, UAC (United Africa Company), SCOA (Société Comınerciale de l'Ouest Africain), CFAO (Compagnie Française de l'Afrique Occidentale), Batı Afrika'daki eski Fransız topraklarındaki UAC'nin belli başlı bağlı firması olan Cie du Niger Français, Barclays Bank ve öteki büyük şirketler gibi büyük emperyalist ticaret şirketleri, bazen işletme görevleri, hattâ diktatörlükler vererek, bazen bunu, ticaretin büyük bir kesi-

mini, özellikle hammadde ve geleneksel tüketim malları ithalâtını Afrikalı tüccarlara bırakmakla birleştirerek, Afrikalıları «çekme»yi zorunlu gördüler. Afrikalı tüccarlar hâlâ, büyük ölçüde, satılacak malların ithal edildiği ve, son çözüm olarak, Afrika'da üretilen hammaddelerin satıldığı büyük Avrupa tekellerinin acentasıdırlar ancak. Ama, genel olarak, yeni durum, Afrikalı tüccarın, özellikle yeni olanaklardan yararlanacak durumda olan büyük tüccarların daha genişlemeleri ve zenginleşmelerini kolaylaştırmıştır.

Emperyalistler, kendilerini yeni duruma uydururlarken, sadece ekonomik sorunlarla ilgilenmemişlerdir. Barbé'nin belirttiği gibi, Afrika kapitalistlerine verdikleri ekonomik ödünlen karşılığında, onların da «karşılık olarak, değişik ülkelerde kendilerine siyasal destek sağlayacakları»nı ummaktadırlar[144].

Gine'de Hükümet, haklı olarak gericiliğin ve karşı devrimin bir üssü olarak gördüğü Afrikalı tüccarları yakından denetlemektedir. Bir yanda halk ile daha ileri görüşlü demokratların, öte yanda ticaret burjuvazisinin yer aldığı oradaki mücadele, geçen birkaç yılın geriliminin belli başlı bir kaynağı olmuştur. Sékou Touré, 1962 yılında, «ticaret burjuvazisi»ne karşı «devrimci dayanıklılık» çağrısında bulunmak zorunda kalmıştır. Uyarı, 1963 yılında, Hükümet, tüm satışlara yüzde 10 oranında bir vergi koyduğunda birçok tüccar greve gittiğinden zorunluydu açıkça. Sékou Touré, Gine Demokratik Partisi'nin (PDG = Parti Démocratique de Guinée) kollarına ve komitelerine yönelik bir duyurusunda şunları istemiştir: «Tüccarlar ya dükkânlarını açmalı ya da bütün bütün kapamalıdırlar.» Gine'deki ticaret burjuvazisinin tehlikeli rolüne, onu «tüm yıkıcı, yanlış ve karşı devrimci faaliyetlerin üssü» olarak niteleyen Sékou Touré her fırsatta değinmiştir.

Başkan Sékou Touré, Gine'deki bu kapitalist ögelerin, basit olarak, Gine'nin ilerlemesinin bir ekonomik engeli olmadıklarını yeterince açıklığa kavuşturmuştur. Bu ögeler, «emperyalizmin ve yeni sömürgeciliğin doğal bağlaşığı olan sö-

mürücü kapitalist toplumun birincil bir biçimidir»ler demiştir. Böylece, Gine'nin önderleri, böyle bir katmana izin vermelerinin ulusal bağımsızlığı tehlikeye sokacağını, ekonomik ilerlemeyi engelleyeceğini ve Gine'nin ilerlemesini önleyeceğini kavramışlardır.

Gana'da, Nkrumah'a karşı darbeden önceki dönemde, hızla ilerlemek, sosyalizm yolunu açmak isteyen en ileri kesimler ile bağımsızlığın meyvelerini toplamak, ülkelerini kapitalist bir yola sürüklemek isteyen ticaret ve bürokratik kapitalist ögeler arasındaki mücadele büyük ölçüde keskinleşmişti. Gana Hükümeti, 1961'in başlarında, *Statement by the Government on the Recent Conspiracy* adlı Beyaz Bildiri'sinde, emperyalizm ile bağlaşarak ülkenin kalkınmasını baltalayan yeni potansiyel burjuvaziyi işaret etmeyi gerekli bulmuştur.

> Sömürgecilik, büyük ticaret evlerinin acentalarından ve yaşlı memurları ile serbest meslek sahiplerinden oluşan, her sosyal soruna tamamiyle sömürgeci gözüyle bakacak biçimde eğitilmiş, küçük, gerici Gana seçkinlerinin ortaya çıkmasından sorumluydu. Bağımsızlıkta, eski sömürgeci yöneticilerin yerlerini alacaklarını umuyorlardı, ama kendilerine kalacağını umdukları sosyal sistemi değiştirmek için bir niyetleri de yoktu.

Doğmakta olan bu burjuvaziye sadece «Muhalefet»te değil, Halk Konvansiyonu Partisi'nin kendi içinde ve Bakanlar arasında bile rastlanırdı. Başkan Nkrumah, 8 nisan 1961'de yaptığı ünlü «Şafak Radyo Konuşması»nda, devletteki durumlarını, kendilerini, ulusal kalkınmanın ve halkın çıkarlarının zararına, zenginleştirmek için kullanan, Gana toplumundaki bu yeni burjuva ögeleri eleştirmiştir.

Bir Gana haftalığı olan *The Spark*'da (27 kasım 1964), Obotan Awuku, yerel tüccarların, çoğu durumlarda «kendi çıkarları kapitalistlerin çıkarlarıyla uyuştuğundan, sömürgeciliğin sürüp gitmesine yardım ettikleri»ne değinir; yeni sö-

mürgeciliğin doruğudur bu. Yerel burjuvazinin bu kesimine ilişkin eleştirilerini geliştiren Obotan Awuku şunları yazar:

> Kapitalist girişimler için büyük beceriye sahip bazı yerel girişimciler, üretken girişimler kurulması amacıyla, yabancı kapitalistlerle eşit olmayan ve sakıncalı ortaklıklara girişirler. Ancak, deney, sermaye ya da başka ekonomik nedenlerle, kapitalist maceracıların elinde oyuncak olurlar sadece. Tabelalarına göre yerli, ama gerçekte tamamıyla yabancıların sahipliğinde olan işlerde faaliyette bulunurlar. Yabancı kapitalist maceracılarla iş yapanların, bakanlar ve yüksek yerlerdeki kişiler arasında bile örnekleri vardır.

Nisan 1965'teki Paskalya'da ulusuna seslenirken, devletin ve ulusal ekonominin zararına kendi ceplerini dolduran Gana'daki kapitalist ögeleri keskin bir dille eleştirmeyi gerekli görmüştür Başkan Nkrumah.

> İşçilerden ve kitlelerden zenginlik gaspetmeye dönük bu kirli oyuna katılanların tümüne karşı acımasız bir savaş açalım. *Bu istifçileri ve vurgunculari yasa dışı depolarının deliklerinden dışarıya çıkarmalıyız.*

Başkan Nkrumah'ın «istifçileri ve vurgunculari dışarıya çıkarma» niyeti başarı kazanmadı. Geçen on yıl içinde zenginleşmelerine göz yumulan, gelişen burjuva ögelerin, Gana'nın sosyalizme yöneldiğini görmek gibi bir niyetleri yoktu. Yabancı emperyalizm tarafından desteklenen ve hırslı ve gösterişli tüm halkın güvensizliğini ve öfkesini uyandıran oluşmaktaki kapitalist sınıfı engellemede gösterdiği başarısızlık dahil, Hükümetin başarısızlıklarından yararlanan, Gana toplumundaki gerici güçler, Başkan Nkrumah'ın Hükümetini ve Halk Konvansiyonu Partisi'ni devirdiler. Darbenin amacı yozlaşmayı ortadan kaldırmak değil, Gana'yı ilerici yolundan geri çevirmek ve yeni sömürgeciliğin bir bağlaşığı olmaya dönüştürmekti. Ve bu, yoz burjuva ögelerin Halk Konvansi-

yonu Partisi'nin yüksek kademelerinde bulunmalarına karşın oluyordu.

Yukarıdaki olgulardan, Afrikalı kapitalistlerin rollerine ilişkin bazı deneysel sonuçlar çıkarılabilir.

1. Ulusal bağımsızlık kazanılmadan önce de, özellikle ticaret, taşımacılık ve çiftlikle uğraşan bir Afrika kapitalist katmanı çoğu Afrika devletlerinde ortaya çıkmaya başlamıştı.

2. Ya köylülerin ürünlerinin alıcısı ya da Afrikalı tüccarların sattıkları malların sunucusu olan büyük yabancı tekellere bağımlı olsa da, bu Afrikalı kapitalistlerin bir kesimi ulusal hareketlere katılmışlardır. Bu, bağımsızlıktan sonra, birçok örnekte yeni yöneticiler olarak ortaya çıkmalarının açıklanmasına yardımcı olur.

3. Bağımsızlığın kazanılmasiyle birlikte, *endüstriyel gelişme ve ekonominin büyümesiyle ilgilenen bir ulusal burjuvazi* ortaya çıkmaya başlamıştır bazı örneklerde. Bu kesim, ulusal ekonomiyi emperyalizmin pençesinde kalmış görmeyi istemediğinden ilerici bir rol oynamıştır. Bundan ötürü de, ekonomik bağımsızlık ve ekonomik ilerleme için mücadele eden halkın çoğunluğu ile birleşmiştir. Afrika ulusal burjuvazisi, yani ulusal bağımsızlık, ulusal ekonominin büyümesi, iç pazarın genişlemesi ve ulusal sanayiin kurulması ile gerçekten ilgilenen kesimleri çok büyük sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu kesimler genel olarak, ekonomik bakımdan zayıftı, sermayeden yoksun olduğu gibi, çağdaş fabrika üretimine ilişkin işletme deneyi ve bilgisi de yoktu; nitelikli Afrikalı işçiler ve teknisyenler de bulunmuyordu. Bu nedenlerden ötürü, bu aşamada kendiliğinden büyük ölçekli fabrika üretimini başlatacak bir durumda değildi ve hattâ bunu denemeye bile, anlaşılır biçimde, isteksizdi genellikle. Ama, ekonomik genişlemeyi ve ulusal üretimin büyümesini görmeyi istediğinden, devletin kendisinin, yeni ulusal sanayiler yaratacak adımları atması gereğini anlıyor ve destekliyordu. İşçi sınıfı, köylüler ve devrimci demokratlarla bağlaşarak emperyalizme karşı di-

renen ve burjuvazinin uzlaşıcı kesimlerinin entrikalariyle mücadele eden Afrika burjuvazisinin bu ileri görüşlü kesimidir.

4. Çoğu ilerici devletlerde, *ticaret burjuvazisi*nin ekonomik ve siyasal gücü, devletin aldığı ekonomik tedbirlerle (devlet ticaret örgütleri kurulması, malî ve vergi tedbirleri vb.) zayıflatılmış ve içerilen temel sorun emperyalizmden kesinlikle kopmak ve sosyalizme giden yolu açmak olduğundan, bu ögelerle keskin bir mücadeleye yol açmıştır bu.

5. Toprakta, birçok örnekte kooperatiflerin önemli ölçüde geliştikleri görülmüşse de, Afrika ücretli emeğini sömüren küçük, ama açıkça tanımlanan bir kapitalist katmanın ortaya çıkmasiyle, uygulamada, her ülkedeki *köylülükte önemli bir farklılaşma* da *olmuştur*.

6. Yeni devletlerin ve yeni hükümetlerin kurulması, emperyalizme bağlandıklarında, onun yeni sömürgeci acentası olarak davranan, ordudaki subaylar dahil, bir *bürokratik kapitalistler* katmanının ortaya çıkması anlamına gelmiştir. Bu katman feodal güçler, genellikle Afrika burjuvazisinin öteki kesimleri ve özellikle tüccarlarla bağlaşmıştır.

7. Bu sürecin tümü, basit olarak kapitalist kesimlerin değil, bir siyasal partiyi denetlemelerinde, devlet ve hükümet üzerindeki egemenliklerinde, ekonomik ve siyasal güçlerinin artan birleşmesinde somutlaşan ortak sınıf çıkarlarına sahip bir *belirli kapitalist sınıf* sayılabilen bir sınıfın bazı Afrika ülkelerinde ortaya çıkmasına yol açar. Bu sürecin ileri bir aşamaya ulaştığı söylenemez, ama eğilime değinmemek de aynı ölçüde yanlış olacaktır.

8. İster ilerici bir önderlik altında ve emperyalizmden kopmuş olsun, ister emperyalizme sadık kalan gerici kapitalist kesimlerin yönetiminde olsun, tüm Afrika devletlerinde *iç sınıf mücadelesi keskinleşmektedir*. Gerici devletlerde ücret, fiyat vb. basit ekonomik isteklerden hükümet politikasının tümüne meydan okumaya değin uzanan açık bir sınıf savaşı (grevler, gösteriler, hattâ hükümetlerin düşürülmesi) biçimini almaktadır. İleri devletlerde ise, ge-

rici kapitalist kesimlerin, ulusal demokratik devrimi yaygınlaştırmayı amaçlayan hükümet ve devlet girişimlerine ekonomik ve siyasal direnme biçimini alır. Bazen, Gana, Mali ve Uganda'da olduğu gibi, emperyalizmle uyum içindeki gerici kapitalist kesimlerin bu direnmeleri ilerici hükümetlerin devrilmelerinde başarılı olmaktadır. Benzer girişimlere Gine ve Kongo (Brazzaville)'da da kalkışılmıştır. Şimdi Afrika'da gürültü çıkaran yeni sömürgeci karşı saldırı, Afrika devletlerinin, sosyalizme giden yolu açacak adımlar atmasını önlemede ortak çıkarları olan emperyalizm ile yerli kapitalist ögelerin bağlaşıklığına dayanmaktadır.

Özellikle Fanon'un ulusal burjuvazi ile Afrika kapitalistlerinin başka kesimleri arasında bir bilimsel farklılaştırma yapmamış olmasından ötürü, Afrika burjuvazisinin bir tüm olarak incelenmesi yanında, ulusal burjuvazinin özel sorunlarını da incelemek gerekmektedir.

Ulusal burjuvazi sorunu, en başından beri, uluslararası komünist hareketin peşini bırakmamıştır. Bu sorun özellikle, Komünist Enternasyonal'in 1920'deki İkinci Kongresi'nde, Lenin, ünlü *Ulusal ve Sömürge Sorunları Üzerine Tezler*ini ortaya çıkardığında ve *Sömürgelerdeki ve Yarı Sömürgelerdeki Devrimci Hareket* başlıklı bir tezi kabul eden 1928'deki Altıncı Kongre'de tartışılmıştır.

Ledda, ulusal burjuvaziyi «*bir ülkenin üretken güçlerini daha yüksek bir kalkınma düzeyine götürebilecek bir sosyal güç*» olarak tanımladığında, bir ölçüde, başka nesnel etkenlerden ortaya çıkan niyetleri kapasiteyle karıştırmaktadır gibi gelir bana. Sıraladığı grupların bazılarının, terim, yerli burjuvazinin tümünü değil de, feodalizme saldırıyı, hiç olmazsa zayıflatmayı ve emperyalizm ile rekabeti ve çekişmeyi gerekli kılan kendi iç pazarlarının denetimi ve genişletilmesiyle ilgilenen kesimlerini içeren olağan anlamında alınırsa, ulusal burjuvazinin safları dışında bırakılabileceği açıktır. Kompradorlar ve feodal derebeyleri, genellikle, ulusal burjuvazi içinde sayılmazlar. Sömürge sisteminin yetiştirdiği eski bürokra-

tik burjuvaziden bir ölçüde farklı olan yeni bürokratik burjuvazinin kesimleri ve Afrikalı girişimciler de aynı kolaylıkla dışarda bırakılabilirler mi? Ve, köylülüğün kesimleri ile seçkinlerin kesimleri dahil olmak üzere, küçük burjuvazi de, ulusal burjuvazinin tutkularına bağlı değil midir?

Sorunun bir bölümü, Afrika'nın bugün ulaştığı aşamanın boşlanmasından, günümüzdeki Afrika devriminin niteliğinin yanlış anlaşılmasından çıkmaktadır. Dünya, bir tüm olarak, kapitalizmden sosyalizme geçiş aşamasındayken, Afrika ülkeleri, bu sürecin çok başlarındadırlar. Çoğunlukla ulusal bağımsızlıklarını kazanmışlardır, ama demokratik, anti-emperyalist, anti-feodal devrimin temel görevleri tamamlanmamıştır[145]; bu görevlerin bir bölümü, sosyalist aşamaya ulaşıncaya değin de tamamlanmayabilecektir kuşkusuz.

Fanon bu soruna çok az yardımcı olur. Afrika'nın âcil görevinin sosyalist devrim olduğunu mu düşündüğü, yoksa sosyalizm amacına ciddî olarak ulaşılmadan önce demokratik bir geçiş dönemini mi tasarladığı açık değildir. Ama, var olan devrimci dönemin niteliği, nesnel olarak mümkün ve zorunlu olan sınıf bağlaşıklığı biçimlerini ve bu bağlaşıklık içinde farklı sınıfların ilişkilerini belirlediğinden bu sorun son derece önemlidir.

Bu günlerde, bazı «Yeni Sol» çevrelerde, yerli burjuvazinin, hattâ ulusal burjuvazinin bağımlı ve uzlaşıcı niteliği üzerinde durmak moda olmuştur. Gerçekte bu, tüm Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilgili olarak, devrimin ulusal demokratik bir döneminin artık olanaksız olduğunu, âcil amacın işçi ve köylü hükümeti olması gerektiğini kanıtlamak için ileri sürülmektedir. Elbette ki, sosyalizmin ilerlemesinin ve dünyadaki süreçleri giderek daha kesin etkilemesinin, sosyalizmin artan gücünün onu yeniden emperyalizmin kollarına atacağından, bir ölçüde ulusal burjuvaziyi kısıtlaması ve bağımsız bir kapitalist gelişme olanaklarını sınırlaması doğrudur. Ama, sosyalist sistemin varlığının da, ulusal burjuvaziye, kendi bağımsız ekonomisini kurmaya ve emperyalizme bağımlılığını

azaltmaya yardımcı olacak yeni olanaklar sağladığı da doğrudur; bu süreç içinde emperyalist güçlerle uzlaşmazlığa düşülecektir.

Şimdi ulusal burjuvazinin önünde olan bu iki yeni olanak, bu burjuvazinin ikili niteliğinin bir başka anlatımıdır sadece; konunun can damarının bu olduğu söylenebilir. Sorun, ulusal burjuvazinin devrimin yanında mı, karşı devrimin yanında mı olduğu değildir; çünkü, bir anlamda her iki türlü de yanıtlanabilir. Bu, Lenin'in 1920'de üzerinde durduğu bir konuydu. «Sömürücü ülkelerin burjuvazisiyle sömürge ülkelerin burjuvazisi arasındaki belli bir yakınlaşma»dan söz ederken, bir sonuç olarak ezilen ulusun burjuvazisi ulusal hareketi desteklerken «aynı anda emperyalist burjuvazi ile eleledir, yani, onunla birlikte, tüm devrimci hareketlere ve sınıflara karşı güçleri birleştirir» diye açıklar[146].

Ulusal burjuvaziye ilişkin tüm sorun, Janus (Roma mitolojisindeki iki yüzlü tanrı -çn.) gibi iki yöne de dönük olmasıdır. Burjuvazi olması nedeniyle, kendi işçilerini sömürmek ve egemenliğine uymalarını güvence altına almakla ilgilenir. Aynı anda, yurtiçi pazarı denetimi altına alınak ve ulusal ekonomiyi yaygınlaştırmak çabaları da, pazardaki egemen durumlarını sürdürmek ve belli ülkenin ekonomisinin ülkenin kendi gerçek kalkınması yönünde değil de kendi çıkarları doğrultusunda gelişmesini güvence altına almak isteyen büyük emperyalist tekellerle uzlaşmazlığa düşmesine neden olur.

Böylece, ulusal burjuvazi, kendini, hem kendi işçileriyle, hem de emperyalistlerle uzlaşmazlık içinde bulur. Emperyalizme olan aşırı bağımlılığı, emperyalizm ile çelişkilerinin bir belirtisidir. Bağımlılığı, büyük tekeller elinde ezilmesinin bir biçimidir. Ne denli zayıf olursa olsun, bu pençeyi yumuşatmak ister. Bunun için de, emperyalistlerden kendisi için ödünler koparmak amacıyla, bir büyük sopa olarak kullandığı işçilerin ve köylülerin kitle hareketlerine baş vurur. Ama, işçiler ve köylüler, burjuvazinin kendi amaçlarını sınırlama-

ya, kendi sınıf çıkarlariyle baskı yapmaya, hattâ mücadelenin yönetimini ele geçirmeyle tehdit etmeye başladıklarında, ulusal burjuvazi, aceleyle ve isteyerek cayar ve zaman zaman, halkın hareketini parçalamaya yardımcı olmak üzere emperyalistlere bile döner.

Çin'de, ulusal burjuvazi, sürekli olarak devrimin yanına geçmiş, aynı süreklilikte de ayrılmıştır. 1924 - 1927 arası devrimin yanındaydı; 1927 - 1931 arasında, önemli kesimleri karşı devrimi destekledi. 1931'de, kısa bir süre, ulusal devrimi destekledi, sona bıraktı. 1937 - 1945 arasında, bir kez daha ulusal devrimin yanındaydı; 1945'te bazı kesimleri bir kez daha ayrıldılar. Çin halkının 1949'daki zaferinden sonra, ulusal burjuvazinin kesimleri dize geldiler, yeni Çin'in kurulmasında olumlu bir rol oynadılar.

Hiç kimse, Afrika burjuvazisinin, Çin'deki burjuvazinin benzeri olduğunu ileri süremez. Afrika'da bile, örneğin nüfusu yarım milyonun altında olan Gambiya'daki burjuvazi ile nüfusu 50 milyona yaklaşan, görece güçlü bir burjuvazinin gelişmesi için çok daha büyük olanakları olan Nijerya'daki burjuvazi arasında önemli bir fark vardır. Fanon'un ve Ledda'nın yaptığı gibi, Afrika burjuvazisinin olağanüstü zayıf ve bağımlı niteliğine dikkati çekmek doğrudur, ama bu etken, Afrika'daki ulusal burjuvaziyi tamamiyle bir yana bırakmayı haklılaştırmaz. Ne denli zayıf, kararsız, bağımlı olursa olsun, ulusal mücadeleyi daha ileri götürmede kullanılabilecek uzlaşmazlık noktaları vardır emperyalizm ile arasında. Devrimcilerin, ne denli zayıf, geçici, güvenilmez olurlarsa olsun, bağlaşıklıkları boşlamamaları gerektiği marksizmin bilinen bir özelliğidir. Bu bakımdan, ciddî zayıflığına karşın, Afrika burjuvazisi de kuralın dışında değildir.

Daha önce de değindiği üzere, Afrika devriminin gidişi üzerine Fanon'un görüşleri, Nkrumah'ın başkanlığında Gana'da ya da Obote'nin Uganda'sında, Kaunda'nın Zambiya'sında, Nyerere'nin Tanzanya'sındaki ilerici değişiklikleri ve başka bazı Afrika ülkelerindeki benzer gelişmeleri açıklamaya

olanak tanımamaktadır. Ne Gana ve Uganda'da neden darbeler olduğunu, ne de, bir başka sorun olan, neden başarı kazandıklarını açıklamaktadır gerçekte. Ne Gana'da, ne de Uganda'da işçilerin ve köylülerin iktidarda olmadıkları, ve de sosyalizmin kurulmadığı açıktır. Bu iki ülkede iktidarda olanların, emperyalizmin, eskiden, bölgedeki dolaysız yönetiminde kullandığı eski feodal ve komprador sınıflar olmadığı da açıktır. Basite indirgeyerek, iktidarda olanların küçük burjuva ya da seçkinlerin kesimlerinin hükümetleri olduğunu söylemek yarım bir açıklamadır sadece. Darbe öncesi Gana'sı ve darbe öncesi Uganda'sı, her ikisi de kendi yolunda olmak üzere ve belki de birincisi ikincisinden daha kesin olarak, eski kapitalizm öncesi yapıyı zayıflatıyor, ülkelerini çağdaşlaştırıyor, ekonomide bir devlet kesimi yaratıyorlar, yeni sanayiler kuruyorlar ve ekonominin belli kesimleri üzerindeki emperyalizm pençesini gevşetiyorlardı. Her iki örnekte de, genellikle «sosyalizm»i kurmaktan söz edilse bile, hükümet gücü ulusal burjuvazinin tutkularını temsil ediyordu.

Görevdeki küçük burjuvazi ve öğrenim görmüş seçkinler, burjuvazinin bir kesimine dönüşmeye açıktı[147]. Ekonomiyi kuracak önemli adımlar atılırken, işçi sınıfı iktidarı alacak ve daha temel değişiklikleri yürütecek yeterli güçteyse, sosyalizme geçiş için ya da kapitalizmin kurulması için hazırlık yapılır. Afrika girişimcisinin, yeterli sermaye, teknik ve işletme becerisi, nitelikli işçiler vb. yoksunluklarından ötürü, büyük ölçekli sanayi kurma görevinin devlete düştüğünden genellikle söz edilir; ama bu, yerli kapitalizm daha da gelişmesini bir yana bırakmaz. Japonya'da, Meiji onarımından sonra, çağdaş sanayileri devlet kurmuştur; ama bu, sonradan yerinin *zaibatsu* (Japonya'da ticaret, sanayi ve malî alanlarda, çeşitli kollar halinde çalışan büyük kapitalist kuruluşlar -çn.) tarafından alınması, böylece Japon tekelci kapitalizmin gelişmesini mümkün kılmak için yapılan hazırlıktı. Afrika, Japonya değildir. Ama, ekonomide önemli bir devlet kesiminin bulunması ve devlet sanayilerinin yaratılması, asla, ne özel ka-

pitalizmin gelişmesini önler, ne de, belli bir aşamada, özel kesimin, devletin kurduğu girişimlerin bir bölümünü, hattâ tümünü ele geçirme olasılığını ortadan kaldırır. Örneğin Gana'da, Nkrumah'ın düşürülmesini, devletin sahip olduğu girişimlerin çoğunun, esas itibarıyla yabancı firmalara, kısmen satılmaları izlemiştir kesinlikle.

Yeni Sol'un düşüncelerini inceleyenler, devrimci strateji ve taktiklere ilişkin olarak öne sürülen kuramların özünün geçmişte sürekli olarak ortaya konulduğunu ve aynı sürekli-likle de yıkıldığını görerek irkilir. Bu tür önerileri, geçmişte, tamamiyle farklı koşullarda, geçersiz ve hattâ devrimin ilerlemesi için tehlikeli görüldükleri için bugün de bir yana itecek kadar dogmatik olmaya gerek yoktur. Öte yanda, uluslararası devrimci hareketteki eski tartışmaları tamamiyle bir yana bırakmak da gereksizdir.

Ulusal ve Sömürge Sorunları Üzerine Tezler'e ilişkin olarak, 1920'de Lenin'in ve N. M. Roy'un belirttikleri görüş ayrılıkları ulusal burjuvazinin bu sorunuyla yakından ilgiliydi. Roy, sadece olumsuz yanını görme eğilimindeydi ve sorunu, işçileri ve köylüleri, burjuva demokratik devrimine yardım edenlere karşı örgütleme sorunu olarak ortaya koymak istiyordu. Roy şöyle açıklar:

> Burjuvazinin, Hindistan gibi en ileri sömürge ülkelerinde bile, bir sınıf olarak, feodal sosyal düzenden, ekonomik ve kültürel açılardan farklılaşmadığına değindim; bundan ötürü, ulusal hareketin zaferi zorunlu olarak bir burjuva demokratik devrimi anlamına gelmeyeceğinden, ideolojik olarak gericiydi[148].

Komünist Enternasyonal Kongresi için hazırladığı kendi tezinin taslağında, Roy, şunları savunacak kadar ileri gitti:

> ...sömürgelerde iki çelişik güç vardır ve bunlar birlikte gelişemezler. Sömürge burjuva demokratik hareketlerini desteklemek, kitlelerde sınıf bilincinin uyanmasını engel-

leyeceği muhakkak olan ulusal ruhun gelişmesine yardım etmek demektir; oysa, devrimci kitle eylemini, proleterlerin bir komünist partisi aracılığıyla teşvik etmek ve desteklemek, sadece yabancı emperyalizmi devirecek olan değil, ama Sovyet iktidarının gelişimine de öncülük edecek, böylece, yenik yabancı kapitalizmin yerini, halkı daha da ezecek ve sömürecek olan yerli kapitalizmin almasını önleyecek gerçek devrimci güçleri eyleme çekecektir.

Lenin'in öğüdü üzerine, bu bölümün tümü, 10 numaralı Tez, Roy'un tezlerinin son biçiminden çıkartılmıştır.

Roy, Komisyon'da, görüşüne dayanarak, Lenin'in burjuva demokratik kurtuluş hareketini destekleme gereğine ağırlık verdiği 11 numaralı Tezin 5. maddesine karşı çıkmıştır. Gerçekte Roy, bu konunun çıkartılmasını ve Tutanaklara göre, Hindistan Komünist Partisi'nin, kendisini, «büyük kitleleri, kendi sınıf çıkarları için mücadele etmek üzere örgütlemeye vermesini» istiyordu[149].

Lenin, Roy'un görüşünü tamamiyle yadsımıyordu. Roy'un savında olumlu bir ögenin, yani ulusal burjuvazinin rolünde savsaklanmaması gereken olumsuz bir yanın olduğunu görüyordu. Bu nedenle, 11 numaralı Tez'in 5. maddesini düzelterek, kendi Tezini daha belirginleştirdi. «Burjuva demokratik.» hareketi yerine «ulusal devrimci» hareket terimi kullanıldı; Lenin, bunun, reformcu eğilimler ile devrimci eğilimler arasında bir ayrım yapmak amacıyla yapıldığını açıkladı. Lenin, «bu değişikliğin önemi, komünistler olarak bizim, sömürgelerdeki burjuva kurtuluş hareketlerini, ancak, gerçekten devrimci oldukları ve temsilcileri, köylüler ile sömürülen geniş kitleleri devrimci bir ruhla eğitme ve örgütleme çalışmalarımızı engellemedikleri zaman desteklememiz gerektiği ve destekleyeceğimizdir» der.

Ancak, Roy'un sekter durumu burada bitmiyordu. Görüşleri de silinmiyordu. Komünist Enternasyonal'in, *Sömür-*

gelerdeki ve Yarı Sömürgelerdeki Devrimci Hareket üzerine, 1928'deki Altıncı Dünya Kongresi'nde kabul edilen Tez'de de onun etkisi fazlacadır. Bu tezi ve ulusal burjuvazinin rolünün ele alınışını yorumlarken, Kuusinen «söz konusu tezlerin yazıldıkları tarihteki değerlendirmede bir sekterlik rengi vardır» diyordu[150]. Kuusinen, ulusal burjuvazinin devrimci potansiyelinin küçümsenmesi sonucu, kurtuluş mücadelesinin yalnızca bir sosyal kurtuluş hareketi değil, bir ulusal kurtuluş hareketi de olduğu gerçeğinin boşlanmasına yol açan bir eğilimi ortaya çıkardığına da değiniyordu. Bu gerçeğin unutulması, ileri devrimci güçlerin, ulusun öteki demokratik güçlerinden soyutlanmalarına, böylece devrimin zayıflamasına yol açabilir; bazen açmıştır da.

Bu dersleri savsaklamak tehlikeli olacaktır. Afrika'daki ulusal burjuvazi çok zayıf olmakla birlikte, Lenin'in 1920'deki savı bugün için de geçerlidir. 1945'ten önce de Vietnam'da ulusal burjuvazi çok zayıftı. Gerçekte, Le Duan'ın bir kez değindiği üzere, öylesine güçsüzdü ki, ulusal burjuvazinin tüm sermayesi biraraya toplansa bile, orta büyüklükteki çağdaş bir fabrikanın yapımı için yetersiz kalacaktı. Böyle olsa bile, Vietnam İşçi Partisi, ulusal burjuvazi dahil, güçlerin ulusal bağlaşıklığı yolunu seçti; Vietnam halkının büyük çoğunluğunun birleşmesini ve Amerikan emperyalizminin etkin güçlerine karşı koymasını sağlayan bu kavram olmuştur.

Aşamaları atlamak, olası bağlaşıkları, geçici ve kararsız olanları bile yadsımak ve esas olarak işçi ve köylülerden oluşan daha sınırlı bir bağlaşma kavramına dayanan daha doğrudan bir yol aramak için yapılacak herhangi bir girişim felâketlere yol açabilir. Kısa yolun çekiciliği, Endonezya trajedisinin gösterdiği gibi, felâkete sürükleyebilir ve sonunda yolu daha da uzatır. Ulusal burjuvaziyi tamamiyle hesaptan silme girişimiyle Fanon ve onu yansıtanlar bu tehlikeli eğilimi beslemektedirler.

Hiç kimsenin ulusal burjuvaziye ilişkin kuruntuları olmamalıdır. Ezilmiş bir burjuvazi olabilir, gene de bir burju-

vazidir. Ve Afrika devriminde öncü rolünü sürdürdüğü sürece, sosyalizme geçişi önleyecektir. Ama zayıfsa, hemen hemen tüm Afrika topraklarında, şimdiye değin Marksizme dayalı kendi Parti'sini kuramamış olan Afrika işçi sınıfı da zayıftır. Bu, Afrika'nın sosyalizm yolunun kolay ve çabuk olmayacağı gerçeğinin altını çizmemizi sağlar. Sosyalist bir gelecek için duyulan özlemin, ne ulaşılan aşamaya ilişkin görüşleri, ne de yenilmesi gereken büyük güçlükleri gölgelemesine izin verilmemelidir. Afrika'nın ekonomik, sosyal ve kültürel geriliği, devrimci güçlerin, değişiklik için, her potansiyelden yararlanmaları ve ulusal burjuvazi ile emperyalistler arasındaki tüm olası çelişkileri kullanmaları için güçlü bir savdır.

AFRİKALI İŞÇİLERİN GEÇİM DÜZEYLERİ

Afrika işçi sınıfının rolünü nitelemesi, Fanon'un savının tümünü belirler. Burada, Fanon'un, Afrikalı kapitalistlere asalak olan bürokrat ve aydınları da içine aldığı, büyük tiksinti ve hor görmeden başka bir şey duymadığı Afrikalı kapitalistlerden sonra en büyük düşmanlığının Afrika işçi sınıfına karşı olduğuna değinmeden durulamaz. Afrika işçi sınıfı için söyleyecek tek bir iyi sözü yoktur hemen hemen. İşçi sınıfının bağımsızlık mücadelesindeki ölümü ve özverisi karşısında susmaktadır. İşçilerden hoşnutsuzluğu, onları hor görmesi, onlardan korkusu pek saklanamaz. Göreceğimiz gibi, Afrika işçi sınıfına karşı savı hiç bir yerde gerçeklerden doğmuş olmadığından, hiç kimse, Fanon'un onlara karşı neden böyle öfkeli olduğu sorusunu yanıtlayamamaktadır. Sadece bilgi yetersizliğinden olması doğaldır. Afrika işçi sınıfının mücadelesinden ve koşullarından habersiz olmasına karşın, elde olmadan, onun bu sonuca ulaşmasının bilgi yetersizliğinden olmadığı sezilir. Bu, İmré Morton'un[15] yerinde olarak değindiği üzere, daha çok, onun Afrika devrimine ve onun geleceğine ilişkin küçük burjuva tutumunun doğal bir sonucudur.

Kısacası, Fanon, yeni ideal Afrika'sını yapmak için dayandığı kentsel ve kırsal küçük burjuvazinin rakibi olarak görür işçi sınıfını.

Ama önce, Afrika işçi sınıfı üzerindeki görüşlerinin ne dereceye kadar haklı olduklarını görelim.

Fanon'un, işçilere karşı köylüleri koyma çabası, işçinin, onu düzenden çıkarı olan, bundan ötürü de toplumda tutucu bir rol oynamasına yol açan, şımartılmış, ayrıcalıklı, yozlaşmış bir bencil yapan daha iyi maddî koşullara sahip olmasından alır kaynağını. Fanon, Afrika işçileri ile köylüleri arasında bir çıkar çatışmasının olduğunu ileri süren tek kişi değildir. Fanon'un, emperyalizme bağlılığından ötürü şiddetle çattığı Batılılaşmış önderlerin tipik bir örneği olan Senegal Başkanı Leopold Senghor da, gariptir ama, bu görüşün kesin savunucusu olmuştur. İşçilerin ücretlerinin, «nüfusun yüzde 90'ından çoğunu oluşturan» köylülerin gelirlerinden 20 kat kadar daha yüksek olduğunu ileri süren Senghor, «şimdi oluşum içinde olan sınıfların geçim düzeyleri arasındaki orantısızlığı artırmanın kamu yararına olmadığını» söyleyerek ücret artışlarına karşı çıkmıştır[152].

Fanon'un, işçilerin ayrı bir lüksten yararlandıklarını varsaydığı sömürge döneminde, işçilerin büyük çoğunluğunun geçici, niteliksiz göçmen işçiler ya da mevsimlik tarım işçileri oldukları Afrika'ya özgü sınıf yapısını göz önüne hiç almaz bu sav. Çünkü bu somut çoğunluk aldığının karşılığını vermektedir ve koşullar çok ağırdır. Başka bir yerde, bunu en ince ayrıntılarıyla inceledim[153]. Önceki çalışmamın, bu tür işçilere verilen en az *günlük* ücretin, ülkeye bağlı olarak, bir şilin ile beş şilin arasında değiştiğini gösterdiğini söylemek yeterlidir. Sömürge koşullarında, asgarî ücret yerleşik ücret düzeyi olma eğilimindeydi. Gerçekte, sömürge döneminde, Afrika işçilerinin tüm ücret yapısı, esas asgarî temeline dayandırılmıştı. Hattâ, sık sık, işçi bu kötü asgarîden de az ücret alıyordu. Unutulmaması gereken bir başka gerçek, birçok ülkede, esas asgarînin, karısı ya da çocuklarına bir pay ayırma-

dan, bir erkek işçiyi mutlak en az geçim düzeyinde tutmaya yeterli sınır olarak saptanan «Yoksulluk Çizgisi» diye bilinen ücrete göre hesaplandığıdır.

Kenya Sömürge Hükümeti tarafından 1954'de yayınlanmış olan *The Report of the Committee on African Wages (Afrika Ücretleri Komitesi Raporu)* - ki, genellikle Carpenter Raporu diye bilinir - «ücretleri düşük tutmak için bir mıknatıs gibi» kullanılan «asgarî ücretin gerçek ücret haline geldiği»ni belirtmektedir. Rapor, yürürlükteki asgarî ücretin «kentsel koşullarda yaşayan tek bir kişinin geçim giderlerini karşılamaya yeterli olduğunu» söylemeye hazır olan pek az tanık bulunabileceğini ekliyordu. «Öte yanda, 'uzman'lık bilgisine sahip olanlar da dahil olmak üzere, birçokları, bunun kesinlikle yetersiz olduğunu kabul etmekte duraksamıyorlardı.»

Nyasaland'ın 1957 Asgarî Ücret Buyruğu, önerilen ücretin «bir işçinin ailesine karşı sorumluluklarını göz önüne almadığını» dobra dobra açıklamaktadır. Aynı biçimde, Güney Rodezya'da, Salisbury üzerine Plewman Raporu (1958) «ücret yapısının temelini oluşturanın, her zaman, yetişkin bekâr işçi olduğu»na değinir. International Labour Review, temmuz 1958'de yayınlanan «Inter-racial Wage Structure in Africa (Afrika'da Irklararası Ücret Yapısı) üzerine bir çalışma, «geçim düzeyinin üstünde ya da altında, hiç olmazsa en az geçim giderleri düşeyine eşit en düşük ücreti alan işçinin satınalma gücünü» koruyacak bir asgarî ücreti yerleştirmeye yönelik resmî amaca her zaman ulaşılamadığına değinir. Asgarî oranların, bekâr bir işçinin asgarî geçimini sağlayacak bir düzeyde saptandığını, bir aileyi geçindirmenin maliyetini karşılamadığını da eklemektedir.

Tanganika bağımsızlığını kazanmak üzereyken, 1962'de hazırlanan Tanganika için *Asgarî Ücret Konseyi Raporu (Report of the Territorial Minimum Wages Board)* asgarî ücretin ne denli düşük olduğunu ve hesaplanmasında kullanılan temelin ne denli sınırlı olduğunu açıkça göstermiştir. «Bugünkü ücretlerin düşük düzeyinde, en azından kentsel mer-

kezlerde ek ödemeler olmaksızın, çocuklu ailelerin, asgarî olarak nitelenen yiyecek ölçeği ne olursa olsun, beslenme yetersizliğinden kaçınamayacaklarının açık olduğunu» belirtiyordu. Konsey'e, Kivukoni Koleji tarafından verilen, başka şeylerin yanısıra işçilerin borçlarına da yönelen bir andıça (memorandum) referans yaparak şöyle biter Rapor: «Anlatılan durumlarda, işçilerin hiç biri, bir aile geçindirmek bir yana, kendi zorunlu gereksinmelerini ve sağlıklı bir beslenmeyi karşılayacak yeterli geliri elde etmiyorlar ve incelenen örneklerin hemen hemen hepsinde, işçiler, kendi eşlerine ve çocuklarına ek olarak başkalarının geçimini de tamamiyle ya da kısmen sağlıyorlardı. Gereksinmelerini karşılamak için borçlanıyorlardı.»

Kuzey Afrika dışında tüm Afrika'yı içeren ILO'nun *African Labour Survey, 1958*'de, ücretli işçilerin çoğunluğunun «bir ailenen en yalın gereksinimlerini bile karşılayamayacak oranlarda çalıştıkları»nı belirtir. *Labour Survey of North Africa, 1960*'da, «ücretli işçilerin çoğunluğunun da dahil olduğu nüfusun büyük bölümünün asgarî yaşama düzeyine çok yakın düzeylerde yaşadıkları»na ağırlık verir. «En azından istatiksel olarak, çoğu bu düzeye bile erişmeyen koşullarda var olmak zorunda görünmektedirler» diye eklemektedir.

Belçika Kongosu'nda ve Ruanda-Urundi'de, 1954 ve 1955 tarihli asgarî ücret tüzükleri, asgarî ücretin, ilk kez çalışmaya başlayan, bekâr bir erkeği temel alarak hesaplanmasını zorunlu kılıyordu. 1957'de Lusaka'da yapılan Afrikalılararası İşgücü Konferansı'na Portekiz Hükümeti tarafından verilen bilgiye göre, «asgarî ücret esası, işçinin aile sorumluluklarını dikkate almıyor»du. Fransız sömürgelerinde de, asgarî ücret ölçekleri, bekâr, çocuksuz, niteliksiz erkeğin asgarî yaşama gereksinmelerine göre *asgarî yaşama*ya dayanıyordu. ILO'nun *African Labour Survey, 1958*'i «gerçekte, tüm uğraşlar için konan genel asgarî ücretler... her zaman asgarî geçinme ücretlerine tam uymamış, daha çok aşama aşama bu düzeye ulaşmıştır» der.

Genellikle niteliksiz, bekâr bir yetişkinin geçinme gereksinmelerine dayanan asgarî ücret zaten yeterince sınırlayıcı bir etkendir; ama bu gereksinmelerin dayanağı incelendiğinde, Afrika işçisinin, resmî hesaplamalar sonucu bağlandığı dehşet verici düşüklükteki ücret düzeyleri daha açıkça ortaya çıkar.

Kenya'daki ücretlere ilişkin Carpenter Raporu'nun bir ekinde, Dr. E. M. Case, asgarî ücretin hesaplanmasına temel olan beslenme düzenini açıklar:

> Beslenmeyi oluşturan yiyecekler başlıca üç işlevi yerine getirmelidirler: Birincisi, yaşamın temel bir düzeyde sürmesi ve bunun üstüne binen faaliyetlerin yapılması için enerji sağlamalıdırlar; ikincisi, büyüme, dokuların sürekli değişmesi ve yenilenmesi, üreme için malzeme sağlamalıdırlar; üçüncüsü, yaşamı oluşturan fiziksel ve kimyasal sayısız bedensel sürecin denetiminde ve düzenlenmesinde kullanılan maddelere katkıda bulunmalıdırlar.

Bu paragraftaki düşünceler, asgarî ücretin «işçinin var oluşunun ve yeniden üreyişinin maliyetine» eşit olduğunu söyleyen Marx'ı anımsatmaktadır. Ya da, başka bir deyişle, asgarî ücret, bir işçiyi hayatta tutmayı, fiziksel ve düşünsel yeteneklerini ve çalışabilirliğini korumasını sağlamayı, ilerde onun yerini alacak olan, gelecekteki işçiler anlamına gelen, kendi cinsini üretmesine izin vermeyi temsil eder.

Ancak, Afrika koşullarında, çok sayıda ucuz, niteliksiz göçmen işgücüne karşın, sömürgecilikte uygulanan asgarî ücret, bu asgarî gereksinmeleri karşılamıyordu; çünkü işçinin üremesine izin vermiyor, yalnızca onun var olmasını sağlıyordu ve sadece en düşük geçinme düzeyinde. Böylece, sömürge Afrika'da, yetkililerce saptanan düzeydeki bir asgarî ücret bile, bilimsel anlamda olması gerekenden çok düşük olma eğilimindeydi.

Afrika işçileri için asgarî ücretlerin hesaplanmasında kullanılan yöntemlerin en açık örneği herhalde Rodezya'da-

dır. Rodezya'da uygulanan ve hâlâ da uygulanmakta olan yöntem, özünde, tüm sömürge Afrika'sında kullanılan yöntemi belirler.

Başkent Salisbury'de, kentin belediye alanında ve onun çevresinde yaşayan Afrikalılar için, Dr. D. Bettison bir «Yoksulluk Çizgisi» geliştirmiştir. Bu çizginin amacı, yalnızca yetişkin bir bekâr erkeğin *yaşayabileceği* en düşük temeli hesaplamaktan başka bir şey değildir. Yiyeceği, giyeceği, ısınmayı, aydınlatmayı, temizlik malzemelerini, iş yerine gidiş gelişi, kirayı ve vergiyi içeren ağırlıklı bir sistemdi. Profesör E. Batson'a göre *(The Poverty Line in Salisbury = Salisbury'de Yoksulluk Çizgisi)*, Bettison'un Yoksulluk Çizgisi, «yiyeceğin, giyeceğin, ısınma, aydınlatma ve temizlik malzemelerinin... olağan tüketicilere açık olan en ucuz yerden alındıkları»nı varsaymaktadır.

Bir başka deyişle, Salisbury için 1958'de hazırlanan *Report of the Urban Affairs Commission (Kentsel Sorunlar Komisyonu Raporu)*nun değindiği üzere, Yoksulluk Çizgisi «bireylerin temel gereksinmelerinin karşılanabilmesi için gelir cinsinden gerekli olanın istatistikî olarak hesaplanmasıdır. Yalnız yiyecek, giyecek ve barınma için en yalın gereksinmeleri göz önüne alır; yaşamın sürdürülmesi için zorunlu olmayan, hattâ bazen geleneksel gereksinmeler olarak bilinen gereksinmeleri bile içermez.»

Profesör Batson, «böyle bir düzeyin içerdiklerinden çok, dışarda bıraktıkları açısından daha önemli olabileceğini» söyler. «Eğlence, spor, tedavi, eğitim, tasarruf, kiralık alımlar, tatil, fazladan otobüs gezileri, gazete, kırtasiye, tütün, tatlı, beğenilen uğraşlar, armağanlar, harçlık, herhangi bir rahata ya da lükse olanak tanımaz .Battaniyelerin, eşyanın, çanak çömleğin değiştirilmesi için bir kuruş (penny) bile ayrılamaz. Bu, yaşamak için 'insancıl' bir düzey değildir. Böylece, geçimin ve sağlığın kuramsal olarak ulaştığı en yalın asgarîyi belirleme amacını çok iyi biçimde gerçekleştirir.»

Böylece, açıkça insanlık-altı olan bir yaşama düzeyi ola-

rak benimsenenin, sömürge yetkililerince amacını «çok iyi» gerçekleştirdiği düşünülüyordu. Bundan ötürü, amaç, Afrikalıların ücretlerini, en düşük geçim düzeyinde, bir kuruş bile çok olmaması kaydiyle, tutmanın ötesinde bir şey değildir. Bu bile en kötüyü göstermemektedir. *Kentsel Sorunlar Komisyonu Raporu*'na göre, işçilerin çoğu, Yoksulluk Çizgisi'ne bile ulaşmayan ücretler almaktadırlar. Geniş anlamda, sömürge topraklarında, baştan başa, Afrika işçilerinin aldıkları ücretler, Güney Rodezya'dakine çok benziyordu. Ve bu ücretler, Fanon'un görüşüne göre, Afrika proleterini, Afrika'nın sömürgeleşmiş toplumunda «en çok kayırılan», «en çok şımartılmış», «en ayrıcalıklı», «burjuva katmanı» yapıyordu. Bu sav, gerçeklerin yanında gülünç olmakla birlikte, Sol'un bir bölümü de dahil olmak üzere, Afrika sorunlarıyla uğraşan birçok öğrencinin bilimsel olmayan bu gafa düştüklerini kabullenmek gerekir.

1950'lerdeki sömürge, yani bağımsızlık öncesindeki Afrika'ya ilişkin resmî raporlar, Afrika işçilerinin korkunç yoksulluklarını ve katlandıkları inanılmaz koşulları önemle belirtiyorlardı. Örneğin, şimdiki Kinşasa, o zamanki Leopoldville'de «çocukların çoğu küçük yaşlarda öğrenmekteydiler açlığı[154].» Sömürge Leopoldville'deki altı yaşındaki bir çocuğun 24 saat oruç tutmayı öğrendiği biliniyordu. Yoksul işçi aileleri arasında «açlık eğitimi» yaygındı. Yetersiz beslenen çocuk oranının yarı yarıya olduğu tahmin ediliyordu.

Afrikalı işçinin, sömürgecilikte, hemen hemen hiç bir sosyal güvenliği yoktu. Bu, özellikle İngiliz sömürgeleri için geçerliydi. Ne işsizlik, ne hastalık, ne emeklilik ödemesi olmadığı gibi, ücretsiz eğitim ya da tedavi de yoktu.

Gussman, «kentteki ortalama bir Afrikalı sağlıksızdır, barınma koşulları kötüdür, eğitim görmemiştir ve, kentte doğmuş olsa bile, herhangi bir güvenceden yoksundur» diye yazıyordu[155].

Kenya'da, Mombasa'daki konutları anlatan «*The Report of the Municipal African Affairs Officer*» (1953, s. 21, yayın-

lanmamış bir rapordur) «polisin geceleyin yaptığı bir arama sırasında, 60 kadar insan, tek katlı, geçici bir evde uyurken bulundu» diyordu. Tanganika'daki Dar Es Salaam'da «16×20 ayak boyunda bir odada ortalama sekiz kişinin yaşadığı, bazı odalarda bu sayının on iki olduğu» hesaplanmıştır[156].

Aynı rapora göre, «Afrika işçilerinin çoğunun ücretleri, herhangi bir tekbiçime (standart) sahip bir konut sağlayamayacak kadar düşüktür... Ücretlere göre konutların yüksek maliyeti zaten yığılmanın bir nedenidir, çünkü, konut maliyetini düşürmek için, paylaşılmaktadır. Bu ve bunun yanı sıra, kentlerde yiyecek maliyetinin yüksek olması, çoğunluk için aile yaşamını olanaksızlaştırır» (s. 209 - 210).

Yukarda alıntılar verilen UNESCO raporu, benzer korkunç koşulların, sömürge Afrika'sının tümünde olduğunu göstermektedir. Kentlerdeki Afrikalıların koşullarını şöyle özetler:

> ...yüksek derecede yoksulluk, beslenme yetersizliği, hastalık ve üst üste birlikte yaşama niteler onları... (s. 211).

Afrika'da Verimliliğin İnsancıl Etkenleri Üzerine Araştırma (Survey on the Human Factors of Productivity in Africa) için, 1956'da, Sahra'nın Güneyindeki Afrika'ya Teknik İşbirliği Komisyonunun Afrikalılararası İşgücü Enstitüsü'ne Birleşik Krallık tarafından verilen bir rapor «elde edilen bilgilerin tümü, Afrika işçisinin önündeki temel engelin *fiziksel* olduğunu *ve beslenme yetersizliğinden ortaya çıktığını* gösterir» der. Dr. Josué de Castro, Afrika'yı «dünyadaki beslenme yetersizliği ve açlık haritasının kuşkusuz en koyu lekelerinden biri» olarak tanımlarken, «ilkel tarım, hayvancılık, avcılık ve balıkçılıkla yaşayan aile grupları halinde örgütlenmiş geleneksel toplum»dan ayrı olarak, «kıtadaki en düşük beslenme düzeyini temsil edenlerin, *FAO uzmanlarına göre, belki de 'dünyadaki en düşük düzeyde' olanların*» Afrika işçileri olduğunu özellikle belirler[157].

Nijerya'daki savaş milyonlarca insan getirmiştir ülkeye

ve şimdi Afrika'da Kwashiorkor diye bir hastalık ya da uğursuz bir beslenme yetersizliği vardır. Bu hastalığı savaşın yarattığı izlenimi yaratılmıştır. Oysa, sömürge Afrika'da, bu hastalık zaten yaygındı ve yaşayacak kadar talihli olan çocuklar hastalığın izlerini yaşamları boyunca taşıdıkları için, beslenme uzmanlarınca, Afrika işgücünün yorgunluğunun başlıca nedeni olarak niteleniyordu[158].

Ama, Afrika işçileri, yetişkinliklerinde bile, yoksulluklarından ötürü, beslenme yetersizliği ile yüz yüzedirler. Dr. H. C. Trowell, çoğunun sabahleyin bir şey yemeden evden ayrıldığı, öğleyi yiyeceksiz geçirdiği ve gece, geç saatte, günde bir kez yemek yediği görülen 1940'lardaki Kenya'daki Afrika işçilerinin tükettikleri çok sınırlı yiyecek miktarına dikkati çekmiştir.

> Sabah erkenden Demiryolu işyerinde yapılan ziyaretler [diye yazıyordu] sabah evden ayrılmadan pek az yediklerini, öğlen, çok düşük ücret alan işçilerin hiç bir şey yemediklerini söyleyenleri doğruluyordu. Bazısı, saatlerce açlığını gideremiyordu[159].

Kenya'da, Malongeni'de 153 Afrikalı demiryolu işçisinin evinde yapılan soruşturma, erkeklerin yüzde 25'inin bile tam bir öğle yemeği yemediklerini ve çoğunun, öğle yemeği yemedikleri gibi, öğleden sonra 16.30'da sadece bir bardak çay içip, bir günde yiyebildikleri tek doğru dürüst yemek için akşam 20.30'a değin beklediklerini göstermiştir.

Fildişi Sahili'ndeki kentsel işçilerin durumunu anlatırken şöyle yazıyordu J. Vincent:

> Ayın son günleri[160], genellikle aç karnına gider işe. Aldığı ücret tükendiğinde, çok az yer ve ayın son günü geçmişe dönüşürken çıktı eğrisi de hızla düşer[161].

Sömürge döneminde Afrika işçilerinin «en şımarık ve ayrıcalıklı» ve sömürgeleşmiş halkın «burjuva» kesimini oluşturduklarına ilişkin Fanon'un inanılmaz savı için bu kadar

yeterlidir. Bu zararlı savı karşılamak için ayrıntılara girmek gerekiyordu[162]. Fanon'un boşladığı ya da farkında bile olmadığı (eğer farkında değilse, gerçeğin ne olduğunu araştırmadan, böylesine geniş yargılara varması tamamiyle sorumsuzluktur) eldeki tüm gerçekler ve istatistikler Fanon'un savını tümüyle yadsırlar. Hemen hemen tüm resmî ve yarı resmî raporlar, sömürge yönetiminde, Afrika işçilerinin «şımartılmaktan» uzak olduklarını, güç koşullara göğüs gerdiklerini kabullenmek zorunda kalmışlardır. Düşük ücretli, kötü giyimli, kötü konutlu, kötü beslenen, hastalıklı: Genellikle tipik bir Afrikalı işçinin koşulları bunlardı.

Gördüğümüz gibi, Fanon'un savı, mutlak olarak yanlış olduğu gibi, kentsel işçinin payına düşmüş olan (hâlâ da düşen) ağır harcamaları ya da hem göçmen işgücü düzeninden, hem de Afrika'daki geleneksel genişletilmiş aile ilişkilerinden doğan aile sorumluluklarını göz önüne almadığından bir başka hatayı da içerir.

1964 genel grevinden önce, Nijerya'daki işçi sendikalarının Ortek Eylem Konseyi'nin verdiği raporlar, Lagos'daki bir işçinin aylık £ 9.2 s. ücretinden, her ay toplam £ 7 olmak üzere, £ 4 kiraya, £ 1.10 s. ulaşıma, £ 1.10 s. giyime ödediğini, geriye, başka şeyleri bir yana bırakın, 30 günlük yiyeceği için yalnızca 42 s. kaldığını ortaya koyuyordu. Morgan Komisyonu'nun «çoğu işçinin yoksulluk içinde olduğu»nu bulmasına şaşmamalı[163].

Tanzaniya Başkanı Julius Nyerere'nin şu sözleri haklıydı: «Sanki ücretleri bu düzeye getirmekle, bir işçiyi ve ailesini rahatlıkla geçindirebilecek bir ücret verecekmişiz gibi, ayda 150 şilinglik ücretten kolaylıkla söz ediyoruz. Bir an duralım ve bunun anlamını düşünelim. Bir işçi, 150 şilingden 40'ını Kariakoo ya da Magomeni'de bir oda kiralamak için verecektir. Bundan ötürü, işçiye, kendisinin ve ailesinin yiyeceği, giyeceği, okul ücretleri, su, ısı ve ışık parası ve kentsel toplulukta var olmak için gerekli öteki şeyleri alabilmeleri için 110 şiling kalıyor. Başka bir deyişle, bütün bunlar için, işçi-

nin, haftada 30 şilingi ya da çoğumuzun bir gecede, bir lokantada harcadığımızdan daha az parası vardır[164].»

Ne olursa olsun, Fanon'un işçi ücretine karşı köylü gelirini koyması, Afrika işgücünün büyük bir bölümünün göçmen niteliğini ve genellikle işçinin ailesi kırsal alanda kaldığı ve, yalnız köylü geliri ile geçinmek olanaksız olduğu için, kısmen işçinin ücretinden artırdığı küçük tasarruflara bağımlı olmasından doğan işçi sınıfı ile köylülük arasındaki yakın ilişkinin varlığını değerlendirememektedir. Yoksul köylü, köylü olarak yoksulluğundan ötürü, ücretli işçi olmaya sürüklenmekte ve ücretli işçi olarak, kentte, yalnız kendi geçimini sağlayacak kadar değil, kırsal alanda bıraktığı ailesi için de bir şeyler sağlayacak oranda kazanmayı ummaktadır. Bundan ötürü, işçinin ücretini mutlak asgarî ile sınırlamak, işçinin ücretinin köye giden oranına dayanan köylülüğü de etkilemektedir.

ILO Afrika Danışma Komitesi'nin Ücret Kurallarının Yöntemleri ve İlkelerine ilişkin raporunda (Tananarive, Nisan 1962) şu kadarı belirtiliyordu: «Aynı kişilerin, yılın değişik zamanlarında ya da başka başka yıllarda, kendileri için üretim yapan çiftçiler ve ücretli işçiler oldukları ölçüde, dada yüksek ücretlerin, onlara ve ailelerine yararı olur...»

Aynı noktaya Yudelman da şöyle değiniyordu:

> Geleneksel tarımdan kazanılan parasal gelir düşüktür, ama serbest arazi ve akraba kümelerinin sağladığı güvencenin bileşimi, ailelere, kendileri için ürettikleriyle düşük bir harcama düzeyinde geçinme olanağı verir. Öte yanda, ücretli kesimdeki Afrikalı işgücünün ortalama getirisi, çalışan yerde bir aileyi geçindirmek için düşüktür[165].

Bu koşullar altında, bir ailenin gerçek gelirinin, tüm üyeleri kırsal alanda kalıp topraklarını işleseler ya da hepsi birlikte ücretli kesime geçerlerse, düşük kalacağı sonucuna va-

rır. Kısmen de olsa, bu güçlüğü yenmenin tek yolu, aileyi, kendi için tarımla ücretli iş arasında bölmektir.

> Aile bölünür ve erkek ücretli işte çalışır, ailenin öteki üyeleri de geçimleri için tarım yaparak, kira vermeden konutta otururlarsa, ailenin toplam geliri, hepsinin birlikte olmasındaki toplam gelirden daha yüksek olacaktır[166].

Güney Rodezya'ya ilişkin bu gözlemler Afrika'nın büyük bir bölümü için geçerlidirler.

T. M. Yesufu'nun Nijerya ile ilgili bulguları da doğrulamaktadır bunu:

> İşçinin, karısı ve çocukları dışında kalan aile bireylerine, geçimleri, eğitimleri ya da başka bir yardım için harcadığı para niceliği... ailesine ve köyüne bağlılığını gösterir. Demiryolu atelyelerinde, Afrika Kereste ve Kontraplâk fabrikalarında, sırasıyla, işçilerin yüzde 80'ini ve 90'ını, anne ve babalarına, kardeşlerine düzenli olarak para göndermekte ya da bunların bazılarını ya da başka akrabalarını barındırmaktadırlar. İşçilerle birlikte oturan akrabaları ayırmak çok güç olmakla birlikte, Demiryolu işçileri, ücretlerinin ortalama yüzde 9'unu, Afrika Kereste ve Kontraplâk fabrikası işçileri de yüzde 12'sini bu gibi ilişkilere harcamaktadırlar[167].

İşçilerin Afrika'daki ayrıcalıklı sınıf olduklarını ileri sürenin yalnız radikal Fanon olmaması ilginçtir. Aynı sav, düzeni neden desteklediklerı açık olan ve işçilerin istedikleri ücret artışlarının dondurulmasını haklı göstermek için savlar ileri süren iktisatçılar ve yorumcularca da yinelenmiştir[168].

Yakınlarda, Batı Afrika'daki ücret sorunlarına ilişkin bir çalışma, gerçekte «bağımsızlıktan bu yana Batı Afrika'daki gelişme, hükümetin artan fiyatlar karşısında parasal ücretleri kısıtlayarak, bazen birdenbire, genellikle de uzun süre gerçek ücretlerin düşmesine yol açması biçiminde olmuştur»

der[169]. Rimmer ayrıca, Afrikalı ücretlilerin, tüm yoksul ve işsiz akrabalarının, gerek uzun süre konuk etme, gerek para ve mal gönderme biçiminde bakıcıları olduklarına da dikkatleri çeker. Gutkind, Lagoslu bir marangozun yakınmasını şöyle aktarır: «Hemen hemen her ay, yardım isteyen birisi gelir bana. Akrabalarımın ve dostlarımın hepsine yardım edecek kadar para kazanmıyorum, kazandığım da bana pek yardımcı olmuyor. Ne denli çok çalışırsam, dostlarım da o denli çok para istiyorlar benden[170].»

Dakar'da, 1965 yılında, Pfefferman'ın yürüttüğü, 1888 devamlı sanayi işçisi üzerine yapılan bir çalışma, 188 ücretlinin eline bakan en az 1.802 kişinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Bunların yaklaşık yarısı, ailenin doğrudan üyeleri olmaktan çok uzak akrabalardı. Her ücretlinin desteklediği kişi sayısı ortalama 9.6 idi ve ücretlinin, yalnız kendi ücretiyle yirmiden çok kişiye baktığı durumlar vardı. Pfefferman'ın örneklemesinde belki daha da önemli olan, Claude Adam'ın verdiği ve Pfefferman'ın aktardığı rakamlara göre, *kırsal Senegal'in yer fıstığı üretilen alanlarında carî adam başına gelir ortalamasının yaklaşık olarak eşiti olan* 2.075 CFA frank olmasıydı ücretli ailesine düşen adam başına gelirin sadece.

Bu kural dışı bir örnekleme olabilirdi. Ama açıklanan genel kalıp tüm Afrika'da geçerlidir. Rimmer, haklı olarak, «ücretlilere bağımlı olanların oranının, genellikle, ücretli topluluklarda, kırsal topluluklardan daha yüksek olma olasılığı kabul edilirse, ücretli çalışanlar lehine net bir farkın olması, ücretli topluluklardaki ortalama geçim düzeyinin daha yüksek olduğu anlamına gelmez artık» diyordu[171]. Hatalı olarak eklediği üzere, ücretliler, sadece «*yüksek mevkilerinden* ötürü aristokrasi olduklarından» aristokrattırlar sadece, «yoksa yüksek geçimlerinden değil.»

Bakary Djibo, işçiler ile köylüler arasındaki ilişkiler sorunu ile uğraşırken şu yorumu yapmıştır: «Asgarî ücretin artması köylüleri yakından etkilemektedir; birincisi, genç köylüler ölü mevsimde ücretli emek olarak çalışırlar, ikincisi, kent-

lerdeki işçiler, kırsal alandaki anne ve babalarını maddî olarak desteklemeye devam etmektedirler. Ayrıca, işçi sendikalarının, köylülerin koşullarını kötüleştirecek çıkarlar elde etmeye niyetleri yoktur[172].» Bakary Djibo, Afrika'daki Fransız sömürgelerindeki işçilerin, aralık 1952'de işçilere daha iyi ücret ve koşullar veren İş Yasası'nın kabulünü sağlayan zaferlerinden sonra, sömürgecilerin «halkı, işçilerin yaşama koşullarının düzelmesinin, zorunlu olarak tarımsal işçilerin yoksulluğunu artıracağına inandırmaya yönelik bir yalan kampanyasını yürüttükleri»ne ilişkin ilginç bir noktaya değinir.

Fanon, Afrika'daki köylüler ile işçiler arasında karşılaştırma yaparken çok şey unutmuştur. Köylü, kendi gıda maddelerini üretir; işçi, özellikle kentlerdekiler, göreli olarak daha yüksek bir fiyat öder gıda maddelerine. Köylü, kendi kulübesini yapar; işçi ise görece daha yüksek bir kira öder[173]. Kendi toprak parçasında çalışan ve yaşayan köylünün ödediği bir yol ücreti yoktur; işçi ise, işe gidip gelirken, genellikle yüksek otobüs ücretleri öder. Bunlara ek olarak, zaten değinmiş olduğumuz aile sorumlulukları vardır bir de.

Dünya'nın 1963'teki Sosyal Durumu'na ilişkin Birleşmiş Milletler Raporu, «Afrika'daki kentleşmeyle ilgili istihdam ve eğitim sorunları» üzerine ILO raporuna yollama yaparak, bu raporun, kentlerdeki ücretli işçilerin ortalama kazançlarının kırsal işçilerinkinden yüksek olması olgusuna karşın, «kentte, ailesini desteklemek kadar, başka yerlerdeki gereksinmesi olan akrabalarına yaptığı katkılarla bunalırken, kentsel işçinin, kendi kendine yeterli ekonominin kaynaklarından çok az bir ölçüde yararlanabilmesi olgusunun bu üstünlüğü ortadan kaldırdığını» belirtir.

Köylülerin Afrikalı işçilerin ücretlerine *dayanma* ölçülerini, Birleşmiş Milletler'in elde ettiği ve Profesör Potekhin'in aktardığı rakamlar çok güzel göstermişlerdir: Kuzey Rodezya'daki köylülerin gelirlerinin yüzde 95'i göçmen işçilerin kazançlarından sağlanmaktadır; bu oranlar Güney Rodezya'da

yüzde 78, Kenya'da yüzde 73 ve Belçika Kongosu'nda yüzde 55'di[174].

1961 tarihli bir Salisbury raporu, «...ücret kazançlarının, kırsal ailelerin gelirlerinin, hepsini değilse de, büyük bir bölümünü oluşturdukları kuşkusuzdur[175]» der.

Bu olguların ışığında, Fanon'un soruna yaklaşımının sadece yanlış ve yanıltıcı olduğu değil, işçiler ile köylü kitlesi arasında yakın bir siyasal bağlaşma kurulmasına da zararlı olacak etkiler getirdiği de görülür. Böyle bir bağlaşma, bağımsızlık mücadelesi için, ve daha da öteye, ulusal kurtuluş ve gerek işçilere, gerek köylülere gerçekten daha iyi yaşama koşulları sağlayacak temel sosyal ve ekonomik değişikliklere girişilmesi için zorunludur.

Sömürge sisteminde, çoğunluktan daha iyi yaşama düzeyine sahip işçi kesimleri olduğunu kimse yadsımayacaktır. Bu, Hükümette çalışanların bazı katmanları ve nitelikli işçi becerilerini ele edebilen işçi azınlığı için doğrudur. Ama, bu denli ayrıcalıklı olanların sayısı çok sınırlıdır. Sömürgecilik koşullarında, Afrika işçilerinin büyük çoğunluğu, hiç bir biçimde «şımartılmış» sayılamayacak olan niteliksiz, geçici, düşük ücretli göçmen işçiler olarak kalmışlardır. Eğer ücretlerinde ve koşullarında bazı ilerlemeler elde etmişlerse bunlar, bazen vuruldukları, sık sık tutuklandıkları ve cezaevine atıldıkları, günde birkaç kuruşluk (pence) artış isteklerinin yol açtığı uzlaşmazlıklardan doğan yoğun grevler aracılığıyla sağlanmıştır sadece[176].

Fanon'un boşladığı işçi ücretlerine ilişkin son bir nokta vardır. Ücretleri düşük tutmanın, üyelerinin çoğunluğu toprakta çalışmak üzere genellikle arkada bırakıldıklarından, tüm ailenin gelirini zarara sokacağına zaten değindikti. Ama, Afrikalı işçilerin ücretlerinin düşük tutulmasından yararlanacak olanlar gerçekte kimlerdir? Hükümette çalışanlar kesiminin genişliğine karşın, Afrika emeğinin belli başlı sömürücüleri yabancı tekellerdir; özellikle büyük madencilik ve plantasyon şirketleri Afrikalıların ücretlerinin dondurulması yö-

nündeki herhangi bir eğilimden asıl yararlanacak olanlardır, köylüler değil.

Örneğin Dudley Jackson[177] Fanon'un görece yüksek ücret alan işçiler ile düşük ücret alan köylülere ilişkin savından kaynaklanmışcasına, Botswana'daki ücret düzeyinin, nüfusun çoğunluğunun, yani «kırsal alanlardakiler»in geçim düzeylerine uygun bir düzeye getirilmesini önermiştir. Önerinin gerçek amacı, Hükümetin ücretlerde büyük bir kesinti yapmasının, Botswana'nın büyük ölçüde kalkınmasından yana olan maden şirketlerince izlenebilecek bir düşük ücret kalıbı ortaya çıkaracağını ileri sürdüğünde açıklık kazanmaktadır. Bunun, maden şirketleri için artan kâr anlamına geleceğine değinmekten kaçınmaktadır. Botswana ekonomisine yardım etmek savıyla ileri sürülen düşük ücret önerisinin yanında, maden şirketlerinin, hiç olmazsa düşük ücretlerin neden olacağı kâr artışı kadar vergi ödemelerine ilişkin bir öneri de yoktur.

Weeks'in yeni bir çalışması da[178] benzer bir sonuca değinir. «Örgütlenmiş emeğin zaten epey ayrıcalıklı bir azınlık» olduğunu ileri süren Kilby, W. A. Lewis, Elliot J. Berg ve başkalarının savlarına referans veren Weeks, «bu yargının yaygın bir inanış haline gelmesinden yararlanılarak az gelişmiş ülkelerde, sendikaların örgütsel gücünü kırmak amacıyla bu kurumlara giderek artan saldırılar yöneltildiğini» belirtir.

Weeks, özellikle, kırsal geliri ücret kısıtlamalarının bir ölçütü olarak kullanan bu gibi yazarların girişimlerini eleştirir. Ona göre, kuramsal olarak, böyle bir kısıtlama, doğallıkla, ücret dışı kesimlerin, köylü üreticilerin, kentte kendi adına çalışanların ve işverenlerin yararına olacaktır. Ancak, uygulamada, «köylü üreticilerin ve kentte kendi adına çalışanların, işçilerden esirgeneni alacak siyasal güçleri yoktur genellikle.» Bu da, Weeks'in mantıklı olarak ortaya koyduğu gibi, işçi ücretlerinin kısıtlanmasından tek yararlanacak olanların işverenler olmasıdır[179]. Böylece, köylülerle karşılaştırıldıklarında «ayrıcalıklı» işçilere ilişkin Fanon'un savı, gerçek-

te köylülere yardım etmekte değil, sonradan işverenlerin çıkarlarına hizmete zorlanacak olan yeni bir «ortodoksluk» kurmada çıkarları olanlara yardımcı olmaya dönüşmektedir kolaylıkla.

Bundan ötürü, Fanon ve bilinçli olarak ya da başka türlü onun görüşlerinden etkilenmiş olanlar, işçilerin «ayrıcalı» durumuna ilişkin kuramlar ileri sürdüklerinde, anti-emperyalist mücadeleye bir yardımda bulunmamaktadırlar.

AFRİKALI İŞÇİLER ULUSAL MÜCADELEYE KATILDILAR MI?

Eğer Fanon, burjuvalaşmış Afrikalı işçi hakkında mitini yaratırken sorumsuz idiyse, Afrikalı işçinin doğuştan tutucu olduğu ve ulusal kurtuluş mücadelesine sınırlı olarak katıldığı masalını uydurma girişiminde de az sorumlu değildir. Fanon'a göre, Afrika köylüsü «tek devrimci güç»tür; işçiler ise sömürgeciliği sona erdirmekle «her şeyi yitireceklerdir.» Köylü fedakârdır; işçi ise bencildir.

Olgular bir kez daha yalanlamaktadır Fanon'u. İşçiler her ülkede, ulusal kurtuluş mücadelesinin hızını ayarlamaktadırlar. Emperyalizmle yüz yüzedirler, çoğunun büyük inatçılık ve yiğitlikle savaştığı grevler örgütlerler, emperyalist birliklerin kurşunlarının karşısında ve cezaevlerinde acıya katlanırlar ve tüm ulusun uyanmasına yardım ederler. Genel grevler ulusal mücadelenin görünüşü olur ve milyonların, sömürgeci zalimliğin ve ayrılıkçılığının tüm sisteminin, ona karşı savaşmanın ve onu yenme olasılığının farkına varmalarını sağlarlar. Kararlı eylemleri halkın tümünü yanlarına çeker ve zengin deneyler sağlar onlara. İşçiler, «Ulusal kurtuluş mücadelesini alevlendiren kıvılcımlardı[180].»

Fanon'un bencillikle suçladığı Afrikalı işçiler, sömürgecilik tarafından öldürülen bir sınıf olmuştur. Proleter ve ulu-

sal mücadelenin sürdüğü yıllarda yüzlercesi öldürülmüş, binlercesi yaralanmış ya da cezaevlerine atılmıştır.

Sömürge yetkilileriyle uzlaşmazlıklarında, işçiler ve birlikleri, politikaya karışmayı zorunlu bulmuşlardır. Bu zorunluluk günlük deneylerinden doğmuştur. Düşük ücretlerinin, yoksulluğun ve sınırlı haklarının içinde yaşamaya zorlandıkları sömürge sisteminden kaynak aldığının farkında olmasınlar da ne yapsınlar? Asgarî ücret yasaları, ırk ayrımı, geçiş yasaları ve kentsel bölgelerde oturmanın kısıtlanması, nüfus vergisi ve zorunlu işgücü, eğitim olanaklarının kıtlığı, sanayileşmenin ve makineleşmenin yokluğu, hastalık izninin, işsizlik ve emeklilik sigortasının olmaması, kötü barınma koşulları ve kötü sağlık, en iyi toprakların Avrupalıların işgaline ayrılması: Afrikalıların kendi ülkelerinde haklarını kısıtlayan binbir tür yasa; bu koşulların tümü, sömürücü gücü temsil eden hükümetlerin politikalarından ve eylemlerinde türemiştir.

İşçiler, sömürge yönetiminin etkilerine karşı günlük mücadelelerinde, kendilerini, ezilmelerinin temellerini yıkma zorunluluğu ile karşı karşıya bulmuşlardır; bu da sömürge sisteminin bırakılmasını içerir. Afrika halkı üzerindeki egemenliklerini sürdürmek için, sömürge yetkilileri, halkın siyasal haklarını reddeden, sendikaları baskı altında tutmak ya da engellemek için yasal ya da yasa dışı yöntemler kullanan, halkın yaşantısının siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel hücrelerini kemiren indî yönetim ve sömürü sistemini sıkıştıran hükümet biçimlerini kurmuşlardır. Siyasal hakların olmaması sadece siyasetin kendi sefil yaşama ve çalışma koşullarıyla ilgisini kanıtlamıştır Afrikalı işçilere.

Bu ilişki her geçen gün kanıtlanmıştır. Sömürge sisteminin doğal bir sonucu olarak büyük Afrika şirketlerinin, Afrikalıların sahip oldukları madenlerin ya da başka büyük girişimlerin hiç olmaması, Afrika işçisini anti-emperyalist bir yöne döndürmüştür. Kendilerine düşük ücret ödeyenler ve

daha yüksek ücret için isteklerine direnenler Avrupa firmalarıydı. Genellikle işverenleri destekleyenler Avrupa hükümetlerinin sorumluları ve özel «sendika danışmanları»ydı. Ücretlerini düşük tutan ve sendikal eylemlerini sınırlayan, nüfus vergisi ödemelerine ya da izin kağıdı taşımalarına yol açan tüm yasalar Avrupalı sömürgeci güç tarafından çıkartılmıştı. İşçiler, son çözüm olarak, sendikalarını korumak ya da geçim düzeylerini düzeltmek için greve gittiklerinde onları suçlayanlar Avrupalıların sahip oldukları gazetelerdi; yanlarında yer alan küçük Afrika gazeteleri, Avrupalı yetkililerce kapatılmak tehlikesi içindeydiler ve basıcıları «iftira» ya da «kışkırtıcılık»tan tutuklanırlardı. Grevcilere ateş açılmasını silâhlı polise ya da askerlere buyuran ya da sendika önderlerini tutuklayanlar Avrupalı subaylardı. Mahkemeye düşenleri mahkûm edenler Avrupalı yargıçlardı ve mahkûmları gözetleyenler Avrupalı baş gardiyanlardı.

Afrikalı işçilerin bu deneylerini, Sudan Demiryolu İşçileri Sendikası'nın öndegelenlerinden Gasim Amin, *El Sahara* (14 - 17 Ağustos 1953)'da yazarak belirtmişti. İşçiler, diye yazar, «bir kesin gerçeği kabul etmelidirler; o da, bazı ekonomik kazançlar elde etmeye kalkıştıklarında, Sudan'da, her zaman, iktidardaki siyasal güçle doğrudan çatışmaya girmişlerdir. Bu, Temmuz 1947'de, demiryolu işçileri alay halinde demiryolu merkezine yürümeyi kararlaştırdıklarında böyle oldu. Genel Yönetici ile karşılaşmak yerine silâhlı polisle karşılaştılar. Başka zamanlar da böyle olmuştur. Bu nedenle, işçiler, daha yüksek ücret ya da çalışma saatlerinde bir indirim istiyorlarsa, mücadelelerini, her şeyden önce, doğrudan doğruya iktidardaki siyasal güce yöneltmelidirler.»

Bu bakımdan, sömürgeciliğe karşı politikalar, ulusal kurtuluşa yönelik politikalar, Afrika işçi sınıfının sömürge düzenindeki deneylerinden fışkırmıştır. Son derece düşük ücretler, ulusal utanç, sopalar, kurşunlar, mahkûmluk gibi günlük bir gerçektir işçilerin çoğunluğu için; siyasal bir değişim olmadan kesin bir sosyal ve ekonomik ilerlemenin, yaşantıla-

rında temelden bir değişikliğin olmayacağı ve siyasal değişimin özünün de ulusal bağımsızlık olduğunu kavramaları kaçınılmazdır.

Eğer Fanon, Afrikalı işçilerin düşüncelerini ve eylemlerini yönlendiren, onları ulusal kurtuluş mücadelesinde böylesine önemli bir rol oynamaya iten etkenlerden habersiz idiyse, Avrupalı yetkililer onun ve yönetimlerinin sürmesine karşı yarattığı tehlikenin farkındaydılar. Kendi hallerine bırakıldıklarında, Afrika işçi sınıfının, ekonomik mücadele ve «siyaset dışı» sendikacılık ile kendini sınırlamayacağını anlamışlardır; çünkü sorunun özü, işçilerin siyasal olmayı ya da olmamayı seçmeleri değil, ya sömürge düzeninin siyasal gerçeğini edilgenlikle teslim edip, ona karşı harekete katılmamak ya da ulusal bağımsızlık politikasını bilinçli olarak benimseyip, örgütlü ve önemli ağırlıklarını sömürgeciliği sona erdirecek mücadeleye katmaktı.

Sömürge yetkililerin kafalarında, söylenmese de, başka bir düşüncenin olduğu kuşkusuzdu. İşçiler ve sendikaları, sömürgeciliğe karşı harekete sadece sayısal ve örgütsel güçleri ile disiplini değil, uzun dönem bakımından belki de daha önemlisi, ulusal hareket düşüncesine ve eylemine daha radikal bir öge getirecek olmalarıydı. Kısacası, yabancı girişimlerin ulusallaştırılması istemini genellikle yaratanlar işçi örgütleriydi. Örneğin, böyle bir istek Jos'daki Nijerya'lı kalay madencileri, Gana'daki altın madencileri ve Zambiya Copper Belt'deki bakır madencileri tarafından seslendirilmişti. Ve, Afrika'daki emperyalist girişimlerin ulusallaştırılmasına ilişkin Fanon'un olumsuz ve hemen hemen ilgisiz tutumuna karşın, yabancı tekellerin duyarlı noktalarından biridir bu her zaman.

İşçi hareketinin değişik sömürgelerde ulusal bağımsızlık mücadelesine katılmasına dikkatleri çekerken şuna değinir Dr. Yesufu: «Anılan ülkelerde, işçiler, olağan olarak en iyi örgütlenmiş, en iyi eğitilmiş ve dayanışmaları yüksek olduğundan bu yeterince doğaldır; bundan ötürü, gerek işçi, gerek

uluscu hareketlerin önderliği yakından özdeşleşmeye yönelik olmuştur[181].»

Dr. Yesufu bu noktayı geliştirirken şunları yazar:

> İşçiler, ülkedeki eğitim görmüş halkın çoğunluğunu oluştururlar; bundan ötürü, sürekli ziyaretler, aile ilişkileri ve kabile örgütlerinin faaliyetleri ile etkiledikleri köydeki kamuoyunun önderleridirler. İşçilerin toplaştıkları kentlerde de siyasal toplantılara kulak veren, bağıran ve yorumlayan onlardır. Bundan ötürü, ücretliler, deyim yerindeyse, ülkenin siyasal havasının hem barometresini, hem de termometresini oluştururlar...[182].

Afrikalı ücretli işçilerden sömürgeciliğe yönelen tehlikenin farkında olan yetkililer, onların mücadelelerini ve örgütlenmelerini sınırlamak için ellerinden geleni yapmışlardır. Yirminci yüzyılın ilk kırk yılında, Afrika'da sendikaların ortaya çıkmasını önlemeye çabalamışlardır. Başaramayınca, Afrikalı işçileri ve sendikalarını siyasal ve ulusal hareketten soyutlamak için propagandaya ve savlara, yasal yollara, Avrupa'dan «sendika danışmanları» getirmeye ve, gerektiğinde, doğrudan sınırlayıcı ve bastırıcı eyleme baş vurmuşlardır[183].

Gerçekten Afrikalı işçiler, Fanon'un ileri sürdüğü gibi «şımartılmış» ve «ayrıcalıklı» iseler ve ulusal kurtuluş mücadelesine o denli ilgisizlerse, sömürge yetkililerinin, işçileri koyvermemek ve ulusal hareketten uzak tutmak amacıyla ellerinden geleni yapmak için bu denli enerji tüketmemeleri gerekirdi. Yetkililerin, Fanon'un boşladığı bu çabaları işçilere ve sendikalarına, ulusal hareketleri zarara sokan ve sendikaların, çoğu bağımsız Afrika devletlerinde, günümüze değin mirasçısı oldukları ciddî güçlüklere neden olmuştur. Ama, sömürge hükümetlerin yasak ve baskıları hiç bir zaman kesin olamamıştır; yaşam, Afrikalı işçilerin sömürgeciliği sona erdirmeye ve kendileri için yeni bir yaşam yaratmaya ilişkin sürekli gereksinmeleri ve çabaları, engelleri durmadan aşıyordu.

Ayrıca, belli başlı ulusal önderleri, ufuklarını genişletmelerine ve onlara ekonomik ve sosyal değişimi yaratacak, sınıf amaçlarını ilerletecek yeni olanaklar sağlayacak olan ulusal bağımsızlık gereğini, katı bir sendikacılığın da ötesinde görmelerine sürekli olarak yardımcı olmuşlardır. İşçi sendikalarının mücadeleleri ile ulusal kurtuluş için çarpışma arasındaki ilişkiyi Sékou Touré, Kwame Nkrumah, Albert Luthuli ve ötekiler bu nedenle önemsemiştirler. Eski Mali Başkanı Modibo Keita, Temmuz 1963'de Mali İşçileri Ulusal Birliği'nin birinci kongresinde yaptığı konuşmada işçilerin en ileri kesiminin, rollerini anladıkları üzerinde önemle durmuştur:

> Sendikalar, Mali'de, Devrimin motorunu oluştururlar; Parti'nin ve halkın sosyalizmi seçmesinin en güvenilir güvencesidirler[184].

Fanon'un ulusal kurtuluş mücadelesinde Afrika işçi sınıfının rolüne ilişkin görüşlerini yalanlayanlar, değişik Afrikalı ulusal önderlerin söyledikleri ya da Afrika sorunlarıyla ilgilenenlerin değerlendirmeleri değildir sadece; en güçlü kanıt olan mücadelelerin olgularıdır.

İşçi grevleri ve sendika kurma girişimleri, Afrika'da, 20. yüzyılın çok başlarında görülebilir ve bunlar, genellikle, çağdaş ulusal siyasal örgütlerin yaratılmasını çabuklaştırmışlardır[185]. Ama, Afrika'nın örgütlü işçilerinin büyük güçlerini göstermeleri ve ulusal kurtuluş mücadelesindeki rollerinin önemini ortaya koymaları 1945 sonrası dönemdeydi. Her yerde grevler yaygınlaşmıştır. Çoğu birkaç hafta sürmüş, bazıları genel grev olmuş, bazan silâhlı polis ve birliklerle keskin çarpışmalara, yoğun tutuklamalara ve ölümlere yol açmışlardır. Çoğu durumlarda, sömürge yetkilileri Olağanüstü Durum ilân etmişler, böylece tüm bölgeyi siyasal bunalıma ve karışıklığa atmışlardır. İşçilerin eylemlerinde, kaçınılmaz olarak, siyasal istekler ileri sürülmüş ve bu eylemler ulusal bağımsızlık için daha geniş mücadelelerle birleşmişlerdir.

(a) *Batı Afrika*

Bu, Batı Afrika'da açıkça böyleydi. Örneğin, Nijerya'da, işçilerin, özellikle maden sahiplerine ve güçlü İngiliz ticaret firması, United Africa Company'ye karşı eylemleri ulusal duygunun doğmasındaki belli başlı etkenlerden biriydi kuşkusuz. James S. Colman[186], Nijerya'nın toplam nüfusu içinde ücretli emeğin görece küçük oranına karşın, «etkin uluscu desteğin ağırlığı, esas olarak, 100.000 esnaf, zanaatkâr, özellikle madencilik, taşıma, hükümet işleri ve ticaretteki nitelikli işçilerden gelmiştir» der. Ulusal hareketteki önemli rollerini açıklayan unsur, «ücretli ya da maaşlı işçilerin sayıları değil, ekonomi ve yönetim içindeki stratejik durumları» olduğunu önemle belirtir. Nijerya'nın özel koşullarında, madencilerin, demiryolcuların ve United Africa Company'de çalışanların eylemleri, sadece belli sanayi eylemlerine doğrudan karışan işçilerin değil, tüm olarak halkın ulusal duygularını yükseltmekte çok önemli olmuştur.

Ücretlilere ek olarak öteki tabakalar da, uzun süreden beri, köylü üreticileri ve olağan tüketicileri de çalıştırdığı işçiler gibi sömüren, bu nedenle İngiliz sömürge yönetiminin simgesi olan bu büyük ticaret tekeli ile kavgalı olduklarından, United Africa Company (UAC) ile olan uzlaşmazlığın özel bir önemi vardı. UAC'de çalışanların önemli bir rol oynadıkları 1945 genel grevinin «yeni bir uluscu dönemin dramatik başlangıcına yardımcı olduğunu» ve «birkaç kuzeyli katılmışsa da» feodal kuzeyde bile bir yeni radikal ve siyasal duygunun başlangıcını damgaladığını yazar Bay Coleman[187]. ICFTU (International Confederation of Free Trade Unions = Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu - çn.) ılımlı sendikacılarından biri olan Ananaba da «Nijerya'nın işçi tarihindeki en önemli olaylardan biri» olarak tanımladığı ve 1949 ile 1964'deki grevler gibi «ülkenin temellerini» sarsan, Lagos'da 44 gün, illerde ise 52 gün süren 1945 genel grevinin önemini belirtir.[188].

Elektrik ve hastaneler gibi önemli hizmetler dışında, uygulamada, Hükümetin tüm teknik ve sanayi kuruluşlarına vurmuştur grev. Büro işçileri bile mücadeleye katılmışlardır. Demiryolu ve liman hizmetleri felce uğramıştı; telgraf ve telefonlar ölüydü. Nijerya işçileri böyle bir dayanışma göstermemişlerdi hiç. *Sömürge yönetiminin kötü niyetine ve adaletsizliğine* karşı çıkmada bundan daha birleşik olmamışlardı[189].

(İtalikler yazarındır)

Enugu kömür ocaklarında savunmasız 21 madencinin vurulmasını ve 51'inin de yaralanmasını izleyen 1949 genel grevi ve ülke çapındaki protestonun da ulusal hareket üzerinde büyük etkileri olmuştur. Richard L. Sklar şunları yazmıştır: «Tarihçiler, kömür madencilerinin, Enugu'da polis tarafından öldürülmelerinin, Nijerya ulusunun öznel gerçeğini ilk kez gösterdiği sonucuna varabilirler. Daha önceki hiç bir olay, ulusal bilinçliliğin gösterilişini, bu trajediye duyulan öfkeden daha iyi kışkırtmamıştır[190].»

Ananaba, Enugu kıyımını «belki de Nijerya işçi tarihindeki en önemli olay» diye tanımlar[191]. Ulusun tümü üzerindeki etkilerini açıklarken şunları yazar: «Katlanılan kayıpların uyardığı heyecanı ve yarattığı acıyı Nijerya'daki hiç bir sınai anlaşmazlık yaratamazdı.» Öldürme olayı 18 Kasım 1949'daydı. Halkın dönüşü o denli büyüktü ki - «Ülke saldırıya uğramıştır[192]» - 8 Aralık'da Nijerya ve Kamerun Ulusal Konseyi Ulusal Tehlike Komitesi'nin bir toplantısında «Şimdi Nijerya için kendi kendini yönetim!» sloganı ilân edildi.

1950'li yıllar boyunca da, Nijerya'daki grev hareketleri ulusal mücadelenin önemli bir etkeniydi; 1955 yılında, Jos'da 40.000 kalay madencisinin grevi ile bazı demiryolu grevlerinin özel önemleri olmuştur.

Gana'da, 1950 genel grevi, ulusal hareketi uyandırmanın da ötesine geçmiştir. Gerçekte, Gana halkının herhangi bir kesimi tarafından üstlenilen ve 1951 yılında Kwame Nkrumah

ile Halk Konvansiyonu Partisi'nin seçim zaferine, iç kendi kendini yönetime ve kaçınılmaz olarak 1957'de Gana'nın bağımsızlığına hazırlanmadaki kararlılığı gösteren eylemlerin en büyüğüydü bu grev. Nkrumah, özgeçmişinde, 1950'deki grev çağrısına işçilerin tepkilerini anlatırken, şunları yazar: «Halkın tepkisi aniydi. Gana'nın siyasal ve sosyal devrimi başlamıştı[193].» Yoğun bir dayanışma gösterisi içinde on gün dayandılar işçiler. Trenler hareket etmediler. Bürolar sessiz ve boştu. Madenlerde kimse yoktu. İnşaat işleri durmuştu. Takoradi limanına ne bir gemi giriyor, ne de çıkıyordu.

İşçi sınıfı birliğinin bu dalgasına Hükümetin tepkisi Olağanüstü Durum ilân etmek, sokağa çıkma yasağı koymak ve gerek sendika önderlerini, gerek Halk Konvansiyonu Partisi önderlerini, Nkrumah dahil olmak üzere, tutuklamak oldu. Hükümetin bu davranışı, grevin siyasal önemini kavradığını gösterir. Ama baskıcı davranışları sadece ulusal duyguların ayaklanmasına ve ulusal bağımsızlık isteğinin güçlenmesine yardım etti. 1950'deki Gana 1940'dakinden çok farklıydı. Halkın bir kesimini, öteki kesimlerden soyutlayarak ezmek artık mümkün değildi. Ne de yeniden dirilen ulusu geriye itmek mümkündü. Ve ertesi yıl halk oy sandıklarının başına gittiğinde Halk Konvansiyonu Partisi ses veren bir zafer kazandı; seçilenlerin büyük çoğunluğu, 1950'de cezaevlerine atılan sendika ve Halk Konvansiyonu Partisi önderleriydi.

Gine'de, 1958'de bağımsızlığı kazanmadan önceki birkaç yıl içinde siyasal hareketin hızlı gelişimini mümkün kılan, kuşkusuz, işçilerin ve sendikalarının, grev dahil olmak üzere faaliyetleriydi. 1953 yılındaki 66 gün grevinin önemi büyüktü. Yetkililerin İş Yasası'nı uygulamadaki yavaşlıklarını protesto eden bu grev, Gine'nin bağımsızlık mücadelesinde yeni bir dönemin başlangıcını damgalamıştır. «Eskiden edilgen olan Gine köylüleri de karışmışlardır bu greve» diye yazar Ruth Schacter Morgenthau[194]; grevin etkisi «çok büyüktü». «Grevden sonra PDG (Parti Démocratique de Guinée = Gine Demokratik Partisi)'nin desteklenmesinin, köylerdeki devrimci

protestonun bir anlatımı olarak arttığına» değinen Bayan Morgenthau «sendikacıları da PDG yönlendirdiğinden, grevin çok önemli siyasal sonuçları olmuştur» der. Şunları ekler sonra:

> Altmış altı gün grevinden sonra yaygın ünleri, Sékou Touré'nin kişiliğinde tanınmış bir önderleri[195] vardı ve Parti yeni bir aşamaya girmişti... İki yıldan az bir süre içinde, PDG önderleri, etnik ve bölgesel derneklerin önderlerinin yerine seçildiler; dört yıl içinde de *commandment indigené* (yurtiçi yürütmeyi çn.), özellikle *chefs de canton* (kanton başkanlarını - çn.) devirdiler[196].

Bayan Morgenthau, Gine'nin ulusal siyasal önderlerinin alçakgönüllü sendika geçmişlerinin, çalışma düzenlerini nasıl etkilediğine de değinir.

> Çoğu PDG önderinin sendikal deneyleri, düşünceleri kadar yaşama, konuşma, yazma ve davranma biçimlerini de etkilemişlerdi. Yönetsel aşama sırasında düşük olan işler yaptıklarından, zorunlu olarak halka yakın yaşıyorlardı. Çoğunun düzenli bir geliri yoktu, konutları kötüydü, giysileri basitti, birkaçının arabası vardı. Gerektiğinde dostlarına ya da yakınlarına baş vuruyorlar, düşmanlarınca üzerlerine iğnelenen etiketlerde yazanları yapıyorlardı; «cahiller», «serseriler» ve «kötü giyinenler»... Sendikal geçmişleri, kitle eylemlerine ve protestolara, boykotlara, grevlere ve gösterilere ilişkin tekniklere alışkanlıklarını sağlıyordu...

Gine emekçilerinin, kökenleri ve yaşama biçimleri bakımından görece alçakgönüllü, halkın mücadelesiyle yakından ilgili bu önderlerinin, Fanon'un sömürge düzeninin «şımartılmış» ve «ayrıcalıklı» destekleyicilerinden ne denli farklı olduğunu belirtmek gerekir.

Doğrudan sömürge yönetiminin son döneminde bulunan çoğu Afrika topraklarında, çoğu ICFTU ile birleşmiş, «şımar-

tılmış» ve «ayrıcalıklı» sendikacılar kümesinin olduğu genellikle kabul edilir, ama bunlar, bir tüm olarak Afrika işçi sınıfının nitelikleri değildir asla.

Diallo Seydou, Gine sendikal hareketinin 1956'daki rolünü değerlendirirken «öteki ilerici siyasal güçler arasından reformcu güçle değil de, uluscu devrimcilerle kendini bütünleştirmiştir» diye söz eder. «Rolü her an siyasaldı[197].» Eylül 1958'deki bağımsızlık referandumunda de Gaulle'e «Hayır» demek için yürütülen kampanyada, PDG'nin yanında çalışan ve halkı kazanmada büyük ölçüde yardımcı olanlar sendikalardı.

Mali'de de, sayısal olarak az da olsalar, ulusal hareketin siyasal kanadının kurulmasında önemli katkıları olanlar işçiler ve sendikacılardı. Rollerine ilişkin Modibo Keita'nın değerlendirmesine zaten değinmiştik. Aynı biçimde, Mamadou Fadiala Keita da, Mali işçi sınıfını «temel bir üs» diye anlatır. Bayan Morgenthau, Mali işçilerinin (Fanon'un kara çaldığı taksi sürücüleri dahil), *Union Soudanaise*'i kurmak için nasıl çalıştıklarını canlı olarak anlatır:

> Dakar-Nijer hattında çalışanlar mesajlar, paketler ve yayınlar taşımışlardır. Posta memurları, boş zamanlarında, parti mesajlarını «güvenilir» militanlara tellemişlerdir. İç bölgelerde dolaşan çoğu Fransız sorumlularının sürücüleri Afrikalıydı ve sendikalara ilk önce yazılanların arasında bunlar vardı[198].

Bu sürücüler sadece keskin sendikacılar değil, Mamadou Keita'ya göre, partinin «en iyi propagandacıları»ydılar. *Union Soudanaise*'e «ilk dönenler» Mali ücretlileriydi, diye yazar Bayan Morgenthau.

PDG'nin ve Gine sendikalarının önderlerine benzer biçimde, Mali ulusal önderleri de alçakgönüllü ve ulusal kurtuluş mücadelesi için örgütledikleri kitlelerle yakın ilişki içinde yaşamaya çalışırlardı. Modibo Keita, 1952 parti kongresine sunduğu raporda, bu kendini adama ruhunu çok iyi kavramıştır.

«Cezaevlerinde olanları ve ölenleri» anarak, «gidişi kıracak bizler olduğumuzdan, izlenecek yolu damgalamalı, dikenin iğnelerini bilmeliyiz» demiştir[199].

Nijer'de, işçiler ve sendikaları, daha başlangıçtan beri, ulusal kurtuluş hareketinin en ileri siyasal kesimleriyle yakın bağlar kurmuşlardır. Nijer'in çarpıcı önderi, sendikaların öndegelen örgütleyicisi ve Sawaba (Özgürlük) Partisi önderi Djibo Bakary bu bağı simgeler. Djibo'nun yönettiği bağımsızlık öncesi mücadelede, küçük olmakla birlikte, Nijer sendikaları en disiplinli ve sadık destekleyiciler olmuşlardır. «Djibo'ya sürekli sadık kalan tek örgütlü küme gerçekte CGT sendikalarıydı[200].»

Benzer biçimde, Kamerun'da da, işçiler ve sendikaları, ulusal kurtuluş mücadelesinin öncüleriyle sıkıca özdeşleşmişlerdi. 1945 sonrası dönemdeki grevleri, bir tüm olarak halkın ulusal duygularının ve savaşçı ruhunun canlanmasına katkıda bulunmuştur. «Savaş sonrası dönem boyunca» diye yazar Le Vine, «Fransız Kamerunu'ndaki siyasal bakımdan en etken örgütler sendikalardı[201].» Burada da, Gine ve Nijer'de olduğu gibi, en ileri siyasal partinin önderi bir sendika önderiydi. Sonra, yönettiği bir gerilla savaşında Fransız sömürgecilerce öldürülen eski sendikacı Ruben Um UPC (Union des Populations du Cameroun = Kamerun Halk Birliği)'nin bir kurucusu ve önderi olmuştur.

Bilinen ilk grevin 1874'de[202] olduğu, 1919 ve 1926'da önemli demiryolu grevlerinin başgösterdiği Sierra Leone'de işçilerin mücadeleleri ulusal mücadeleye büyük katkılarda bulunmuş; başkent Freetown'daki 1955 genel grevi özellikle önemli bir rol oynamıştır.

9 Şubat 1955'de başlayan bu grev hayat pahallılığının artmasına karşı bir protestoydu. Freetown'da genelleşmiş ve beş gün sürerek, kenti felce uğratmıştır. Grevcilerin büyük gösterilerine aileleri ve nüfusun öteki kesimleri de katılmışlar ve sömürgeci düzene duyulan halk hoşnutsuzluğunun göste-

risine dönüştürmüşlerdir. Bu kitle protestosu karşısında, sömürge yetkilileri, birliklerini kente getirmişlerdir. Göstericilere ateş açılmış ve çok kişinin öldürüldüğü, yüzlerce olmasa bile, yaralandığı bildirilmiştir. Grev haberi Freetown'ın dışında duyulduğunda köylülerin de protestoya başlamaları önemlidir. İşçi mücadelesinin dürtüsüyle, 100.000'den çok köylü gösterilere katılmıştır Batı bölgesinde ve yetkililerle uzun, açık çatışmalara girişmeden 1956'ya değin sürmüştür bazıları. Bu olayların etkisiyle, öndegelen siyasal partiler tam bağımsızlık için baskı yapmaya başlamışlardır.

Gambiya'da da, bağımsızlık mücadelesinin öndegelen siyasal aracı, 1958'de kurulan Gambiya İşçi Birliği idi. Birliğin çağrısı üzerine 24 Ocak 1961'de gidilen genel grev, çalışanlar ile sömürge hükümeti arasında bir güç sınaması olmuştur. Hükümet, başından beri, ücret sorunundan çıkan bu sanayi uyuşmazlığını, sanki bir ayaklanma girişimiymiş gibi görmüştür. Barışçı grev gözcülerine saldırılmış, işçilerin bir kitle toplantısı sopa ve göz yaşartıcı gaz kullanan polis tarafından dağıtılmıştır. Ayrım gözetmeyen polis saldırısı sonunda, bir çocuğun göz yaşartıcı gazın etkisiyle öldüğü ve toplantıya katılmadığı görülen bir işçinin de aldığı yaralardan öldüğü bildirilmiştir. *The Times*, grevin başlamasından üç gün sonra gönderilen bir telgrafta 29 kayıp olduğunu bildirmiştir. Birlik genel sekreteri dahil birçok işçi tutuklanmıştır.

Grevi çevreleyen olaylar, polisin gaddarlığı ve birlik genel sekreterinin yargılanması, eyleme doğrudan katılan liman işçilerinin de ötesinde yoğun bir öfke yaratmıştır. Yargı yerinin dışında binlerce kişi toplanmış, kentteki avukatlar birliği desteklemek için yarışmışlar, sivil memurlar polisin gaddarlığını protesto etmişlerdir. Nüfusu 300.000, o tarihteki işçi sınıfı da 12.000'den az olan bu küçük bölgenin örneği, işçilerin sanayi eylemlerinin ve grevlerinin, halkı sömürge düzenine karşı bir tüm olarak canlandırmakta oynadıkları önemli rolü gösterir. Grevlerin kökeni ekonomik istekler olabilir, ama sömürgeciliğin koyduğu ve sömürge hükümetlerin sür-

dürdükleri düşük ücret düzenine bir meydan okuma olduğundan, tüm sisteme karşı bir mücadele biçimi olmuştur kaçınılmaz olarak. Bu da Fanon'un boşladığı bir olgudur.

Dahomey'de, sömürgeciliğe karşı mücadelede işçiler ve sendikaları, özellikle 1947 ve 1948 arasında, kesintisiz beş aylık bir grevi yürüten demiryolcuların sendikası önemli bir rol oynamışlardır. 1957'den sonra, UGTAN (Kara Afrika İşçileri Genel Sendikası) ülkenin işçilerinin çok büyük bir oranını örgütledi ve faaliyetlerini, sadece ekonomik isteklerin sınırlı programı ile değil, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı bir siyasal program temeline dayanarak yürüttü. Ulusal bağımsızlık için uzlaşmaz tutumundan ötürü, Dahomey Ulusal İşgücü Konfederasyonu (UNSTD - UGTAN) Fransız sömürge yetkililerinin sürekli ve yoğun saldırılarına hedef oldu.

Madagaskar'da (Malagasy), halkın 1947'deki bağımsızlık hareketini Fransız Hükümetinin 100.000 kişiyi öldürerek barbarca bastırmasından sonra, hareketi yeniden örgütlemeye başlayanlar, herkesten önce işçilerdi. Kasım 1949'da bir sendikalar kongresi toplandı; Aralık 1950'de Diego-Suarez gemi bakım tersanesinde yirmi iki günlük başarılı bir grev yürütüldü ve aynı yıl içinde Malagasy Dayanışma Örgütü (Fifanampiana Malagasy) kuruldu. 1950'lerin ortasında siyasal partiler kuruldular ve Ağustos 1956'da adadaki sendikaların çoğunluğu Madagaskar Sendikalar Federasyonu'nu kurdular. Kasım 1957'de, 15.000 işçinin katıldığı 48 saatlik bir grev başladı. Hızla tüm kentlere sıçradı ve köylüler, küçük tüccarlar ve dükkâncılar tarafından desteklendi. Grevciler, isteklerini, ücret artışı ve aile indiriminin artırılması ile sınırlandırmadılar, ulusal bağımsızlıkla ilgili temel isteklerini de dile getirdiler. Ulusal hareketin siyasal yanı da bu dönemde gelişti ve Madagaskar, Haziran 1960'da bağımsızlığını kazandı. Madagaskar'ın bağımsızlığını işçilerin kazandıklarını, hattâ katkılarının zorunlu olarak öndegelen etken olduğunu bile ileri sürmek yanlış olacaktır; ama katılmalarını boşlamak da aynı ölçüde yanlış olur.

(b) *Doğu Afrika*

Doğu Afrika'da, işçi eylemlerinin kendi saflarını aşan yankıları olmuş ve ulusal kurtuluş için genel bir hareketi güçlendirmiştir. Uganda'da, Entebbe, Jinja, Kampala ve öteki kentlerde Ocak 1945'de yüksek ücret için başlayan grevler, halkın Lukiko (ülkenin en gelişmiş ili olan Buganda krallığının meclisi) da daha geniş temsil edilmesine ilişkin isteklerini de dile getirmiştir. Grevler silâhlı güçlerce bastırılmış, yirmi Afrikalı hayatını yitirmiş, ama halkın siyasal kazançlarına yol açmıştır; Kasım 1945'de ilk kez üç Afrikalı Uganda Yasama Konseyi'ne seçilmiştir. Yeniden, 1949'da yüksek ücret için çıkan grevlere Yasama Konseyi'nde ve Lukiko'da daha geniş temsil istekleri eşlik etmiştir. 1950'lerde de, ulusal hareketin bir parçası olarak, önceleri anayasal reform, ama sonra da tam bağımsızlık için grev dalgası sürmüştür.

Sendikaların siyasal ve ulusal hareketi başlattıklarını, Uganda'daki sendikaların başlangıçtan itibaren «herhangi bir seçme hakkı olmadığından siyasal anlatım aracı olarak hizmet ettiklerini» Roger Scott belirtir[203]. «Siyasal işlevlerin... tamamiyle siyasal örgütlerce üstlenilmesi» daha sonradır. Scott'un anımsattığı üzere, İngiliz sömürge yetkililerinin, sendikaları siyasetten uzak tutmaya ve işçiler ile ulusal kurtuluş mücadelesi arasındaki bağları koparmaya sürekli olarak çabalamaları önemlidir. Fanon'un, Afrika işçi sınıfının ulusal kurtuluş mücadelesindeki rolüne ilişkin kendine sakladıkları olabilir; ama İngiliz emperyalizmi bu konuda çok açıktır ve ona göre davranmıştır. 1944 yılında, Çalışma Bakanlığı, Uganda Motor Sürücüleri Birliği'nin eylemlerinin «iç siyasal olaylara yönelik olarak sürdüğü»nden yakınmaktaydı zaten. Ocak 1945 genel grevinden sonra kurulan Soruşturma Komisyonu, grevlerin ve gösterilerin arkasında ekonomik dürtülerden çok siyasal dürtülerin olduğu sonucuna vardı ve Buganda'nın «siyasal virüsden kötü biçimde mikrop kaptığını» gördü. 1952'de, sendikaları hükümetin denetimi altına sokmak ve siyasal ha-

reketten ayırmak için bir Sendika Tüzüğü kabul edildi. Sonraki yıllarda, ICFTU'nun yardım ettiği sömürge hükümeti, sendikaları ulusal hareketten uzak tutmayı büyük bir ölçüde başarabildi; ama bunun için harcadığı çaba, Afrika işçi sınıfının doğuştan tutucu olduğuna ve *status quo*'ya bağlı olduğuna ilişkin Fanon'un kuramının yalanlanmasıydı.

Tanzanya'da da işçiler, emperyalizm ile çatışmada önemli bir rol oynadılar ve Afrika'daki sanayi topluluklarının, küçük olsalar da, «sosyal ve siyasal karışıklığın odak noktaları» olarak davrandıklarına ilişkin R. B. Davison'un gözlemini doğruladılar[204]. İngiliz birliklerinin ve küçük deniz subaylarının grev gözcülerine ateş açmaları sonucu bir işçinin ölümü, yedi işçinin de yaralanmasıyla sonuçlanan Dar-es-Salaam'daki dok işçilerinin 1950'deki grevlerini ağır bir baskı izledi. 1950'li yılların sonuna doğru, ulusal hareketi ileriye götürmeye çok yardımcı olan yeni bir grev dalgası gelişti. Dar-es-Salaam dok işçilerinin 1958'deki sekiz günlük grevi, 1959 - 1960'daki 55 günlük posta işçileri grevi, 1960'daki 10.000 demiryolcunun grevi, Aralık 1960'da Williamson elmas madenindeki madencilerin grevi; bunların hepsi anayasal reforma, Ağustos 1960'daki Tanganyika Afrika Ulusal Birliği'nin seçim zaferine ve 1961'deki bağımsızlığa yolu hazırlamışlardır.

Özellikle önemli olanlar, kenevir plantasyonlarındaki büyük grevler, özellikle de birkaç yüzbin iş gününün yitirilmesine yol açan 1957 ve 1960 arasındakidir. Bunlar, grevcileri tutuklamada, göz yaşartıcı gaz ve sopalarla saldırmakta, hattâ üzerlerine ateş açmakta duraksamayan sömürge yetkilileriyle olan keskin uzlaşmazlığın göstergeleriydi. Tüm bu dönem boyunca, işçiler ve sendikaları, Tanganyika Afrika Ulusal Birliği siyasal partisiyle yakın ilişkilerini sürdürdüler. Bir kimse 1955 - 1961 dönemindeki Tanganyika grev istatistiklerini inceleyecek olur ve grev dalgasının, bağımsızlığın elde edilişine değin ulusal hareketin yükselişi ile uyuştuğunu belirtirse, Afrika işçi sınıfına, Fanon'un sorumsuzca kara çalmasını en keskin biçimde yadsımaktan başka bir şey yapamaz.

Genellikle bir köylü ayaklanmasının en çarpıcı örneği olarak gösterilen Kenya'da öncülük eden, sömürünün yükünü ve mücadelede özveriyi «Mau Mau»ların ortaya çıkışına kadar paylaşan ve bundan sonra da önemli bir rol oynamayı sürdüren işçi sınıfıydı[205].

Kenya halkı ile İngiliz yetkililer arasında Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk önemli çatışmanın, hareketin siyasal kanadıyla ilişkili olarak halkın tümüne daha geniş istekler ileri süren işçi sınıfı grevinin bir birleşmesi olan 1921 - 1923 kargaşalığı olması önemsiz değildir. İşsizliğe, topraktan çıkarmalara, ücret kesintilerine, artan nüfus vergisine ve zorunlu işgücüne karşı protesto olarak, binlerce işçi, yeni kurulmuş olan Genç Kikuyu Derneği'ne girdiler. Kitle gösterileri yapıldı ve genel grev çağrısında bulunuldu. Bu, Kenya'da ilk kez oluyordu ve Afrika tarihinde de kaydedilen en eskilerden biriydi. Binlerce işçi greve gitti. Önderleri tutuklandılar. Hükümet birlikler, zırhlı araçlar ve makineli tüfekler getirdi ve ateş açıldı. Bir tahmine göre, yaralanan yüzlerce kişinin yanında 150 kişinin de öldürüldüğü bir kıyım yapıldı.

Makhan Singh, bu mücadeleyi tanımlarken, haklı olarak şu yorumda bulunur:

> O tarihî günde, Uhuru ağacı, ölülerimizin kanlariyle sulandı. Onlar Kenya'nın ulusal hareketinin ve sendikal hareketin ölüleriydi. Kenya'nın bağımsızlığı ve işçilerin hakları için savaş gerçekten çağdaş yöntemlerle başlar. Ve Doğu Afrika topraklarındaki Afrikalı işçilerin ilk Genel Grevi, siyasal ve ekonomik istekler için, orada olmuştur. Kenya tarihinin yeni bir bölümü başlamıştır[206].

Yirmi yıl sonra, Tehlike'ye götüren dönem, işçiler ile Kenya sömürge hükümeti arasındaki belli başlı uzlaşmazlıklarda damgalanmıştır. Değişik baskı biçimlerine baş vuran ve yeni kısıtlayıcı yasalar çıkaran hükümet sendikalara ağır darbeler indirmiştir. Mombasa'da, her biri her fırsatta baskı ile karşılaşan 1939, 1944 ve 1947 genel grevleri olmuştur.

Waruhiu Itote («General Çin»), 1940'lardaki bu dönemi yazarken şunlara değinir: «O tarihlerde, en militan önderler sendikalardaydı ve kentlerde bağımsızlık için çalışan en etkin kümelerdi[207].» Bu, sendika önderleriyle ulusal hareket arasındaki yakın çalışmaya ve sendika «görevlileri ve üyelerinin de ulusal örgütlenmede etkin olmaları»nın derecesine sürekli olarak dikkatleri çeken Makhan Singh tarafından da doğrulanır[208].

Hükümetin durumu nasıl gördüğünü Kenya'daki Afrika Sorunları Bakanlığı'nın 1946 - 1947 raporu ortaya koyar:

> «Ocak ayında Mombasa'da bir genel grev oldu ve yankılarının sadece ekonomik olmanın ötesinde siyasal olacağı varsayılmaktadır.»

Rapor, Belediyeye ilişkin Afrika Sorunları Memuru'ndan aktarma yaparak şöyle devam eder:

> Afrikalılar, ilk kez, açık yerlerde, sayıları sık sık 5.000'e ulaşan kitle toplantıları yapmaya başlamışlardır... Önceleri, bu toplantılar, Nairobi'deki Afrikalıların iş koşulları ile ilgilenirlerken, giderek siyasal bir nitelik kazanmış ve Nairobi dışındaki koşullarla ilgilenir olmuştur.

1 Mayıs 1949'da, Kenya'da, Doğu Afrika Sendikalar Kongresi kuruldu. Önemli olan, Jomo Kenyatta ve öteki ulusal önderlerin de orada bulunmalarıydı.

Sömürgecilerin gazetesi olan *Kenya Weekly News*, işçilerin ve sendikalarının ulusal mücadeleye ağırlıklarını koymalarından duyduğu korkuyu saklamıyordu. Fanon görsün görmesin, sömürgeciler, işçileri, sömürge düzenlerine karşı bir tehlike olarak görüyorlardı. «Afrika'da Sendikalar» başlıklı, 24 Şubat 1950 tarihli uzun bir başyazı, sendikaların «siyasal kışkırtmanın bir silâhı» olarak kullanılmalarına karşı uyarıda bulunuyor ve hükümeti «yıkıcı kışkırtmayı» yürütenlere karşı «kısıtlama ve yaptırım» uygulamaya çağırıyordu[209].

Sömürgecilerin neden telâşa kapıldıklarını, Doğu Afrika Sendikalar Kongresi Genel Sekreteri Makhan Singh, 1 Mayıs 1950 tarihli İşçi Bayramı makalesinde açıklıyordu: «İşçilerin ve sendikaların karşılaştıkları sorunlar, Doğu Afrika tamamen özgürlüğünü kazanmadan ve insanın insan tarafından sömürülmesi sona ermeden kesin olarak çözülemiyeceğinden, işçilerin ve sendikaların siyaseti etkilemeleri artmaya devam edecektir[210].»

Mayıs 1'de de, Nairobi'de toplanan sendika temsilcilerinin temsilî bir toplantısı, şu sözleri içeren bir İşçi Bayramı antını kabul ediyordu:

> Sendikalarımız ile Doğu Afrika Sendikalar Kongresi'nin, işçilerin isteklerinin, Doğu Afrika topraklarının tam özgürlüğü ve bağımsızlığının elde edilmesi için elimizden geleni yapacağımıza ant içeriz[211].

Sömürgecilerin, sendikalara karşı istedikleri eylem kısa sürede yerine getirildi. Bir baskı dalgası kapladı ülkeyi.

Sendikalara karşı yeni yasalarla donanmış olan Hükümet, toplantıları yasakladı, sendika bürolarını bastı ve 15 Mayıs 1950'de Başkan Fred Kubai ile Genel Sekreter Makhan Singh tutuklandılar. Bunu, Nakuru, Mombasa, Kisuma, Kakamega, Kisii, Thika, Nyeri ve öteki kentlere sıçrayan Nairobi'deki genel grev izledi. Kenya tarihindeki en büyük sanayi çatışmasıydı ve kuşkusuz tüm halkın üzerinde derin etkileri oldu. Nairobi'de dokuz gün, öteki kentlerin çoğunda da iki üç gün sürdü ve 100.000 işçi katıldı. İşçilere karşı çok üstün güç kullanıldı. Bir kimse, bir kurtuluş savaşının başladığını düşünse haklı görülürdü. Hükümet uçak, zırhlı otomobil ve kamyonlar ve makineli tüfek taşıyıcıları kullandı. Yüzlerce kişi tutuklandı. İşçiler ile sömürge yetkilileri arasındaki bu çatışmanın, iki yıl sonra hükümetin olağanüstü tedbirleriyle karşılaşan ulusal kurtuluş hareketini nasıl etkilemiş olduğu kolaylıkla düşünülebilir. Makhan Singh, haklı olarak «emperyalizme karşı büyük bir gösteri» diye adlandırır.

Kırsal alanlarda bir silâhlı mücadele biçimini alan Ayaklanma süresince de önemli bir rol oynamayı sürdürdü işçiler. Sendikalar, hükümetin sürekli saldırısı altındaydılar. Çoğu sendikacı tutuklandı ve Mau Mau hareketi ile ilgili oldukları ileri sürülerek alıkonuldular. Ayaklanma boyunca, işçiler, Kenya işçi hareketinin geleneksel üsleri olan Nairobi ve Mombasa'da grevler ve başka eylemler yürüttüler. Çoğu Kikuyu olan Nairobi işçilerini, Hükümet, yanındaki sürekli bir çıbanbaşı ve ormanlarda çarpışanların tehlikeli bir bağlaşığı olarak görüyor, kentleri «temizleme»ye ilişkin sürekli Hükümet saldırılarında onları hedef alıyordu. Askerler sürekli olarak eylemdeydiler. Anvil Harekâtı ile, onbinlerce işçi dahil, eleğin üstünde kalanlar temizlendiler ve binlerce işçi dikenli tellerin arkasına atıldı. Bu eylemin amacı, silâhlı mücadeleye girişen kardeşlerine, kentsel işçilerin maddî yardımda bulunmalarını ve gençlerin bu mücadeleye katılmalarını engellemekti.

İşçilerin, Kenya ulusal hareketinin en radikal kanatları ve Mau Mau'lar ile ilişkilerini, Donald Barnett, ayaklanma üzerine yaptığı değerli çalışmada göstermiştir[212]. Barnett, yasa dışı Kikuyu Merkez Birliği tarafından yönetilen hareketin ve sonraki mücadeleye ortamı hazırlayan yolda işçilerle köylülerin, sendikacılarla siyasal hareketlerin nasıl birleştiklerini çok iyi ortaya koyar; toprak, renk ayrımı ve siyasal temsille ilgili olduğu kadar ücretlerle de ilgiliydi; boykot (sonraları, 1954'de Mau Mau döneminde Nairobi'deki bir otobüs boykotu, kentsel mücadelenin parlak anlarından biriydi) gibi başka baskı biçimleri yanında genel grev silâhını ve sonunda silâhlı eylemi kullanmaya hazırdı. Barnett'in belirttiği gibi, «Kentsel işçilerin büyük çoğunluğunu kentte ve dışında ikili ikâmeti sürdürmek zorunda bırakan göçmen emek düzeni» gerek kentte, gerek kırsal alanda KCA üyeliğini yaygınlaştırma sürecine «zemin hazırlıyordu.»

Ayrıca, örgütlü önderliğin büyük ölçüde Nairobi'den geldiğini ve Olağanüstü Durumun ilân edildiği Ekim 1952'de ulu-

sal önderlerin tutuklanmalarından sonra «önderliğin, Nairobi ve kırsal alanlardaki bölge ve daha alt düzeydeki konseylerin ellerine geçtiği»ni açıklığa kavuşturur. Kısa süre içinde «kentsel kümeler ile Kenya dağının ormanlarında ve Aberdares'de ortaya çıkan kümeler arasında bağıntı başlar.»

Kenya işçi sınıfı için, gerçekte ulusal kurtuluş mücadelesinde oynadığından daha büyük bir rol ileri sürmek için bir neden yoktur. Ama Fanon ile aramızdaki çekişme, Afrika işçi sınıfının ulusal kurtuluş mücadelesine ne ölçüde katıldığına ilişkin değildir, gerçekte ulusal devrimden yana olup olmadığı ile ilgilidir. Doğu Afrika'nın öteki yerlerinde olduğu gibi, Kenya'daki olaylar da Fanon'u bir kez daha yalanlamaktadırlar.

(c) *Orta Afrika*

Orta Afrika'da da, işçi sınıfının hoşnutsuzluğu, ulusal kurtuluş hareketinin güçlü etkenlerinden biriydi.

> İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, sanayi yaşantısının baskıları, Nyasa'lı ve Rodezya'lıların konu oldukları önyargıyı ve ayrım gözetmeyi yoğunlaştırmıştır. Copperbelt deneyi, belki de vesayet altındaki başka yerlerdekinden daha dolaysız olarak, sonunda kendini saldırgan biçimde anlatan hoşnutsuzluğun oluşumuna önemli katkıda bulunmuştur. Copperbelt ya da Güney Rodezya ya da Güney Afrika madenlerindeki deneyleriyle, işçiler, ulusal amaca hizmette bulunmuşlar, derneksel ve dinsel protesto biçimlerine ve önemli fırsatlarda da, beyaz adamın yönetimine karşı şiddet gösterilerine aynı ölçüde katılmışlardır[213].

Kuzey Rodezya'nın Copperbelt'inde, 1935, 1940, 1952, 1955 ve 1956 yıllarındaki güçlü grevler dizisi, gerek Federasyondan önce, gerek sonra tüm Orta Afrika'da ulusal duyguyu sarsmaya yardımcı olmuştur. 1935 ve 1940 grevleri en şiddetli bas-

kıyla karşılanmış, her ikisinde de polis ateş açmış, birincisinde altı ölü ve 22 yaralı, ikincisinde de 17 ölü ve 69 yaralı verilmiştir.

1952'deki büyük grev, madencilerin eylemleriyle daha geniş mücadele arasındaki ilişkide önemli bir aşamayı belirlemiştir. İşçilerin açlıktan boyun eğmelerini önlemek ve gıda maddeleri darlığının, işçilerin madenlerin gıda depolarını yağmalamaya kışkırtılmaları için kullanılmasını, böylece 1935'de olduğu gibi, işçilere ateş açmak için polise bir özür ve olanak verilmesini engellemek için, sendika önderleri, bedava gıda maddeleri göndermeleri için kırsal alanlarla anlaşmışlardır. Önceki durumların tersine, reisler yardım etmişler, et kurutulmuş, tuzlanmış ve depolanmış, böylece grevci madencilere kendi gıda yedekleri sağlanmıştır. Bu, madencilerin üç hafta dayanmaları ve şirketlerden önemli ücret ödünleri almalarında belli başlı bir etken olmuştur. 1935'de, aynı biçimde gıda yardımı yapılan madenciler 58 gün sürdürmüşlerdir grevi. 1956'da bir dizi grev Copperbelt'i sarsmıştır; şirketlerin ve hükümetin sürekli saldırısı altındaki sendikayı savunmak için o yılın Mayıs ve Eylül ayları arasında on altı grev yapılmıştır. Grevi kırmada başarılı olamayan hükümet Olağanüstü Durum ilân etmiştir. Sendika önderleri tutuklanmışlar ve Copperbelt'ten çıkarılmışlardır.

Bu belli başlı sınıf savaşlarına giren Afrikalı madencilerin, ufuklarını kendi âcil ekonomik istekleri ile sınırlamadıkları gerek Avrupalı maden şirketlerinin yakınmalarından, gerek sömürge yetkililerinin davranışlarından görülebilir. 1956 yılında «Kuzey Rodezya'daki madencilik sanayiinde görülen huzursuzluğu soruşturmak» için kurulan Branigan Komisyonu, Afrika maden sendikalarının önderlerini «Afrikalı çalışanların yasal çıkarlarını korumak ve daha ileri götürmeyi değil, genellikle Bölge'deki tüm Afrikalıların siyasal ya da uluscu ilerlemelerini elde etmeye» çalıştıkları gerekçesiyle suçlamaktadır. Rapor, ayrıca, sendika görevlilerinin çoğunun Afrika Ulusal Kongresi (sonradan Birleşik Ulusal Bağımsızlık Par-

tisi olan Zambiya Ulusal Kongresi'nin doğduğu) nin de üyeleri ya da görevlileri oldukları ve her iki örgütün görevlilerinin de birbirlerinin toplantılarında «siyasal konuşmalar» yapmalarından yakınan bakır şirketlerinden de aktarma yapar.

Benzer biçimde, Nyasaland'da (şimdiki Malavi), çay plantasyonu işçilerinin grevi, Orta Afrika Federasyonu'na ölüm döşeğinde vuran bunalımın önemli bir eylemiydi. Güney Rodezya'da (Zimbabwe), Federasyon'a ve beyaz egemenliğine karşı mücadelede ulusal bağımsızlıktan ve çoğunluğun yönetiminden yana olan bir dizi grev önemli bir rol oynamıştır. Bunların içinde Wankie kömür madeni (1954) grevi ile Olağanüstü Durum ilânına yol açan Kariba barajı (1959) grevi yer alır. Ayrıca, Bulawayo, Harare ve çelik merkezi Que Que'de de bir dizi eylem olmuştur.

Bunların, beyazların yönetimine karşı yürütülen genel mücadeleyle ilişkilerini Franklin belirtmiştir. Özel olarak Wankie kömür grevini yazarken bu grev için «federasyon ile doğrudan bağlı olmasa da, bir ölçüde, ortaklığın ince peçesinden, arkasındaki beyaz üstünlüğü amacını gören 'keyifsiz' federasyonla ilgiliydi[214].» demiştir. 1956'daki demiryolu grevi dahil, sonraki grevlerden söz ederken, şunları söyler Bay Franklin: «Bu olaylarda, ırk ilişkilerinin çözülmesi ve Afrika Ulusculuğunun hızlı gelişimi, federasyon aldatmacasından ötürü, açıktı.»

Güney Rodezya Hükümeti, Temmuz 1960'da Ulusal Demokratik Parti'nin (Zimbabwe Afrika Halk Birliği'nin öncüsü - Zapu) önderlerini tutukladığında, Bulawayo çevresindeki sekiz kentten 100.000 işçiyi, Salisbury çevresinde de bir o kadarını kapsayan güçlü bir grevle tepki gösterdiler buna işçiler. Grevler ve gösteriler bir hafta sürdü; yüzlerce kişi tutuklandı ve en azından dokuz kişi de polisin ve birliklerin açtığı ateş sonucu öldürüldü. Bir yıl sonra, gene Temmuz ayında, beyazların yönetimini sürdürmeyi amaçlayan bir yeni anayasal önerinin referandumunu protesto için greve gittiler işçiler.

'Belçika' Kongosu'nda da, bir yıl sonra bağımsızlığın kazanıldığı 1959 yılı başında, ulusal patlamanın kıvılcımlanmasına yardım eden unsurun, işsiz Afrikalı madencilerin, içinde bulundukları kötü durumu Leopoldville sokaklarında protesto etmeleri ve bu eylemlerinin onbinlerce dok işçisi, demiryolcu ve fabrika işçisi tarafından desteklenmiş olması önemlidir.

(d) *Kuzey Afrika*

Kuzey Afrika'da da, işçi sınıfının mücadelesi, ulusal kurtuluş hareketinin önemli bir ögesini oluşturmuştur. Sudan'da, başından itibaren, işçiler ve Sendika Federasyonu, mücadelelerini ekonomik alandan siyasal alana yaygınlaştırma ve ulusal kurtuluş hareketine katılma gereğini kavramışlardır. Sudan İşçi Sendikaları Federasyonu Yürütme Komitesi'nin 1951 deki bir duyurusu şunu ilân eder: «Emperyalizmle her türlü işbirliğine karşıyız. Emperyalizmle aramızdaki durum düşmanlıktır; bundan ötürü pazarlıkları ve birlikte çalışmayı kabul etmeyiz... İşçilerin istekleri için günlük mücadelelerini yürüten Federasyon, şimdi, emperyalizmden kurtulmak için, halkın öteki kesimleriyle birlikte işçileri de yöneteceği yeni bir yol koymaktadır...» Bu amacı gerçekleştirmek için, Federasyon, 1951 yılı başlarındaki öğrenci grevlerini desteklemiş, köylülerin protesto hareketlerine yardım etmiş, Gezeira çiftçilerinin örgütlenmelerine yardımda bulunmuş ve Sudan polisini, sendikanın tanınmasına ilişkin Mayıs 1951'deki grevlerinde arkalamıştır. Federasyon, politikasını, siyasal konular üzerine işçilere özel gece sınıfları açacak kadar ciddîye almıştır. Federasyon Kongresi, Aralık 1951'de, tüm anti-emperyalist örgütlerin bir birleşik cephesinin tam desteğini ve Sudan için kendi kaderini saptama hakkının elde edilmesi mücadelesine işçilerin ağırlıklarını koymalarını isteyerek siyasal amaçlarını açıkça benimsemiştir. Kuşkusuz, Federasyon'un ekonomik isteklerini izlemedeki enerjik faaliyetinden tamamen ayrı ola-

rak, onu ve önderlerini İngiliz yetkililerin boy hedefi yapan ulusal bağımsızlık mücadelesinde üstüne düşeni yapmayı kararlaştırması olmuştur. Federasyon genel sekreteri birçok kez cezaevine atılmış, İngiliz sendika danışmanları, sürekli olarak, sendikaların güçlerini kırpmaya ve siyasal faaliyetlerini sınırlamaya çabalamışlardır.

Tunus'da, işçiler ve sendikalar, ulusal mücadelede çok çarpıcı bir rol oynamışlardır. 1951'de, grevleri ve sokak gösterilerini içeren iki büyük eylemde Fas (Mart 1951) ve Mısır (2 Kasım 1951) halkını desteklediklerini açıklamışlardır. Tunus'daki Fransız sömürge yönetimini protesto için 21 - 23 Aralık 1951'de üç günlük bir greve gidilmiştir. Daimî General'in Yeni Destur Konferansı'nı yasaklamasını ve Yeni Destur Partisi'nin, Komünist Partisi'nin ve iki sendika merkezinin (UGTT ve USTT) önderlerini tutuklayarak, sürgüne göndermesini protesto için 18 Ocak 1952'de başlayan üç günlük bir genel greve gidilmesinin önemi büyüktür. Bu grev tamdı: her şey durmuştu, dükkânlar kapalıydılar, pazarlar boştu ve kimse işe gitmiyordu. Siyasal önderlerin 1 Şubat 1952'deki eylem çağrısı üzerine, işçiler ve sendikaları gene büyük tepki gösterdiler; sadece greve gitmekle kalmadılar, büyük kentlerdeki sokak yürüyüşlerine ve gösterilere de katıldılar. 6 Aralık 1952'de, sendika önderi Ferhat Hached'in sağ eğilimli Fransız teröristlerince öldürülmesi üzerine, tüm Tunus'da kitle grevleri, gösteriler oldu. İşçi sınıfı ile sendikaların ulusal mücadeleye katılmalarının genişliği, 1956'da bağımsızlık kazanıldıktan sonra da gösterildi; Mart 1956'da kurulan Hükümetin en az beş üyesi UGTT'nin de üyesiydiler[215].

Fas'da, büyük ve iyi örgütlenmiş işçi sınıfı ve sendika hareketi, 1950'lerde ülkeye yayılan, özellikle Kazablanka ve Rabat'ın, yabancı yönetime karşı büyük gösterilere, yürüyüşlere, protesto hareketlerine ve başka tür eylemlere tanık olduğu ulusal eylemlerin tümünün içindeydi. İşçilerin rolünü anlatırken, Dr. Ashford, 1952 döneminde «özellikle, Faslıların sendikalara katıldıkları ve çalışanların dayanışmasının bağımsız-

lık isteğine eklendiği Kazablanka'da, halkın gösterilerini önlemenin giderek zorlaştığı»nı yazar[216]. Bu dönemin simgesi, Tunuslu sendikacı Farhat Hached'in öldürülmesini protesto etmek ve Fas'ın bağımsızlığını desteklemek için 8 Aralık 1952 de gidilen genel grevdi. Grev, Fransız yetkililerinin terör dalgası ile karşılaştı; 7 Aralık gece yarısı ile 9 Aralık sabahı arasında yüzlerce kişinin öldürüldüğü bildirilmiştir. Fas işçilerinin verdikleri bu kurbanlar, yukarıda değinilen Afrika topraklarındaki öteki işçiler gibi, Afrikalı işçilerin tamamiyle bencil oldukları ve sadece kendi ekonomik durumlarını düzeltmeyle ilgilendiklerine ilişkin Fanon'un savına bir meydan okumadır. Dr. Ashford'un ayrıntılı olarak açıkladığı gibi, Fas işçilerinin mücadelesi, ulusal mücadelenin öndegelen bir ögesi yapmıştır onları. Ona göre, sendikal hareket, 1952 mücadelesinde verdiği kurbanlardan ötürü önemli bir saygınlık kazanmış ve sürgün kralın 1955'deki dönüşünden önce «kendini, bağımsızlık mücadelesinin bir önderi yapmayı başarmıştır[217].» Dr. Ashford, siyasal partinin, *İstiklâl*'in, direnme hareketinin ve sendikaların rolleri ile uğraşırken, şu değerlendirmeyi yapar: «gerek direnme [hareketi], gerek sendikalar, geçmiş üç yılda, parti kadar, belki de daha çok özveride bulunarak sağladıkları büyük haklılık ile varlıklarını koruyabilirler[218].»

Dr. Ashford, sendikaların Fas'daki rollerini açıklarken, şöyle yazar:

> Fas Çalışma Federasyonu, İstiklâl'in üçte biri kadar üyeye sahip olduğu halde, siyasal faaliyette belli bir üstünlük sağlamıştı. Çoğu yerlerde, üyeleri kentsel merkezlerde toplamışlardı; bu olgu, haberleşmeyi ve yönetimi kolaylaştırmaktaydı. Üyelerinin çoğunun sanayi ve ticarî uğraşları, işçileri, çoğu İstiklâl üyesinin asla sahip olmadığı, örgütlü davranışa itiyor ve deney kazandırıyordu. U.M.T.[219], işçi sınıfı bileşiminden ötürü, bağımsızlık sonrası dayanışmaya hazır bir durumdaydı. Faslı işçilerin

son otuz yılda içine düştüğü cidden ezici ekonomik koşullar ve horlanma âcil ilgi alanlarıydı... Sonuç olarak, U.M.T, ulusal sözcülük ve işçi sınıfı sözcülüğü olarak iki yaşam yaşamaktaydı. İşçilerin belli çıkarları söz konusu olduğunda, tüm ekonomik faaliyeti durdurabilirdi sendika. U.M.T., ulusal sorunlar ortaya çıktığında, İstiklâl'den her zaman daha mantıklı konuşabilirdi[220].

Fanon, Afrika'daki işçilerin «şımartıldıklarını» ve «kayırıldıklarını» savunmuştu. Tersine, diye açıklar Dr. Ashford, sömürgecilik altındaki Faslı işçiler, siyasal önderlerden «ekonomik bakımdan daha duyarlı» idiler; «polis denetimi ve gaddar baskılara» karşı da «daha duyarlıydılar[221].» Fanon, işçilerin rolünü böyle görebilmiş olabilir, ancak Fransız yetkililerin Fas'daki işçi eylemleri konusunda düş kurmadıklarını belirtir Dr. Ashford. 1951 yılı İşçi Bayramı'nda, Kazablanka'da yaptıkları büyük gösteri «artan güçlerini ortaya koymuş ve Fransızların, tüm uluscu faaliyeti ezecek planlar yapmalarına neden olmuştur.»

Cezayir'de, Fanon'un benimsediği ülkede bile, işçi sınıfının rolü, onun değerlendirmelerinde verilenden çok başka olmuştur. 1954 yılında silâhlı mücadelenin başlatılmasının Cezayir'in ulusal kurtuluş mücadelesinde bir dönüm noktası olduğu kuşkusuzdur, ama bu kararlı davranıştan önce ve yedi yıllık kurtuluş savaşında, Cezayirli işçiler ve sendikalar, sömürge yetkililerine karşı enerjiyle çarpışmışlar, büyük özveride bulunmuşlar, ulusal sorun için çok sayıda ölü vermişlerdir. Sokak çarpışmalarını ve fabrikaların işgalini de içeren 1947'deki 100.000 işçinin grevi, bazı ocaklarda dört aya dek süren madencilerin 1948'deki grevi, gene 1948'deki Cezayir ve Oran'da onbinlerce tarım işçisinin grevi, dok işçilerinin sürekli eylemleri, 1949'da yerinde bir mücadele sonucunda sömürge yetkililerinden sosyal güvenlik sisteminin koparılması, tütün işçilerinin 1950'deki altı günlük grevleri, 1951 Mart - Nisan aylarında gaz ve elektrik işçilerinin grevi, Eylül - Kasım

1951'deki altmış günlük madenciler grevi, aynı yıl içinde dok işçilerinin, tramvaycıların, hastane işçilerinin ve tarım işçilerinin grevleri; bunlar, 1954 öncesinde, Cezayir halkının üstlendiği ulusal kurtuluş mücadelesinin çözümünü güçlendirmeye yardım eden önemli işçi sınıfı eylemlerinden bazılarıdır.

Cezayir işçilerinin, toplumun öteki katmalarına, özellikle köylülerin ve tarımsal nüfusun çıkarlarına dönük sorumlu davranışları, Fanon'un «bencil olmayan» köylüyü «bencil işçi» ile yüz yüze getiren tablosuna ters düşmektedir. Ocak 1950'de Cezayir'de toplanan Cezayir Sendikaları Dördüncü Konferansı tarım reformunun tüm sorunlarını, toprakta çalışanlara toprak isteyerek ortaya koymuştur; Kasım 1951'de Cezayir Tarım İşçileri Konferansı toplandığında, bu toprak isteği canlı bir çağrı olmuştur.

Cezayir Sendikaları İşbirliği Komitesi'nin o zamanki sekreteri olan Braham Moussa, işçilerin kırsal nüfusu desteklemelerini yorumlarken şunları yazar:

> Önemle belirtmek gerekir ki, kent işçileri arasında, aralarındaki dayanışmanın artmasının bir sonucu olarak, kırsal alanlardaki kardeşlerine yardım gereği giderek daha çok kavranmaktadır. Böylece, Cezayir Tarım İşçileri Konferansı, her biri bir ya da daha çok temsilci kabul eden ve sendikalarını kurmada olduğu gibi örgütsel sorunlarında ve istekleri için savaşmada onlara yardımcı olmayı üstlenen kentlerdeki ticaret ve sanayi sendikaları ile Hükümette çalışanların sendikaları tarafından finanse edilmiştir önemli ölçüde. Dayanışma, kentlerdeki işçilerin, cezaevlerine atılan köylü kardeşlerine para yardımında bulunmaları ve çok önemli grev hareketlerine baş vurmaları gibi etkin yardım biçimleriyle de gösterilmiştir[22].

Cezayir işçileri, Cezayir Sendikaları Dördüncü Konferansı'nda sömürgeciliğe de karşı çıkmışlar ve tüm sendikaları ulusal kurtuluş mücadelesine katılmaya çağırmışlardır. Ken-

dilerini bildiri ya da çağrılarla sınırlamamışlar, eylemleriyle de ulusal soruna bağlılıklarını göstermişlerdir. Böylece, 27 Nisan 1952'de, Cezayir sendikaları ile Cezayir Cephesi'nin örgütledikleri bir eylem olarak, mücadeleye girişen Tunus ve Fas halkı ile dayanışma günü yapılmış; yaklaşık 100.000 işçinin katıldığı ve işçiler ile sömürgeci yetkililer arasında bir gövde gösterisine dönüşen büyük 1 Mayıs 1952 gösterisi olmuş; 1 Mayıs günü tutuklananların bırakılmaları için 7 Mayıs'da greve gidilmiş; 23 Mayıs 1952'de, sömürgeciliğe karşı yürütülen ulusal mücadelenin büyük gününe işçiler kitle halinde katılmışlardır.

Cezayir işçilerinin olgunluklarının ve sömürgeciliğe karşı mücadeleye tutku dolu adanmışlıklarının bir başka göstergesi, ciddî sıkıntılara karşın, Fransız emperyalistlerinin o sıralarda Vietnam'da yürütmekte oldukları «pis savaş» için malzemeyi gemilere yüklemeyi aylarca reddeden Cezayirli dok işçilerinin eylemidir. Bunun, Cezayir dok işçilerine yüklediği özveriyi 1957 yılındaki bir rapordan alınan aşağıdaki alıntı belirtir: «Vietnam savaşının başından beri, dok işçileri, Vietnam'a gidecek savaş malzemesini gemilere yüklemeyi reddetmişlerdir. Ama 1949'da daha da ileri gitmişler, Vietnam'a gidecek ya da oradan gelecek *her* türlü malı, tüfek ya da kibrit, şarap ya da mantar ne olursa olsun yüklemeyi reddetmeye karar vermişlerdir. Ve, Cenevre Sözleşmesi ile savaş sona erinceye değin, ne polis tehdidi, ne çalışma karnelerinin geri alınması, ne de açlık, hiç bir şey onları bu kararlarından döndürmemiştir. *Ücret olarak 4.6 milyon frank yitirmişler, gene de yumuşamamışlardır.* Karıları ve aileleri dayanma ve özveride onlara eşlik etmişlerdir. İşçilerin öteki kesimleri ve küçük tüccarlar da, Vietnam halkının mücadelesini arkalamak için, ellerinden geldiğince desteklemişlerdir onları. Ve bu beş yıl sürmüştür[223].»

9 Mayıs 1953'de, Yönetimin Oran'da yerel seçimler düzenleme çabasına karşı, dok ve inşaat işçileri, onbinlerce kişiyi, polis baskısına karşın, oy sandıklarının önünde, gün boyun-

ca, kitle gösterilerine yönelttiler. 1953 yılı içinde, 270.000'den çok işçiyi kapsayan 220'den çok grev oldu Cezayir'de.

1954 yılında silâhlı mücadele başladığında, Fransız yetkilileri, işçilere ve örgütlerine boyun eğdirmek için gerekli tedbirlere başvurmakta gecikmediler. Cezayir İşçileri Genel Sendikası (UGTA) 1956'da yasaklandı. Bundan da önce, 4 Nisan 1955'de, Olağanüstü Durum ilân edilmesini, sendika önderlerinin ve etkin üyelerin tutuklanmaları ve toplama kamplarına kapanmaları izledi. Konstantin Hastane İşçileri Sendikası Sekreteri Ladjabi Mohammed Tahar, Cezayir Demiryolcular Sendikası'ndan Boudur Ali, Belediye İşçileri Sendikası'ndan Bouzour ve Sidi Maarouf'un madenci temsilcileri dahil birçok işçi gaddarca öldürüldü.

Ağır baskıya, tutuklamalara, işkenceye ve cezaevlerine atılmaya karşın binlerce işçi, Cezayir işçi sınıfı, ulusal mücadeleye, değişik biçimlerde, katkıda bulunmaya devam etti. 1957 yılı başında F.L.N., Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Cezayir sorununun görüşüldüğü tarihte, ülkenin tümünde bir haftalık bir greve gitmeye karar verdiğinde, işçilerin gösterdiği duyarlılık büyüktü:

> Ocak 28'de, greve gitmek için saptanan günde, yetkililerin hareketi engellemek için hiç bir olanağı boşlamamalarına karşın, tüm Cezayir alışılmamış bir görünüşteydi. Arama ve baskın, işçileri askere alma, işçilerin oturdukları yerlerin üzerinden helikopterlerin alçaktan uçmaları vb. olağanüstü tedbirler alınmıştı... Bunlara karşın, 28 Ocağı 19'una bağlayan gece, haberleşme hizmetlerinde çalışan Cezayirliler işi bıraktılar. Sabahleyin, esnaf ve zanaatkârlar dükkânlarını açmadılar. Sanayi ve kamu hizmetlerinin tümünde genel bir grev vardı... Tüm faaliyetin durduğu kent bir hayalet kent görünümündeydi. Bu durum, özellikle her zaman canlı olan işçi bölgelerinde belirgindi. Grev, planlandığı üzere, bir hafta boyunca sürdü... İşten çıkarma tehditlerine, altı aya değin uzanan

mahkûmiyet kararlarına ve ağır para cezalarına karşın, sivil memurlar ve çalışanlar, evlerinden zorla alınıp çalışmaya götürülünceye değin yönetimi ve kamu hizmetlerini yapmadılar. Cezayir'de bu denli başarılı bir grev olmamıştı[224].

Cezayir işçilerinin Fransız emperyalizmine karşı mücadeleye katılmaları, yetkililerin öfke ve baskısını üzerlerine çekti. Dünya Sendikalar Federasyonu tarafından 29 Kasım 1956 da ILO'ya yapılan bir protesto, Djorf, Berronaghia, Aflou, Guelt-Es-Stel, Lodi, Bossuet, Ain-Sefra'daki toplama kamplarında tutulan sendikacıların içinde bulundukları koşulları anlattıktan sonra, sürgüne gönderilenlerle birlikte «gözaltındaki sendikacıların eksik bir listesi» olarak gösterdiği listeyi veriyordu. Alınan tedbirler sonucu, [sendikaların] Sekreterya, Büro ve Yürütme Komiteleri'nin sadece ulusal düzeydeki değil, Cezayir, Oran, Konstantin, Bone, Sidi Bel Abbes, Blida, Philippeville, Djidjella, Bougie, Guelma, South Ahram, Tlemsen ve Orleansville'deki sendika konseylerinin de üyelerinin hepsinden ya da bir bölümünden yoksun bulunduklarına değinmektedir. Aynı yıl içinde, UGTA Genel Sekreteri Esat Hıdır gözaltına alınmış, işkence görmüş ve öldürülmüştür. UGTA'nın 1958'de verdiği bir dilekçe «önderlerimizin ve üyelerimizin 76.000'i tutuklama kampları ve cezaevlerindedir» demektedir.

Cezayir'in kırsal nüfusunun kurtuluş ordusunun temel gücünü sağladığı kabul edilir. Ama, sadece yukarıda verilen örnekler bile, işçilerin, sömürge düzenine asla edilgenlikle razı olmadıklarını ve kabul etmediklerini göstermektedir. Kentlerde, fabrika ve bürolarda, toplama kamplarında ve cezaevlerinde döğüşmüşlerdir. Ulusal kurtuluş için ekonomik sıkıntılara, baskıya ve işkenceye göğüs germişlerdir. Bir kez daha, gerçekler, Afrika'daki sömürgeciliğe karşı harekette işçi sınıfının rolüne ilişkin Fanon'un nitelemesine karşı koymaktadırlar.

(e) *Güney Afrika*

Svazilan'da da, 1963 yılında, asbest madenlerindeki ve şeker plantasyonlarındaki işçilerin, daha yüksek ücret ve aynı yılın Mayıs ayında İngiliz Muhafazakâr Hükümeti'nin zorladığı yeni Anayasa'yı protesto etmek için greve gitmeleri, ulusal kurtuluş hareketine büyük bir atılım sağlamıştır. Big Bend'deki greve 4.000 kadar, Havelock Madenleri'ndekine 3.400 ve Mbabane'de de 3.000 işçi katılmıştır. Haziran'da öteki işçiler de katıldıklarında ve grev genelleştiğinde, İngiliz Hükümeti, hava yoluyla Kenya'dan 700 kişilik bir birlik getirmiş ve Olağanüstü Durum ilân edilmiştir. Grevler büyük bir baskı ile ezilmiş, birkaç yüz işçi tutuklanmış ve aynı zamanda Ngwane Ulusal Kurtuluş Kongresi (NNLC) ile Svaziland Sendikalar Kongresi'nin de üyeleri olan bazı önderler, cezaevlerinde birkaç ay yattıktan sonra yargılanmışlar ve bazılarına hapis cezası verilmiştir. Burada, işçilerin mücadelelerinin ulusal kurtuluş mücadelesiyle nasıl sarmaş dolaş olduğu bir kez daha görülebilir[225].

Sömürgeciliği ve beyaz yönetimi sona erdirmek için mücadelenin hâlâ sürdüğü Afrika toprakları dikkate alınacak olursa, Fanon'un savının gerçeklerin yüzüne çarparak kırıldığı bir kez daha görülür. H.J. ve R.E. Simons'un en ince ayrıntısına değin açıkladıkları üzere[226], Güney Afrika'da, Afrika işçilerinin mücadelesi ulusal kurtuluşla iç içedir uzun yıllardan beri. Afrika'daki bağımsızlık mücadelesinin yeni boyutlar ve önem kazandığı 1945 sonrası dönemde bu daha da doğrudur. Güney Afrika'daki Afrikalı altın madeni işçilerinin 1946 yılındaki büyük grevleri mücadelenin yeni bir aşamasını damgalamıştır kuşkusuz. Polisin gaddarlığı karşısında - altı Afrikalının öldürüldüğü, 1.248 kişinin de yaralandığı bildirilmiştir - yenilmişse de, Afrika halkının, ezilmelerinin nedenini ve kurtuluş için mücadelenin gereğini daha iyi kavramalarına yardım etmiştir grev. H.J. ve R.E. Simons'un belirttiklerine göre, sonucu «kömünistler ile Afrika uluscuları arasında bir

bağlaşma» ve Afrika Ulusal Kongresi, Kara İnsanlar Kongresi, Hindistan Ulusal Kongresi, Güney Afrika Sendikalar Kongresi ve Demokratlar Kongresi'nden oluşan Kongre Bağlaşması'nın doğması olmuştur; bu bağlaşma ve içerdiği her örgütte, uzun yıllardan beri, ırk ayrımına ve zalimliğe karşı olan tüm güçleri böyle bir çalışma biriminde toplamak için mücadele eden ve çalışan Güney Afrika komünistleri önemli bir rol üstlenmişlerdir. Afrika işçi sınıfının güçleri ile Afrika'nın kurtuluşçu güçlerini birleştirmek için bu denli uzun süre çalışanlar ve Afrika işçi sınıfının gücü olmaksızın Güney Afrika'daki ulusal kurtuluş mücadelesinin, ırk ayrımcılığı ve zalimlik üzerindeki kesin zaferini asla kazanamayacağını anlayanlar da onlar olmuşlardır.

1952 yılında başlatılan «Başkaldırı» kampanyasında, 26 Haziran'daki genel grev çağrısına işçilerin tepkisi geniş olmuştur. Sharpeville kıyımını izleyen Mart 1960'da da, işçileri evlerinden sopa gücüyle atmak için, Afrika kentlerine kadar silâhlı kuvvetleri zırhlı kamyonlarla gönderen Hükümet'in acımasız zor kullanmasına karşın, binlerce işçi işini bırakmış, gösterilere katılmış ve grevi sürdürmüşlerdir. Verwoerd Hükümeti 1961'de ırk ayrımcı cumhuriyeti ilân ettiğinde, protesto için üç günlük bir grevi kahramanca yürütmüştür işçiler. Nelson Mandela'nın yönetimindeki Güney Afrika Ulusal Eylem Konseyi'nin çağrısına 29, 30 ve 31 Mayıs günleri binlerce işçi katılmıştır. Grev, önceden iyi duyurulmuştu; içinde bulunulan durumda duyurulması da gerekirdi. Bu nedenle, Hükümet, grevi önlemek için tedbir alacak olanağı bulmuştur. Ordu, silâhlı polis ve Avrupalı siviller, Afrika kentlerinde ve öteki önemli yerlerde toplanmışlardır. *Daha grev başlamadan 10.000 Afrikalıyı tutuklamıştır Hükümet;* işçilerin gözünü yıldırmak için boş bir girişimdi bu. Bu zor yöntemlerine karşın, Güney Afrika'nın tanık olduğu en yaygın genel grevi yükseltmeyi başarmışlardır işçiler; ayrıca, yeni cumhuriyetçi anayasayı protesto için siyasal bir karar çağrısında bulunmuşlardır. Johannesburg'da *Star* işçilerin yüzde 40 ile yüzde 75 ka-

darının işe gitmediğini tahmin etmiştir. Port Elizabeth'de, beyaz olmayan işçilerin yüzde 75'inin 30 Mayıs günü çalışmadıkları görülmüştür. Durban, Cape Town ve öteki merkezler de ciddî olarak grevlerle sarsılmışlardır. Böylece, Hükümetin silâhlı kuvvetlerinin karşılarında yığılmalarına, tutuklamalara ve gözdağına karşın, Afrika işçi sınıfı ve bağlaşıkları, grev eylemleriyle, kamuoyunun dikkatini, ilk kez kutlanacak olan «Cumhuriyet Bayramı»ndan ona karşı ülke çapında bir protestoya dönüştürmeyi başarmışlardır.

Portekiz sömürgeleri olan Angola, Mozambik, Gine ve Yeşil Burun'da işçilerin mücadeleleri bağımsızlık hareketinin bir parçası, bir anlamda ulusal mücadelenin habercisi olmuştur. Bu işçi mücadeleleri 1940'ların sonlarında başlamış ve şimdi Afrika'daki Portekiz sömürgelerinin hepsine yayılmış olan geniş eylemler sonucu doruğa ulaşan, halkın savaşçı ruhunu uyandırmaya yardımcı olmuştur. Özellikle önemli olanları, Mozambik'de Lourenco Marques dok işçilerinin, Yeşil Burun'daki şeker plantasyonu işçilerinin, Mozambik'de Tete'deki demiryolu inşaat işçilerinin, Angola'da Luanda'daki fırıncıların ve Gine'deki balıkçı teknelerinin tayfalarının grevleriydi. 1961 yılında Kuzey Angola'daki plantasyon işçilerinin grevleri, büyük çapta ayaklanmanın o yıl içinde yayılmasına neden olmuştur.

Dr. Mondlane, Mozambik'deki işçilerin mücadelesinin sadece geniş ulusal kurtuluş mücadelesini çabuklaştırmakla kalmayıp, aydınları da etkilediğini açıklar. Noemia de Sousa'nın güçlü ayaklanma çağrısı dahil olmak üzere «zorunlu emeğin ve maden işçilerinin katlandıkları ve maden işçilerinden esinlenen birçok şiir[227]», 1947 grevlerinden sonra yazılmıştır. Ayrıca, diye yazar Mondlane, «etkin örgütlü direnmenin ilk deneylerinin ortaya çıkması da kentsel proletarya arasındaydı. Emeğin kentlerde ve yakınlarında toplaşmış olması ve korkunç çalışma koşulları ile yoksulluk, ayaklanmanın hızlanmasını sağlamıştır[228].» Mozambik'in yoksul ve ezilmiş işçilerinin Fanon'un «şımartılmış» ve «ayrıcalıklı» tablosundan çok uzak olduğla-

rı açıktır gerçekte. 1940'ların sonlarında doklarda ve plantasyonlarda bir dizi greve yol açan ve «1948'de Lourenco Marques'de sonuçsuz kalan bir ayaklanma» ile doruğa ulaşan hareketin temelinde siyasal kışkırtma yanında «iş gücünün radikal hoşnutsuzluğu yatmaktaydı» diye yazar Mondlane. Lourence Marques dok işçileri 1956'da bir kez daha greve gittiler; bu kez grev 49 dok işçisinin ölümüyle sonuçlandı. Bu ağır kayıplara karşın, şimdi yeraltı kurtuluş örgütü Frelimo ile daha yakın bir işbirliği içinde çalışan Lourenco Marques'in yiğit dok işçileri 1963 yılında yeniden bir dizi greve baş vurdular. Bu da birçok ölü ve geniş tutuklama ile sonuçlandı. Bu deneyler, Frelimo'yu, taktik değiştirmenin zorunlu olduğu sonucuna götürdü; silâhlı mücadeleye kaydı ve kırsal alanda bir üs kurdu. Ancak, bu denli haklı bir taktik değişikliği, ulusal kurtuluş mücadelesine önemli katkıda bulunan Mozambik işçilerinin çabalarının, yiğitliklerinin ve özverilerinin küçümsenmesi için Fanon'a asla bir gerekçe sağlamaz. Onların hâlâ mücadeleye katkıda bulunduklarını ve Hükümet baskısının kurbanı olmayı sürdürdüklerini, Mondlane'in, silâhlı mücadelenin başlamasından bu yana Mozambik'de olan «uluscu sempatizanların» kitle halinde tutuklanmalarına yaptığı referans belirtmektedir. «Bunların çoğunluğu» diye yazar, «köylü ve *kol işçileridir*.» (İtalikler yazarındır).

Gine Bissau'da, ücretlilerin bazı kesimlerini harekete geçirmenin zorluğuna karşın «kendini mücadeleye adayan bir çoğunluk olduğu»na değinir Amilcar Cabral[229]. Köylülere sömürülmelerinin nedenini anlatmada karşılaşılan zorluklara değinirken, işçilerin bunu anlamalarının daha kolay olduğunu, bu nedenle de, erkenden mücadeleye çekildiklerini belirtir Cabral. Başlangıçta, «Gine'deki yaşam gerçeği, dayandığımız sıkıntılar ve Afrika'daki ve öteki yerlerdeki olayların üzerimizdeki etkisiyle uyarılan küçük burjuvazi» kümesi, Gine ve Yeşil Burun'un Bağımsızlığı için Afrika Partisi (PAIGC)'nin çekirdeğini kurmuş, işçiler arasında çalışmalarına başlamıştır, «ve biz bununla bir ölçüde başarıya ulaşmışızdır.»

Bir başka önemli grup, der Cabral, «dok işçileriydi; bir başka önemli grup da, mal taşıyan teknelerde çalışan, kendilerinin çoğu Bissau'da yaşayıp, nehirler boyunca gidip gelen kişilerdi. Bunlar durumlarının çok iyi bilincindeydiler... Böylece tüm çalışmamızı bu gruba yoğunlaştırmayı kararlaştırdık. Bu çok iyi sonuçlar verdi ve bu grup, kısa zamanda, kentlerdeki öteki ücretlileri, iki önemli grubu oluşturan işçileri ve sürücülerin de davranışlarını etkileyen bir tür çekirdek oluşturdular. Kısacası, deyim yerindeyse, küçük proletaryamızı böyle bulduk[230].»

Örgütlenmeye ilişkin bu ilk girişimlerden sonra, Cabral ve arkadaşları ikinci aşamaya, kırsal alana giderek, köylüleri silâhlı mücadele için örgütleyebilecek kadroları yaratmaya geçtiler. Bin kadarı Conakry'deki PAIGC parti okulunda eğitilen bu kadrolar, ücretlileri, köylüleri ve kırsal alanlardan kente iş aramaya gelen gençleri içeriyordu. «İşçi sınıfı düşüncesi diyebileceğimiz şeyi» verenler, «köylülere belli bir düşünceyi benimsetenler» ve «şimdi mücadelemizi yönetenler» bu kadrolardır. Partisinin bir Komünist ya da Marksist-Leninist parti olmadığını açıklayan Cabral «Gine'deki köylüleri mücadelede şimdi yönetmekte olanların çoğu kentlerden gelmiştir ve ücretli gruba bağlıdırlar» der[231].

Böylece, bir kez daha, belli ülkelerdeki ulusal kurtuluş mücadelesinin gerçek gidişini inceleyen, ulusal kurtuluş önderlerinin görüşleri gibi olguları da değerlendiren bir kimse, Fanon'un değerlendirmesinin geçersiz olduğunu ve gerçekle hiç uyuşmadığını görür.

BAĞIMSIZLIK SONRASINDA İŞÇİLERİN ROLÜ

Fanon'un, Afrika işçi sınıfının bağımsızlıktan sonraki aşamadaki rolüne ilişkin eleştirileri de, olaylar tarafından doğrulanmamıştır. Afrika'nın hiç bir yerinde, Fanon'un düşündüğü türde bir bağımsızlık sonrası devrimi, yeni sömürgeci kukla

hükümete karşı bir silâhlı ayaklanma, köylülerin silâhlı mücadelesine dayanan, kırsal alanlarda başlayan, kentlerde *lumpenproletarya* tarafından arkalanan, işçilerin edilgen gözlemci olarak kaldıkları, hattâ «barikatların yanlış yanında» bulundukları bir ayaklanma olmamıştır. Elbette ki, bu tür ayaklanmaların şimdiye değin olmamış olması, gelecekte de olma olasılığının bulunmadığını göstermez kuramsal olarak.

Ama Fanon'un kusuru sadece burada değildir. Son on yıllar içinde, bağımsızlık sonrası Afrika'sının öndegelen bir etkeni ve Afrika'nın bugününü ve yarınını anlamamıza temel olan şeylerden biri sınıf mücadelesinin gelişimidir. Fanon, Afrika işçi sınıfını, bağımsızlıktan sonra, yerli burjuvazinin yozlaşmış ve şımartılmış bağlaşığı ya da onun ekonomik rakibi olarak görmüştür. Sadece ulusal gelirin dağılımında değil, siyasette de işçiler ile kapitalistler arasındaki mücadeleyi görmemiş ya da anlamamıştır. Afrika hangi yolu izleyecektir: Kapitalizmi mi, sosyalizmi mi? Şimdiki zayıflığı ne olursa olsun, Afrika işçi sınıfının halkın kendi seçimini yapmada ve uygulamasında yardımcı olarak oynaması gereken rolü boşlayamaz kimse.

Fanon'un yazarken gösterdiği kafaları karıştırıcı uslûbu ve yöntemi sorunlara açıklık kazandırmaya yardım etmemektedir. Düş gören bir adam gibi, yer ile zaman arasında gidip gelir. Bazan, doğrudan sömürge yönetimine mi, yoksa bağımsızlığın kazanılmasından *sonra* ortaya çıkan uzlaşmazlıklara mı referans yaptığını söylemek olanaksızdır. Düşünceden düşünceye geçişi ve onları anlatmakta kullandığı araçları izlemek zordur genellikle. Anlaşılmaz biçimde, bir sömürge hükümeti ulusal burjuvazinin hükümeti olur ve hemen sonra bir bakarsınız gene sömürgeciliğe karşı kurtuluş savaşına sokulur bu hükümet.

Bu açıklıktan yoksunluk hoş görülse bile, bağımsızlığın kazanılmasından sonra Afrika'ya ne olacağına ilişkin değerlendirmesinin, bağımsızlığın nasıl kazanıldığına ilişkin yargı-

sından daha çok aydınlatıcı olamayacağı sonucuna varmaya zorlanırız. Bazı gelişmelere değinmemiştir. Bağımsızlıktan sonra bazı uluscu kitle partilerinin kullanılmaz oldukları, öndegelen elemanlarının devlet ya da öteki görevlere alındıkları, kökü zayıf bazı örgütlerin tembelleştikleri, bireysel önderin görüşlerinin genellikle çalışanların siyasal eğitiminin yerini aldığı doğrudur. Ama, Fanon'a karşın, örneğin Tanzanya, Zambiya, Brazzaville Kongosu, Gine ve darbelerden önce Gana, Mali ve Uganda gibi bazı ülkelerde başka yönde girişimler olmuştur. Bu girişimlerin, kendilerini, şaşkınlık ve zayıflıkla çevirdikleri yeterince doğrudur; ama girişimde bulunulmuştur, birlikte getirdikleri tüm sorunlarla birlikte hareket edilmesi gereken temel de budur.

Fanon, ordunun oynaması beklenen role dikkatleri çekmekte ve 1960'lı ve 1970'li yıllarda Afrika'nın bu denli tehlikeli bir özelliği olan gerici askerî darbeleri öngörmekte haklıydı. Ama, Fanon'un çözümlemelerinde, tamamiyle farklı ve daha karmaşık Mısır (1952) ya da Sudan (1969 ve 1971) darbelerinin bir açıklamasına yer yoktur.

Gördüğümüz üzere, bağımsızlıktan önce, işçilerin daha yüksek ücret ve daha iyi koşullar için uğraşmaları, ırkçılığa ve zalimliğe karşı savaşmaları genel anti-emperyalist hareketin bir bölümüydü. İşçilerin patlamaları büyük yabancı tekellere ve emperyalist devlete yönelikti. Afrika burjuvazisi, genellikle, zayıftı, devlet gücü kullanmamıştı ve her örnekte, bazı kesimleri, belli bir ölçüde, ulusal kurtuluşun yandaşlarıydı. Bağımsızlığın kazanılması ve ulusal sorunun ilk siyasal aşamasının çözümlenmesiyle Afrika kapitalist sınıfı harekete geçer. Devletin işlevlerinin siyasal gücünü kullanarak ekonomik durumunu güçlendirir ve ulusal ekonominin kesimleri üzerinde bir egemenlik kazanır. Zenginleşmesini güvence altına almak ve kendi sınıfsal çıkarlarının ilerlemesinin dayandığı işçi sömürüsünü sürdürebilmek için, işçilerin haklarını ve bu sömürüye karşı direnme olanaklarını sınırlamayı gerekli görür. Pek az ülkede, bağımsızlık hükümetlerini oluşturanlar

küçük burjuvazinin ilerici kesimleri olmuştur; bu durumlarda, yabancı tekellerin kıskacını zayıflatmak, dengeli bir ekonomi kurabilmek, ekonomik bağımsızlığı kazanabilmek amacıyla işçiler ile hükümet grupları arasında bir bağlaşma için bir dayanak vardır. Böyle ilerici bir bağlaşma, halkın çoğunluğunun, köylülerin kitle desteğine sahip olmalıdır.

Ama, bağımsız Afrika devletlerinin çoğunda, yeni yöneticiler, ulusal kalkınma ve halkın refaha ulaşması yerine, emperyalistlerle işbirliği yapmak, hükümet ve devlet içindeki yerlerini bireysel ve sınıfsal zenginleşmelerinde kullanmak isteğindedirler sadece. Bu durumlarda, Afrika hükümetleri, açıkça işçi sınıfına karşı çıkmışlar ve genellikle işçi sınıfı ile sendikalarına şiddetli darbeler yöneltmişlerdir.

Örneğin, 1959-60 döneminde, Nijer'de, Yukarı Volta'da, Fildişi Sahili'nde, Brazzaville Kongosu'nda ve Senegal'de böyle olmuştur; o dönemde tutuklamalar, kitle halinde işten çıkarmalar, sendika önderlerini sürgüne göndermeler, sendikal faaliyetlerin yasaklanması ve öteki baskı biçimleri yaşanmıştır. Bazı durumlarda, Yukarı Volta'da, Yao N'Go Blaise'yi, UGTAN (Union Générale des Travailleurs Africains Noirs = Kara Afrika Çalışanları Genel Sendikası) Genel Sekreterliğinden kovmalarını protesto için yapılan grevde olduğu gibi işçiler vurulmaktadırlar; bu olay sonunda da bir kişi öldürülmüş, 23 kişi ise yaralanmıştır.

Ama, aşağı yukarı 1963'den bu yana, gözle görülür bir değişiklik olmuştur; işçiler ve sendikaları kukla hükümetlere karşı saldırıya geçmiş, bazılarında önemli başarılar elde etmişlerdir. Bu değişikliğin siyasal önemi büyüktür. 1960'lara değin Afrika halkının başlıca uğraşı, doğrudan sömürge yönetimine son vermek ve ulusal bağımsızlığı kazanmaktı. Bu başarılınca[232], yeni Afrikalı hükümetlerin nasıl davranacaklarını, yaşama düzeylerini yükseltmek ve temelden ekonomik ve sosyal değişimleri gerçekleştirmek için hangi tedbirlere baş vuracaklarını görmek üzere beklemeye giriştiler. Ancak, çok

kısa bir süre içinde, bazı devletlerde, siyasal bağımsızlığın başlıca yararlarının küçük bir üst katman tarafından, Afrika burjuvazisi, devlet memurları, tüccarlar ve toprak ağalarınca toplandığı görüldü. Eski sömürgeci siyasal yapı değiştirilmişti; ama halkın çoğunluğu için sosyal ve ekonomik koşullar önemli ölçüde değiştirilmemişti. Büyük yabancı firmalar ve plantasyon şirketleri ucuz Afrika işgücünün sırtından çok büyük kârlar sağlıyorlardı. İşsizlik yaygındı ve artıyordu; fiyatlar yükselirken, ücretler usul usul tırmanıyorlardı.

İşçiler, bir süre için yararlardan bir pay almamalarında bir amaç görselerdi, şimdi özveride bulunmanın ülkelerinin kendi ayakları üzerinde durmasını ve gelecekteki zenginliklerinin temelinin atılmasını sağlayacağını hissetselerdi, güçlükleri hoş görmeye hazır olacaklardı belki de. Ama, çoğu Afrika devletinde, her yanda zarar, har vurup harman savurma, yozlaşma, rüşvet ve kötüye kullanma, eşi dostu kayırma ve bireycilik gördüler. Batılı «fare yarışı»nın en kötü özellikleri, acınacak ölçüde kötü beslenen, kötü giyinen, kötü konutlarda barınan halkın önünde, açıkça ve utanmadan sergileniyordu. Bu koşullar altında, bağımsızlığın yararları büyük ölçüde aldatıcı görünüyordu.

Sırtlarındaki yabancı tekellerin yükünc ck olarak, bu devletlerde, Afrika halkı, büyük yabancı şirketlerin ve önceki sömürgecilerin giderek daha çok kuklaları olarak görülen yerli yöneticilerin ek yükünü taşımalarının beklendiğini anladılar. Sonuç olarak, bazı Afrika devletlerinde, Afrikalı işçilerle hükümetler arasında büyüyen bir boşluk oluşmaktadır. Mücadelenin ikinci dönemi başlamıştır; Afrika koşulları içinde, halkın tutmadığı bir hükümeti devirmede, siyasal amaçlı genc l grevin bazan belirleyici bir eylem olduğunu gösteren işçiler ve sendikaları baş rolü oynamaktadırlar bu dönemde.

Emperyalizm yandaşı hükümetler devrilmiştir, ama Fanon'un beklediğinden bambaşka yollarla. Zanzibar'da hükümeti düşüren, bir avuç kararlı militanın zayıf devlet aracına karşı darbesiydi; *darbe gerçekleştikten sonra* halkın hareketi

desteklemesi, yeni rejimin durumunu güçlendirmesini sağladı. Bu militanların önemli bir bölümü sendikacıydı ve bağımsızlıktan sonra kurulmuş olan Devrim Konseyi'ne birkaç üye vermişlerdi.

Brazzaville Kongosu'nda Kongo İşçi Sendikaları Federasyonu, 1963 yılında, işçileri, üç günlük greve çağırmış ve Youlou hükümetinin düşürülmesinde baş rolü oynamıştı. İşçilerin grevini ve Brazzaville sokaklarındaki gösterilerini, geçici yeni bir hükümetin kurulması sonucu, 15 Ağustos'da, 30 sendika önderinin Başkanlık Sarayı'nda yaptıkları toplantı izlemişti. «Başkentte başarı kazandıktan sonra» diyordu Ulusal Meclis'in sözcüsü olan ünlü bir sendikacı, Leon Robert Angor, «devrimin amaçlarını açıklamak, halkı Ulusal Meclis seçimlerine ve yeni, demokratik bir anayasa referandumuna hazırlamak için, ülkenin öteki kesimlerine adamlar gönderdi sendikalar. Güç, ama kaçınılmaz bir kampanyaydı. Halkın büyük çoğunluğunu kazanmayı başardık.»

Muhaliflerin başarısında, ordunun Loulou'yu savunmada gösterdiği isteksizliğin önemli bir etken olduğu kuşkusuzdur, ama başkentte işçilerin ve öteki grupların kitle eylemlerinin ordu yönünden yeterli bir engel olduğu da kuşkusuzdur. Bu olayların önemini *Le Monde* (17 Ağustos 1963) şöyle yorumlar: «Sendikaların öncülüğünde, Brazzaville halkının, ansızın Başkanı düşürmesi... sömürgeci sistemin doğrudan mirasçısı olan bir Afrikalı yöneticinin tamamiyle siyasal nedenlerle, halk tarafından düşürülmesinin ilk örneğidir.»

Dahomey'in başkenti Cotonou'da sendikaların başlattıkları genel grev ve işçi gösterileri, rejime son veren Ekim 1963 deki ulusal protestoların başlıca etkenleriydi; ne yazık ki, zaferlerinin meyveleri, askerlerin ve Apithy ile Ahomadegbé gibi, eski, yozlaşmış politikacıların oyunları sonucu ellerinden alındı.

General Abboud'un askerî diktatörlüğünün Ekim 1964 sonunda yıkıldığı Sudan'ın deneyi değerli bir ders vermiştir.

Silâhlı kuvvetler güçlüydüler, ama «gerçeğin anı» geldiğinde, halk karşısında Abboud diktatörlüğünü korumak için yetersiz ya da isteksiz kaldılar. Çoğu gözlemcilere göre, mücadelenin Ekim ve Kasım 1964'deki her iki dönemini de, genel siyasal grev ile birlikte öğrenci gösterileri de belirlemişti.

Ekim sonunda, üç günlük genel grevin yanı sıra yaygın bir protesto hareketi, General Abboud'un askerî cuntayı dağıtıp, yerine sivil bir hükümeti kabul etmesiyle sonuçlandı. Yeni Hükümet, bir hafta içinde, askerlerin bir karşı darbe yapma tehlikesi ile yüz yüze kaldı. Hartum işçileri, 9 Kasım'da, yeni Hükümetlerini savunmak için greve gittiler. Halk sokaklara döküldü, tüm önemli binaları sardı ve ellerine ne geçirebildilerse, onlarla silâhlanarak, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri büyükelçilikleri önünde, «kahrolsun sömürgecilik!» diye bağırarak gösteriler yapıldı. İngiliz ve Amerikan bayrakları yırtıldı, yakıldı. Hükümet, bu yaygın protesto karşısında, hâlâ bulunduğu başkomutanlıktan General Abboud'u aldı ve bir süre sonra da Devlet Başkanlığından ayrılmaya zorlandı.

Sudan'daki askerî cuntanın Ekim sonundaki sonunu *Daily Telegraph* şöyle anlatır:

> Hartum Omdurman'daki genel grevin etkinliği yabancı gözlemcilerin hepsini şaşırttı. Başkent dört gün felce uğradı. *Generalleri,* Halk Cephesi ile görüşmeleri *bırakmaya* ve yeni Hükümetin dışında bırakılarak yapılan hakareti yutmaya *zorlayan, grev silâhıydı.*

İkinci büyük çatışmadan sonra, Kasım'da, Abboud'un düşmesi üzerine *Financial Times* şunları yazar:

> Hartumlu öğrenciler, komünist politikacılar ve sendika önderleri, halkın tutmadığı bir askerî diktatörlüğün yıkılabileceğini gösterdiler. *Abboud'un düşmesinde baş etken, başkent için çok önemli olan petrol kaynakları ile kent arasındaki bağın kesilmesi tehlikesini ortaya çıka-*

ran demiryolu işçilerinin greviydi... Bu her yerde olabilir (2 Aralık 1964).

Abboud'un düşürülmesi Sudan halkının sorunlarını çözümlemedi.

1965'e gelinceye değin, gerici siyasal güçler, Hükümete yeniden egemen oldular. Sonunda, Mayıs 1969'da bir grup genç subay iktidarı aldı. Bu genellikle halkın olduğu kadar, işçilerin ve sendikaların da destekledikleri bir hareketti. Fanon'un kuramlarını incelememiz açısından Sudan deneyinin özelliği, ne 1964'de, ne de 1969'da, halkın karşı olduğu hükümetin Fanon'un öngördüğü biçimde düşürülmemesidir. Abboud'u deviren, işçilerin kitle hareketi, özellikle grev silâhını kullanmalarıydı. 1969'daki ikinci durumda ise, askerî hareketti ana etken. Her iki durumda da, *lumpenproletarya*nın destekliyeceği, kırsal alandan kentlere yayılan bir köylü ayaklanması olmamıştı.

Libya ve Somali'de de, 1969'da, halkın tutmadığı, emperyalist yanlısı rejimlerin devrilmesi, halkın büyük ölçüde desteklediği askerlerin iktidara el koymaları sonucudur.

Gericiliğin ve emperyalizmin hizmetinde olan yozlaşmış askerî grupların Afrika'da girişecekleri gerici darbeleri öngörmüş olmasına karşın, Fanon, Afrika'nın yeni bağımsız ülkelerindeki askerî mekanizmanın sınıfsal ve siyasal etkiye açık olduğunu ve içinden ilerici güçlerin çıkabileceğini düşünememiştir. Bu güçler, çevrelerindeki siyasal olaylardan kopmuş olarak doğmazlar. Zaman zaman grevlerin, gösterilerin ve ayaklanmaların patlamasına yol açan, ilerici subayları hem eyleme geçiren, hem de yeni iktidarlarının sağlamlaşması için kitlelerin dayanağını sağlayan, kitlelerin sürekli eylemleri, artan huzursuzlukları ve öfkeleridir. Mısır'ın (1952), Sudan, Libya ve Somali'nin (1969) deneyleri, bu yeni olasılığı olduğu gibi yansıtırlar.

Sudan'da iktidardaki subayların 1971'de sağa kaymaları ve Sudan işçi sınıfının büyük desteğine sahip olan komünist-

lere karşı baskı, Afrika devriminin ilerici aşamalarının, halkın işçi olmayan kesimlerinin öncülüğünde olursa, işçi sınıfına ve Partisine karşı baskıya geçilen bir gericilik dönemine kolaylıkla kayılacağını tanıtlamıştır sadece. Özellikle, eski rejimin 1969'da devrilmesinden sonra, zafer kazanmış subayların bazıları, siyasal iktidarlarının dayanağı olarak kullanmayı umdukları köylülerin devrimci rolüne ilişkin Fanon benzeri şiirsel bir dille konuşmaya başlamışlardır. Numeyri Hükümeti'nin Sudan komünistlerine karşı hareketi, yalnız komünistler ve sosyalizmin uzun dönemdeki amacı için bir tehlike olarak kalmaz, özellikle güneydeki ayaklanmaya yeniden yardım etme tehdidi yaratan Uganda'daki darbeden sonra, ülkenin daha yakın çıkarları için de bir tehlikedir. Sürüp giden bu soruna 1969'dan beri bir çözüm bulmaya ilişkin çabalara, Komünist Partisi'nin ve bu arada özellikle bu partinin önderlerinden biri olup, 1969 - 71 döneminde Güney bölgesi bakanlığı yapan ve Numeyri'nin Temmuz 1971'deki karşı darbesinden sonra asılan Joseph Garang'ın önemli katkılarda bulunduğuna değinmek yersiz olmayacaktır.

Ama, bağımsızlık sonrası Afrika'sında işçilerin rollerine ve Fanon'un, işçilerin *status quo*nun bağnaz savunucuları olacağına ilişkin bekleyişine dönelim. Oldukça gelişmiş bir burjuvazisi olan iki Batı Afrika devletinin, Senegal ile Nijer'in deneyleri, işçi sınıfı ile yeni yöneticiler arasında büyüyen sınıf farklılaşmasını ve emperyalizmle işbirliği yapan, Afrika devrimini ileri götürmeyi yadsıyan hükümetleri sarsan Afrika işçi sınıfının sonu gelmeyen potansiyelini gösterir.

Majhemout Diop'un «(iktidardaki) parlamenter ve bürokratik burjuvazi, başından beri gerici bir sınıf, ilk gününden başlayarak sömürgeciliğe cenin gibi yapışan bir emiciydi[233]» dediği Senegal'de, işçiler durmadan hükümetle çatışmışlardır. Senegal'deki yöneticiler sık sık demagojiye baş vurmuşlar, işçi ücretlerinin artmasının köylüleri yoksulluğa itmek anlamına geleceğini ileri sürerek, işçilerle köylüler arasına ayrılık sokmuşlardır. Başkent Dakar'ı, 1964 yılında, grevler ve

gösteriler sarsmış ve siyasal tutukluların bırakılmaları için yapılan bir protesto yürüyüşü, cezaevi kapılarının yıkılmasıyla bitmiştir. Dört yıl sonra, Mayıs 1968'de, Senegal sendikaları, Dakar'daki öğrenci grevciler için genel bir sempati grevi yapmışlardır. Ordu müdahale etmiş, sendika önderleri tutuklanmışlardır; ama, Hükümet, ücret artışlarını ve sosyal güvenlik görüşüne bağlı kalmayı kabul ettikten az sonra serbest bırakılmışlardır. Sendikalar, Haziran 1969'da, gene genel greve gittiler; bu kez grevci banka işçilerini destekliyorlardı. Bir Olağanüstü Durum Bildirisi ve sendika saflarındaki bölünmeler, 48 saat sonra genel grevi sona erdirmiştir. Bu grevi yorumlarken ve Senghor'un, o zamana dek işçi mücadeleleri ile uğraşırken dayandığı siyasal gücü ve yeteneğini anlatırken, Londra dergisi *West Africa* «Fransızların iyiniyetlerinden ayrı olarak», Senghor'un dinsel İslâm önderlerinden, «kırsal kitleler»den ve ordudan destek gördüğünü söyler[234]. Böylece, Fanon'un tek «devrimci sınıf»ı, köylüler, Senegal'de büyük ölçüde «Fransızların iyiniyetlerine» bağımlı olan bürokratik burjuvazinin başlıca toplumsal desteği olmaktadır.

Nijerya'da, bağımsızlığın elde edilmesinden sonra, emperyalistlerin yandaşlarına karşı mücadelede işçi sınıfının rolü daha da belirgin olmuştur. Sendikalar, saflarındaki bölünmelerin üstesinden gelerek, 1964'de birleşebilmişler ve Afrika tarihindeki en önemli genel grevlerden birini gerçekleştirmişlerdir. Bu eylem, şimdiye dek bağımsız bir Afrika devletinde yapılan en büyük, en uzun genel grevdi. Nijerya'daki sosyal ve ekonomik durumu aydınlığa kavuşturarak ve birçok Afrika ülkesindeki işçilerin karşısındaki sorunların belirlenmesine yardımcı olarak, iki milyona yakın işçinin katılmasıyla, iki hafta kadar sürdü.

Daha önce de değinildiği üzere, özellikle 1945, 1949, 1950, 1955 - 56 grevleri olmak üzere, son yirmi yıl içinde, Nijerya'daki sendikal hareket birçok sanayi eylemlerine katılmıştı. Bu grevlerin hepsi bağımsızlıktan önceki dönemde yer almışlardı ve özellikle büyük yabancı firmalara yönelerek, yalnız

sanayi anlaşmazlıkları olarak kalmadığından, bu eylemlerin ulusal niteliğini açıkça gören öteki halk kesimlerinin sıcak desteğini kazanmışlardı. Haziran 1964'deki genel grev, ulusal bağımsızlığın kazanılmasından hemen hemen dört yıl sonra, çok güç koşullar altında yapıldı. O dönemde ücretlerde önemli bir artış olmamıştı; 1964 yılı ortasında başkent Lagos'daki asgarî ücret, yetkililerin belirttiklerine göre, ayda £7.11s.8d. idi ve kuzeydeki kırsal alanlarda ayda £4'e kadar düşüyordu. Ücretler bu düşük düzeyde tutulurken, fiyatlar sürekli olarak artıyor ve işçilerin yaşam koşulları, düzeleceği umulurken, gerçekte kötüleşiyordu.

1963'ün başlarında, daha yüksek ücret ve daha iyi yaşama koşulları isteyen, yedi limandaki 16.000 dok işçisinin iki hafta (1 - 14 Şubat) süren ülke çapındaki grevi ile bütün ülke sarsılmıştı zaten. Bu olayda, Hükümet, kuvvet kullanarak grevi kırmayı denedi. Polis ve ordu çağrıldı; üç grev gözcüsü öldüresiye dövüldü polis tarafından. Ama işçiler dayandılar ve ülkenin tümünün desteğini kazandılar.

27 Eylül 1963'de, üç büyük sendikal örgütün, Nijerya Sendika Kongresi, Birleşik İşgücü Kongresi ve Nijerya İşçi Konseyi'nin eşgüdümünü sağlayan Ortak Eylem Komitesi, Hükümetin ücret politikasına karşı bir genel grev çağrısında bulundu. Grev demiryolu, belediye ve dok işçilerince yürütülüyordu. Hükümetin, tüm ücretlerin durumunu gözden geçirmek üzere bir komisyon kurulacağına söz vermesi üzerine durdurulan greve 200.000 işçinin katıldığı tahmin ediliyordu.

Bu 1963 genel grevi, işçilerin acılarını, her şeyden daha açıklıkla göstermeye yardımcı oldu. *The Guardian* (29 Eylül 1963) «Nijerya'da Artan Huzursuzluk» başlıklı makalesinde, «düşük ücretler, artan fiyatlar, yükselen işsizlik oranı, aşırı yozlaşma ve yetersizlik karşısında duyulan genel düş kırıklığı»na referans yapıyordu. *West Africa* dergisi (5 Ekim 1963) Eylül 1963 grevinin «Nijeryalı ücretli ve maaşlıların huzursuzluklarının ne denli yaygın olduğunu gösterdiği»ne değiniyordu. «*Örgütlenmiş ücretlilerin, nüfusun hâlâ küçük bir bö-*

lümünü oluşturdular bile, şimdi Nijerya'da önemli bir siyasal etken oldukları...» üzerinde önemle duruyordu.

1963 genel grevinin bir sonucu olarak, yüksek mahkeme başkanı Adeyinka Morgan'ın başkanlığında, memurlardan, iş adamlarından ve serbest meslek sahiplerinden oluşan altı kişilik bir komisyon kurdu Hükümet. Kanıt toplayarak altı ay sürdürdüler görevlerini. Çalışmalarını Nisan 1964'de bitirdiler ve raporlarını Nijerya Federal Hükümeti'ne sundular. Günler geçtiği, Komisyon Raporu yayınlanmadığı, Hükümet de kendi önerilerini getirmediği için işçiler ve sendikalar sabırsızlanmaya başladılar. Bundan ötürü, Ortak Eylem Komitesi, 26 Mayıs'da Hükümete bir ültimatom verdi: «Ya 72 saat içinde önerilerinizi açıklayın ya da bir genel greve hazır olun.»

30 Mayıs Cumartesi günü, rapor yayınlanmadığı, Hükümet'ten de bir tepki gelmediğinden grev hazırlığına başladılar işçiler. Aynı gün, Ortak Eylem Komitesi'nin düzenlediği bir kitle toplantısında, işçiler, grevde kararlı olduklarını açıkladılar. Hükümetin yürüyüş yasağı koymasına karşın, İddo köprüsünden Lagos'a doğru yürüyüşe geçtiler. Polis işçilere saldırdı; düzinelercesi yaralandı. Ayrıca, eski asker Michael Imoudu ve NTUC önderi Wahap Goodluck da dahil olmak üzere, bazı sendika önderleri tutuklandılar. İşçilerin duyguları gemlenemez durumdaydı. Hükümete güçlü ve ortak bir yanıt vermeye kararlıydılar. Sendika önderlerinin çağrısını heyecanla karşıladılar ve 31 Mayıs Pazar günü tarihsel grev başladı.

Hükümet, üç gün sonra, kendi Beyaz Kitabı ile birlikte Morgan Komisyonu Raporu'nu da yayınladı. Komisyon Raporu'ndaki olgular, işçilerin yoksulluklarını, yozlaşmayı, har vurup harman savurmayı ve yüksek yerlerdeki lüksü açıklıyordu. Gerçekte, düşük işçi ücretlerinden ötürü Hükümetin bir suçlanmasıydı; dolaylı olarak da, Hükümetin, İngiliz sömürge yönetiminin Nijerya'ya miras bıraktığı ucuz emek düzenine ilişkin herhangi bir kesin tedbir almada gösterdiği boşlamayı açıklıyordu.

Komisyon Raporu'na karşı, Hükümetin Beyaz Kitabı, birinci bölgede, yani Lagos'da ayda £9. 2s. 0d. (günde yedi şilin) lik bir asgarî ücret temeli salık veriyordu; kuzeyin kırsal alanlarındaki en düşük bölgede ise ayda £4. 15s. 4d. (günde üç şilin sekiz pens) e dek düşüyordu bu rakam.

Hükümetin saçma önerisinin yayınlanması işçileri daha da kızdırdı. Onları tutacak bir şey kalmamıştı artık. O güne dek greve katılmamış olan sendikalar bile, üyelerinin öfkeli protestoları karşısında greve katılmak zorunda kaldılar. Gerek kamu kesiminde, gerek özel girişimlerde çalışan ve ülkenin belli başlı merkezlerini kapsayan işçi sınıfının tüm belirleyici kesimleri ortaya çıktılar. Birkaç gün içinde bir milyon işçi katıldı greve ve sıkı sıkıya birleştiler. Hükümet, sekizinci gün, kamu kesiminde çalışan tüm işçiler işlerine dönmezlerse, işten çıkarılacakları ve emeklilik haklarını yitirecekleri açıklamasiyle grevi kırmak istedi. Hükümet, yaygın bir işsizliğin olduğu ve genel bir sosyal güvenlik sisteminin bulunmadığı Nijerya koşullarında, işçilerin, bu tehdit ile sineceklerini, işlerini ve emekliliklerini korumak için iş başı yapacaklarını düşünüyordu. İşverenler de benzer bir ültimatom yayınladılar.

Bu, bir yarar sağlamadı. İşçiler, bu tür hareketlerle ne bastırılıyor, ne de bölünüyorlardı. Birkaç gün içinde, anlaşma ortamı arayan Hükümet oldu. İki haftalık grev Hükümeti hemen hemen dize getirmişti; grev 13 Haziran Cumartesi günü bitti. Hükümet ve işverenler, hiç bir aldatmaca olmayacağını kabullendiler; tüm işten çıkarma bildirimleri geri alındı, grevcilerin hiç biri grev dönemi için cezalandırılmadı ve iki haftalık grev süresinde izinli sayılarak, olağan izinlerinden farksız olarak, tam ücret aldılar işçiler.

Grev sonrası görüşmeler, sonucu sınırlı da olsa, işçiler için bir başka başarıydı. Lagos'daki ücretler ayda £10.'a yükseldi (eskiden £7. 11s. 8d. idi, Hükümet Beyaz Kitabı £9. 2s. 0d. önermişti, Morgan Komisyonu ise £12. salık vermişti, Or-

tak Eylem Komitesi'nin isteği de £20. idi); kuzeyin kırsal alanları için de ayda £5. 4s. 0d. olarak saptandı (eskiden £4. idi ve Hükümet önerisi £4. 15s. 4d. olmuştu). Bu ücret artışları Ocak 1964'den itibaren geçerli sayılıyordu. Ayrıca, Hükümet, işçilerin ulaşımı için düşük tarife ve daha iyi olanaklar, kiralarda bir denetim sistemi, işçiler için ucuz konut yapımı projelerinin hızlandırılması ve fiyatların duraganlaştırılması konularını benimsiyordu. Bu tedbirlerin yürütülmesi, işçilerin de temsil edilecekleri Uzmanlar Komitesi'ne bırakılıyordu. Ücretlerin dönem dönem gözden geçirileceğine de söz verilmişti.

Bundan ötürü, grev, kararlı ve ortak mücadele ile kazanıldığını görebildikleri ekonomik yararlar sağlamıştı işçilere. Ama, grevin önemi, işçilerin yakın kazançlarının ötesine uzanıyordu. Derin bir siyasal önemi vardı. Bağımsızlıktan sonraki üçbuçuk yıl içinde, işçiler, pratik olarak, hemen hemen hiç bir şey kazanmamışlardı; gerçekte, çoğu için koşullar bozulmuştu. Aynı zamanda, ülkelerinin, sözcüğün tam anlamıyla yozlaştığını ve çabucak zenginleşmek isteyenlerin yeri olduğunu görmüşlerdi. Nijerya, tüm Afrika'da, emperyalizmin ekonomik durumunu hâlâ sürdürdüğü, siyasal ve ideolojik etkisini kullandığı yeni sömürgeciliğin klâsik bir örneği olarak görülüyordu. Nijerya'da, ülkeyi bağımsızlık öncesinden daha çok sömüren İngiliz ve Amerikan tekellerinin bulunduğu biliniyordu. Barclays Bank, Shell, Mobil Oil, Texaco, Esso, ICI, United Africa Company, Dunlop Rubber Company, Amalgamated Tin Mines ve daha birçok İngiliz ve Amerikan firması Nijerya ekonomisindeki yerlerini genişletmişlerdi. Nijeryalı politikacılar, bu nimetlerden yararlanmak için birbirleriyle yarışıyorlar ve giderek daha çok yabancı firmaların piyonları oluyorlardı. Yeni sömürgeciliğe boyun eğmek, ülkenin kaynaklarının büyük ölçüde soyulmasına yol açmıştı. Geçen üç yıl içinde, memurların otomobil ödeneğinin £4.300.000'den az olmadığını, konutlar için yapılan ödemenin ise £1.200.000 olduğunu Morgan Komisyonu göstermişti. Yüksek memurlar,

Hükümet tarafından karşılanan lüks apartmanları için çok az ödemede bulunuyorlardı.

İşçilerin, kendi kötü durumları ile yönetici çevrelerin israfı arasında yaptıkları karşılaştırma, işçilerin duydukları acıyı artırmaya, Hükümeti ödün vermeye zorlamak için mücadelede kararlı olmaya götürdü onları sadece. Aynı zamanda, işçiler, yöneticilerinin gerçek hatasının, yalnız kendilerini zenginleştirmeleri olmadığını, daha da önemlisi, en yüksek fiyatı verene ülkelerini sattıklarını kavramaya başladılar. Nijerya'nın yönetici politikacıları, bağlaşık oldukları feodal ve ticaret katmanları ile birlikte, olanaklardan yararlanıp, zenginleşiyorlardı; yeni sömürgeci yöntemlerle yapılan Nijerya'daki genel soygunun birer parçasıydılar çünkü.

Nijerya'daki 1964 genel grevi, Nijerya halkının mücadelesinde yeni bir dönem açtı. Yakın amacı, daha yüksek ücret için bir sanayi eylemiydi; ama daha derin niteliği, Nijerya'da esmeye başlayan yeni bir fırtınanın yansıması ve gittikçe halkça tutulmayan bir hükümet ve sisteme karşı güçlü bir patlama olmasıydı. Grev, kuşkusuz, tüm ülkeyi sarstı. «Nijerya artık eskisi gibi olmayacak» herkesin paylaştığı bir görüştü.

Bu tahminler, altı aydan kısa bir süre içinde, Nijerya, bağımsızlıktan bu yana en ağır seçim ve siyaset bunalımı ile karşılaşınca doğrulandı. Grevin seçim bunalımı üzerinde doğrudan ve hemen görülen bir etkisi yoktu; ama en gerici yönetici çevreleri ansızın açığa çıkarmış, halkın onlara karşı duygularını yoğunlaştırmış, böylece geniş bir muhalefet hareketinin doğmasına yol açmıştı.

1965 Genel Seçimleri ve Batı Bölgesi'nde onu izleyenler, ülkenin iki blok arasında kutuplaşmasına tanık oldu. Ama gericiler, iktidarda kalmaya kararlıydılar. Feodaller ve destekleyicileri, muhaliflerinin adaylıklarının geçersiz olduğunu açıkladılar; adaylar tutuklandı, kaçırıldı, hattâ bazıları öldürüldü. 1966'da ayaklanmanın eşiğindeydi ülke; Ocak ayında bir genç subaylar darbesiyle yıkıldı Hükümet. Sonraki darbelerle halkın çabaları başarısız oldu; arkasından Biyafra bu-

nalımı ve ikibuçuk yıllık savaş geldi. Bu savaşın nedenleri üzerinde değişik düşünceler olabilir; sonucu üzerinde de değişik tahminler olacaktır kuşkusuz. Ama, Nijerya yönetici sınıfının 1965'de karşılaştığı bunalımda, işçilerin 1964'deki kitle hareketinin etkisi olduğu kuşkusuzdur. Gericiliğe karşı mücadelede, başlıca siyasal rol, örgütlenmiş işçi sınıfınındı, köylülüğün değil; Nijerya'nın bu deneyi, bir kez daha, Fanon'un tezi üzerine kuşkular yaratır.

Bağımsızlıktan sonraki dönemde Cezayir'de Fanon'un karşısında çıkar. Cezayir'deki deney, Nijeryalı işçilerin deneyinden tamamiyle başkadır, ama bir kez daha Fanon'un, işçi sınıfının rolüne ilişkin aşağılayıcı görüşlerinin ne derece yanlış olduğunu göstermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, 1954'de silâhlı mücadelenin başlamasından önce ve kurtuluş mücadelesi sırasında, Cezayirli işçilerin rolü, Fanon'un tanımladığı gibi değildi. Bağımsızlıktan hemen sonraki dönemde de, Cezayirli işçiler, önderlik yeteneklerini ve «bencil» olduklarına ilişkin savları yadsıyan özveri örnekleri göstermişler ve bağımsızlıktan sosyalizme geçişte işçi sınıfının rolünü gereğiyle yerine getirmişlerdir.

Kurtuluş savaşı sırasında, gerek kurtuluş ordusundakiler, gerek kentlerde ve kırsal alanlarda başka başka yollarla mücadele eden işçiler, Cezayir'in geleceğine, nasıl bir devlet yaratacaklarına, yeni Cezayir'de kurulacak ekonominin niteliğine, kurulacak toplumsal kurumlara, işçiler ve sendikaların rolüne ilişkin sürekli ve araştırıcı tartışmalar yaptılar. Bu tartışmalardan ve yedi yıllık savaşın deneylerinden, Tripoli programı ile, kapitalizmden sosyalizme geçme ve milyonlarca yoksul köylü ile işçiye yeni bir yaşam vermedeki kararlılığıyla yeni Cezayir doğdu.

Halkın büyük bir sosyal ve ekonomik değişim isteğine ek olarak, savaşın ve özellikle savaşın son aylarında OAS'ın yerle bir eden politikası sonucu korkunç bir bozulma ve yıkılma vardı. Bağımsızlıkla birlikte, Fransız *kolonları*nın çoğu, çift-

liklerini ve fabrikalarını yönetimsiz, parasız, plansız ve talimatsız bırakarak kaçtılar. Hükümet, Cezayir'i güçlendirmek için, işçilerin ve sendikaların rolünü artıran köklü tedbirler almak zorunda kaldı. Büyük yenilik işçilerin yönetimiydi. Bu, Cezayirli işçiler için yepyeni bir sorumluluk değildi. Kurtuluş savaşı sırasında, kurtarılmış bölgelerin yönetimine, kendi kaynaklarının yönetimine, uluslararası dayanışma yoluyla sağlanan kaynakların ve malzemelerin tahsisine yardımcı olmuşlardı.

1962 yazında, bağımsızlık kazanıldıktan sonra, işçiler, ilk önce kendiliklerinden, daha çok da işlerini korumak için, bırakılmış fabrikalarda ve mülklerde yönetim komiteleri kurmak zorunluluğunu duydular. Bu hareket, ülke çapında işçi yönetim komiteleri kuruluncaya değin yayıldı. İşçilerin sorumluluk duygularına karşılık olarak ve hareketlerinde, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik güçlüklerden kurtarılması için gerekli bir adım olduğunu görerek, Ben Bella Hükümeti, Mart 1963'de, işçilerin ve köylülerin yürürlüğe koydukları işçi yönetiminin ilkelerini kurumsallaştıran ve yasallaştıran tarihsel üç kararname yayınladı.

18 Mart 1963 Kararnamesi, boş bırakılmış olan mülkü ortak mülk olarak tanımlıyor, böylece, boş bırakılmış mülkleri kendi amaçları için devralmayı uman varlıklı Cezayirlilere bir darbe indiriyordu[235]; yeterince işlenmemiş arazi de dahil olmak üzere, tüm bırakılmış girişimleri ve arazileri de hükümleri kapsamına alıyordu. 22 Mart Kararnamesi işçi yönetimi ilkesini yasallaştırıyor ve kurumsallaştırıyor, işçilerin girişimi yönetecekleri organların biçimlerini ve işlevlerini açıkça tanımlıyordu.

Ayrıca, işçilerin yönetimine girecek her girişimde, girişimin ya da mülkün en yüksek organı olarak bir İşçi Genel Kurulu'nun, bir İşçi Konseyi'nin, bir Yönetim Komitesi'nin ve bir Başkan'ın bulunacağını belirtiyordu. Bunların hepsi, demokratik biçimde, anılan girişimin işçileri tarafından seçile-

ceklerdi; Devlet'in atadığı bir de Müdür bulunacaktı. Ulusal ölçekte de, ekonominin kamu kesiminin büyümesini özendirmekle görevli bir organ olacaktı. Bu organ, girişimlerdeki Yönetim Komitelerinin seçilmiş Başkanları ile FLN, UGTA ve Ulusal Halk Ordusu ve yerel yönetimin temsilcilerinden oluşacaktı.

28 Mart tarihli üçüncü Kararname, işçilerin yönetimindeki çiftliklerin ve öteki girişimlerin yıllık gelirinin nasıl dağıtılacağını gösteriyordu: Gelirin bir bölümü ulusal çıkarlar ve bir amortisman fonu, bir ulusal yatırım fonu, bir de istihdamın istikrarını sağlayacak bir ulusal fonu oluşturmak için kullanılacak, geri kalan bölümü, ücret, prim, sosyal güvenlik, eğitim, konut, boş zamanları değerlendirme vb. doğrudan işçilerin çıkarları içindi.

25 - 27 Ekim 1963'de, 3.000'den çok seçilmiş işçi delegenin katıldığı bir Sosyalist Tarım Kesimi Kongresi toplandı. 28 - 30 Mart 1964'de de, ünlü Mart Kararnamelerinden bir yıl sonra, Kararnamelerden sonraki on iki aylık işçi yönetiminin deneylerini gözden geçirmek ve gelecekteki faaliyetleri belirlemek üzere Birinci Sosyalist Sanayi Kesimi Kongresi yapıldı. Yaklaşık 450 sanayi birimindeki 10.000 işçi tarafından seçilen 1.134 delege katıldı Kongre'ye. UGTA üyelerinin de katıldıkları ve sendikaların rollerinin ne olacağının adamakıllı tartışıldığı Kongre işçilerin karşılarındaki ikili görevi ciddî olarak tartıştı; birincisi, Hükümete, partiye ve FLN'e, ekonomik zorlukların üstesinden gelmede ve ekonomik gelişmenin temellerini koymada yardımcı olma, ikincisi de, bu çerçeve içinde, işçilerin özel çıkarlarının korunmasını güvenceye alma idi. Üretim sorunları, arz, yönetim, ticaret, yedek parça darlığı, hammaddelerin geç teslim edilmesi, kötü yönetim, bankacılık ve krediler ve rejime karşı olanların çıkarlarına doğrudan ekonomik baltalama; bunların hepsi enine boyuna tartışılan konulardı. Delegeler, zorunluluktan ötürü alınması gerekli daha etkin tedbirleri belirtirlerken, ekonominin kamu kesimini genişletme gereğine özel bir ağırlık verdiler ve yeni ulu-

sallaştırmalar ile daha çok girişimi işçilerin yönetimine sokmaya zorladılar.

Bu son konuyla ilgili olarak, Ben Bella'nın, Sosyalist Sanayi Kesimi Kongresi'nin kapanış konuşmasında, kamunun elindeki sanayi kesiminin, Cezayir sanayiinin sadece yüzde 12 - 15 kadarını oluşturduğu, ama bu oranın mümkün olduğu kadar hızlı büyüyeceğini belirttiğine değinmek ilginç olacaktır. Sonraki ay, 16 - 29 Nisan 1964'de, FLN Kongresi toplandığında, dış ticaretin, bankaların ve ulaşımın ulusallaştırılması istendi. Kısa süre sonra da, gıda sanayiindeki girişimler, un değirmenleri ve alüminyum dökümhaneleri ulusallaştırılarak, işçilerin yönetimi altına sokuldular.

Fanon'un, bağımsızlığını yeni kazanmış Afrika devletlerinde yabancı girişimlerin ulusallaştırılmasına ilişkin adımlara istekli gözle bakmadığını anımsatalım. «Genç burjuvazi»nin ellerine düşmesini önlemek için «aracıların ticaret kesiminin» ulusallaştırılmasının mutlak bir zorunluluk olduğunu kabul ediyordu. Bir sömürge ekonomisinde en önemli olanın aracı pazarı olduğunu ileri sürüyor, bu nedenle, «ilerlemek istiyorsanız, ilk birkaç saat içinde bu kesimi ulusallaştırmanız gerekir» diyordu[236]. Sonra da, kışkırtıcı alışkanlığı ile tersini savunuyor, «sömürge döneminin bir mirası olan» haksız kazançları «yerli ellere» aktarabileceğinden «ulusal orta sınıf ekonominin ve ticaret kesiminin ulusallaştırılmasını ister sürekli olarak» diyordu[237]. Ulusallaştırma sorunu ile girişimlerin «Afrikalılaştırılması»nı karıştırmasından ayrı olarak, Fanon'un duraksaması ve ulusallaştırmaya ilişkin ters kavramları, onun küçük burjuva kökeninden, bir yanda, yeni gelişmekte olan burjuvazinin tehlikelerini görme yeteneğinden, öte yanda, işçi sınıfının önderliğinde, tüm halkın yararına bir kamusal ekonominin kurulabileceğini yadsıyan ya da görmeyen hatasından çıkmaktadır.

İşçilerin rolünü Ben Bella'nın değerlendirmesi ise tamamiyle farklıydı. Mart 1964'de, işçi yönetim komitelerinin

önemli rolleri üzerine Sosyalist Sanayi Kesimi Kongresi'nde yaptığı konuşmada, şunları duyurmuştur:

> Herkes bilmelidir ki, bu hükümet biçimi, bir anlamda, çalışanların mücadelesi ile kazanılmıştır ve o, Cezayir'in gururu için devrim ve sosyalizm hakkındaki tüm laflardan ve konuşmalardan daha çoğunu yapmıştır. Bazıları tamamiyle haklı olan tüm olası eleştirilere aldırmaksızın, o sıralarda tamamen dağınık olan yönetimden malî, teknik ve başka tür bir yardım görmemesine karşın toprağın işlenmesi ve girişimlerin olağan faaliyetlerine sokulmaları, çalışan halkın eseridir.

Aynı Kongre'de, ekonomiyi güçlendirmek için atılacak öteki adımlar hakkında delegelere bilgi verilmiş ve işçilerin, alınacak tedbirlerle tamamen ilgili olacakları açıklanmıştır. Bunların içinde, sanayi işçilerinin de temsil edilecekleri bir Pazarlar Komisyonu'nun kurulması ve etkin olmayan yönetimlerin ya da ekonomik kurallarla uyuşmayan yöneticilerin yerini alacak bir Hükümet Komiseri atama yetkisi de vardı. Bu Komiserlere, işçiler tarafından seçilen bir iş komitesi yardım edecekti.

Bu tedbirleri desteklerlerken, çabalarının, Hükümet ile işbirliği içinde, ayda 24 gün üzerinden, 400.000 yeni iş yaratacağının farkındaydı işçiler. Ücret ve sosyal güvenlik sorununun da Hükümet ve parti tarafından içtenlikle ele alındığını biliyorlardı. Halkın bir tüm olarak karşılaştığı görevlerin sorumluluğunun tamamiyle bilincinde olarak, Kongre, aynı zamanda, beceri ve çıktıya göre ücret düzeyleri ve çıktı primleri (farklı ücret bölgelerinin kaldırılmasıyla), gerek özel, gerek sosyalist kesimdeki sanayiin her dalındaki ücretlerin eşitlenmesi ve tüm işçiler için bir aile indirimi sağlamak amacıyla, yılda, bir aylık ücret tutarı kadar bir ödeme yapılmasına ilişkin kararlar aldı.

Cezayirli işçilerin ve sendikaların o tarihteki ruhsal du-

rumlarını, 1964 yılı İşçi Bayramı nedeniyle UGTA'nın yayınladığı mesajda görebiliriz:

> Bu yılın 1 Mayıs'ında, ülkelerinin yapımında üstlerine düşeni anlayan tüm Cezayir işçilerinin örgütü olan UGTA, sosyalizmin kurulması sloganı altında bir çağrıda bulunmaktadır. Sanayide ve tarımda kendi kendini yönetme üzerine toplanan iki kongre, işçilerin derin umutlarını ve isteklerini doğrulamıştır. Gerçekte, ileri sürülen öneriler, kentlerdeki ve kırsal alanlardaki işçilerin sosyalist anlayışlarını ve olgun ciddîliklerini göstermiştir. Çalışan erkekler ve kadınlar! Sosyalizmin geleceği sizin ellerinizdedir. Hepinizden uyanıklık ve büyük çabalar isteyen yüksek bir görevdir bu. Bugün, yorulmanız ve emeğiniz boşuna değildir artık. Her işçi, çalışmasının karşılığının ulusa ve çocuklarına gittiğine güvenmektedir. Üretimi, gerek nicelik, gerek nitelik olarak artırmak, ülkeyi yeniden ayakları üzerinde doğrultmak ve tüm dünyaya, halkımızın canlılığını, enerjisini ve gücünü göstermek demektir. Şimdi kendimiz ve ülkemiz için çalışıyoruz. Sömürücülerin zamanı geçmiş, tarihimizin bir sayfası kapanmıştır...

Ağustos 1964'de, UGTA Genel Sekreteri Rabah Djermane, örgütün, ondört sendikada örgütlenmiş 800.000 üyesi olduğunu ve tüm sanayi işçilerinin yüzde 80 - 90 kadarının, kamu tarafından yönetilen tarımdaki işçilerin de önemli bir bölümünün üye olduklarını bildirebiliyordu. Cezayir sendikalarının «esas görevleri» olarak «sosyalist devrimimizi genişletmeyi ve kazançlarını savunmayı» ele alan Rabah Djermane, sendikaların, ülke yaşamında, «hükümet eden birimler» olarak adlandırılacak kadar önemli bir rol oynadıkları üzerinde önemle duruyordu. Sendikaların, üretim programlarının ve ekonomik kalkınma planlarının belirlenmesine katılmalarına, sanayideki ve tarımdaki işçi yönetim komitelerindeki rollerine, teknik elemanları ve yöneticileri, özellikle işçilerin yönetimindeki girişimler ve kendileri de başka işçileri, fabrikada ve çiftlikte

eğitecek olan sendikacılar için açılan sendika okulu için, eğitmede gösterdikleri özel çabalara ve kamu sahipliğindeki topraklardaki yoksul köylülere yaptıkları yardımlara, özellikle tarımsal kooperatifler kurmalarına yardımcı olmalarına da değinir.

UGTA'nın resmî dergisi olan *Revolution et Travail*'in 5 Kasım 1964 tarihli bir sayısı, Cezayir sendikalarının o tarihte karşılaştıkları sorunlara ve kabul ettikleri politikaya ilişkin iki tipik örnek verir. Biri olumsuz, öteki olumlu olan bu iki örnek, işçilerin yönetimindeki iki farklı fabrikadaki durumu tanımlar. Ağustos 1963'de ulusallaştırılmış bir inşaat girişimi olan ve eski sahibince iyi durumda bırakılan bir fabrikada, yeni müdür küçük bir diktatördür; işçilerle gerçek bir danışma toplantısı yapmaz ve girişim batmaya başlar. Dergi şu yorumu yapmaktadır: «Tek bir çözüm vardır: Cezayir'de patronlara yer olmadığından, Mart Kararnameleri doğrultusunda işçilerin yasal haklarını yeniden düzenlemek. Ben Bella'nın tekrar tekrar söylediği gibi, işçiler geleceklerinin gerçek efendisi olmalıdırlar.»

Kuzey Afrika'da kendi türündekilerin en büyüğü olan SIRAT kahve kavurma girişiminde ise çarpıcı gelişmeler sağlanmıştır. *Revolution et Travail* [Devrim ve Emekçiler] şöyle yazar:

> İşçiler enerjilerini sınırlamamışlardır ve bugün gururla sonuçlarını göstermektedirler... Her şey temiz, düzenlidir ve pürüzsüz işlemektedir. İyi örgütlenme üretimin sürekli akımını güvence altına almış, küçük hırsızlıklar ya da baltalama için en ufak olasılığı bile ortadan kaldırmıştır. İşçiler, bilmedikleri becerileri olduğunu görmüşlerdir... İşçilerin yaşama düzeylerini yükselten sistemli iyileşmeler yapılmıştır... Doğru olarak uygulanan maddî dürtüler, karşılıklı güvene dayanan küme çalışması, dostça tartışmaların ürünü ve yönetim ile yönetim komitesi üyeleri ve yöneticiler arasındaki içten bağlar, SIRAT gi-

rişimini, giderek, daha insancıl ve âdil bir toplumun öncüleri olduklarını bilen işçilerin zorlukları ve eğlenceyi paylaştıkları büyük bir aileye dönüştürmüştür... SIRAT deneyi, özellikle devlet ile özel kesimin ortak yönetiminin birleştiği kendi kendini yönetim için, birçok dersler vermiştir. İşçiler, haklarının ve sorumluluklarının tamamiyle farkındadırlar.

Bunun, Fanon'un Afrikalı işçilere yüklemeyi istediği bencil sesten daha çok Cezayir işçi sınıfının gerçek sesine yakın olduğu açıktır. Cezayir sendika dergisinin sözcüklerinin altında, bir tüm olarak ulusa karşı tam bir sorumluluğa dayanan bir ses, «paylaşılan zorluklar», özveri ve halka adama tarafından koşullanan bir ses sezinlenebilir. Gerçekte, doğrudan doğruya Cezayir kurtuluş mücadelesinin deneyinden çıkan bir sestir bu.

Ben Bella'nın önderliğindeki Cezayir'de bağımsızlığın ilk birkaç yılının önemi tartışılabilir. Cezayir'in ulaştığı kalkınma aşamasından çok «sosyalizm» üzerine söz edildiği tamamiyle doğrudur. Düşler, büyük konuşma ve gelişmelerin ilerisinde olma eğilimi vardı. Gerçekçilik ve ölçülülük, Michael Raptis (Pablo) ve onun çevresindeki Troçkist grubun nitelikleri değildi. Bunlar, ekonomik sorunlar danışmanları ve teknisyenleri olmalarından gelen etkili durumlarından yararlanarak, Ben Bella'yı düşüncesizce ileri itmekteydiler.

Ama, tüm zorluklara karşın, ülke kapitalizmden uzaklaşmaktaydı. Ben Bella, ekonominin yönetiminde işçilerin sorumlu ve öncü olmalarını özendirmenin gereğini giderek daha çok anlıyor ve işçi sınıfı da, buna, sınırlı bencil amaçlarla canlandırılmadığını, tersine, halkın büyük çoğunluğunun yararına mücadeleye ve özveriye hazır olduğunu açık seçik gösteren bir biçimde tepki gösteriyordu.

1965 yılında, darbenin öngününde, Cezayir'deki olaylar, 8 Mart'da Cezayir kentinde kadınların yoğun gösterileri; FLN'in hızla büyüyen gençlik kesiminin (JFLN) Kongre hazır-

lıkları; UGTA'nın, Mart 1965'deki, eski önderliğin görevden alındığı tarihsel konferansı; Ben Bella ile komünistler arasındaki artan yakınlaşma; bunların tümü, bir ölçüde, komünistler dahil olmak üzere örgütlü işçilerin çabalarının sonucuydular. Bazı çevrelerde telâş yaratan ve Ben Bella'nın düşürülmesine yol açan unsurun solun bu güçlü durumu olduğu kesindi.

UGTA Kongresi'nden sonra, Ben Bella'nın ve sendikaların yeni seçilmiş önderlerinin, kitle gösterisinin en önünde kol kola Cezayir kentinde yürüdükleri beş millik yürüyüş bu yeni ruhsal durumun ve duygunun ateşli bir anlatımıydı. Birçok yorumcuya göre, Kongre, «Cezayir'in sosyalist devriminin bir kaynağı»ydı[238]. Cezayir'deki güç dengesinde belirli bir değişim oluyordu.

> Sosyalist devrimin partizanları, ulusal kurtuluş mücadelesinin iktidara getirdiği Cezayirli politikacılar kuşağının yerini almaya başlamış görünüyordu ilk kez. Yeni bir siyasal kuşak, kendi programı ve kendi siyasal bağlaşma kavramı ile ön plana çıkıyordu[239].

İkinci UGTA Kongresi'nden sonra, üç aydan kısa bir süre içinde, «her şeyin ötesinde Ben Bella'nın UGTA ve Cezayir komünistleriyle *yakınlaşmasını* dert eden» Bumedyen'in yönettiği bir askerî darbe Ben Bella'yı saf dışı bırakmıştır[240].

Darbeden sonra, FLN'in sol güçleriyle Cezayir Sosyalist Öncü Partisi'ni kurmak üzere birleşen komünistler yeraltına itildiler ve sürekli eziyete katlandılar; UGTA ise eski kabuğuna indirgendi.

Bağımsızlıktan sonraki Cezayir, Fanon'un kalıbına hiç bir biçimde uymaz. Sınıf güçlerine ilişkin hatalı çözümlemesi Cezayir'de olup bitenleri açıklayamaz. Aşağıladığı işçi sınıfı, yeni Cezayir'in üstüne dikilebileceği kayaydı; «ayrıcalıklı» olduğundan değil, yeni ayrıcalıklı sınıfın küçük burjuva ve askerî önderleri, işçileri, ilerlemiş durumlarından atmayı ve Devlet

içinde giderek üstlendiği yönetici durumu önlemeyi kararlaştırdıklarından kurban olmuştur.

FANON SONRASI

Fanon'un savlarının geçerliliğini tanıtlamak için, çeşitli sosyal sınıfların Afrika kurtuluş mücadelesindeki rollerini ayrıntılarıyla incelemek gerekmiştir. İşçi sınıfının ulusal mücadeleye fiilen katılmasına ilişkin örnekler Nijerya, Gana, Gine, Mali, Nijer, Dahomey, Kamerun, Sierra Leone, Gambiya, Uganda, Tanzanya, Kenya, Zambiya, Malavi, Güney Rodezya, Svaziland, Malagasy, Sudan, Tunus, Fas, Cezayir, Kongo (Kinşasa)[241], Güney Afrika, Angola, Mozambik, Gine-Bissau olmak üzere 26 Afrika ülkesinde görüldüğü gibi, işçilerin mücadeleleri ulusal kurtuluş mücadelesinin bütünüyle sıkı sıkıya bağlanmıştı. Bağımsızlıktan sonraki dönem için de Senegal, Nijerya, Kongo (Brazzaville), Dahomey, Sudan ve Cezayir'i kapsayan örnekler verilmiştir.

Hiç bir yerde gerçeğe dayanan bir temeli olmayan Fanon'un savlarına aynı ölçüde şiddetli ve yıkıcı karşı savlarla çıkmak kolay olacaktı. Ama, bu tür bir polemik bir şey tanıtlamayacaktı. Aynı biçimde, bir iki örneğin anlatımı, tipik olmayan birkaç durumdan yapılan yanlış genellemelerle suçlanmaya yol açacaktı. Burada sunulan kanıtlama ağırlığıyla, Fanon'un Afrika'daki sosyal sınıfların rollerini çözümlemesine ilişkin kuşkuların, özellikle Fanon'un kendisi hiç bir kanıt getirmediğinden, hiç bir Afrika ülkesinde doğrulanmamış aceleci genellemeler biçiminde işçi sınıfının iyi yazılmış, duygulu «suçlamaları» ile yetindiğinden, başlayacağı umulmaktadır.

Fanon'un sömürgeciliğe karşı görüşlerini paylaşmayan bazı yorumcular, onun işçi sınıfının ulusal kurtuluş mücadelesindeki rolünü aşağılayışını çeşitli yollarla her zaman yinelemişlerdir. Böylece, Amerikalı bir profesör olan Elliot J. Berg ve Amerika Birleşik Devletleri'nde araştırma yapan bir Gü-

ney Afrikalı olan Jeffrey Butler, «tropikal Afrika ülkelerindeki işçi hareketlerinin siyasal rolünün şaşırtıcı yanı, sömürgeci dönemde, siyasete karışmaması, karıştığında da siyasal etkilerinin sınırlı kalışı ve bağımsızlıktan sonraki rollerinin de sınırlılığıdır» sonucuna varmışlardır[242].

Berg ve Butler, görüşlerini haklı göstermek için, «gerçeklerin çoğunun yazılmadığı»nı ileri sürerler. Bu, onların kullandıkları kaynaklar için söz konusu olabilir, ama yukarıda anlatılan gerçeklerin, tamamiyle değişik bir sonuç elde etmek için yeterince kanıt sağladıklarını umarım. Berg ile Butler'in savının inanılmaz yanı, yalnız Afrikalı işçilere sık sık baskı yapıldığını kabul etmekle kalmayıp, özellikle İngiliz sömürgelerinde, ulusal kurtuluş mücadelesine işçilerin herhangi bir örgütlenmiş biçimde katılmalarını önlemek için de sürekli baskı yapıldığını benimsemeleridir. Bu gerçeğin, örgütlenmiş işçilerin, bilinçli olarak ulusal mücadeleye katılmak için çabaladıklarını gösterdiği kuşkusuzdur. Bu katılma bazan sınırlı olduysa, bu işçiler yönünden bir başarısızlık değil, daha çok, Afrika işçi sınıfının potansiyelini değerlendirerek onları kısıtlayan sömürgeci yönetimin kınanmasıdır. Emperyalistlerin Afrikalı işçilere karşı vazgeçemedikleri kuşku, 20. yüzyılın ilk 40 yılında sendika kurma hakkını tanımamak için çabaları ve sonunda sendikaları sömürgeci yönetimin evcilleşmiş, siyasal olmayan işbirlikçi araçları durumuna getirmek için durmadan yineledikleri atılımlar, Afrikalı işçilerin, ulusal harekette yerine getirmek istedikleri kendi rolleri için mücadele ettiklerinin bir başka kanıtıdır. Emperyalistleri her şeyden çok korkutan, işçilerin ulusal kurtuluş mücadelesinde öncü bir güç olarak doğmaları, böylece emperyalist sömürünün ekonomik temelini tehdit edecek daha radikal bir biçim vermeleriydi kurtuluş mücadelesine.

Fanon'u günümüze dek getirmek isteyen bazı Yeni Sol yazarlar, Afrika işçi sınıfının, ulusal bağımsızlıktan sonra, devrimin yayılmasında yetersiz kalışına ilişkin başka kuşkular ileri sürerler. Örneğin, Arrighi, Afrika'da emek-yoğun ya-

tırımların yerine, sermaye-yoğun yatırımların gelişmesine değinerek, uluslararası kapitalizm ile «tropikal Afrika'nın işçi aristokrasisi» olarak adlandırdıkları arasında bir çıkar birliği olduğunu ileri sürer. Ancak, Arrighi bu çerçeveye «seçkin ve alt seçkinleri» de koyduğundan terimin kendisi yanıltıcıdır[243].

Arrighi'ye göre, bu seçkin ve alt seçkinler öğretmenleri, nitelikli zanaatkârları, yürütme ve din kademelerini, yüksek bürokratları, yöneticileri, halkla ilişkilerdeki elemanları, avukatları ve doktorları içerir. Arrighi, bunların hepsini, işçilerin çoğunluğu olan göçmen işçileri dışarıda bırakarak, «proletaryanın özü» ile biraraya koyar; kendi gruplaştırması olan «işçi aristokrasisi»ne varmak için. Afrika'da seçkinlerin ve alt seçkinlerin doğduğu açıktır. Ayrıca, sürekli, nitelikli ve yüksek ücret alan bir işçi katmanı da doğmuştur; ama bu, işçi sınıfının hâlâ azınlığını oluşturmakta, çoğunluk niteliksiz ya da yarı nitelikli ve doğal olarak düşük ücretlidir. Örneğin, Nijeryalı işçilerin büyük çoğunluğunun 1964'de Morgan Komisyonu tarafından «yokluk» içinde yaşadıkları görülmüştü. Nkrumah'ın devrilmesinden sonra, kötü koşullar nedeniyle greve giden Gana'nın kahraman madencileri köpekler gibi vurulmuşlardı.

Arrighi, işçi aristokrasisine ilişkin savını haklı göstermek için hiç bir istatistik kanıt vermez. Tropikal Afrika'daki ülkelerin çoğunda, feodal unsurların, toprak sahibi sınıfların ve ulusal burjuvazinin olmadığını ya da iktidarın dayanacağı kadar güçlü olmadığını ileri sürerek, «sistemin duraganlığı» (birbirini izleyen darbelerin ışığında bu çok kuşkulu bir öneridir), «uluslararası kapitalizm» ile «işçi aristokrasisi»nde biraraya toplandığını söylediği bazı öteki sınıflar arasındaki çıkar birliğinde aranmalıdır sonucuna varır.

Arrighi ve onun bu savına katılanlar, görüşlerini desteklemek için, ortaya sayılar koyar, bunlardan, kuşkusuz tartışmaya açık olan sonuçlar çıkarırlar. Arrighi, Doctor ve Gallis[244]'den aldığı bir çizelgede, tarımda çalışan 5.800.000 kişi ve 19.200.000 ücretli de dahil olmak üzere, tüm Afrika'da, toplam

100 milyonluk bir işgücü gösterir. Arrighi, kaynak vermediği ikinci bir çizelgesinde, dokuz ülkedeki tarım dışı ücretlileri gösterir; yalnız kamu kesiminde ve hizmetlerde adlı iki başlık altında da yüzdeleri verir.

Ruth First[245], Arrighi'yi destekleyerek, işgücünün her üyesinden sadece 11'inin ücretli olarak çalıştırıldığına (Arrighi her 100 kişinin 19'u der) ilişkin acayip ve açıklamasız bir sonuca ulaşır. «Her yerde kamunun en büyük işveren olduğunu» doğrulamaya çalışır ve sanki kamunun çalıştırdıklarının tümü ayrıcalıklı memur işçilermişcesine tartışmayı sürdürür. Doğrulayacak istatistiksel bir kanıt olmamasına karşın, «Afrika işçi sınıfının ağır basan memur bileşimi»ne değinir. Afrika'da Ruth First kadar çok dolaşmış birinin bu savlarını değerlendirmek güçtür.

«Kamu istihdamı»nın «memur istihdamı» olduğu varsayımı yanlıştır. Doctor ve Gallis, Afrika'daki kamu kesiminin yönetim, eğitim, sağlık vb. yanı sıra, kol işçileri, niteliksiz, yarı nitelikli ve biraz da nitelikli işçi çalıştıran çok çeşitli kuruluşları da içerdiğine değinirler. Çiftlikler, plantasyonlar, madenler, fabrikalar, bayındırlık işleri, inşaat, demiryolları, posta, telgraf vb. bunlar arasındadır. Sayılarla gösterdikleri araştırmaları da, Ruth First'in «her yerde kamunun en büyük işveren» olduğuna ilişkin savını doğrulamaz. Gerçekte, bulguları, «ulusal ücretlilerin çoğunu içerdiğinden, savı desteklemediğini» kesinlikle belirtirler.

Tarımın ücretli işgücünün büyük işvereni olduğuna değin miştik; tarımda bir «işçi aristokrasisi» yoktur. Arrighi'nin kullandığı «hizmet» kesimine gelince, bunun içinde ulaşım ve yurtiçi hizmetler vardır. Bu ikincisi, işçi aristokrasisinde olmayıp, hizmet sınıflamasının başlıca ögesidir. Doctor ve Gallis de, incelenen 26 ülkeden onbirinde, imalât sanayiinin, tarım dışında, birinci ya da ikinci en büyük ücretli işçi kaynağı olduğunu görmüşlerdir.

Arrighi'yi özetleyen Ruth First, Afrika işçi sınıfında başlıca iki katman bulur. «Birincisi, sömürgeci maaş oranlarını

miras alan ve bir orta sınıf yaşamı sürdüren işçilerdir.» İkincisi, daha aşağı bir katmandan, «kentin yoksul dış kesimlerindeki yarı-işsizler, düşük ücretli ya da tamamiyle işsiz olanlar»dan oluşur[246]. Afrika işçi sınıfının gerçek ögeleri, çiftliklerde, ormanlarda ve plantasyonlardaki tarım işçileri, hizmetçiler, madenciler, demiryolu işçileri, dok işçileri ve inşaat işçileri yok olmuşlardır. Bunlar, çoğu sömürgecilik ve yeni sömürgecilikle mücadele etmiş olanlar arasındadırlar. Afrika'daki belli başlı ve en kanlı grevler, kesinlikle maden, demiryolu, dok ve plantasyon işçilerince başlatılmışlardır. Bunlar memur değildirler. Tersine, Afrika işçi sınıfının belirleyici kesimleridirler ve hiç bir temeli olmayan işçi aristokrasisi savları onları bir yana atamaz.

Afrika'daki yeni fabrika üretimi, yüksek ücret alan, nitelikli küçük bir işçi katmanının, işçi aristokrasisinin bir kesimi olarak doğmasına olanak tanıyabilir. Ama bu, bugün, Afrikalı işçilerin başlıca niteliği *değildir*. Arrighi ve destekleyicileri, belli bir eğilime gereğinden çok önem vererek, Afrikalı işçilerin çoğunluğunu bir yana itmişlerdir. Anthony Steel, Ruth First'in kitabını eleştirirken, ona katılır, çünkü «sanayideki ücretli işçileri proletarya olarak ele alarak yanılgıya düşmemiştir[247].» Steel, bundan ötürü, değişimin işçilerden değil, «sokak köşelerinde dolaşan, gidecek hiç bir yeri ve bir umudu olmayanlardan gelecektir» der.

İşte Fanon'un miti böyle işler; kısmen gerçeğe dayandığı için de, kolaylıkla gerçeğin ta kendisi gibi kabul edilir.

Fanon, Afrika işçi sınıfının rolünü küçümsemek için giriştiği çabaların ne bu denli karışıklık kaynağı olacağını, ne de, Fanon'un çalışmasının ana amacını boşlayan, ama tamamiyle bambaşka bir açıdan, aynı biçimde, Afrika işçi sınıfını, Afrika'nın sömürülmesinden ve özgürlük mücadelesinden koparmak için çabalayan soğuk savaşçıların değişik bir biçimde yankılayacaklarını göz önüne almamış olabilir. Ama yaşam sert bir eğiticidir; niyeti ne olursa olsun, Fanon'un buradaki savının mantığı, Afrika'da bodur bir kapitalizmi beslemek ve

işçi sınıfını bağımlı bir durumda tutmak isteyenlere destek olmaktadır. Afrika işçi sınıfının ulusal kurtuluş mücadelesindeki rolünü küçümseme çabaları, işçileri, savaş sonrası bağımsızlık döneminde, iktidardan uzak tutmak ve etkilerini önlemek için yapılan ideolojik ve siyasal mücadelenin bir parçasıdır[248].

Fanon'un Afrika işçi sınıfının ulusal kurtuluş mücadelesindeki rolüne ilişkin savı doğru olarak ortaya konsaydı, önemsememek boşuna olacaktı. Tersine, Afrika devrimci hareketi için böyle bir olguyu çözümlemek zorunlu olacaktı. Ama, Fanon, kendi durumunu haklı gösterecek hiç bir gerçek kanıt gösterememiştir; onu izleyenler de boşluğu dolduramamışlardır. Ulusal kurtuluş mücadelesinde Afrika işçi sınıfının hiç rolü olmadığına ya da pek az bir rolü olduğuna ilişkin genellemeler ortada kalmaktadır. Ayrıca, eldeki tüm kanıtlar, çeşitli Afrika ülkelerindeki tüm gerçekler tersini göstermektedir.

Fanon'un *lumpenproletarya*nın tehlikelerini sezmekle birlikte, ona önemli bir devrimci güç olarak güvenmesi, onu kazanma gereğini üstelemesi de şaşırtıcıdır. İşçilere gelince, Fanon, üstesinden gelmek için onların zayıflıklarına dikkati çekmez. Hiç bir yerde işçileri devrim için kazanma gereğini duymadığı gibi, işçi ve köylü bağlaşması da devrimin güçlenmesi için belirleyici değildir. İşçiler silinmişler, karşı devrimci bir güç olarak sıralamanın öteki yanına konmuşlardır.

Fanon'un Afrika işçi sınıfına kara çalmadaki amacı nedir? Arrighi ve Saul'un[249] deyimiyle «proletarya kurtarıcılığı» mıdır onu yalanlayan? Bağımsız Afrika devletleri, mücadelelerinin yeni, güç ve karmaşık bir aşamasına gelmişlerdir. Emperyalizmin pençesinden kurtulmak, yeni sömürgeciliğin oyunlarını bozmak ve ülkelerini kapitalizmden uzaklaştırıp sosyalizme götürecek yola sokmaya çabalamak zorundadırlar. Bağımsız devletlerdeki yeni kapitalist güçlerin kesimleri de dahil olmak üzere, emperyalizm ve destekleyicileri, siyasal iktidarı emperyalizmin işbirlikçilerinin elinde tutmayı kolaylaş-

tırmak için işçilerle köylüleri ayırmak üzere birlikte çalışmaktadırlar. Bu siyasal ve ideolojik saldırganlığın bir amacı, bağımsızlıktan sonra ülkelerinde yeni bir sistem kurulurken, işçilerin iktidardan uzak tutulmalarını haklı göstermek için, ulusal kurtuluş mücadelesinde oynadıkları rolü yadsımaktır. Fanon'un Afrika işçi sınıfına ilişkin düşüncelerini düşünmeksizin kabullenmek, yeni sömürgeciliğin boyunduruğunda ve emperyalizme bağlı olarak ülkelerini kapitalizme yönelten, hattâ kapitalist bir ekonomi kurmak için boş umutlar besleyenler için işçi sınıfını bağımlı durumda tutmak isteyenlere yardım eder. Bu sorunla ilgilenmek bunun için gereklidir.

Gerek işçilerin, gerek köylülerin rollerini, gerçekte olduğundan daha çok büyütmek ya da değiştirmek anlamsızdır. Ama, işçilerin rolünü kasıtlı olarak küçümsemek hem bilimsel değildir, hem de siyasal açıdan tehlikelidir; Afrika işçi sınıfının ulusal mücadeleye katkısına ilişkin gerçekleri yeniden düzenlemek yolunda bir girişim «proletarya kurtarıcılığı» ile geçiştirilemez.

Ne yazık ki, işçilerin aşağılanmasından yararlananlar yalnızca emperyalist güçler ve işbirlikçi burjuvazi değildir. Ülkelerinin emperyalizme bağlılığını zayıflatmayı içtenlikle isteyen yurtsever uluscular, anti-emperyalist subaylar ve radikal küçük burjuvazinin öteki kesimleri de, bağımsızlıktan sonra işçilerin rolünü sınırlamak için tedbirler almaktadırlar genellikle. Sendikalara özerk yaşama hakkı tanınmadı ve Devlete sendikalar üzerinde hak veren, bazan küçük burjuvaların yönetimindeki ulusal partiye bağlı bir kanat durumuna sokan yasalara bağımlı kılındılar. İşçilere, kendi partilerini oluşturma hakkı tanınmadığı gibi, partilerinin olduğu yerlerde de, örgütlerini yok etmek, Hükümeti ve ulusal önderleri eleştirmeyen destekleyiciler olmalarını sağlamak için baskı yapıldı üzerlerine.

Bu, Cezayir, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Nijerya ve Sudan'da olduğu gibi, marksist partilere çok ciddî zorluklar getiriyordu. Bazan, bir marksist partinin rolünü sınırlayan tak-

tik kararlar alması ile sonuçlanıyor, ve yalnız ulusal kurtuluşun gelişmesine değil, sosyalizme geçişe de zararlı oluyordu.

Fanon gibi umutlarını bir köylü devrimine bağlayanlar, köylülerin, işçi sınıfının bağlaşıklığı ve önderliği olmadan kapitalizmi hiç bir yerde yıkamadıkları gerçeğini unutmamalıdırlar. Köylülük, hiç bir yerde, hiç bir zaman kendi sürekli sosyal düzenini bile yaratamamıştır. Afrika devletleri ya kapitalist olacaklardır; o zaman burjuvazi tarafından yönetileceklerdir ya da sosyalizm geçeceklerdir; bu da işçilerin yönettikleri bir devleti zorunlu kılacaktır.

Afrika halkı, sosyalizme geçmek için, emperyalizmi yenmek ve bir sosyal devrimi gerçekleştirmek zorundadır. Toplumun tamamiyle değişmesini gerektiren böyle büyük ve karmaşık bir iş, köylülük tarafından yürütülemez; yürütülebileceğini ve marksist olduklarını ileri sürenler, marksist öğretinin özünün, kapitalizmin gücünün kırılması için, siyasal iktidarın, işçi sınıfının yönettiği çalışanlar tarafından ele geçirilmesi olduğunu unutmaktadırlar. Lenin'in dediği üzere, sınıf mücadelesini kabullenmesi bir kimseyi marksist yapmaz; bir marksisti bir reformcudan ayıran, sınıf mücadelesinin proletarya diktatörlüğü için gerekli olduğunu kavramasının derecesidir. Bu da, marksist felsefe ve bir marksist örgütte anlatımını bulan işçi sınıfının önderliğini gerektirir. Hiç kimse bir köylü sosyalizmi kuramaz. Sosyalizm, sanayileşmiş ve teknik bakımdan ileri bir toplum gerektirir; bu da, köylülerin yavaş yavaş kırsal alandan ücretli iş merkezlerine gelerek sınıf statülerini değiştirmeleriyle işçi sınıfının sürekli olarak arttığını ve köylülerin de azaldıklarını varsayar.

Bağımsızlıktan tam kurtuluşa ve sonra da sosyalizme geçiş sorunuyla ilgili olarak demokrasi sorunu vardır. Bu, birçok yeni devletin önde gelen güçsüzlüğüdür. Halkın demokratik katılımının yerini, bazan askerî nitelikte olan güdümlü demokrasi kavramlarının alması yanı sıra, bireysel önderlerin fazlasıyla övülmeleri, kitlelerin yaratıcı düşünürler ve önderler olarak değil de, edilgen izleyiciler olarak düşünüldük-

leri, sendikaları hükümetlerin denetledikleri ve işçi sınıfı partisini, bir marksist partiyi yasaklayan tek parti sistemi bazı ülkelerde karşılaşılan engellerin önemli bir nedenidir.

Öndere dayanmak, halkın yıllarca feodal derebeyinin, reisin ya da murabutun söylediklerini edilgenlikle kabullenmeye eğitildiği köylü toplumun toprağından fışkırır. Afrika'da, halkın demokratik faaliyeti en büyük sorundur. Kitleler, yüzyıllarca, ataerkil toplumlar, feodalizm ve her şeyin ötesinde sömürgecilikle çiğnenmişlerdir. Yıllarca, kendilerini ikinci sınıf yurttaş, kendi kendilerini yönetemeyecek aşağılık varlıklar oldukları söylenmiştir.

> Sık sık, biz karayız, bir kibritin nasıl yapılacağını bile bilmeyiz derlerdi. Beyazların silâhları, uçakları var. Onlardan kurtulamaz mıyız?[250]

Bu milyonları uyandırmak, tarihte kurban olma dışında bir rolleri olduğu düşüncesini yaratmak: Bu, bugün ulusal kurtuluş hareketinin karşısındaki başlıca görevlerden biridir. Ama bu görev, ancak halkın, açık, bilimsel görüşler tarafından, bu görüşleri temsil eden bir örgüt, hiç olmazsa yönetici çekirdeği marksizme dayanan, ülkesinin özel sorunlariyle beceriyle baş eden, devrimci mücadele ve sosyalizmi kurmaya ilişkin uluslararası deneylerden yararlanan, ama kendi sınıfsal yapısına, tarihine, geleneklerine, kurumlarına ve koşullarına uygun tam bağımsızlık ve sosyalizm için kendi yolunu arayan bir parti tarafından gerçekleştirilebilir.

Afrika işçi sınıfının rolüne, isteyerek ya da istemeden, leke sürenler, marksizmi yermekte, işçi sınıfının etkisinin yayılmasına ideolojik engeller koymakta ve küçük burjuva kavramlarının gelişmesine yardımcı olmaktadırlar. Fanon hiç bir yerde sorunları marksistçe kavrayamaz. Onun yerine, köylülüğe ve işçi olmayan öteki kesimlere dayanan bir tür hayalci sosyalizm öğütler. Öngördüğü «çözüm», mücadeleyi örgütleyebilen, yeni gelen köylüler ve okuldan ayrılan gençler dahil öteki kentsel katmanları kazanabilen ve köylülerle bir bağ-

laşıklık kuran tek çağcıl sınıfı, işçi sınıfını boşladığından, gerçek bir çözüm değildir. Küçük burjuvazinin ve aydınların arasında devrimci yazgılarını paylaşan bireyler ya da gruplar vardır elbette; bazıları önderlikte belirleyici bir rol bile üstlenebilirler. Ama, biz burada, bireyler ya da gruplarla değil, sosyal sınıflarla ilgileniyoruz. Fanon, işçi sınıfını yadsıyarak, marksizmin özünü de yadsır. Ama, acayiptir ki, bu antimarksist görüşleri marksizme yeni bir katkı olarak alan bazı sol kanat düşünürler vardır.

Fanon'un görüşlerini ve devrimde sınıfların rollerini tartışırken, onunla ilgili bir karara götüren sorun sadece her sınıfın devrime katılmalarının ölçüsü değildir. Sorun burada ideolojidir. Fanon, Afrika'nın ideolojiden yoksun olduğunu kabul eder, ama, sınıfa bağlı ideoloji sorununu görmez. Afrika'yı bağımsızlıktan tam kurtuluşa ve sosyalizme hangi ideoloji götürecektir? Hayalcilikleri, umutsuzluktan doğan sol eylemleri, tutarlı örgüt ve kuramdan yoksun oluşlarıyla köylülerin kendiliklerinden hareketleri mi? Kapitalizmi geliştirir ve işçi sınıfını iktidardan uzak tutarken, sosyalizme ilişkin coşkun söylevlere girişen yerli burjuvazinin demagojisi mi? Büyük değişim ve sosyalizm lehinde konuşurken, işçi sınıfı iktidarından, kendi durum ve ayrıcalıklarını yitirmekten korktuğundan, Avrupalılar gelmeden önce köyün sahip olduğu «yitik saflığa» omuzlarının üzerinden özlemle bakan küçük burjuvazinin maceracılığı ve duraksaması mı? Yoksa, Afrika'yı sosyalizme götürmek için, Afrika'yı bugünkü güçlüklerden tek başına kurtaracak, işçilerin, aydınların, küçük burjuvazinin ve köylülerin, hattâ ulusal burjuvazinin kesimleriyle bile bağlaşma sağlayacak olan işçi sınıfı hareketinin ideolojisi, marksizm mi?

Mücadeleye katılmanın ve özveride bulunmanın disiplinli, deneyli ve kuramsal olarak donanmış gücün öncü bir rol üstlenebileceği sürecin bir bölümüyse de, önderliğin ölçütünün, en çok ve en uzun süre kimin mücadele ettiği sorunu değildir pek; daha çok önderliği hangi ideolojinin üstlenmesi

gerektiği ve bu önderliğin, Afrika bağımsızlıktan sosyalizme ilerleyecekse, hangi belirleyici sınıf gücü üzerine kurulacağı sorunudur. Bu, gerekli siyasal silâhın, işçi sınıfı partisinin yaratılmasını gerekli kılar. Belirleyici sorun budur. Bu sorun çözümlenmeden sosyalizme doğru bir ilerleme mümkün değildir.

Fanon bu sürece yardım için bir şey sağlamaz. Tersine, savı, devrimci harekete sadece karışıklık ve bölünme getirir. Dikkatleri kırsal kitlelere çekme gereğini önemsemesi haklıdır. Ulusal partilerin ve reformcu sendikaların önderlerinin yoksul köylüleri boşlama eğilimlerine dikkatleri çekerken haklıdır. Ama sunuşu, işçiler ile köylüler arasında bir bağlaşma kurmak bir yana, böyle bir bağlaşmayı daha da zorlaştıracak etkilere sahiptir sadece. Tezinin tümü, işçi sınıfının itibarını azaltır ve köylülerin onlara güvenlerini sarsar. Hiç bir yerde, devrimdeki bağlaşıkları olarak köylülerle bağlarını en iyi nasıl güçlendireceklerini göstermez işçilere. Çağrısı, sırtlarını işçilere dönmeleri için köylülere, küçük burjuvaziye ve *lumpenproletarya*yadır.

Bu nedenle, militan diline, sömürgecilikten tutku derecesinde nefretine ve radikal değişim yakarısına karşın, çağcıl toplumdaki belli başlı devrimci sınıfı yadsır ve seçkinlerin, küçük burjuvazinin, *lumpenproletarya*nın ve köylülerin işçilere *karşı* bağlaşmalarına ideolojik içerik sağlar. Böyle bir bağlaşma, bazısı bağımsızlıktan bu yana bir ilerleme gösteren, ama tümü de hâlâ emperyalizm tarafından sömürülen Afrika'daki birçok rejimin temelidir. Afrika işçi sınıfının (ki, hâlâ göreli olarak sayıca azdır, göçmen emek düzeni ile kırsal alana bağlıdır ve çağcıl sanayie, fabrika üretimine ve kentleşmeye dayanan kararlı, sürekli bir güç değildir), ideolojik, örgütsel ve siyasal bakımlardan öncü bir güç olarak ortaya çıkmamış olmasıdır, Afrika'nın hiç bir yerde emperyalizmi kovamamış olmasının nedeni. Ve Fanon'un kuramları, bu öncü rolü alacak Afrika işçi sınıfının yolunda durduklarından ötürü, devrimin daha ileri götürülmesi üzerindeki etkileri olumsuzdur.

Bu, Fanon'un istediği şey değildir. O, her şeyin ötesinde, sömürgeciliğe ve ırkçılığa karşı mücadeleye adanmıştı. Oldukça genç öldü. Gelişmesi yarı yolda kaldı; yaşasaydı, amacının içtenliği, devrimci sürecin daha açık bir değerlendirmesine götürürdü onu belki de.

Deneyleri ve Fransız emperyalizminin Cezayir halkına verdiği eziyetlerin ve kıyımın dehşet verici sonuçlarına tanık olduğu göz önüne alınırsa, acıyla yazmaması ya da düşüncelerini abartılmış, önemsenmiş ve hattâ bozulmuş olarak geliştirmeseydi, şaşırtıcı olurdu. Ama düşüncelerinde, ezilmişlikten ve ırkçılıktan nefretinden başka şeyler de vardı. İçinde kapitalizmin eski dünyasının yıkılması ve insanların kardeş olarak yaşayacakları daha temiz, daha soylu bir dünyanın, bu dünyaya ilişkin görüşleri bulanık ve karışık olsa bile, özlemi vardı.

En tanınmış kitabı *Les Damnés de la Terre* (Dünyanın Lânetlileri)nin başlığının, uluslararası işçi sınıfının marşı olan ve Eugene Pottier'in özgün sözcükleriyle «L'Internationale sera le genre humain» (Enternasyonalle kurtulur insanlık!) diye biten *L'Internationale*'den alınmış bir mısra olması rastlantı değildir. Fanon'un tüm düşüncesinin özünde gerçekte «insan ırkı»na duyduğu inanç vardı ve yazdıklarının kuramsal karışıklığı ve siyasal eksikleri unutulduğunda, kısa yaşamını adadığı sömürgeciliğe karşı soylu savaş hâlâ anılacaktır.

KAYNAKLAR VE NOTLAR

I

DEVRİM VE SINIFLARIN ROLÜ

1. V. I. Lenin, «Our Programme», **Collected Works (Toplu Eserler),** Cilt 4, ss. 211 - 212.
2. V. I. Lenin, **Marx, Engels, Marxism,** 1936 baskı, s. 56.
3. **Ramparts,** Ağustos, 1965.
4. Karl Marx, **Capital,** Cilt 1, s. 311.

II

FANON VE AFRİKA'DA SINIFLAR

1. Frantz Fanon, **The Damned,** Paris, 1963, s. 32. (Sonradan İngiltere'de **The Wretched of the Earth (Dünyanın Lânetlileri)** adıyla yayınlanmıştır.
2. **Age.,** s. 42.
3. **Age.,** s. 117.
4. **Age.,** s. 30.
5. **Age.,** s. 65.
6. Nguyen Nghe, «Fanon et les Problemes de l'Independence (Fanon ve Bağımsızlık Sorunu)», **La Pensée,** No. 107, Şubat, 1963, ss. 23 - 36.
7. James Connolly, «Physical Force in Irish Politics (İrlanda Politikasında Fiziksel Güç», **Workers' Republic,** Temmuz 22, 1899.

8. Gerard Chaliand, **Lutte Armée en Afrique (Afrika'da Savaş Ordusu)**, Paris, 1967'de aktarılmıştır. (Yazarın çevirisidir).
9. Frantz Fanon, **The Damned,** s. 57.
10. **Age.,** s. 154.
11. Frantz Fanon, **Black Skin, White Masks (Kara Deriler, Beyaz Maskeler)**, Londra, 1968, s. 11.
12. **Age.,** s. 10.
13. **Age.,** s. 225.
14. **Age.,** ss. 228 - 229.
15. Frantz Fanon, **Studies in a Dying Colonialism (Ölmekte Olan Bir Sömürgecilik Üzerine İncelemeler)**, New York, 1965, ss. 157 - 178.
16. **Age.,** s. 157.
17. Frantz Fanon, **Towards the African Revolution (Afrika Devrimine Doğru)**, New York, 1967, s. 94.
18. **Age.,** s. 145.
19. Frantz Fanon, **The Damned,** ss. 79 - 81.
20. **Age.,** s. 225.
21. **Age.,** s. 83.
22. **Age.,** s. 78.
23. **Age.,** s. 83.
24. **Age.,** s. 255. (Fanon'un bu rakamı neden kullandığı açık değildir)
25. **Age.,** s. 253.
26. Imre Marton, **A Propos des Théses de Fanon** (Fanon'un Tezlerinin Bir Değerlendirmesi), **Action,** 8 - 9, 1965. (Revue Théroqiue et Politique du Parti Communiste Martiniquais = Martinik Komünist Partisi'nin Kuramsal ve Siyasal Dergisi).
27. Nguyen Nghe, age., s. 34.
28. Frantz Fanon, **The Damned,** s. 139.
29. **Age.,** s. 140.
30. Bknz. Jack Woddis, Military Coups in Africa (Afrika'da Askerî Darbeler), **Marxism Today,** Aralık, 1968 ve Ruth First, **The Barrel of a Gun (Bir Tüfeğin Namlusu)**, Londra, 1970.
31. Frantz Fanon, **The Damned,** ss. 137 - 138.
32. V. I. Lenin, **Selected Works (Seçilmiş Eserler),** Cilt 9, ss. 432 - 433.
33. Frantz Fanon, **The Damned,** s. 48.
34. **Age.,** s. 99.
35. **Age.,** s. 114.
36. **Age.,** s. 89.
37. **Age.,** s. 89.
38. **Age.,** s. 91.
39. **Age.,** s. 95.

40. **Age.,** ss. 95 - 96.
41. **Age.,** s. 109.
42. **Age.,** s. 91.
43. **Age.,** s. 90.
44. **Age.,** s. 91.
45. **Age.,** s. 101.
46. **Age.,** s. 105.
47. **Age.,** s. 88.
48. **Age.,** s. 88.
49. **Age.,** ss. 97 - 98.
50. **Age.,** s. 114.
51. **Age.,** s. 98.
52. **Age.,** s. 101.
53. **Age.,** s. 108.
54. **Age.,** s. 102.
55. **Age.,** s. 103.
56. **Age.,** s. 104.
57. **Age.,** s. 109.
58. **Age.,** s. 110.
59. **Age.,** ss. 37 - 38.
60. **Age.,** s. 142.
61. **Age.,** s. 39.
62. **Age.,** s. 143.
63. **Age.,** s. 121.
64. **Age.,** s. 122.
65. **Age.,** s. 123.
66. **Age.,** s. 124.
67. **Age.,** s. 133.
68. **Age.,** s. 133.
69. **Age.,** s. 134.
70. **Age.,** s. 138.
71. **Age.,** s. 140.
72. **Age.,** s. 141.
73. **Age.,** ss. 143 - 144.
74. **Age.,** s. 135.
75. V. I. Lenin, **«Lecture on the 1905 Revolution** (1905 Devrimi Üzerine Konferans)**», Selected Works,** Cilt 3, ss. 5 - 7.
76. **Révolution Africaine** de bir görüşme, 9 Mart 1963.
77. Amilcar Cabral, Brief Analysis of the Social structure in Guinea (Gine'nin Sosyal Yapısının Kısa Çözümlenmesi). 1 Mayıs - 3 Mayıs 1964 tarihleri arasında Milano'da, Treviglio'daki Frantz Fanon

Merkezi'nde yapılan bir seminerde okunan bildirinin özeti. Bknz. **Revolution in Guinea (Gine'de Devrim),** Londra, 1969, ss. 51 - 52. Cabral ile Modibo Keita'nın bu konudaki çok açık görüşlerine karşın (yukarıya ve s. 119'daki işçi ve sendikaların «devrimin motoru» olduklarına ilişkin Modibo Keita'nın kaynağına bakınız), Fanon'un yaklaşımından etkilenen «yeni sol» yorumcuların, hatalı olarak, Modibo Keita ile Cabral'ın «köylülüğün öncelikli rolü»ne ve hattâ «köylülüğün öncü rolü»ne ağırlık verdiklerini ileri sürdüklerine rastlamak mümkündür. Bknz. Jitendra Mohan, «Varieties of African Socialitsm (Afrika Sosyalizminin Türleri)», **Socialist Register,** 1966, s. 266. Gerçekte, Fanon'u izleyenler, onun olduğu kadar bilim dışı ve yanlış olma eğilimindedirler.

78. Romano Ledda, «Social Classes and Political Struggle (Sosyal Sınıflar ve Siyasal Mücadele), **International Socialist Journal,** Cilt 4, No. 22, Ağustos, 1967, ss. 574 - 575.
Antonio Gramsci'nin, 1920'lerin Güney İtalya'sındaki köylülükte de aynı kusurlara değinmesi ilginçtir. Onları «sürekli heyecanlanan, ama bir kitle olarak istekleri ve gereksinmelerini yoğunlaştırarak belirtme de yeteneksiz» bulur.
79. Nguyen Nghe, age., s. 29.
80. K. Mukhamedberdiyev, «V. I. Lenin and the First People's Democratic States in the East (Lenin ve Doğudaki İlk Halk Demokrasisi)», **Turkmenskaya Iskra,** 9 Nisan 1970.
81. W. F. Gutteridge, **The Military in African Politics (Afrika Siyasetinde Askerler),** Londra, 1969, s. 9.
82. W. F. Gutteridge, «The Military Legacy of the British Empire (İngiliz İmparatorluğunun Askerî Kalıtı)», **The Listener,** 7 Kasım 1968; bir radyo konuşmasına dayanmaktadır.
83. Kwame Nkrumah, **Class Struggle in Africa (Afrika'da Sınıf Mücadelesi),** Londra, 1970, ss. 42 - 43.
84. John Waterbury, **The Commander of the Faithful: The Moroccan Political Elité (Sadık Olanların Komutanı: Fas Siyasal Seçkinleri),** Londra, 1970, ss. 112 - 113.
85. **Age.,** s. 114.
86. David ve Marina Ottaway, **Algeria: The Politics of a Socialist Revolution (Cezayir: Bir Sosyalist Devrimin Siyaseti),** Berkeley ve Los Angeles, 1970, s. 41.
87. Owen Lattimore'un değindiği üzere **(Solution in Asia,** Londra, 1955, s. 26) savaş öncesi Japonya'sında, ordudaki feodal davra-

nışlar «orduyu köylü kafalı tutmayı sağlamak için, barış zamanındaki zorunlu askerlikte öğrenciler ve kentsel işçilerden ihtiyatlı bir seçme» yapılmak suretiyle korunuyordu.

88. Truong Chinh, bknz. **Hoctap,** Ocak, 1960; Vietnam İşçi Partisi'nin aylık dergisi. Aktaran Nguyen Nghe, age.
89. Tanzanya'da, bağımsızlıktan sonra, dağınık bireysel köylüleri bir araya getirmek için bir «köyleştirme» kampanyası açmak Hükümet için zorunlu olmuştur.
90. Bu iki milyon kadar insanı kapsar; köy ya da kasaba başına **ortalama** 200'den az kişi düşer. Köylerin çoğunda çok az insanın bulunduğu açıktır.
91. M. Diop, «Structure and Position of the Working Class in Senegal (Senegal'de İşçi Sınıfının Yapısı ve Durumu)», Kahire Semineri'nde okunan bildirileri içeren **Africa-National and Social Revolution (Afrika-Ulusal ve Sosyal Devrim),** Prag, 1967, s. 102 içinde.
92. Amilcar Cabral, age., s. 50. Lenin de köylülerin «zor hareket ettikleri»ni gözlemiştir.
93. **Age.,** s. 55. Cabral'ın 1964'deki uyarısından sonraki yıllarda ortaya çıkan gelişmelere değinmek ilginç olacaktır. Cabral, kurtuluş savaşının dışında bırakılmalarının ve köylü kadroları özendirme ve eğitmede PAIGC'nin ihtiyatlı politikasının sonucu olarak köylülerin, şimdi, mücadelenin önderliğinde önemli bir rol üstlendiklerine değinmişti, Ekim 1971'de yazarla yaptığı bir görüşmede. PAIGC'nin yürütme organı olan Mücadelenin Yüksek Konseyi'ndeki 85 üyenin yüzde 60'ını köylüler, yüzde 15'ini işçiler ve yüzde 15'ini de küçük burjuvalar oluşturmaktadırlar şimdi. İşçilerin ve küçük burjuvazinin başlangıçtaki liderlikleri, önderlikte giderek artan bir rol üstlenen köylülerin kararlı kesimlerini kazanmada başarılı olmuştur. Bu rolü yürütürken, köylüler, siyasal kavrayış elde etmede ve işçi sınıfının ideolojisi olan marksizme borçlu olan görüşleri benimsemektedirler.
94. Jack Woddis, **Africa: The Roots of Revolt (Afrika: Başkaldırının Kökleri),** Londra, 1960. Özellikle birinci ve dördüncü bölümler.
95. Lord Hailey, **An African Survey Revised (Düzeltilmiş Bir Afrika İncelemesi),** 1956, Londra, 1957, s. 1381.
96. **Times Educational Supplement,** 6 Mart 1959, s. 388.
97. John A. Noon, **Labour Problems in Africa (Afrika'da İşçi Sorunları),** Pennsylvania, 1944, s. 39.
98. Montague Yudelman, **Africans on the Land (Toprak Üzerindeki Afrikalılar),** Oxford, 1964, s. 132.

99. D. Hobart Houghton ve Edith M. Walton, **The Economy of a Reserve (Bir Yedeğin Ekonomisi)**, 1952, s. 4.
100. **Age.**, s. 34.
101. I. I. Potekhin, **African Problems (Afrika Sorunları)**, Moskova, 1968, s. 59.
102. **Age.**, s. 57.
103. **Age.**, ss. 59 - 60.
104. 1 Mayıs 1959'da Weymouth'da yapılan bir konuşma. **East Africa and Rhodesia (Doğu Afrika ve Rodezya)**, 7 Mayıs 1959, s. 1053'-den.
105. **East Africa and Rhodesia**, 23 Nisan 1959, s. 991.
106. **The Times**, 17 Kasım 1959.
107. Szymon Chodak, «Social Classes in Sub-Saharan Africa» (Sahra-Altı Afrika'sında Sosyal Sınıflar), **Africana Bulletin**, No. 4, 1966, Varşova.
108. **Special Study on Economic Conditions in Non-Self-Governing Territories (Özerk Olmayan Ülkelerin Ekonomik Durumları Üzerine Özel İnceleme)**, Birleşmiş Milletler, 1958, ss. 120 - 121.
109. «Farmers Among the Plateau Tonga» (Tonga Platosu'ndaki Çiftçiler). Temmuz 1964'de, Ibadan'da, Afrika'daki sosyal sınıflar ve seçkinler üzerine yapılan seminer.
110. Raymond Barbé, **Les Classes Sociales en Afrique Noire (Kara Afrika'da Sosyal Sınıflar)**, Paris, 1964.
111. Potehkin, age., s. 86.
112. Hilda Bernstein, **The World That Was Ours (Bizim Olan Dünya)**, Londra, s. 176.
113. William Watson, **Tribal Cohesion in a Money Economy (Bir Parasal Ekonomide Kabile Birliği)**, Manchester, 1958.
114. **Age.**, s. 187.
115. **Age.**, s. 219.
116. Charles Hooper, **Brief Authority (Özel Egemenlik)**, Londra, 1960, s. 170.
117. **La Liberté**, 5 Haziran 1956. Aktaran Ruth Schachter Morgenthau, **Political Parties in Franch-Speaking West Africa (Fransız Batı Afrika'sında Siyasal Partiler)**, Oxford, 1964, s. 250.
118. **The Struggle for Liberation in Guineau-Bissau and Cape Verde (Gine-Bissau ve Cap Verde'de Kurtuluş Mücadelesi).** Amilcar Cabral'ın Afrika, Asya ve Latin Amerika Halklarının Üç Kıta Dayanışma Örgütü'nün Yürütme Sekreteryası'na sunduğu rapordan alıntı, Aralık, 1966.

119. Eduardo Mondlane, **The Struggle for Mozambique (Mozambik İçin Mücadele)**, Londra, 1969, s. 164.
120. Robert I. Rotberg, **The Rise of Nationalism in Central Africa (Orta Afrika'da Milliyetçiliğin Yükselişi)**, Cambridge, Mass., 1966, s. 122.
121. **Age.**, s. 200.
122. **Age.**, s. 201.
123. David Caute, **Fanon**, Londra, 1969, s. 74.
124. Yersiz yurtsuz kişiler.
125. Napoli'nin işsiz güçsüz takımına verilen ad.
126. Karl Marx, **The Class Struggles in France, 1848 - 1850, Selected Works (Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, 1848 - 1850), Seçilmiş Eserler)**, Cilt I, Moskova-Londra, 1950, s. 142.
127. **Age.**, s. 143.
128. Karl Marx, **The Eighteenth Brumaire of Louis Bonoparte (Louis Bonaparte'ın Darbesi), Seçilmiş Eserler**, Cilt I, s. 231.
129. D. N. Aidit, **Problems of the Indonesian Revolution (Endonezya Devrimi'nin Sorunları)**, 1963, s. 56.
130. David G. Epstein, «A Revolutionary Lumpenproleteriat?» (Devrimci Bir Lumpenproletarya mı?), **Monthly Review**, Aralık, 1969, s. 55.
131. Kulübe kentler.
132. John Waterbury, **age.**, s. 202.
133. Amilcar Cabral, **Revolution in Guinea (Gine'de Devrim)**, ss. 49 - 51.
134. Burada, Hobsbawm'ın Avrupa'daki sanayi-öncesi kent «çetesi» üzerine yorumuna değinmek ilginç olacaktır. «'Çete'nin ayaklanmaya hazır olması, devrimcilerin işini, devrimin ilk günlerinde kolaylaştırır, ama bir ayaklanma âcil hedeflerine ulaştıktan sonra da sosyal kışkırtıcılığın bitmediğini kavramadaki yeteneksizlikleri ve disiplinsizliklerinden ötürü zarar görür.» (E. J. Hobsbawm, **Primitive Rebels (İlkel İsyancılar)**, Manchester, 1959, ss. 123 - 124.
135. **Les Cahiers d'Outre-Mer (Denizaşırı Defterleri)**, 1961, No. 56, ss. 383 - 385. Aktaran I. I. Potekhin, age.
136. Guy Hunter, **Modernising Peasant Societies (Köy Toplumlarının Çağdaşlaştırılmaları)**, Londra, 1969, ss. 12 - 13. Bay Hunter'ın uyarısı, bir ölçüde, Seylan'daki 1971 karışıklıkları sonucu dayanaksız kalmıştır.
137. Szymon Chodak, **age.**, s. 45.
138. Pearson Komisyonu'nun raporuna göre, gelişmekte olan ülkelerde ilk okula başlayan çocukların yüzde 30'u okulu bitirebilmekte,

bunların da ancak yüzde 50'si bir üst okula gidebilmektedirler. (Bknz. **Partners in Development: Report of the Commission on international Development (Kalkınma Ortakları: Uluslararası Kalkınma Komisyonu Raporu)**, Başkan Lester B. Pearson, New York, 1969, s. 67.) Rapor da «tarımsal duraklama ile sanayi işsizliğinin gelişmekte olan dünyanın neşeli kentlerinde ciddî sonuçlar yaratmak üzere birleştikleri»ne de dikkatleri çekmektedir (s. 60.)

139. Frantz Fanon, **The Damned**, s. 156.
140. Romano Ledda, **age.**, ss. 565 - 566.
141. Guy Hunter, **The New Societies in Tropical Africa (Tropikal Afrika'daki Yeni Toplumlar)**, Londra, 1962, ss. 129 - 130.
142. **Age.**, s. 131.
143. Mahjemout Diop, **Classes et Idéologies de Classe au Senegal (Senegal'de Sınıflar ve Sınıfların İdeolojileri)**, 1963, ss. 51 - 61.
144. Raymond Barbé, **age.**,
145. Elbette ki, bazı durumlarda, toplumun eski biçimlerinin bile yeri alınmıştır.
146. V. I. Lenin, «Report of the Commission on the National and Colonial Question» (Ulusal Sorunlarla Sömürge Sorunları Hakkındaki Komisyonun Raporu), **Collected Works (Toplu Eserler)**, Cilt 31, s. 242.
147. Örneğin, bknz. Joan Bellamy, «African Elites-a Study of Ghana» (Afrika Seçkinleri - Gana Üzerine Bir İnceleme), **Marxism Today**, Şubat 1967, ss. 37 - 43.
148. N. M. Roy, **Memoirs (Anılar)**, Bombay, 1964, s. 379.
149. Bknz. G. Adhikarî, «Lenin on Roy's Supplementary Colonial Theses» (Roy'un Sömürge Sorunu Üzerine Tamamlayıcı Tezleri Hakkında Lenin), **Marxist Miscellany**, No. 1, Ocak 1970, (Yeni Delhi).
150. O. W. Kuusinen, **Selected Works (Seçilmiş Eserler)**, Moskova, 1966, s. 509.
151. Imré Marton, **age.**
152. Report to the Constitutive Congress of the PFA, 1 Temmuz 1959.
153. Jack Woddis, **age.** (Özellikle Yedinci Bölüm, s. 183 ve sonrası.)
154. **Social Implication of Industrialisation and Urbanisation in Africa South of The Sahara (Sahra'nın Güneyinde Kalan Afrika'da Sanayileşme ve Kentleşmenin Sosyal Sonuçları)**, Afrika Enstitüsü tarafından 1956'da UNESCO için hazırlanan çalışma. ,
155. B. Gussman, «Industrial Efficiency and the Urban African» (Sanayi Etkenlik ve Kentli Afrikalı), **Africa**, Nisan, 1953, XIII, No. 2, s. 141.

156. **East Africa Royal Commission Report, 1953 - 1955 (Doğu Afrika Krallık Komisyonu Raporu, 1953 - 1955)**, Cmd. 9475, 1955, s. 211.

157. Jousé de Castro, **Geography of Hunger (Açlığın Coğrafyası)**, Londra, 1952, s. 192.

158. Jack Wöddis, **age.**, ss. 167 - 168.

159. **African Labour Efficiency Survey (Afrika İşgücü Etkenliği İncelemesi)**, der. C. H. Northcott, Londra, 1949, s. 87.

160. Afrika'da ücretler genel olarak aylık ödenirler.

161. **Brief Study of the African Worker's Output in the İvory Coast, (Fildişi Sahili'ndeki Afrikalı İşçilerin Çıktılarının Kısa Bir İncelemesi)**, Ecole Nationale de la France d'Outrè-Mer.

162. Afrika'daki ücretli işçilerin ücretleri, koşulları ve mücadelelerinin ayrıntılı incelemesi için yazarın **Africa, The Roots of Revolt** ve **Africa, The Lion Awakes (Afrika, Uyanan Aslan)**, Londra, 1961 adlı kitaplarına bakınız.

163. **Report of the Commission on the Review of Wages, Salary and Conditions of Service of the Junior Employees of the Governments of the Federation and in Private Establishments, 1963 - 64 (Kamu ve Özel Kuruluşlardaki Genç İşçilerin Ücretleri, Maaşları ve Çalışma Koşulları Hakkında Komisyon Raporu, 1963 - 1964)**; Federal Ministry of Information, Lagos, 1964, paragraf, 50.

164. **Vigilance Africa**, 4 Kasım 1964.

165. Yudelman, **age.**, s. 131.

166. **Age.**, s. 131.

167. Dr. T. M. Yesufu, **An Introduction to Industrial Relations in Nigeria (Nijerya'daki Sanayi İlişkilerine Giriş)**, Oxford, 1962, ss. 120 - 121.

168. Örneğin, bknz. W. Arthur Lewis, **Reflections on Nigeria's Economic Growth (Nijerya'nın Ekonomik Gelişmesinden Görüntüler)**, Development Centre of the OECD, Paris, 1967, s. 42; Peter Kilby, **Industrialisation in an Open Economy: Nigeria, 1945 - 66 (Bir Açık Ekonominin Sanayileşmesi: Nijerya**, 1945 - 1966), Londra, 1969, s. 301; Elliot J. Berg, «Major issues of wage policy in Africa» (Afrika'daki ücret politikasının belli başlı etkileri), **Industrial Relations and Economic Development (Sanayi İlişkileri ve Ekonomik Kalkınma)** der. A. M. Ross, Londra, s. 189.

169. Douglas Rimmer, **Wage Policies in West Africa (Batı Afrika'da Ücret Politikaları)** Occasional Paper, No. 12, Şubat, 1970, Birmingham University, Faculty of Commerce and Social Science.

170. P. C. W. Gutkind, «African responses to urban wage employment» (Kentte ücretli istihdama karşı Afrikalıların tepkileri), **International Labour Review,** Cilt 97, 1968, ss. 151 - 152.
171. Douglas Rimmer, **age.,** s. 57.
172. **World Trade Union Movement (Dünya Sendika Hareketleri),** No. 16, Ağustos, 1953, s. 25.
173. «Bir ücret ekonomisinde gerçek geliri düşürmede önemli bir etken yüksek konut harcamalarıdır» (Yudelman, **age.,** s. 266). Bunu desteklemek için birçok kaynak aktarmaktadır Yudelman.
174. I. I. Potekhin, **age.,** s. 59. Rakamlar **Enlargement of the Exchange Economy in Tropical Africa (Tropikal Afrika'daki Değişim Ekonomisinin Yaygınlaştırılması)** ndan alınmıştır, United Nations, 1954.
175. **Report of the Mangwende Reserve Commission of Inquiry, 1961,** Salisbury, 1961, s. 30.
176. Bkz. Jack Woddis, **Africa, The Lion Awakes,** Londra, 1961 (özellikle ss. 85 - 115).
177. Dudley Jackson, «Income Differentials and Unbalanced Planning - the Case of Botswana» (Gelir Farklılaşması ve Dengesiz Planlama - Botsvana Örneği), The Journal of Modern African Studies, Cilt 8, No. 4, 1970.
178. John F. Weeks, «The Problem of Wage Policy in Developing Countries with Special Reference to Africa» (Gelişmekte Olan Ülkelerde Ücret Politikası Sorunu), **The Economic Bulletin of Ghana,** Cilt I, No. 1, 1971, ss. 31 - 44.
179. İngiliz sendikacıları, **ad nauseum** (iğrenç olacak kadar -çn) düşük ücret alanlara yardım için ücret artırımından vazgeçildiği kendilerine söylendiğinden, bu tür savlara yabancı değildirler. Ford ya da BMC'de çalışan işçiler, ücret isteklerini sınırlarlarsa, bunun düşük ücret alan çöpçüler ya da hastabakıcıların değil, bu yolla elde ettikleri fazla kârı çöpçülere ya da hastabakıcılara ya da düşük ücret alan başka bir kesime aktarmaya hiç niyetleri olmayan otomobil yapımcılarının yararına olacağını çok iyi bilmektedirler.
180. Heinz Deutschland, **Trailblazers: Struggles and Organisation of African Workers Before 1945 (Öncüler: 1945'den Önce Afrika İşçilerinin Mücadeleleri ve Örgütleri),** Berlin, 1970, s. 161. Bu çalışma, Afrika'da işçilerin sömürgeciliğe karşı mücadeleleri üzerine bir bilgi kaynağıdır.
181. T. M. Yesuf'u, **An Introduction to Industrial Relations in Nigeria (Nijerya'daki Sanayi İlişkilerine Giriş),** Londra, 1962, s. 137.
182. **Age.,** s. 148.

183. Ayrıntılar için bknz. Jack Woddis, **The Lion Awakes (Uyanan Aslan).**
184. Gilbert Julis, **L'Action des Masses Populaires au Mali (Mali Halkının Kitle Hareketi),** Centre d'Etudes et de Récherces Marxistes, Paris, 1967, s. 22.
185. Ayrıntılar için bknz. Jack Woddis, **The Lion Awakes...**
186. James S. Colman, **Nigeria: Background to Nationalism (Nijerya: Ulusçuluğun Geçmişi ,** Los Angeles, 1958, s. 70.
187. **Age.,** s. 259.
188. Wogu Ananaba, **The Trade Union Movement in Nigeria (Nijerya'da Sendikacılık Hareketi),** Londra, 1969, s. 44.
189. **Age.,** s. 44.
190. Richard L. Sklar, **Nigerian Political Parties (Nijerya Siyasal Partileri),** New Jersey, 1963, ss. 76 - 77.
191. Ananaba, **age.,** s. 98.
192. **Age.,** s. 109.
193. Kwame Nkrumah, **Autobiography (Özgeçmiş),** Londra, 1969, s. 97.
194. **Political Parties in French-Speaking West Africa (Fransız Batı Afrika'sındaki Siyasal Partiler),** Oxford, 1964, ss. 228 - 229.
195. Aynı zamanda hem sendikanın, hem de Parti'nin genel sekreteri olduğundan, hareketin iki kanadının birliğini simgeliyordu.
196. **Age.,** s. 230.
197. **La Liberté,** PDG Gazetesi, 11 Aralık 1956.
198. Morgenthau, **age.,** ss. 286 - 287.
199. **Afrique Noir,** 16 Ekim 1952.
200. Virginia Thompson, «Niger», **National Unity and Regionalism in Eight African States (Sekiz Afrika Devletinde Ulusal Birlik ve Bölgecilik),** der: Gwendolen M. Carter, Cornell ve Oxford, 1966, s. 164.
201. Victor T. Le Vine, «Cameroun», **Political Parties and National Integration in Tropical Africa (Tropikal Afrika'da Siyasal Partiler ve Ulusal Bütünleşme),** der: James S. Coleman ve Carl G. Rosberg, Jr., Berkeley ve Los Angeles, Londra, 1964, s. 137.
202. Gerçekte Deutschland (age.)de 1793 olduğunu belirtir.
203. Roger Scott, **The Development of Trade Unionism in Uganda (Uganda'da Sendikacılığın Gelişimi),** Kampala, 1966, s. 9.
204. **The Study of Industrial Relations in West Africa (Batı Afrika'daki Sanayi İlişkilerin İncelenmesi).** Bknz. Proceedings of the Annual Conference of the West African Institute of Social and Economic Research, Achimato, Nisan 1953.

205. Bu konuyla ilgili tüm ayrıntılar için bknz. Jack Woddis, **Africa: the Lion Awakes (Afrika: Uyanan Aslan),** Londra, 1961. Özellikle ss. 79 - 85, 117 - 122.
206. Makhan Singh, **History of Kenya's Trade Union Movement to 1952 (1952'ye Değin Kenya Sendikacılık Hareketinin Tarihi),** Nairobi, 1969, s. 16.
207. Waruhiu Itote, **'Mau Mau' (Mau Mau Generali),** Nairobi, 1967, ss. 38 - 39.
208. Makhan Singh, **age.,** s. 132.
209. Aktaran **age.,** ss. 250 - 251.
210. **Daily Chronicle,** 1 Mayıs 1950.
211. Aktaran Makhan Singh, **age.,** s. 263.
212. Donald L. Barnett ve Karari Njama, **Mau Mau from Within (Mau Mau'nun İçinden),** Londra, 1966.
213. Robert Rotberg, **The Rise of Nationalism in Central Africa (Orta Afrika'da Ulusçuluğun Yükselişi),** Massachusetts ve Londra, 1966, s. 156.
214. Harry Franklin, **Unholy Wedlock (Kutsal Olmayan Evlilik),** Londra, 1963.
215. Tunus'un bağımsızlığını kazanmasından önce USTT, UGTT ile birleşmiştir.
216. Douglas E. Ashford, **Political Change in Morocco (Fas'da Siyasal Değişim),** Princeton, 1961, s. 72.
217. **Age.,** s. 75.
218. **Age., s. 223.**
219. L'Union Marocaine du Travail (Fas Çalışma Sendikası).
220. **Age.,** s. 270.
221. **Age.,** s. 272.
222. Braham Moussa, «The Algerian Trade Union Movement Forges Ahead», **World Trade Union Movement,** 1 - 15 Temmuz 1952.
223. Bknz. **World Trade Union Movement.** No. 7, Temmuz 1957'nin eki.
224. El Djezairi, «Whole World Demands a Peaceful Solution to the Algerian Problem», **World Trade Union Movement,** Nisan 1957.
225. Bu, G. E. Lynd'in **(The Politics of African Trade Unionism,** New York - Londra, 1968, s. 927) de belirttiği üzere NNLC'nin grevde kabul ettiği «günde bir paund ve **Amandla Awethu** (demokratik bir anayasa)» sloganıyle yayılmıştır.
226. H. J. ve R. E. Simons, **Class and Colour in South Africa, 1850 - 1950 (Güney Afrika'da Sınıf ve Renk, 1850 - 1950),** Londra, 1969.
227. Eduardo Mondlane, **The Struggle for Mozambique (Mozambik'de Mücadele),** Londra, 1969, s. 110.

228. **Age.,** s. 115.
229. Amilcar Cabral, **Revolution in Guiné (Gine'de Devrim),** Londra, 1969, s. 51.
230. **Age.,** s. 54.
231. **Age.,** s. 55.
232. Elbette ki, Güney Afrika'da ve bazı birkaç yerde temel görevdir hâlâ.
233. Majhemout Diop, **age.,** s. 51.
234. **West Africa,** 14 ve 21 Haziran 1969 sayıları, ss. 666 ve 709.
235. Uygulama bu denli basit değildi. Kentlerdeki çabucak zengin olmak isteyen bireyler, Kararname'den önce, boş mülklere kurnazca göç etmişlerdi zaten ve Kararname çıktıktan sonra bile böyle bazı örnekler görülmüştür; kırsal alanda da **wilaya** önderleri ve dostları birçok boş mülke el koymuşlardı.
236. **The Damned...,** s. 144.
237. **Age.,** s. 124.
238. David ve Marina Ottoway, **age.,** ss. 141 - 143.
239. **Age.**
240. **Age.**
241. Şimdi Zaire diye bilinmektedir.
242. Elliot J. Berg ve Jeffrey Butler, «Trade Unions», **Political Parties and National Integration in Tropical Africa,** der: James S. Coleman ve Carl G. Rosberg, Jr., Los Angeles, 1964, s. 340.
243. A. Arrighi, «International Corporations, Labour Aristocracies and Economic Development in Tropical Africa» (Tropikal Afrika'da Uluslararası Şirketler, İşçi Aristokrasisi ve Ekonomik Kalkınma), yayınlanmamış bildiri, 1969.
244. Kailas C. Doctor ve Hans Gallis, «Size and Characteristics of wage employment in Africa: some statistical estimates» (Afrika'daki Ücretli Çalıştırmanın Büyüklüğü ve Nitelikleri: Bazı İstatistik Tahminler), **International Labour Review,** Şubat, 1966.
245. Ruth First, **The Barrel of a Gun (Bir Silâh Namlusu),** Londra, 1970, s. 455.
246. **Age.,** s. 456.
247. Anthony Steel, «Real Power in Africa» (Afrika'da Gerçek Güç), **Tribune,** 29 Ocak 1971.
248. Örneğin, Numeyri'nin Sudan işçi sınıfına ve Komünist Parti'ye saldırısı ve onların, gerçekte, son yirmi yılda emperyalizmin en çarpıcı ve tutarlı muhalifleri olduklarında Devrim'in de düşmanı olduklarına ilişkin savı.

249. Giovanni Arrighi ve John S. Saul, «Nationalism and Revolution in Sub-Saharan Africa» (Sahranın Altındaki Afrika'da Ulusçuluk ve Devrim), **Socialist Register,** 1969, s. 137.
250. PAIGC'nin siyasal bir işçisi olan Antonio Bana'nın Basil Davidson'a bildirdiği bir konuşmadan; aktaran **The Liberation of Guiné, age.,** s. 54.

İçinde bulunduğumuz yüzyıl, dünya devrimci hareketine gerek pratik, gerekse bunun sonucu olarak teorik çerçevede yeni boyutlar kazandırmıştır. Ancak, bu deney zenginliği içerisinde, bilimsel sosyalizmin özünü çarpıtıcı eğilimde yeni devrim teorilerinin ortaya atıldığı da bir gerçek. Bilimsel sosyalizmin görevlerinden biri de, işçi sınıfının ve sınıflar arası ittifakların devrimci süreç içerisindeki önemini yadsıyan, çarpıtan bir nitelik taşıyan bu «sol» teorileri eleştirip mahkûm etmektir.

Ünlü İngiliz marksisti Jack Woddis, dilimizde üç cilt halinde yayınlanacak olan bu çalışmasında Frantz Fanon, Regis Debray ve Herbert Marcuse'nin öne sürdükleri teorileri ele alarak bilimin süzgecinden geçirmektedir.

Bu çalışmanın elinizdeki ilk bölümünde, Frantz Fanon'un Afrika kurtuluş hareketine ilişkin değerlendirme ve önerileri eleştirilmekte, Fanon'un teorisinin yanılgı ve eksiklikleri ortaya konmaktadır.

Bu kitap okuyucuya, Afrika'da sınıf mücadelesi ve kurtuluş hareketi hakkında geniş bir fikir verecektir.

15 lira